ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Монографія

За загальною редакцією д-ра юрид. наук, професора Н. В. Никитченко

Ірпінь
2023

УДК 346.7 (477)(075.8)
ББК 67.304.9я73
Г 72

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного податкового університету
(протокол № 6 від 24 листопада 2022 року)

Рецензенти:

Орел Л. В., д-р юрид. наук, доцент, завідувач кафедри приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

Пунда О. О. д-р юрид. наук, доцент кафедри права факультету міжнародних відносин і права Хмельницького національного університету

Авторський колектив:

Никитченко Н. В., д-р юрид. наук, професор (заг. ред., вступ, висновки, пп. 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); **Крикун В. Б.,** д-р юрид. наук, доцент (пп. 3.2); **Амеліна А. С.,** канд. юрид. наук, доцент (пп. 3.1); **Боднарчук О. І.,** канд. юрид. наук, доцент (пп. 3.3); **Роженюк О. О.,** старший викладач (пп. 3.4), **Остринський В. О.,** аспірант (пп. 4.1, 4.2, 4.3); **Новицький А. М.,** д-р юрид. наук, професор, заступник директора Державного науково-дослідного інституту МВС України, **Новицька Н. Б.,** д-р юрид. наук, с.н.с., професор (пп. 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5).

Г 72 **Господарсько-торговельна діяльність в Україні: теорія і практика правового регулювання** : монографія / Н. В. Никитченко, А. М. Новицький, Н. Б. Новицька, В. Б. Крикун та ін. ; за заг. ред. Н. В. Никитченко. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. – 348 с.
ISBN 978-966-337-689-9

У монографії досліджується господарсько-торговельна діяльність в Україні, розкриваються її форми та спеціальні умови здійснення, визначається правовий статус учасників господарсько-торговельної діяльності, а також аналізується правове регулювання здійснення господарсько-торговельної діяльності енергоресурсами в умовах кризових ситуацій.

Розрахована на науковців, практиків, викладачів, аспірантів та студентів вищих закладів освіти юридичних напрямів, а також може бути корисною для всіх, хто цікавиться питаннями правової науки.

УДК 346.7(477)(075.8)
ББК 67.304.9я73

© Никитченко Н. В., Новицький А. М.,
Новицька Н. Б., Крикун В. Б. та ін., 2023
© Державний податковий університет, 2023

ISBN 978-966-337-689-9

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 5

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 8
1.1. Теоретико-правові основи дослідження поняття господарсько-торговельної діяльності 8
1.2. Форми господарсько-торговельної діяльності 20
1.3. Державний контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності 37

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 67
2.1. Система суб'єктів господарсько-торговельної діяльності 67
2.2. Фізична особа як учасник господарсько-торговельної діяльності 83
2.3. Господарсько-правова характеристика суб'єктів господарсько-торговельної діяльності 97
2.4. Адміністративні органи та органи публічної влади як учасники господарсько-торговельної діяльності 107

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ФОРМ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА 119
3.1. Ліцензування окремих видів господарсько-торговельної діяльності 119
3.2. Правове забезпечення здійснення аукціонної купівлі-продажу товарів у межах національної юрисдикції 140
3.3. Господарсько-правові основи оптової торговельної діяльності 160
3.4. Особливості правового регулювання роздрібної торговельної діяльності 181

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ 205
4.1. Загальна характеристика сучасної моделі ринку електроенергії в Україні 205
4.2. Правове регулювання купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом.....222
4.3. Особливості діяльності виробників електроенергії з відновлювальних джерел 239

РОЗДІЛ 5. ЕЛЕКТРОННА ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ВІДНОСИН.....249
5.1. Теоретико правове підґрунтя дослідження електронної торгівлі як сфери суспільних відносин.....249
5.2. Окремі аспекти правового регулювання електронної комерції в Україні.....259
5.3. Поняття «електронної торгівлі» як правового інституту 268
5.4. Правове регулювання фінансових послуг у сфері електронної комерції 284
5.5. Електронні платіжні системи: правовий статус та нормативно-правове забезпечення 295

ВИСНОВКИ.....307

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....315

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БК України – Бюджетний кодекс України;

ГК України – Господарський кодекс України;

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод;

ЄС – Європейський Союз;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

ЖК України – Житловий кодекс України;

КЗпП України – Кодекс законів про працю України;

КК України – Кримінальний кодекс України;

МПрП – міжнародне приватне право;

СК України – Сімейний кодекс України;

ЦК України – Цивільний кодекс України;

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

В інституційній структурі сучасної економіки України важлива роль належить торгівлі. Остання є однією з базових складових економіки. Завдяки торгівлі дотримується баланс між виробництвом та споживанням, створюються робочі місця для активного населення, задовольняються публічні і приватні інтереси. Відповідно, постає питання про якісне нормативно-правове забезпечення господарсько-торговельної діяльності як загальними нормами, які поширюються на усіх учасників приватно-торговельних відносин, так і пріоритетними спеціальними нормами, нормами господарського законодавства щодо організації і здійснення господарської діяльності.

Значним поштовхом до розвитку господарсько-торговельної діяльності впровадження у життя умов, передбачених положеннями Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року «Про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію» (метою Регламенту є поглиблення торговельних відносин з ЄС, максимальне полегшення умов здійснення експорту української продукції в умовах війни та продовження експорту до інших країн світу, зокрема відповідно до умов продовольчої програми ООН).

Потрібно зазначити, що вітчизняні дослідження правового регулювання господарсько-торговельної діяльності останнім часом також активізуються з урахуванням того, що Україна постає перед небаченими досі викликами, які вимагають застосування усіх можливих інструментів для посилення стійкості української економіки у зв’язку з військовою агресією.

Так, актуальними у доктрині права є питання правової природи господарсько-торговельної діяльності, оскільки остання опосередковується різними за природою, але міцно пов’язаними відносинами як приватно-торговельними, що виникають між продавцями і покупцями, так і публічно-торговельними, які пов’язані з державним регулюванням (ліцензування, оцінка відповідності, безпека продукції тощо).

Не менш важливими є дослідження публічно-правових складових господарсько-торговельної діяльності. Адже за своєю природою така діяльність перебуває під тиском публічно-правового регулювання,

оскільки пов’язана з високими суспільними вимогами до якості і безпечності продукції. Відповідно, доцільними є дослідження правового статусу адміністративних органів та органів публічної влади як учасників господарсько-торговельної діяльності.

Досягнення цілей макроекономічного регулювання є неможливим без дослідження державного впливу на поведінку учасників господарського обігу за допомогою певних засобів державного регулювання, а також державного контролю. І хоча більшістю науковців окремі вимоги законодавства сприймаються як адміністративні бар’єри для здійснення господарсько-торговельної діяльності, потрібно зазначити, що такі правила встановлюються з метою узгодження приватних і публічних інтересів у сфері господарювання, що, власне, доводиться авторами монографії.

У господарсько-правовій науці проблематику відносин у сфері господарсько-торговельної діяльності аналізували у свої працях такі вчені: А. Г. Бобкова, О. А. Беляневич, О. П. Віхров, Р. А. Джабраілов, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, В. К. Мамутов, С. В. Несинова, О. В. Полтавський, Д. М. Притика, В. В. Рєзнікової, І. А. Селіванова, С. В. Томчишен, В. А. Устименко, К. О. Хрімлі, В. С. Щербина та ін.

РОЗДІЛ 1
ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретико-правові основи дослідження поняття господарсько-торговельної діяльності

Сьогодні торгівля стала однією із ключових галузей економіки та, по суті, лідером з надходжень до бюджету. Торгівля здійснює вплив не лише на сектор виробництва, сприяючи збільшенню асортименту товарів, які користуються попитом на ринку, а й на сектор споживання, задовольняючи потреби споживача, задля підвищення рівня життя населення.

Уперше визначення поняття «торгівля» запропонував Г. Ф. Шершеневич, під яким розумів: «господарську передаточну діяльність, що має на меті посередництво між виробниками та споживачами під час взаємного обміну економічними благами[1].

Якщо досліджувати етимологію слова торгівля, то стає очевидним, що воно споріднене з ринком, базаром, аукціоном, торговельною діяльністю, торговельними організаціями тощо. Також окремі інтернет джерела пов'язують слово торгівля зі словом стерегти. Тому не дивно, що поняття торгівлі до цього сьогодні привертає увагу дослідників.

Розглянемо окремі з них.

Господарсько-торговельна діяльність в Україні нині є однією з найпоширеніших форм підприємництва. У статутних документах суб'єктів господарювання, що займаються комерційною господарською діяльністю, найчастіше зазначається торгівля. Як відомо, завдяки ефективному розвитку торгівлі можна досягти більш ефективного розміщення ресурсів і вищого рівня матеріального добробуту населення[2].

Тобто, по суті, ототожнюється поняття господарсько-торговельної діяльності та торгівлі, зазначається, що торгівлею займаються суб'єкти господарювання як комерційною господарською діяльністю.

---

[1] Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : монография : в 2-х т. Т. 1. 4-е изд. 1908. 515, [412] с.

[2] Буткевич О. В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність». *Вісник господарського судочинства.* 2009. № 1. С. 69–73.

Крім того, торгівля, виступаючи комерційним посередником між виробниками товарів та їх споживачами, займає провідну роль у розвитку споживчого ринку, адже основну масу матеріальних благ, що використовуються для особистих потреб, населення отримує саме через торговельні підприємства. Сутність торговельної діяльності «полягає в реалізації певних матеріальних цінностей із метою задоволення потреб споживачів і власних економічних потреб»[3]. Тобто йдеться про те, що торгівля одночасно задовольняє інтереси як продавців, так і покупців. Оскільки в першому випадку реалізується економічний інтерес суб'єкта господарювання (виробника, посередника), а в другому – задовольняється попит споживача в товарах, послугах тощо.

Окремі дослідники поділяють торгівлю: на торгівлю у вузькому (товарна й банкірська торгівля) і в широкому розумінні: діяльність, спрямована на посередництво в передачі господарських благ від виробника до споживача (торгівля у вузькому розумінні), а також весь обіг товарів, тобто вся діяльність, яка спрямована на усунення роз'єднання в просторі й часі між виробником і споживачем (торгівля в широкому розумінні [4]).

Якщо досліджувати визначення поняття торгівлі у вузькому розумінні, то Д. Д. Гордієнко вважає: що торгівля – це будь-які операції, що здійснюються на умовах договору купівлі-продажу, міни, поставки й іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на товар[5].

Л. В. Нападовська поняття «торгівля» ототожнює з поняттям «господарсько-торговельна діяльність»: торгівля – це «діяльність, пов'язана з продажем товарів виробничо-технічного призначення й товарів народного споживання на підставі різних цивільно-правових договорів, які передбачають передачу прав власності на такі товари, а також допоміжна діяльність, спрямована на забезпечення умов для їх продажу шляхом відповідних послуг»[6].

---

[3] Дроздова О. Г. Комісійна торгівля – специфічна форма торговельної діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2014. № 2 (53). С. 56–60.

[4] Каминка А. И. Очерки торгового права: в 2-х вып. 2-е изд., испр. и доп. 1912. Вып. 1. 447, [5] с.

[5] Гордієнко Д. Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. К. : КНТ, 2006. 308, [321] с.

[6] Полтавський О. В., Томчишен С. В. Торгове право : навчальний посібник. Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 168, [36] с.

К. О. Хрімлі влучно зазначає, що таке визначення господарсько-торговельної діяльності (у вузькому розумінні) обмежує її лише рамками цивільно-правових договорів[7].

В свою чергу В. А. Конопліцький розглядає торгівлю у широкому розумінні, а саме: як сферу обігу товарів, у якій відбувається обмін продуктами праці й послугами; вид комерційної діяльності, за якої шляхом укладання договору або на основі усної угоди здійснюється купівля-продаж товарів; як спеціалізовану галузь економіки, що формує свої доходи за рахунок діяльності з доведення товарів до споживачів[8].

Із наведених тверджень випливає, що науковці по-різному трактують визначення поняття «торгівля», оскільки відсутній єдиний підхід до тлумачення цього поняття. Відповідно, торгівля у вузькому розумінні – це обмін товарів, послуг, грошей, проте її обмеження лише рамками цивільно-правових договорів недопустимо.

У широкому розумінні – діяльність суб'єктів господарювання у сфері товарного обігу спрямовано на реалізацію продукції як виробничо-технічного призначення, так виробів для населення.

Більшість дослідників зазначають, що торговельна діяльність є видом господарської діяльності. Зокрема, О. В. Буткевич вважає, що термін торгівля є більш широким і включає поняття: «торговельна діяльність» і «торговельні операції». Торговельні операції спрямовані на виконання договорів купівлі-продажу й не мають систематичного характеру. Якщо торговельні операції фізичної особи набувають систематичного характеру (більше 4 разів на календарний рік), вона повинна зареєструватися як суб'єкт підприємництва, і тоді її практичні дії щодо укладання та виконання оплатних договорів, які передбачають передачу прав власності на товари, розглядаються як торговельна діяльність. Науковець трактує торговельну діяльність як систематичну господарську діяльність суб'єктів господарювання з реалізації продукції виробничо-технічного призначення й виробів народного споживання, що здійснюється на професійних засадах у сфері товарного обігу, а також як допоміжну діяльність, що забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг із метою досягнення

[7] Хрімлі К. О. Поняття господарсько-торговельної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Випуск 74. С. 217–222.

[8] Конопліцький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. К. : КНТ, 2007. 580, [354] с.

економічних і соціальних результатів та отримання прибутку або без мети отримання прибутку[9].

Однак більшість дослідників дотримуються думки, що господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, який має свій суб'єктний склад, об'єкт, зміст та порядок здійснення. Для підтвердження цього потрібно навести визначення К. О. Хрімлі: «господарсько-торговельна діяльність – це самостійний вид господарської діяльності, який має свій суб'єктний склад, об'єкт, зміст і порядок здійснення. Господарсько-торговельна діяльність полягає у реалізації продукції виробничого призначення й товарів народного споживання, а також у здійсненні допоміжної діяльності, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг»[10]. А також результати дослідження О. П. Віхрова: «торговельна діяльність – це ініціативна, самостійна діяльність юридичних осіб і громадян щодо здійснення купівлі та продажу товарів народного споживання з метою отримання прибутку»[11]. Отже, науковці, використовуючи господарсько-правовий підхід, вказують на ініціативну, самостійну господарсько-торговельну діяльність суб'єктів господарювання, що дозволяє здійснювати купівлю-продаж товарів з метою отримання прибутку, а також реалізацію допоміжної діяльності, спрямованої на забезпечення надання відповідних послуг.

Незважаючи на те, що у правовій літературі існують різні підходи до розуміння «торговельна діяльність», окремі дослідники ототожнюють терміни «торгівля» та «торговельна діяльність». Проте в межах господарського законодавства розрізняють поняття «торгівля» та «торговельна діяльність».

Зокрема, у ст. 263 Господарського кодексу України (далі – ГК України) визначено, що господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення

---

[9] Буткевич О. В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність». *Вісник господарського судочинства.* 2009. № 1. С. 69–73.

[10] Хрімлі К. О. Поняття господарсько-торговельної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Випуск 74. С. 217–222.

[11] Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина : навчальний посібник. К. : Слово, 2006. 344 с.

і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг[12].

Згідно з ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля» торговельна діяльність – ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача[13].

Якщо проаналізувати зміст поняття «господарсько-торговельна діяльність», то можна виокремити декілька важливих ознак. По-перше, це ініціативність – ознака, відповідно до якої кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Кожен має право також на здійснення торговельної діяльності, яка не заборонена чинним законодавством, за умови, що самому суб'єкту її здійснення не заборонено бути суб'єктом торговельної діяльності. По-друге, самостійність. Ця ознака господарсько-торговельної діяльності серед іншого передбачає вільне розпорядження як майном, що задіяне у торговельній діяльності, так і прибутком, отриманим у процесі її здійснення (безумовно, після сплати всіх обов'язкових платежів до відповідних бюджетів)[14]. Крім того, практично кожен суб'єкт господарювання, що провадить господарсько-торговельну діяльність, вивчає попит та пропозицію на ринку товарів та послуг; провадить інноваційну діяльність, зокрема, запроваджує організаційні та технологічні новинки, паралельно навчаючи персонал; організовую закупівлю товарів та вивчає можливості збуту товарів; впроваджує післяпродажний сервіс тощо. Наприклад АВТ «Баварія» прийшла до висновку, що в сучасних умовах стабільний заробіток може забезпечити продаж додаткового обладнання і збільшення навантаження сервісу. Прикладом тому

[12] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[13] Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

[14] Полтавський О. Щодо визначення поняття «торговельна діяльність» та її ознак. *Підприємництво, господарство і право.* 2015. № 2. С. 19–22.

слугує співпраця з компанією Benish GPS, оскільки дозволяє отримати автодилеру вигоду і від продажу, і від установки устаткування. Систему встановлюють кваліфіковані фахівці офіційних сервісів, що дозволяє не тільки збільшити дохід кожного дилерського центру, а й зберегти гарантійне обслуговування автомобіля.

Крім того, метою господарсько-торговельної діяльності є отримання прибутку. Доходи торговельного підприємства – це джерело розвитку його діяльності, що забезпечує: формування прибутку як джерела розширеного відтворення діяльності підприємства; фінансування усіх поточних витрат, що пов'язані зі здійсненням господарської діяльності; виплату податкових платежів, що пов'язані зі здійсненням діяльності. Основними джерелами доходу торговельного підприємства від продажу товарів є: торговельна надбавка до ціни придбання товарів; різниця між ціною продажу та закупівлею товарів на різних стадіях реалізації товару являє собою дохід торговельного підприємства з одиниці реалізованого товару[15].

Разом з тим господарсько-торговельна діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні (держави, суспільства тощо). Крім того, така діяльність виконується на професійних засадах та чітко регламентується нормами як загального, так і спеціального законодавства.

Безпосереднє право на заняття господарсько-торговельною діяльністю є одним із різновидів підприємницької діяльності, що передбачено Конституцією України. Згідно з положеннями ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. За цих обставин держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, прав споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції й усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів[16].

Можна виділити ряд нормативно-правових актів, що регулюють господарсько-торговельну діяльність, зокрема гарантують особі право на заняття такою діяльністю. Конвенції Організації Об'єднаних

---

[15] Гарбар В. А., Денисюк О. М., Гарбар Ж. В., Кондратова О. В. Сучасні підходи до визначення та класифікації доходів торговельного підприємства. *Наукове мислення.* 2022. URL : http://surl.li/disha (дата звернення: 12.09.2022).

[16] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Націй про договори міжнародної купівлі-продажу, Господарський кодекс України[17], Цивільний кодекс України[18] (далі – ЦК України), Податковий кодекс України[19], Закон України «Про захист прав споживачів»[20], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»[21], Закон України «Про стандартизацію»[22], Закон України «Про споживчу кооперацію»[23], Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»[24], Закон України «Про ціни і ціноутворення»[25], Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»[26] тощо.

Крім того, до джерел правового регулювання торговельної діяльності відносять підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють торговельну діяльність у цілому та у певних сферах, а саме: постанова

[17] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[18] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[19] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[20] Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[21] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[22] Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[23] Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 № 2265-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[24] Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[25] Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[26] Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів»[27], Правила торгівлі на ринках[28], постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження правил побутового обслуговування населення»[29], Правила комісійної торгівлі непродовольчими товарами[30], Правила торгівлі у розстрочку фізичним особам[31], Інструкція щодо надання послуг з ремонту, пошиття та в'язання трикотажних виробів[32], Інструкція щодо надання фотопослуг[33] тощо.

Великий обсяг нормативно-правових актів, що регулюють господарсько-торговельну діяльність в Україні, пов'язаний зі спробою законодавця окреслити сферу дії нормативного акта в окремих відносинах. Водночас це створює певні труднощі під час визначення кола відносин, які охоплюються поняттям господарсько-торговельної діяльності.

---

[27] Про затвердження порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2006 № 833 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[28] Про затвердження Правил торгівлі на ринках : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 26.02.2002 № 57 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[29] Про затвердження правил побутового обслуговування населення : постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.1994 № 313 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-94-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[30] Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами : наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13.03. 1995 № 37 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[31] Про затвердження Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 № 383 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[32] Інструкція щодо надання послуг з ремонту, пошиття та в'язання трикотажних виробів : Інструкція Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 27.08.2000 № 20 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-00#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[33] Інструкція щодо надання фотопослуг : Інструкція Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 27.08.2000 № 20 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0814-00#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Так, господарсько-торговельна діяльність пов'язана з рядом чинників, регулювання яких має безпосередній вплив на організацію і здійснення господарсько-торговельної діяльності. Наприклад, невід'ємною частиною сфери торгівлі є забезпечення споживачів безпечною продукцією, адже відповідно до ст. 4, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» виробники зобов'язані вводити в обіг лише безпечну продукцію, тобто продукцію, яка відповідає вимогам щодо забезпечення безпечності продукції, встановленим законодавством[34].

Правове підґрунтя безпечності та якості харчових продуктів в Україні характеризується сьогодні певною недосконалістю. Неврегульованість багатьох важливих аспектів у цій сфері та недоліки у механізмі реалізації правових норм знижують ефективність правового регулювання та гальмують створення в Україні сучасної досконалої правової бази для забезпечення безпечності та якості продуктів харчування.

Відповідно, нагальним у сфері торгівлі є досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для споживачів від негативного впливу, наприклад, небезпечної нехарчової продукції, та вимогами захисту економічних інтересів суб'єкта господарсько-торговельної діяльності, зокрема, гарантованих ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом[35].

Проблема досягнення балансу публічних і приватних інтересів існує давно, відповідно, остання є об'єктом дослідження у науковців. Так, загальнодержавні інтереси науковці одночасно з загальносуспільними вважають складовими публічного інтересу, який є загальносоціальним, що відображає в концентрованій формі весь спектр інтересів у суспільстві. Суспільний інтерес – це інтерес будь-якої особи (осіб), пов'язаний із забезпеченням благополуччя, стабільності,

[34] Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2736-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[35] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

безпеки і стійкого розвитку суспільства[36]. Значного поширення це поняття набуло внаслідок появи неурядових організацій, які здійснюють захист суспільних інтересів за допомогою правових інструментів: обговорення законопроєктів, відпрацювання державної політики в різних сферах тощо[37].

Вищезазначені поняття зумовлюють необхідність проаналізувати більш детально поняття «загальнодержавний інтерес». Так, останній не може відображати інтерес, що спрямований на забезпечення інтересу держави та її органів влади в буквальному значенні цього слова, оскільки в такому випадку немає потреби в існуванні держави як правової субстанції. Зокрема, проводячи державну політику у сфері торгівлі, держава в особі її органів своїми діями зобов'язана сприяти задоволенню інтересів усіх верств населення, оскільки свідоме неврахування загальносуспільних інтересів, застосування жорстких адміністративних інструментів, порушення інтересів суспільства, особи, суб'єктів господарювання матиме негативні результати.

Водночас держава не може задовольняти всі інтереси членів суспільства, а тому повинна сприяти або бути нейтральною до тих інтересів, які задовольняються, чи в особистих, чи в колективних відносинах, коли йдеться про господарсько-торговельну діяльність. Унаслідок цього відбувається зближення інтересів суспільства з інтересами держави, що дозволяє узгодити методи їх досягнення, а також сприяє уникненню деформації відносин та усуненню такого негативного явища, як неправові практики. Політика у сфері здійснення господарсько-торговельної діяльністю повинна виходити з економічних законів, які мають об'єктивний характер і спільність економічних інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, держави. Чим повніше державна політика відображає економічні інтереси, тим реальніше вона втілює об'єктивну необхідність удосконалити правовідносини між суб'єктами господарсько-торговельної діяльності та органами державного контролю. Законні (економічні) інтереси суб'єктів господарювання в цілому є формою здійснення загальних інтересів та одночасно частковою формою реалізації власних інтересів. Якщо суспільний інтерес пов'язаний

[36] Суспільний інтерес / Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : http://ru.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 15.11.2022).
[37] Там само.

з продукуванням і використанням валового внутрішнього продукту країни, то економічний інтерес суб'єкта господарювання – з формою власно виробленого продукту, за рахунок реалізації якого на ринку в суспільстві задовольняються як різноманітні власні потреби господарюючого суб'єкта, так і інших споживачів у цілому.

Сучасне життя породило і породжує безліч інтересів. Останні досить різноманітні (особисті, загальнодержавні, соціальні, економічні, лобістські), а тому у діяльності суб'єктів господарювання вони проявляються у вигляді певного феномена, що вимагає дослідницьких зусиль для того, щоб унаслідок їх виокремлення і зіставлення різних за своєю суттю інтересів учасників господарських відносин (суб'єктів господарювання, держави, третіх осіб) з'ясувати, на якому етапі вони пересікаються та як повинні бути вибудувані норми законодавства, щоб одночасно з власними інтересами господарюючий суб'єкт задовольняв інтереси верств населення, які зайняті у господарській діяльності та загальносуспільний інтерес у цілому. Останнє регулюється відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України, згідно з якою під господарською діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, що спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність і певного рівня споживчу вартість. Так держава покладає на суб'єкта господарювання обов'язок якісно задовольняти потреби на відповідних рівнях згідно з процедурою, споживчими якостями продукції, безпечністю використання та споживання, збереження навколишнього середовища і раціональністю природокористування, що сприяє сталому розвитку[38].

На підставі цього систематизують суспільні вимоги в частині, що визначена йому законодавством, з одного боку, та ініціативи суб'єкта господарювання – з іншого. Власне на цьому шляху досягається соціальна відповідальність суб'єктів господарювання. Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання поширюється сьогодні також і на сферу діяльності, яка не регламентується законом, оскільки суб'єкт господарювання бере на себе досить часто зобов'язання виконувати додатково також і соціальні стандарти, які є

[38] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

результатом співпраці бізнесу і суспільства. Такі стандарти здебільшого не є результатом правового регулювання, але вони все більше відіграють позитивну роль у задоволенні суспільних інтересів і є результатом взаємодії громадських інститутів з ним.

Суб'єкт господарювання повинен дотримуватися вимог і правил соціального забезпечення, соціального захисту, платити податки, спрямовані на вирішення соціальних проблем суспільства. А тому не можна свідчити про компанію як про соціально відповідальну лише тому, що вона здійснює благодійні акції. Кожна компанія зобов'язана виконувати вимоги, пов'язані з безпекою споживачів, працівників, навколишнього середовища, без цього вона не має права на існування[39].

За рахунок поєднання відповідального ставлення до ведення бізнесу, відповідальності за його результати, а також специфічної діяльності підприємств з вирішення соціальних проблем у суспільстві (благодійний маркетинг, волонтерська діяльність, сприяння просуненню соціальних ініціатив) вирішуються проблемні питання у задоволенні загальносуспільного інтересу в цілому та приватних інтересів суб'єктів господарювання зокрема.

Отже, торгівля є однією із основних сфер створення та балансування споживчого ринку, а також впливовим механізмом задоволення суспільних потреб, направляючою ланкою в економіці. Існують різні підходи до визначення «господарсько-торговельної діяльності», однак здебільшого її розуміють як вид господарської діяльності, що полягає у реалізації товарів та послуг з метою отримання прибутку. Така діяльність є самостійною, ініціативною, систематичною та здійснюється на власний ризик фізичними або юридичними особами. Власне, таке бачення науковцями поняття господарсько-торговельної діяльності збігається із її визначенням у ГК України. Саме поняття «сфера торгівлі» означає не стільки діяльність, скільки суспільні відносини, у які вступають суб'єкти господарювання, тому дослідження понять «торгівля», «господарсько-торговельна діяльність» є досі актуальним та залишається предметом обговорення багатьох науковців, зокрема за рахунок вивчення форм господарсько-торговельної діяльності та їх класифікації.

---

[39] Калита П. Общественные ценности, социально направленный бизнес и системный менеджмент. *Мораль і бізнес* : матеріали круглого столу від 02.12.2008. URL : http://www.reformclub.org.ua

1.2. Форми господарсько-торговельної діяльності

Відповідно до ст. 263 ГК України господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг[40]. Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання у таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

1. Базовим нормативно-правовим актом, що регулює матеріально-технічне постачання і збут, є ГК України, де закріплено право на самостійний вибір постачальників і споживачів продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом як принцип господарської діяльності (ст. 44); гарантії прав підприємців щодо їх забезпечення матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою (ст. 47); поняття продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання (ст. 262); положення щодо договорів поставки та купівлі-продажу як основних договірних форм матеріально-технічного постачання (ст. 264); умови укладення та зміст договорів, на підставі яких суб'єкти господарювання забезпечуються необхідними матеріальними ресурсами (глава 30)[41].

Для певної частини відносин під час здійснення матеріально-технічного постачання правову основу становлять норми ЦК України, а саме: глава 54 «Купівля-продаж», глава 58 «Найм (оренда)» тощо[42].

---

[40] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[41] Там само.

[42] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Згідно із ст. 264 ГК України матеріально-технічне постачання та збут продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання як власного виробництва, так і придбаних у інших суб'єктів господарювання, здійснюються суб'єктами господарювання шляхом поставки, а у випадках, передбачених ГК України, також на основі договорів купівлі-продажу[43]. Законодавством можуть бути передбачені особливості поставки окремих видів продукції виробничо-технічного призначення або виробів народного споживання, а також особливий порядок здійснення поставки продукції для пріоритетних державних потреб.

Основні вимоги з приводу укладання і виконання договорів поставки встановлюються стст. 179–187, 193–201, 265–270 ГК України[44]. Відповідно до положень ст. 265 ГК України до відносин поставки, не врегульованих ГК України, застосовуються положення ЦК України про договір купівлі-продажу (наприклад, положення ст. 208 ЦК України, згідно з яким договір поставки повинен укладатися у простій письмовій формі[45] 1) повній – шляхом підписання єдиного документа; 2) скороченій – шляхом обміну листами, телеграмами, телетайпрограмами, телефонограмами, радіограмами чи шляхом прийняття постачальником замовлення покупця до виконання. Предмет, кількість і асортимент поставки та строки і порядок поставки регулюються стст. 266, 267 ГК України[46].

Вимоги з приводу укладання і виконання договорів поставки можуть встановлюватися нормами інших законодавчих актів. Наприклад, Закон України «Про оборонні закупівлі» визначає загальні правові засади планування, порядок формування обсягів та особливостей здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших

---

[43] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[44] Там само.

[45] Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

[46] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки й оборони. Цей Закон застосовується за умови, що вартість предмета закупівлі для товарів і послуг оборонного призначення, інших товарів і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки й оборони дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, для робіт оборонного призначення та робіт для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони – 1,5 мільйона гривень, до визначених цим Законом державних замовників, які здійснюють оборонні закупівлі[47].

Відповідно до ст. 265 ГК України за договором поставки одна сторона-постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) іншій стороні-покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму[48]. Згідно зі стст. 11, 629 ЦК України договір є однією з підстав виникнення зобов`язань та є обов'язковим для виконання сторонами. Зобов'язання, відповідно до вимог стст. 525, 526 ЦК України, має виконуватися належним чином згідно з умовами договору та вимогами чинного законодавства. Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом[49]. Аналогічна за змістом норма міститься у п. 1 ст. 193 Господарського кодексу України[50]. Згідно з ч. 1 ст. 530 ЦК України, якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін)[51].

---

[47] Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[48] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[49] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[50] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[51] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

У п. 2 ст. 193 Господарського кодексу України встановлено, що кожна сторона повинна вжити усі заходи, необхідні для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси іншої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу[52]. Порушенням зобов'язання, відповідно до ст. 610 Цивільного кодексу України, є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У разі порушення зобов'язання настають наслідки, передбачені договором або законом, зокрема сплата неустойки (ст. 611 ЦК України)[53]. Приписами ст. 230 ГК України також встановлено, що у разі порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, він зобов'язаний сплатити штрафні санкції у вигляді грошової суми (неустойка, пеня, штраф)[54].

2. Відповідно до ст. 275 ГК України енергопостачальник відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі – енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується[55].

Особливості постачання електричної енергії споживачам та вимоги до договору постачання електричної енергії споживачу встановлюються Законом України «Про ринок електричної енергії». Фундамент сучасної моделі ринку електричної енергії був закріплений 2017 року з прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії»[56].

---

[52] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[53] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[54] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[55] Там само.

[56]Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

За новою моделлю енергія стає товаром, а її ціна визначається ринком. Відповідно з'явилася підстава застосовувати такі механізми регулювання, як: ринок двосторонніх договорів (тривалі контракти); ринок на добу наперед (короткострокові контракти); внутрішньодобовий ринок (погодинні торги поточної доби); балансуючий ринок (фінансові зобов'язання за відхилення обсягів споживання від прогнозу); ринок допоміжних послуг (забезпечення надійної роботи енергосистеми). За такої умови мають діяти декілька постачальників, що створюють конкуренцію на ринку та пропонують енергію населенню і промисловості. Паралельно функціонують ринки: традиційний (ТЕЦ, ТЕС, АЕС, ГЕС) та відновлювальний (ВДЕ).

Повне впровадження усіх положень Закону України «Про ринок електричної енергії» відбулось 1 липня 2019 року і мало наслідком накопичення значної заборгованості перед виробниками електроенергії з відновлювальних джерел, які працювали за «зеленим» тарифом. Проблема полягала в тому, що за новою моделлю держава продовжувала викуповувати «зелену» електроенергію, але кошти на покриття різниці між її реальною собівартістю та ставкою «зеленого» тарифу мали генеруватися за рахунок «надприбутку» низької за собівартістю генерації (АЕС та ГЕС). Детальніше це питання досліджено у розділі 4 «Особливості правового регулювання здійснення господарсько-торговельної діяльності в енергетичній галузі в умовах кризових ситуацій».

3. Заготівля, державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контрактації, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції. За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (далі – виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (далі – контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти й оплатити її.

Сторонами за договором контрактації сільськогосподарської продукції є контрактант і сільськогосподарський товаровиробник – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа-підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом

риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, зокрема власновирібленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

Під сільськогосподарською продукцією (сільськогосподарські товари) законодавець розуміє продукцію / товари, що підпадають під визначення груп 1-24 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання[57].

Згідно з п. 3 ст. 272 ГК України у договорах контрактації повинні передбачатися: 1) види продукції (асортимент), гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; 2) кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; 3) ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; 4) обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; 5) взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; 6) інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України[58].

Виробник повинен не пізніш ніж за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника усю пред'явлену ним продукцію на умовах,

---

[57] Митний тариф України (Групи 01-49) : Закон України від 04.06.2020 № 674-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#n2 (дата звернення: 17.11.2022).

[58] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами. У договорі контрактації можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємствам. Решта продукції приймається контрактантом на визначених договором приймальних пунктах, розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника.

4. Оптова торгівля – вид економічної діяльності у сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів за договорами поставки партіями для подальшого їх продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для виробничого споживання та надавання пов'язаних із цим послуг відповідно до п. 4.5 Національного стандарту України ДСТУ 4303:2004[59]. Детальніше це питання досліджено у підрозділі 3.3 «Господарсько-правові основи оптової торговельної діяльності».

5. Роздрібна торгівля – вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачеві та надавання йому торговельних послуг згідно з п. 4.4 Національного стандарту України ДСТУ 4303:2004[60]. Детальніше це питання досліджено у підрозділі 3.4 «Особливості правового регулювання роздрібної торговельної діяльності».

6. Громадське харчування. Згідно з Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД-2010) – це сфера діяльності ресторанів та надання послуг мобільного харчування – послуги з надання харчування споживачам, незалежно від того, чи їх подають у спеціалізованих місцях громадського харчування або в ресторанах самообслуговування, чи їх споживають у приміщенні, забирають із собою або замовляють додому. До цього класу також відносять приготування та

[59] Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).
[60] Там само.

подачу їжі для негайного споживання з автомобілів або пересувних вагончиків. Сфера громадського харчування включає діяльність ресторанів, кафе, ресторанів швидкого обслуговування, місць з надання їжі для споживання за межами закладу, вагончиків з продажу морозива, пересувних вагончиків з продажу їжі, діяльність із приготування їжі в торговельних наметах, діяльність ресторанів і барів, пов'язану з доставкою їжі за умови залучення окремих одиниць[61].

7. Комерційне посередництво у господарсько-торговельній діяльності. Так, регулювання інституту посередництва згадується у низці нормативно-правових актів. Господарський кодекс України до торговельної діяльності відносить комерційне посередництво (агентську діяльність). Відповідно до ч. 1 ст. 295 ГК України комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає у наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє[62].

Посередники – це особи (юридичні або фізичні), що представляють на ринку інтереси виробників чи споживачів. Мета посередництва – сполучення (інтегрування) економічних інтересів виробників і споживачів, поєднання їх у єдиний ланцюг підприємницької угоди. Посередники потрібні для здійснення операцій щодо купівлі-продажу, збільшення обсягів реалізації товарної маси, просування продукції на існуючі і нові ринки, зниження загального рівня сукупного товарного запасу, зменшення витрат виробників та споживачів продукції, покращення контактування з покупцями, складськими, транспортними підприємствами та іншими суб'єктами господарювання. Крім того, посередники сприяють досягненню оперативності, реакції на зміни споживчого попиту та кон'юнктури ринку, забезпечують доступ до первинної інформації, підвищують прибутковість виробництва, позитивно впливають на скорочення строку оборотності капіталу.

---

[61] Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

[62] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Як фахівці у збутовій діяльності посередники здатні ефективно довести товар виробника до цільових ринків, створити налагоджений канал товароруху.

8. Продаж і передача в оренду засобів виробництва.

Класичною договірною конструкцією, що має тривалу історію існування та є традиційною для усіх правових систем є договір оренди. Згадка про оренду є у стародавніх історичних пам'ятках, що дійшли до наших днів, зокрема в розшифрованих папірусах і написах на стінах пірамід Стародавнього Єгипту[63]. У Законах царя Хаммурапі, що з'явилися близько 1800 до н.е., виявлено близько 20 статей, що регламентують оренду землі (полів), садів, будинків, річкових судів, худоби[64].

Аналіз кодифікованих актів, що розроблялися та діяли на землях Наддніпрянської України, свідчить, що вони не мали легального визначення договору оренди, а були договором як підставою виникнення правовідносин щодо користування чужим майном. Нормативне визначення договору оренди виникло у проєкті Цивільного кодексу 1905 року. Відповідно до ст. 1815 цього нормативно-правового акта за договором найму наймодавець зобов'язується надати наймачу у тимчасове користування певне майно за умовлену плату[65].

У землях Західної України юридичне поняття договору оренди зустрічається у Галицькому цивільному укладанні 1797 року. Його глава VII під назвою «Про найм» починається правилом, що подібно до того, яка річ може бути куплена рудником або купівля-продаж і користування чужим майном може бути куплено за плату (п. 219 Книги III). Значення цієї норми насамперед у тому, що лише на рівні кодифікованого акта вона, поруч із предметами споживання і неспоживання, визначила споживчу цінність неспоживчої речі як об'єкта товарно-грошових відносин[66].

---

[63] Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

[64] Січко Д. С. Правова природа лізингу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.13 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 19 с.

[65] Римське приватне право : навчальний посібник / за ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

[66] Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

Загальноцивільний кодекс Австрійської імперії 1811 року розрізняв оренду речі, придатної для вживання без подальшої обробки, називаючи її просто орендою, і оренду речі, яка може тільки використовуватися побічно, праці та старанності, яка називалася рентою. Обидва договори були варіантами одного договору, за яким хтось отримує у користування неспоживчу річ на певний термін та за плату», який отримав назву «договір майнового найму[67].

Завершальним етапом розвитку вітчизняного законодавства про договір оренди стало прийняття 2003 року Цивільного кодексу України, який запровадив принципово новий підхід до регулювання правовідносин у сфері цивільного обороту та безліч нововведень щодо регулювання відносин, пов'язаних із передачею майна у відплатне термінове користування[68].

Тобто оренда є однією із специфічних форм забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності, поряд із міною, лізингом тощо. Такі форми господарсько-торговельної діяльності, через свою правову природу, виконують важливу функцію – допомагають суб'єктам господарювання реалізовувати товари, послуги, здійснювати іншу допоміжну діяльність.

Щодо історичного розвитку інституту лізингу як правової категорії, то доцільно виділити кілька концепцій встановлення часу, з якого можна говорити про виникнення у межах певної економіко-правової формації прототипу сучасних лізингових відносин.

Відповідно до першої концепції лізинг має глибоке історичне коріння. Прихильники цього підходу, посилаючись на різні історичні свідчення, стверджують, що у стародавніх фінікійців, єгиптян, греків, римлян практикувалися договори на судна, робочу силу, землю, свійських тварин і навіть військову техніку, в яких містилися деякі риси сучасних орендних відносин. Так, деякі автори доводять цю концепцію глиняними табличками з фрагментами договору оренди, знайденими 1984 року під час розкопок древнього шумерського міста Ур (2000 р. до н.е.). У ньому сторони фіксували свої зобов'язання

[67] Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

[68] Фінансовий лізинг в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2541156-finansovij-lizing-v-ukraini-potocnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html (дата звернення: 15.10.2022).

щодо передачі на певний термін у користування сільськогосподарських знарядь, землі, джерел води, волів та інших тварин. Поміщиками, як правило, були жерці, які жили в храмах міста Ура й укладали договори з місцевими землеробами[69].

Одні пояснюють появу лізингу існуванням 1800 р. до н.е. у передмісті Вавилона сімейного підприємства «Мурашу», що спеціалізовалося на укладанні договорів оренди, пов'язаних із особливою системою оплати праці за військову службу. Суть цієї діяльності полягала в тому, що ченці винагороджували воїнів за їхню службу землею, але якщо воїн не хотів її обробляти, він здавав землю в оренду Мурашу, який відразу платив йому орендну плату. Також це господарство здавало землю в оренду селянам[70].

Зокрема, у дослідженнях з історії лізингу як правової категорії зазначається, що, починаючи з епохи римського права, можна говорити про появу окремих елементів сучасного лізингу, майнових відносин, пов'язаних із володінням річчю без права власності, наприклад, договір найму (locatio-conductio rerum; locator – орендодавець, conductor – орендар)[71]. Безсумнівно, історико-правовий аналіз різних джерел права дає підстави стверджувати про існування тоді розгорнутих правових норм, покликаних обслуговувати досить простий торгово-грошовий оборот, зокрема у частині, що стосується переходу майна у власність або тимчасове користування. Такі відносини становлять основу сучасної правової конструкції лізингу, але не тотожні їй.

Цей період є першою спробою закріплення у законодавстві інших країн визначень поняття лізингу та інших правових норм, вкладених у регулювання окремих аспектів цих відносин. Спочатку в Англії було прийнято Закон про оренду та продаж. Потім у Франції було прийнято Закон про кредитні лізингові компанії від 2 липня 1966 року. У Бельгії у листопаді 1967 року було прийнято Королівський указ, що визначив правовий статус фінансових лізингових компаній. Згодом у Португалії (1986) та Іспанії (1988) було прийнято закони, що запроваджують спеціальне правове регулювання лізингу. У результаті

[69] Мосійчук В. Світова практика проведення лізингових операцій та проблеми її впровадження в Україні. *Економіка України.* 2015. Випуск № 3. С. 37–42.
[70] Римське приватне право : навчальний посібник / під ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.
[71] Там само.

уніфікації та компромісу між цими законодавчими актами в галузі лізингу було розроблено та прийнято Конвенцію про міжнародний фінансовий лізинг (Оттава, 1988).[72]

Договір міни є одним із найстаріших інститутів права. Звернення речей (перехід їх з господарства в господарство) відбувалося до появи грошей і являло собою безпосередній обмін речей на речі. Це відповідало загальноекономічним умовам життя суспільства як попередника договору купівлі-продажу (emptio et venditio)». Однак і після появи грошей перші договори купівлі-продажу, що здійснюються в порядку манципації, були, по суті, обміном певної речі на відповідну кількість металу. Такі договори являли собою реальну передачу речі шляхом її обміну на певну ціну у присутності п'яти свідків та за сприяння важкоатлета, який займався зважуванням відповідного металевого зливка. І спочатку дійсно зважувався метал, переданий в одну із сторін. І лише із появою карбування зважування стало символічним актом, а манципація – фіктивним договором[73].

В економічних дослідженнях досить часто ототожнюють категорії «оренда» та «лізинг». Лізинг та оренду ототожнюють також експерти Європейської федерації національних асоціацій лізингових компаній, вважаючи, що лізинг – це оренда фабрики, промислових товарів, обладнання, нерухомого майна для використання у виробничих цілях лізингоодержувачем, водночас товари купуються орендодавцем і він зберігає за собою право власності на весь період дії договору лізингу[74].

Фактично лізинг та оренда мають загальну правову природу й оформляються відповідним договором. Проте потрібно зазначити, що поняття лізингу є ширшим і навіть загальним проти поняття ренти, що є частковим, менш загальним, тому можна розглядати ренту (оренду) як невід'ємний елемент лізингу[75].

---

[72] Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

[73] Римське приватне право : навчальний посібник / під ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

[74] Тенденції розвитку приватного (цивільного) права на сучасному етапі та їх вплив на українську приватноправову систему. URL : http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm (дата звернення: 15.04.2022).

[75] Тенденції розвитку української цивілістичної науки. URL : https://pidru4niki.com/1728092446572/pravo/tendentsiyi_rozvitku_ukrayins koyi_tsivilistichnoyi_nauki (дата звернення: 15.05.2022).

Для з'ясування даного питання проведемо порівняльний аналіз оренди та лізингу.

Оренда	Лізинг
1	2
Орендар отримує майно не у власність, а в тимчасове користування. Він є лише тимчасовим користувачем орендованого майна і повинен повернути його орендодавцю після закінчення строку дії договору чи в разі його дострокового розірвання	Лізинг використовується у процесі управління поточними активами компанії як метод, що дозволяє профінансувати придбання необхідних основних засобів, одночасно не обмежуючи можливості лізингоодержувача в банківському кредитуванні У країнах з розвиненим лізинговим бізнесом останній значно оперативніший, порівняно з банківським кредитуванням. Після подання замовлення клієнт може досить швидко отримати у користування необхідні активи. Часто клієнти готові заплатити більші кошти аби швидше отримати у користування необхідну техніку
Серед додаткових умов договору оренди є платіж орендодавцю, який являє собою спосіб забезпечення виконання зобов'язань згідно з ч. 1 ст. 199 ГК України[76]. Зазвичай, він має ознаки завдатку або застави відповідно до ч. 1 ст. 546, ст. 570, 572 ЦК України[77]	Лізинг здебільшого не передбачає додаткового забезпечення з боку лізингоодержувача, оскільки лізингодавець залишається власником предмета лізингу і має на нього всі права. У західній економічній літературі поняття «фінансування під актив» (asset finance) є практично синонімом поняття «лізинг»
Якщо забезпечувальний платіж безповоротний, то для орендаря він, по суті, є сплаченим авансом, майбутньою економічною вигодою від якого є отримання права на оренду. Відповідно такий платіж не є фінансовим активом	Класичні лізингові операції передбачають відсутність або невеликий розмір початкового (авансового) платежу та фіксовані розміри наступних лізингових платежів. Однак у розвинених економіках для фінансування лізингових угод лізингодавці використовують додаткове забезпечення для отримання більш дешевих банківських кредитів, а також залучають для цього власні кошти, що дає можливість знизити вартість послуг лізингу порівняно з банківським кредитом

[76] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.10.2022).

[77] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.10.2022).

Продовження таблиці

1	2
Підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є договір оренди такої земельної ділянки. Підставою застосування звільнення від орендної плати або отримання орендної знижки є наказ орендодавця, прийнятий на підставі звернення орендаря, на якого вони поширюються	Договір лізингу може передбачати проміжне, короткострокове фінансування як доповнення до основного середньо- або довгострокового фінансування
Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання оренди державного та комунального майна» від 03.06.2020 № 483[78] Кабінет Міністрів України або представницький орган місцевого самоврядування у зв'язку із змінами у соціально-економічному становищі в країні або в окремих її регіонах внаслідок економічної кризи, стихійного лиха, запровадження карантинних обмежень або інших подій, які можуть негативно вплинути на здатність орендарів продовжувати сплачувати орендну плату за укладеними договорами оренди, може ухвалити рішення про надання орендних знижок або звільнень від сплати орендної плати за договорами оренди певного майна або за договорами оренди майна	Лізинг більш гнучка, порівняно з банківським кредитуванням, форма фінансування, оскільки лізингова діяльність значно менше регулюється з боку держави. У багатьох країнах державні органи не регулюють лізингову діяльність, здійснюючи лише моніторинг її результатів

[78] Деякі питання оренди державного та комунального майна : постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Продовження таблиці

1	2
Поточний ремонт об'єкта оренди за свій рахунок проводить орендар, якщо інше не встановлене законом або договором (ч. 1 ст. 776 ЦКУ). Капітальний ремонт проводить орендодавець (ч. 2 ст. 776 ЦКУ)[79]	Лізинг є механізмом, що сприяє лізингоодержувачу підтримувати належний технічний рівень оснащення свого виробництва, тобто лізинг – послуга з надання у користування необхідної техніки. Крім того, договором лізингу може передбачатись опція повернення використаного предмета лізингу лізингодавцю (або постачальнику/виробнику обладнання, якщо це передбачено угодою), що знімає з лізингоодержувача проблему пошуку шляхів подальшої реалізації предмета лізингу; вона перекладається на лізингодавця, на нього ж покладається і пов'язаний з цим майновий ризик
Суборенда – це передача орендованої нерухомості (майна) в оренду третій особі. За договором суборенди орендар за згодою орендодавця передає на певний строк частину або все найняте ним приміщення у користування суборендарю. На практиці більшість договорів оренди вже містять умову про суборенду. В одних випадках власник (або його представник) прямо забороняє користувачеві здавати нерухомість у суборенду, в інших – дозволяє, але кожен раз вимагає звертатися до орендодавця за згодою. Власник заздалегідь дає добро на суборенду (або без обмежень, або з деякими застереженнями) і нерідко надає користувачеві право самостійно визначати її умови і вибирати суборендарів	У розвинених економіках спеціалізовані лізингові компанії, заощаджуючи кошти на великому масштабі операцій під час закупівлі партій обладнання у одних і тих самих постачальників/виробників, мають змогу надавати лізингоодержувачам значно дешевші, порівняно з банківським кредитуванням, послуги

[79] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 20.10.2022).

На відміну від оренди, лізинг був затребуваний економікою у зв'язку з різким зростанням інвестиційних потреб господарського комплексу, високими темпами технічного прогресу, які могли бути забезпечені виключно традиційними каналами фінансування. В умовах жорсткої конкуренції лізинг став додатковим і досить ефективним каналом збуту продукції, що дозволив розширити коло споживачів і відкрити нові ринки збуту[80].

Перетворення лізингу на ефективний інструмент економічного розвитку багато в чому залежить від форм регулювання лізингової діяльності державою та саморегулювання суб'єктів лізингу.

Варто зазначити, що у зарубіжних країнах по-різному здійснюється правове регулювання лізингу:

– країни, у яких діють спеціальні закони, що регулюють договори лізингу (Франція, Італія);

– країни зі спеціальним лізинговим законодавством (Швеція, Австрія);

– країни, які не мають спеціальних законів та підзаконних актів, що регулюють договори лізингу (Німеччина, Данія, США).

Правове регулювання лізингу має свої особливості. Виділення загальних напрямів регулювання лізингу з позицій їх ефективності дозволяє говорити про необхідність запровадження тих чи інших методів вітчизняного законодавства[81].

Державна підтримка лізингових операцій шляхом їх пільгового оподаткування мала місце в окремих високорозвинених зарубіжних країнах.

Так, після Другої світової війни політика прискореної амортизації була введена майже у всіх країнах з розвиненою економікою (у Німеччині 1948 р., у Франції 1960 р.). У країнах Західної Європи було запроваджено безплатну амортизацію устаткування, що дозволяло списувати їх у перший рік експлуатації[82]. На додаток до прискореної

---

[80] Про міжнародний фінансовий лізинг: Конвенція УНІДРУА від 28 травня 1988 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_263#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[81] Хуторян Н. Нове в правовому регулюванні договору найму (оренди) за цивільним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2018. Випуск № 1, 2 (9, 10). С. 62–66.

[82] Гончаренко В. О. Особливості договору лізингу як виду договору найму (оренди) за цивільним законодавством України. URL : http://www.apdp.in.ua/v43/20.pdf. (дата звернення: 20.05.2022).

амортизації багато країн також використовували інвестиційні знижки, які скорочували прибуток до оподаткування. Найбільш сприятливі умови для розвитку лізингового ринку створені у Великій Британії, Німеччині, Ірландії, Норвегії та США.

У Сполученому Королівстві Великої Британії лізинг став бурхливо розвиватися лише після 1970, тобто. після введення пільгового режиму оподаткування для лізингодавців. Компанії мали право не включати 100 % інвестицій, пов'язаних з придбанням основних засобів, вкладених у поточному році, у суму оподатковуваного доходу. Право на таку пільгу можна було використати лише наприкінці звітного року. Тому якщо компанія займалася інвестуванням на початку року, їй доводилося чекати деякий час, щоб скористатися цими перевагами. Після 1986 податкові пільги з інвестиційного лізингу значно скоротилися. Проте поступовість цього процесу і навіть збереження часткових пільг дозволили лізинговому ринку Великої Британії не втратити динаміку зростання[83].

Німецьке законодавство, як і швейцарське, передбачає, що у разі лізингу власником майна залишається орендодавець, а у разі купівлі-продажу право власності переходить до лізингоодержувача в момент вчинення угоди. Лізинг відрізняється від оренди та інших економічних відносин насамперед економічно обґрунтованим розміром платежів[84].

Отже, аналізуючи форми господарсько-правової діяльності, потрібно зазначити, що кількість форм господарсько-торговельної діяльності обумовлює ряд особливостей їх здійснення, відповідно, виникають питання усунення колізійних норм, приведення нормативно-правових актів у відповідність до законодавства ЄС, а також закріплення нових вагомих правових положень, які відсутні в чинному законодавстві України про господарсько-торговельну діяльність.

Необхідно зазначити, що останні роки, до повномасштабного вторгнення російського агресора, були успішними для розвитку торгівлі, яка стала однією із динамічних галузей, що стрімко розвивається, і в якій процеси перетворень відбуваються найактивніше. Питання

[83] Цивільне право як наука. URL : http://yurist- online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/018.php (дата звернення: 15.10.2022).
[84] Наука цивільного права. Поняття та предмет науки цивільного права. URL : https://pidru4niki.com/1580011957352/pravo/nauka_tsivilnogo_prava (дата звернення: 11.10.2022).

теорії та практики функціонування торгівлі у відповідних формах та проблематика торговельних відносин займають значне місце в економічній та правовій літературі у зв'язку з чим існує значна кількість різноманітних наукових підходів, які запропонували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені.

Щодо законодавства (ст. 263 ГК України[85]), то форми господарсько-торговельної діяльності можна поділити на основні та додаткові. До основних форм потрібно віднести ті за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а саме: матеріально-технічне постачання та збут; енергопостачання; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торговельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва; заготівля. До додаткових форм господарсько-торговельної діяльності варто віднести ті форми, які допомагають реалізовувати продукцію, а саме і оренду засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентську діяльність); іншу допоміжну діяльність. Саме оренду, міну, лізинг можна віднести до специфічних форм забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності через особливості їх правової природи.

1.3. Державний контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності

Згідно із ст. 19 ГК України[86] держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах: у сфері збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності; у сфері цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги; у сфері монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства; у сфері споживання – за якістю і безпечністю продукції і послуг та в інших.

---

[85] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[86] Там само.

Потрібно погодитися з О. П. Віхровим[87], що цей перелік сфер і галузей господарювання, де здійснюється державний контроль, не є вичерпним, не можна назвати сферу чи галузь економіки, де відсутній державний контроль і нагляд за здійсненням суб'єктами господарювання господарської діяльності. Такий контроль і нагляд здійснюється в усіх сферах і галузях господарювання. Не є винятком сфера торгівлі.

У цілому правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) визначені Законом України від 5 квітня 2007 року «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[88].

Державний контроль у господарсько-торговельній сфері здебільшого здійснюється шляхом інспектування господарської діяльності суб'єктів господарювання. Проте важливою умовою для удосконалення господарських відносин є гармонійне поєднання приватних і публічних інтересів, за яких суб'єкт господарювання, намагаючись задовольнити свій власний законний інтерес, відповідно, повинен сприяти досягненню інтересу певної громади, суспільства в цілому[89]. Тому положення вищезгаданого Закону спрямовані на захист насамперед прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Наприклад, ст. 4 цього Закону «Загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю)» містить п. 4, який дозволяє встановлювати іншими законами: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд

---

[87] Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія. К. : ВД «Слово», 2008. 512 с.

[88] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[89] Знаменский Г. Л. В решении социально-экономических проблем без привлечения интеллектуальных ресурсов не обойтись. *Распределение полномочий – основа регионального и местного развития*: материалы круглого стола (Донецк, 6 февр. 2003 г.) / НАН Украины. Ин-т экон.-правов. исслед. Донецк : Юго-Восток Лтд, 2003. С. 9–12.

(контроль) у сфері господарської діяльності; види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю); повноваження органів державного нагляду (контролю) щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг; вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності; спосіб та форми здійснення заходів здійснення державного нагляду (контролю)[90]. Крім того, ця стаття визначає, що виключно законами встановлюються санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа.

З метою захисту інтересів суб'єктів господарювання п. 7 згаданої статті вводиться в дію норма, що передбачає можливість прийняти рішення на користь останнього у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта припускає неоднозначне тлумачення прав і обов'язків сторін[91]. Тобто в основу закону покладено принцип, який забороняє органу влади здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує відповідний орган та не визначає його повноваження під час здійснення контрольних заходів (ст. 4). Такі положення відповідають принципам господарського права щодо обмеження втручання державних органів у господарські відносини та сприяють зміцненню законності і правопорядку у господарській сфері, визначених ст. 8 Господарського кодексу України[92]. Цим Законом в основу ефективної реалізації контрольних повноважень у сфері господарської діяльності покладено встановлення господарсько-правового характеру прав і обов'язків між органами контролю та суб'єктами господарювання. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний

[90] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[91] Там само.

[92] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду [контролю]) у межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища[93].

Таке визначення не викликає особливих зауважень, якщо не аналізувати його відповідно до змісту цього Закону. Наприклад, якщо Закон регулює державний контроль, то він має містити положення про організацію, реєстрацію, постановку на облік суб'єкта господарювання (попередній контроль). Проте важко уявити, як органи реєстрації, ліцензування та інші можуть видавати господарюючим суб'єктам дозволи в плановому чи позаплановому порядку. Тобто особливості здійснення попереднього контролю вказаний вище Закон не регулює, а тому не може мати назви, яка об'єднує усі види державного контролю господарської діяльності.

Сутність прописаних положень зазначеного вище Закону полягає у врегулюванні порядку здійснення перевірок діяльності суб'єктів господарювання, а це не що інше як інспектування. Поняття інспектування найбільш наближеня до стандартів ЄС, подано у п. 2 Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550[94]. Зокрема, інспектування полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності

[93] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[94] Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

об’єкта контролю і забезпечує виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб.

З огляду на викладене зазначимо, що поняття «інспектування» значно вужче за поняття «державний контроль», оскільки відображає лише його частину, зокрема здійснення послідуючого контролю за дотриманням вимог чинного законодавства суб’єктами господарювання, а тому є підвидом державного контролю. У зв’язку з цим, на нашу думку, Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» повинен мати назву – Закон України «Про основні засади здійснення інспектування у сфері господарської діяльності». Така назва буде відповідати суті положень, що лежать в основі закону. Однак контроль – це не лише проведення перевірок. Завдяки його специфіці останній впливає на правовідносини, які складаються під час організації контролю за діяльністю суб’єктів господарювання, а саме їх реєстрація, у визначених законом випадках, ліцензування господарсько-торговельної діяльності, ведення звітності, сплата податків, встановлення порядку і правил виходу на ринок з товарами, роботами та послугами, взаємодія з іншими підприємствами і організаціями. З одного боку, контроль за здійсненням господарської діяльності, зокрема, за виконанням економічних функцій органів влади має господарсько-правовий характер і ставить за мету забезпечення активної участі суб’єктів господарювання у розвитку економіки, а тому не може зводитися до перевірок діяльності суб’єктів господарювання. З іншого – потребує інспектування, оскільки правовідносини, що складаються у результаті провадження господарсько-торговельної діяльності, проведення публічних закупівель, здійснення контрольних функцій власників щодо підприємств, що отримали від них майно для ведення господарської діяльності, а також встановлення норм і стандартів, антимонопольного нагляду становлять значний масив господарського регулювання, а тому повинні підлягати державному контролю у сфері господарської діяльності. Останній проводиться уповноваженими органами, до компетенції яких входить здійснення державного контролю за дотриманням встановлених стандартів якості продукції, послуг, виконання робіт, безпеки споживачів, а також інших вимог чинного законодавства.

Такий підвид державного контролю проводиться по факту здійснення тієї чи іншої дії чи події, ґрунтується на зворотних зв'язках, що дозволяють корегувати управлінські рішення, і називається послідуючим контролем. Останній дає інформацію для подальшого планування роботи органів державного контролю з урахуванням ризикоорієнтовного підходу та створює мотивацію у суб'єкта господарювання до дотримання вимог законодавства.

Відповідно до п. 5 ст. 4 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» виробництво (виготовлення) або реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання можуть бути зупинені повністю або частково виключно за рішенням суду. Відновлення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг суб'єктами господарювання після призупинення можливе з моменту отримання органом державного нагляду (контролю), який ініціював призупинення, повідомлення суб'єкта господарювання про усунення ним усіх встановлених судом порушень[95].

Потрібно зазначити, що внесення змін до цього Закону в частині зміни регулювання цієї норми є важливим, оскільки попередня норма дозволяла зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг допускалося за вмотивованим письмовим рішенням керівника органу державного контролю чи його заступника. А такі норми дозволяють паралізувати роботу будь-якого суб'єкта господарювання повністю. По-перше, у чинному законодавстві відсутнє визначення поняття «вмотивоване письмове рішення», відповідно, відсутній порядок його реалізації. По-друге, кожен орган державного контролю, якому Законом надане право на зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг повинен розробити порядок реалізації і затвердити його постановою Кабінету Міністрів України. По-третє, право підпису на рішення щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг повинен мати лише керівник відповідного контролюючого органу (або

[95] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

офіційно виконуючий його обов'язки). Цим підвищується персональна відповідальність керівника органу державного контролю за правомірність прийнятого рішення щодо суб'єкта господарювання.

Нині мають місце також інші проблемні питання. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати, в якій частині положення зазначеного Закону прописані неоднозначно, що дозволяє маніпулювати їх змістом у процесі проведення контрольних заходів. Наприклад, ст. 6 «Позапланові заходи зі здійснення державного нагляду (контролю)» Закону про державний контроль підставами для здійснення позапланових заходів визначає звернення фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, з додаванням документів чи їх копій, що підтверджують такі порушення (за наявності)[96]. Позаплановий захід у такому разі здійснюється територіальним органом державного нагляду (контролю) за наявністю погодження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у відповідній сфері державного нагляду (контролю), або відповідного державного колегіального органу. Разом з цим іноді органи державного контролю формально виконують цю вимогу Закону, наприклад, одним листом доводять до усіх своїх регіональних підрозділів, що дозволяє проведення позапланових заходів зі здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду». По суті, це не лише формальне виконання Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», який вимагає згоди від центрального органу влади на проведення перевірки на підставі скарги, а свідоме небажання центрального органу державного контролю брати на себе відповідальність за діяльність її територіальних підрозділів. Якщо центральний орган приймає рішення про доцільність позапланової перевірки, він автоматично несе відповідальність за правомірність проведеного контрольного захисту, а тому зобов'язаний контролювати хід його проведення та реалізацію результатів. Якщо питання проведення позапланових заходів приймає територіальний орган, то такий тягар лежить на ньому.

---

[96] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Листи подібного змісту свідчать швидше про самоусунення центрального органу від виконання покладених на нього зобов'язань, а тому потребують зміни і положення статті 6 Закону про державний контроль. Зокрема, пропонуємо ч. 4 п. 1 ст. 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[97] викласти у редакції: «Підставами для здійснення позапланових заходів є звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства. Позаплановий захід у цьому випадку здійснюється лише за наявності письмової згоди центрального органу виконавчої влади на його проведення з кожного конкретного факту порушення чинного законодавства, визначеного у скарзі з одночасним погодженням вищим органом переліку питань, які будуть досліджені під час позапланової перевірки».

Необхідно зазначити, що така ситуація є неприпустимою з огляду на зміст ознак правопорядку, які повинні бути покладені в основу здійснення державного контролю – це здатність вищих державних органів підтримувати правопорядок шляхом здійснення контролю за діяльністю нижчих органів. Щодо необхідності проводити позапланові перевірки, то їх важливість є незаперечною. З одного боку, внаслідок проведення позапланової перевірки за скаргою можна оцінити реальний стан речей і притягнути винних осіб до відповідальності. З іншого – недобросовісне виконання своїх службових обов'язків представниками органу контролю може стати інструментом фіскального тиску на суб'єкта господарювання.

Потребує удосконалення і зміст статті 5 «Планові заходи зі здійснення державного нагляду (контролю)» Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» щодо періодичності проведення планового контролю діяльності суб'єктів господарювання. Так, у п. 2 ст. 5 цього Закону зазначено, що періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) визначається залежно від ступеня ризику. Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності і періодичність проведення планових заходів, затверджує

[97] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Кабінет Міністрів України за поданням органу державного нагляду (контролю). Наприклад, Державна аудиторська служба досить давно у своїй роботі використовує інструменти ризикоорієнтованого відбору об'єктів контролю під час планування контрольних заходів. Це дало змогу переорієнтувати діяльність органу фінансового контролю з планування контрольно-ревізійної роботи на основі періодичності на виявлення значних порушень та зловживань. Так при відборі об'єктів контролю враховуються такі критерії (ризики): 1) характер фінансових операцій. Здебільшого такі ризики мають місце внаслідок недостатньої нормативно-правової урегульованості певних видів господарської діяльності, процедур здійснення фінансових операцій, складності механізму розрахунків, непрозорих схем розподілу розпорядником наданих йому бюджетних асигнувань, проведення бюджетними установами фінансових операцій через власні госпрозрахункові підрозділи тощо; 2) характер та специфіка діяльності об'єкта контролю. Такі ризики пов'язані з технологічними особливостями провадження об'єктами контролю своєї діяльності, зокрема наявність у його діяльності виробничих процесів, які передбачають складні схеми руху державних фінансових та/або матеріальних ресурсів, зокрема у зв'язку з розгалуженістю системи відповідного органу або підприємства; здійснення високовартісних безтоварних операцій (розміщення реклами, проведення маркетингових досліджень тощо; 3) практика здійснення господарської діяльності, яка склалася на об'єкті контролю. До таких ризиків можна віднести збиткову діяльність, незважаючи на значні обсяги власних активів або отримання державної допомоги; наявність нерухомого майна, земельних ресурсів, які не використовуються у виробничій діяльності; отримання державної підтримки у разі прибуткової діяльності або за наявності дебіторської заборгованості тощо; 4) особисті якості керівних та інших посадових осіб об'єкта контролю. Такі ризики виявляються у разі систематичного виявлення на об'єкті контролю однотипних фінансових порушень; недостатнього досвіду керівництва об'єкта в галузі або на аналогічних посадах; відомостей щодо доведення ним підприємства на попередньому місці роботи до кризового фінансового стану; наявність звернень правоохоронних органів щодо недотримання законності у діяльності підконтрольного об'єкта, скарг трудового колективу, судимостей відповідальних посадових осіб об'єкта тощо.

Аналіз положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» свідчить, що в його основу покладено принцип, який забороняє органу влади здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує відповідний орган та не визначає його повноваження під час здійснення контрольних заходів. Такі положення відповідають принципам господарського права щодо обмеження втручання державних органів у господарські відносини та сприяють зміцненню законності і правопорядку у господарській сфері, визначених ст. 8 Господарського кодексу України[98]. Цим Законом в основу ефективної реалізації контрольних повноважень у сфері господарської діяльності покладено встановлення господарсько-правового характеру прав і обов'язків між органами контролю та суб'єктами господарювання. Однак яким би досконалим не був будь-який закон, він не буде ефективним, якщо його положення не виконуються. А це залежить від того, наскільки його норми та вимоги враховують законні інтереси суб'єктів господарювання та потреби суспільства, а також відповідають загальнодержавним інтересам у напрямі зміцнення правопорядку у сфері господарської діяльності.

Також потрібно звернути увагу на те, що контроль за змістом цього Закону зводиться до нагляду, водночас контроль є змістовно ширшим поняттям. Відповідно, можна стверджувати про співвідношення понять контролю і нагляду, зокрема, у сфері господарсько-торговельної діяльності як загального і часткового, де перший опосередковує організаційно-господарські відносини суб'єктів господарювання з органами, що здійснюють контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності, а другий – такий їх різновид, як адміністративні правовідносини. Адміністративно-господарські правовідносини контролю (нагляду) можна охарактеризувати як відносини, що виникають на стику адміністративного і господарського права та піддаються узгодженому впливу певної галузі щодо системо-організуючої ролі останньої. Нагляд орієнтований на контроль за дотриманням законності, водночас контроль у більш широкому значенні розглядається як функція управління, що має за мету забезпечення ефективності

[98] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

господарювання. З урахуванням того, що поняття «інспектування» значно вужче за поняття «державний контроль» і відображає лише здійснення послідуючого контролю за дотриманням вимог чинного законодавства суб'єктами господарювання, а поняття нагляду вужче, ніж поняття контролю, доцільно було б змінити назву Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» на назву «Про основні засади здійснення інспектування у сфері господарської діяльності», що буде відповідати суті положень, які лежать в основі закону. Подальшу систематизацію законодавства про державний контроль у сфері господарювання доцільно здійснювати в основі ГК України, що важливо для узгодження контрольного законодавства з господарським законодавством, а також з іншими галузями, що передбачає нарощення норм ГК України щодо правової основи відповідної діяльності та системної організації законодавства різних галузей.

Державний контроль у господарсько-торговельній сфері – це діяльність органів державного контролю. Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України[99] органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. А відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства регулюються Податковим кодексом України (далі – ПК України). Згідно з пп. 20.1.4 п. 20.1 ст. 20 ПК України контролюючі органи мають право проводити відповідно до законодавства перевірки і звірки платників податків (крім Національного банку України), зокрема після проведення процедур митного контролю та/або митного оформлення[100].

[99] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[100] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Так, відповідно до ст. 62 ПК України одним із способів здійснення податкового контролю є перевірки та звірки відповідно до вимог цього Кодексу, а також перевірки щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин[101]. Згідно з п. 75.1 ст. 75 ПК України контролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки[102].

Згідно з пп. 75.1.3 п. 75.1 ст. 75 ПК України фактичною вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, зокрема про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами)[103].

Згідно з п. 80.1 ст. 80 ПК України фактична перевірка здійснюється без попередження платника податків (особи)[104].

Відповідно до приписів п. 80.2 ст. 80 ПК України фактична перевірка може проводитися на підставі рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу, оформленого наказом, копія якого вручається платнику податків або його уповноваженому представнику, або особам, які фактично проводять розрахункові операції під розписку до початку проведення такої перевірки, та за наявності хоча б однієї з таких підстав:

– у разі коли за результатами перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про можливі порушення платником податків законодавства щодо виробництва та обігу підакцизних товарів, здійснення платником податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів,

[101] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[102] Там само.
[103] Там само.
[104] Там само.

контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи, та виникає необхідність перевірки таких фактів;

– у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації від державних органів або органів місцевого самоврядування, яка свідчить про можливі порушення платником податків законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи, зокрема, щодо здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів, контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи виробництва та обігу підакцизних товарів;

– письмового звернення покупця (споживача), оформленого відповідно до закону, про порушення платником податків установленого порядку проведення розрахункових операцій, касових операцій, патентування або ліцензування;

– неподання суб'єктом господарювання в установлений законом строк обов'язкової звітності про використання реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій, розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій, подання їх із нульовими показниками;

– у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації про порушення вимог законодавства в частині виробництва, обліку, зберігання та транспортування спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів і цільового використання спирту платниками податків, обладнання акцизних складів витратомірами-лічильниками та/або рівномірами-лічильниками, а також здійснення функцій, визначених законодавством у сфері виробництва й обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, пального;

– у разі виявлення за результатами попередньої перевірки порушення законодавства з питань, визначених у пункті 75.1.3;

– у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації про використання праці найманих осіб без належного оформлення трудових відносин та виплати роботодавцями доходів у вигляді заробітної плати без сплати податків до бюджету, а також здійснення фізичною особою підприємницької діяльності без державної реєстрації[105].

[105] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Відповідно до п. 80.5 ст. 80 ПК України допуск посадових осіб контролюючих органів до проведення фактичної перевірки здійснюється згідно із статтею 81 цього Кодексу[106].

Відповідно до п. 81.1 ст. 81 ПК України посадові особи контролюючого органу мають право приступити до проведення документальної виїзної перевірки, фактичної перевірки за наявності підстав для їх проведення, визначених цим Кодексом, та за умови пред'явлення або надіслання у випадках, визначених цим Кодексом, таких документів:

– направлення на проведення такої перевірки, в якому зазначаються дата видачі, найменування контролюючого органу, реквізити наказу про проведення відповідної перевірки, найменування та реквізити суб'єкта (прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи – платника податку, який перевіряється) або об'єкта, перевірка якого проводиться, мета, вид (документальна планова / позапланова або фактична), підстави, дата початку та тривалість перевірки, посада та прізвище посадової (службової) особи, яка проводитиме перевірку. Направлення на перевірку у такому випадку є дійсним за наявності підпису керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу, що скріплений печаткою контролюючого органу;

– копії наказу про проведення перевірки, в якому зазначаються дата видачі, найменування контролюючого органу, найменування та реквізити суб'єкта (прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи – платника податку, який перевіряється), та у разі проведення перевірки в іншому місці – адреса об'єкта, перевірка якого проводиться, мета, вид (документальна планова / позапланова або фактична перевірка), підстави для проведення перевірки, визначені цим Кодексом, дата початку і тривалість перевірки, період діяльності, який буде перевірятися. Наказ про проведення перевірки є дійсним за наявності підпису керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу та скріплення печаткою контролюючого органу;

– службового посвідчення осіб (належним чином оформленого відповідним контролюючим органом документа, що засвідчує посадову (службову) особу), які зазначені в направленні на проведення перевірки[107].

---

[106] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[107] Там само.

Непред'явлення або ненадіслання у випадках, визначених ПК України, платнику податків (його посадовим (службовим) особам або його уповноваженому представнику, або особам, які фактично проводять розрахункові операції) цих документів або пред'явлення зазначених документів, що оформлені з порушенням вимог, встановлених цим пунктом, є підставою для недопущення посадових (службових) осіб контролюючого органу до проведення документальної виїзної або фактичної перевірки.

Під час пред'явлення направлення платнику податків та/або посадовим (службовим) особам платника податків (його представникам або особам, які фактично проводять розрахункові операції) такі особи розписуються у направленні із зазначенням свого прізвища, імені, по батькові, посади, дати і часу ознайомлення.

Державний контроль може також здійснюватися з метою вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів з відповідним інформуванням про це громадськості щодо продукції, яка під час її використання за призначенням або за обґрунтовано передбачуваних умов і за належного встановлення й технічного обслуговування становить загрозу суспільним інтересам чи яка в інший спосіб не відповідає встановленим вимогам. У цьому випадку йдеться про державний ринковий нагляд.

Основними нормативно-правовими актами в цій сфері є Конституція України, відповідно до ч. 4 ст. 42 якої держава захищає права споживачів і здійснює контроль за безпечністю продукції[108], а також Закони України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»[109] (далі – Закон про ринковий нагляд), «Про загальну безпечність нехарчової продукції»[110], «Про технічні регламенти та

[108] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[109] Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[110] Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2736-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

оцінку відповідності»[111] і «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[112].

Законодавчі акти України в сфері державного ринкового нагляду розроблено на основі актів законодавства ЄС: 1) Регламенту (ЄС) № 765/2008 Європейського парламенту і ради (ЄС) від 09.07.2008, яким встановлюються вимоги щодо акредитації та ринкового нагляду, пов'язаних з реалізацією продуктів, та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 339/93[113]; 2) Рішення Європейського парламенту і ради № 768/2008/ЄС від 09.07.2008 про спільні рамки для реалізації продукції та про скасування Рішення ради 93/465/ЄЕС[114]; 3) Регламенту Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/1020 від 20.06.2019 про ринковий нагляд та відповідність продуктів, а також про внесення змін до Директиви 2004/42/ЄС та Регламенту (ЄС) № 765/2008 і Регламенту (ЄС) № 305/2011[115].

Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»[116], ринковий нагляд здійснюється органами ринкового нагляду в межах сфер їх відповідальності.

---

[111] Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[112] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[113] Про встановлення вимог до акредитації та ринкового нагляду, пов'язаних з реалізацією продуктів, та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 339/93 : Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) від 09.07.2008 № 765/2008 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 994_938#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[114] Про спільні рамки для реалізації продуктів та про скасування Рішення Ради 93/465/ЄЕС : Рішення Європейського парламенту і ради від 09.07.2008 № 768/2008/ЄС // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b42#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[115] Про ринковий нагляд та відповідність продуктів, а також про внесення змін до Директиви 2004/42/ЄС та Регламенту (ЄС) № 765/2008 і Регламенту (ЄС) № 305/2011 : Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) від 20.06.2019 № 2019/1020 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[116] Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Сфери відповідальності органів ринкового нагляду включають види продукції, що є об'єктами технічних регламентів, і можуть включати види продукції, що не є об'єктами технічних регламентів. Водночас перелік видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд, регламентується постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд» від 28.12.2016 № 1069[117].

Державний ринковий нагляд як одна зі складових системи технічного регулювання має важливе значення для виробництва безпечної продукції, оскільки забезпечує виявлення та запобігання введенню в обіг небезпечної продукції, захист споживачів від небезпечної продукції шляхом встановлення відповідності продукції вимогам технічних регламентів.

Разом з тим державний ринковий нагляд здійснюється не за діяльністю суб'єктів господарювання, а за продукцією, яка є об'єктом відповідних технічних регламентів, а також за продукцією, яка не є об'єктом технічних регламентів з метою забезпечення її відповідності встановленим вимогам.

Державний ринковий нагляд здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок характеристик продукції. Планові перевірки характеристик продукції проводяться у розповсюджувачів цієї продукції згідно із секторальними планами, а позапланові – у розповсюджувачів та виробників такої продукції за зверненнями споживачів (користувачів) відповідної продукції, а також органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, правоохоронних органів, громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), у яких міститься інформація про розповсюдження продукції, що завдала шкоди суспільним інтересам.

У разі встановлення факту невідповідності продукції встановленим вимогам орган ринкового нагляду невідкладно вимагає від відповідного суб'єкта господарювання вжити протягом визначеного

[117] Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1069 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

терміну заходів щодо приведення такої продукції у відповідність. Усунення з ринку суб'єктів господарювання із сумнівною репутацією до повноважень органів ринкового нагляду не входить.

Водночас Законом про ринковий нагляд[118] встановлено право посадових осіб, які здійснюють ринковий нагляд, вимагати від суб'єктів господарювання надання документів і матеріалів, необхідних для здійснення ринкового нагляду, одержувати копії таких документів і матеріалів. Також у разі, якщо під час проведення органами ринкового нагляду перевірок характеристик продукції суб'єктом господарювання надано висновки експертизи, протоколи випробувань продукції, сертифікати відповідності або інші документи про відповідність, видані за результатами добровільної оцінки відповідності акредитованими органами з оцінки відповідності, органи ринкового нагляду зобов'язані враховують ці документи.

Моніторинг продукції здійснюється органами ринкового нагляду після введення її в обіг. Відповідно, ринковий нагляд формально не здійснюється на стадіях проєктування та виробництва, тобто до того, як виробник взяв на себе відповідальність за відповідність продукції, здебільшого через складання декларації про відповідність та нанесення знака відповідності. Проте співпраця на стадіях проєктування та виробництва можлива між органами з оцінки відповідності та суб'єктами господарювання. Таке співробітництво може використовуватися як превентивний контроль задля виявлення проблем, пов'язаних із безпечністю та відповідністю продукції. Здійснюючи державний ринковий нагляд, органи ринкового нагляду перевіряють відповідність продукції правовим вимогам, які чинні на момент її введення в обіг або, у разі потреби, введення в експлуатацію.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»[119] заходами ринкового нагляду є: 1) перевірки характеристик продукції, зокрема відбір зразків продукції та їх експертиза (випробування); 2) обмежувальні (корегувальні) заходи; 3) контроль стану виконання рішень про вжиття

[118] Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[119] Там само.

обмежувальних (корегувальних) заходів; 4) попередження органами ринкового нагляду споживачів (користувачів) про виявлену цими органами небезпеку, що становить продукція. Такі заходи ринкового нагляду є не що інше як здійснення попереднього контролю щодо виявлення продукції, яка може становити небезпеку для споживача.

У літературі виділяють такі стадії: 1) стадія порушення контрольного провадження; 2) безпосереднє здійснення контрольних дій і винесення рішень; 3) виконання рішень[120].

Початкова стадія починаються з відбору суб'єктів господарювання, стосовно яких буде проводитися перевірка. Водночас існують певні відмінності у питаннях як організації, так і проведення перевірок, які обумовлені видом перевірки – планової чи позапланової, і від цього залежить об'єкт перевірки. Так, органами ринкового нагляду планові перевірки характеристик продукції проводяться у розповсюджувачів цієї продукції, а позапланові – у розповсюджувачів і виробників такої продукції.

Крім того, перевірку характеристик продукції, відповідно до вимог чинного законодавства, можна класифікувати на невиїзну (за місцезнаходженням органу ринкового нагляду) або виїзну та комбіновану (у разі потреби органи ринкового нагляду для перевірки характеристик продукції можуть поєднувати невиїзні та виїзні перевірки).

Організація здійснення планових заходів здійснюється відповідно до секторальних планів ринкового нагляду, які щорічно затверджуються органами ринкового нагляду згідно зі сферами її відповідальності. Секторальний план органу ринкового нагляду розробляється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.12.2011 № 1410 «Про затвердження Порядку розроблення та перегляду секторальних планів ринкового нагляду, моніторингу та звітування про їх виконання»[121].

---

[120] Віткін Л., Луценко Д. Удосконалення державного ринкового нагляду за безпечністю нехарчової продукції відповідно до європейських підходів. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2018. № 5. С. 18–25.

[121] Про затвердження Порядку розроблення та перегляду секторальних планів ринкового нагляду, моніторингу та звітування про їх виконання : постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2011 № 1410 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Важливим етапом стадії порушення контрольного провадження є підготовка документів на перевірку. Перевірка характеристики продукції проводиться на підставі наказу органу ринкового нагляду та посвідчень (направлень) на проведення перевірки, що видаються й оформляються згідно із Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[122]. Водночас Законом України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» передбачено, що в разі одержання інформації про попадання на ринок продукції, яка становить серйозний ризик, відповідні накази та посвідчення (направлення) видаються й оформляються невідкладно. Ключовим етапом першої стадії процедури державного ринкового нагляду про проведення перевірки є повідомлення розповсюджувачів і виробників продукції про таку перевірку з метою підготовки до проведення зазначених заходів[123].

Відповідно до законодавства[124] суб'єкт господарювання має право не допускати посадову особу органу ринкового нагляду до здійснення планового заходу в разі неодержання повідомлення про здійснення планового заходу за 10 днів до початку перевірки.

Наступною стадією процедури державного ринкового нагляду є здійснення контрольних дій і винесення рішень[125].

Стадія безпосереднього здійснення контрольних дій і винесення рішень у межах окремих процесуальних дій, які послідовно вчиняються, відбувається поетапно. Серед таких у порядку виникнення

---

[122] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022)

[123] Каплюченко Т. В. Правове регулювання ринкового нагляду на внутрішньому споживчому ринку непродовольчих товарів ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 / наук. кер. М. Д. Василенко ; НУ «ОЮА». Одеса, 2016. 24 с.

[124] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[125] Каплюченко Т. В. Правове регулювання ринкового нагляду на внутрішньому споживчому ринку непродовольчих товарів ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.11 / наук. кер. М. Д. Василенко ; НУ «ОЮА». Одеса, 2016. 24 с.

варто виділити: 1) вирішення організаційних питань; 2) документальну перевірку; 3) відвідування й огляд виробничих приміщень або інших місць, де може бути представлена продукція (ярмарки, виставки, покази та демонстрації продукції в інший спосіб); 4) обстеження зразків продукції; 5) відбір та експертизу (випробування) зразків продукції; 6) застосування обмежувальних (корегувальних) заходів[126].

У рішенні органів ринкового нагляду про заборону чи обмеження надання продукції на ринку, вилучення продукції з обігу або її відкликання зазначено: 1) обґрунтування підстав прийняття такого рішення; 2) конкретні обмежувальні (корегувальні) заходи та пов'язані з ними дії, що має виконати суб'єкт господарювання, до якого застосовуються такі заходи; 3) потребу в ужитті відповідних обмежувальних (корегувальних) заходів щодо всього обсягу продукції певної марки (моделі, артикулу, модифікації) або її окремих партій чи серій; 4) строк виконання рішення; 5) способи, порядок і строки оскарження суб'єктом господарювання цього рішення; 6) строк повідомлення відповідним суб'єктом господарювання органів ринкового нагляду про виконання рішення[127].

Особливо важливим моментом є реалізація третьої стадії процедури державного ринкового контролю, а саме виконання рішення.

З метою контролю стану виконання рішень про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів орган ринкового нагляду: 1) аналізує повідомлення про виконання цих рішень, надані (надіслані) суб'єктами господарювання, яких стосувалися такі рішення; 2) проводить перевірки стану виконання суб'єктами господарювання цих рішень; 3) здійснює моніторинг результативності вжитих обмежувальних (корегувальних) заходів[128].

---

[126] Віткін Л., Луценко Д. Удосконалення державного ринкового нагляду за безпечністю нехарчової продукції відповідно до європейських підходів. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2018. № 5. С. 18–25.

[127] Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[128] Віткін Л., Луценко Д. Удосконалення державного ринкового нагляду за безпечністю нехарчової продукції відповідно до європейських підходів. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2018. № 5. С. 18–25.

Якщо інформація, що міститься у повідомленні суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів, і надані докази є недостатніми, органи ринкового нагляду мають право проводити перевірку стану виконання суб'єктом господарювання рішення органу державного контролю. Перевірка стану виконання рішення починається не пізніше десяти робочих днів з дня одержання органом ринкового нагляду повідомлення суб'єкта господарювання про виконання відповідного рішення, а в разі ненадання суб'єктом господарювання такого повідомлення у визначений у рішенні строк – не пізніше десяти робочих днів з дня настання визначеного строку. Під час проведення перевірки стану виконання рішення орган ринкового нагляду встановлює ступінь виконання суб'єктом господарювання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів і результативність їх виконання. Якщо за результатами аналізу повідомлення суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів або перевірки стану виконання цього рішення встановлено факт повного та результативного виконання суб'єктом господарювання відповідного рішення (крім рішення про заборону надання продукції на ринку), орган ринкового нагляду невідкладно приймає рішення про скасування такого рішення.

Якщо за результатами аналізу повідомлення суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів або перевірки стану виконання цього рішення встановлено факт невиконання або часткового виконання суб'єктом господарювання відповідного рішення чи виконання рішення не може бути визнано результативним, орган ринкового нагляду невідкладно приймає рішення про внесення змін до зазначеного рішення. Такі зміни можуть передбачати вжиття нових обмежувальних (корегувальних) заходів[129].

[129] Лакійчук Я. О. Адміністративно-правове забезпечення превентивної діяльності поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 219 с.

Відповідальність суб'єктів господарювання передбачена ст. 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»[130]. До особи, яка ввела продукцію в обіг або відповідно до цього Закону вважається такою, що ввела в обіг продукцію, що становить серйозний ризик, або продукцію, яка не відповідає встановленим вимогам, застосовуються адміністративно-господарські санкції у вигляді штрафу.

Адміністративно-господарські санкції накладаються на особу, яка ввела продукцію в обіг або відповідно до цього Закону вважається такою, що ввела продукцію в обіг, та/або на розповсюджувача за кожну модель, артикул чи партію продукції, яка є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає встановленим вимогам, незалежно від кількості одиниць такої продукції та/або місць її реалізації[131].

Судова практика в цій частині також має свої напрацювання. Потрібно зазначити пропозицію Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 815/1729/16. Так, виведення з обігу виробів, які є небезпечними для дітей, та застосування до суб'єкта господарювання за введення в обіг небезпечної нехарчової продукції штрафних санкцій спрямоване на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для фізичного розвитку дітей, захисту їх здоров'я від негативного впливу небезпечної нехарчової продукції, та вимогами захисту економічних інтересів окремої особи, зокрема, гарантованого ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Сутність спору полягає у тому, що відповідач вжив обмежувальних (корегувальних) заходів і застосував штрафні санкції до суб'єкта господарської діяльності за введення в обіг небезпечної нехарчової продукції, а саме дитячого одягу. Товариство просило визнати протиправними та скасувати вказані рішення з посиланням на недотримання справедливого балансу між прийнятим рішенням

[130] Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[131] Що необхідно знати про перевірки у сфері державного ринкового нагляду. URL : https://www.gudpss-zp.gov.ua/?page=news&id=1322

(вжитими заходами) та суспільною небезпекою від допущеного порушення. Відповідно до ст. 4, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції»[132] виробники зобов'язані вводити в обіг лише безпечну продукцію; продукція вважається безпечною, якщо вона відповідає вимогам щодо забезпечення безпечності продукції, встановленим законодавством. Згідно з положеннями ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови[133]. Так, пункти 2 і 3 Технічного регламенту щодо назв текстильних волокон і маркування текстильних виробів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2009 року № 13, який розроблений на підставі Директиви Європейського парламенту і ради ЄС 96/74/ЄС від 16 грудня 1996 року, передбачено, що дія цього Регламенту поширюється на всі види текстильних волокон, інформацію, яка наноситься під час маркування текстильних виробів, і супровідну документацію на такі вироби на різних стадіях їх виготовлення та введення в обіг; вимоги цього Регламенту є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, сфера діяльності яких поширюється на текстильні волокна і вироби на різних стадіях їх виготовлення та введення в обіг на території України. У цій справі Верховний Суд сформулював правову позицію, відповідно до якої введення в обіг дитячого одягу, виготовленого з використанням неорганічних хімічних волокон, без дотримання встановлених державних стандартів або технічних умов, які можуть бути джерелом негативної дії комплексу хімічних речовин різних за класом небезпечності та впливом на організм дитини, становить ризики для споживачів (користувачів), несумісні із загальною вимогою щодо безпечності продукції.

Також законодавець, крім державного контролю у сфері господарської діяльності, може вводити інші види контролю.

---

[132] Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2736-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[133] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Згідно зі ст. 38 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»[134] контроль у сфері благоустрою населених пунктів спрямований на забезпечення дотримання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та підпорядкування, а також громадянами, зокрема іноземцями та особами без громадянства, вимог цього Закону, Правил благоустрою території населеного пункту та інших нормативно-правових актів.

На практиці склалася така ситуація, що сільські, селищні, міські ради не є органами державного контролю, однак відповідно до ст. 26 «Про місцеве самоврядування в Україні»[135] та виконання правил благоустрою території міста, які приймаються рішенням сесії міської ради, можуть вимагати демонтаж встановленого суб'єктом господарювання майданчика для харчування біля стаціонарного закладу ресторанного господарства у випадку відсутності в суб'єкта господарювання передбачених законодавством документів.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами (п. 4 ст. 19 Господарського кодексу України).

Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом (ст. 18 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»[136]).

Виключно законами встановлюються: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності та санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису,

---

[134] Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.03.2005 № 2807-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#n380 (дата звернення: 15.11.2022).

[135] Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.12.2022).

[136] Там само.

розпорядження або іншого розпорядчого документа (п. 4 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»)[137].

Цей пункт також наголошує, що орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю).

Отже, органи державного контролю (нагляду) мають право здійснювати контрольні (наглядові) заходи лише в тому випадку, коли такі повноваження передбачені саме законами України.

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»[138] державний контроль за дотриманням законодавства у сфері благоустрою території населених пунктів здійснюється місцевими державними адміністраціями. Цей орган державного контролю (нагляду) має право надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання про усунення порушень і недоліків та застосовувати санкції до суб'єктів господарювання (п. 1 ст. 8 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»)[139].

Щодо контрольних повноважень сільських, селищних, міських рад та їх виконавчих органів, то згідно з п. 1 ст. 40 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»[140] ними здійснюється самоврядний контроль у сфері благоустрою населених пунктів. Водночас п. 3

---

[137] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 05.12.2022).

[138] Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.03.2005 № 2807-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#n380 (дата звернення: 15.11.2022).

[139] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 05.12.2022).

[140] Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.03.2005 № 2807-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#n380 (дата звернення: 15.11.2022).

ст. 40 цього Закону встановлено виключний перелік заходів здійснення, доступних для здійснення самоврядного контролю: 1) проведення перевірок території; 2) розгляд звернень підприємств, установ, організацій та громадян; 3) участь в обговоренні проєктів благоустрою територій населених пунктів, іншої технічної документації з питань благоустрою і внесення відповідних пропозицій на розгляд органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій; 4) подання позовів до суду про відшкодування шкоди, завданої об'єктам благоустрою внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою населених пунктів, правил благоустрою території населеного пункту.

Тобто жоден із вказаних вище законів не передбачає право органу місцевого самоврядування за результатами здійснення самоврядного контролю надавати суб'єктам господарювання обов'язкові до виконання приписи та застосовувати санкції. За Законом України «Про благоустрій населених пунктів»[141] логічним продовженням проведення перевірок є подання позовів до суду про відшкодування шкоди, завданої об'єктам благоустрою внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою населених пунктів, правил благоустрою території населеного пункту.

Щодо громадського контролю, то згідно з п. 2 ст. 41 «Про благоустрій населених пунктів»[142] громадські інспектори проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів, однак для притягнення винних осіб до відповідальності вони подають такі протоколи до органів державного контролю або правоохоронних органів.

З огляду на вищезазначене сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи не є органами державного контролю.

Однак законодавець Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»[143], зокрема ст. 26, встановив виключну компетенція сільських, селищних, міських рад. Так, виключно на пленарних

---

[141] Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.03.2005 № 2807-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#n380 (дата звернення: 15.11.2022).

[142] Там само.

[143] Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.12.2022).

засіданнях сільської, селищної, міської ради можуть вирішуються такі питання:

– прийняття рішень щодо здійснення виконавчим органом сільської, селищної, міської ради державного контролю за використанням та охороною земель (п. 34^{-1});

– встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках, додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність (п. 44).

Функціонування органів державного контролю змінюється залежно від розвитку форм і методів діяльності суб'єктів господарювання. Відповідно, цій зміні підлягають процедури, порядки та інші особливості здійснення державного контролю. Останні повинні впроваджуватися у життя відповідно до змін за допомогою законодавчих актів (законів, постанов уряду, указів Президента України). У разі дотримання цих умов зменшується некерована нормотворчість органів влади, оскільки процедури контролю, що не відповідають діючій системі права і зміст яких суперечить основним принципам права, мінімізується внаслідок вжиття заходів з оновлення правової бази. Проте причиною неефективності здійснення державного контролю може стати і неналежна професійна підготовка перевіряючого. Часто посадові особи контролюючого органу не мають достатніх знань, що дозволяли б ефективно використовувати інструменти державного контролю чи нагляду. Наприклад, невміння перевіряючого правильно задокументувати виявлені правопорушення породжує проблеми як для суб'єкта господарювання, так і для відповідного контролюючого органу, оскільки представник контролюючого органу допускає помилки у визначенні юридично важливих фактів, що свідчать про наявність (відсутність) правопорушення. Юридичний факт – це факт реальної дійсності, з яким законодавство пов'язує певні правові наслідки[144]. На практиці існує декілька етапів, які передують визначенню важливих юридичних фактів. Зокрема, вихідну інформацію посадові особи

[144]Бартунаева Н. Л. Предмет доказывания по налоговым спорам, связанным с привлечением субъектов хозяйствования к ответственности. 2007. 152 с.

фіскальних органів отримують на підставі показників бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання, які характеризують результати його господарської діяльності. В обліковій діяльності суб'єкта господарювання виділяють три етапи формування відомостей про його майнове і фінансове положення.

На першому етапі перевірки вивчаються первинні документи, які засвідчують наявність певних фактів (дій) здійснення господарської діяльності. У бухгалтерському обліку завжди діє правило Швайкера: «немає документа – немає факту»[145]. Отже, орган контролю має право зробити висновок про порушення законодавства лише на підставі правильно оформлених документів.

На другому етапі аналізують облікові реєстри господарюючих суб'єктів, які містять узагальнену інформацію про факти здійснення господарської діяльності. Останні формуються і систематизують за правилами ведення бухгалтерського обліку на основі даних первинних документів.

На третьому – формується звітність, яка містить підсумкові дані про результати господарської діяльності. Тобто наявність трьох блоків (документ – реєстр – звітність) визначають послідовність перевірки звітності та дозволяють виявити приховування відповідних фактів чи їх фальсифікацію. Саме цим повинні керуватися контролюючі органи для виявлення юридично важливих фактів під час проведення контрольних дій[146].

Завдання, які ставлять перед контролюючими органами у разі здійснення контрольних заходів, за своїм спрямуванням ідентичні роботі юрисдикційних органів. Науковці під юрисдикцією розуміють правоохоронну, правозастосовну діяльність, спрямовану на захист суб'єктивних прав і інтересів громадян, організацій, що полягає у розгляді та вирішенні компетентним органом (посадовою особою) спеціальними способами і засобами правового питання (юридичної справи) по суті. Зокрема, структура юрисдикційного процесу для всіх

---

[145] Соколов Я. Б., С. М. Бычкова. Бухгалтерский учет, аудит и судебная бухгалтерия. *Аудиторские ведомости.* 2000. № 4. С. 7.

[146] Никитченко Н. В. Методи виявлення юридично важливих фактів при проведенні податкового контролю. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право).* 2010. № 2 (49). С. 237–241.

видів юрисдикції є незмінною і складається з дій, спрямованих на формування інформаційної бази (юридичне пізнання), і дій з винесення владного акта, яким визначається обсяг суб'єктивних прав і обов'язків сторін конфлікту, види і заходи впливу з метою притягнення до юридичної відповідальності (прийняття рішення)[147]. Тому завданням фахівців контролюючого органу на стадії проведення перевірки є зібрати належні докази (факти) правопорушень і правильно їх задокументувати. Однак на практиці досить поширеними є випадки, коли працівники контролюючих органів не оцінюють зібраний фактичний матеріал про правопорушення з погляду дотримання вимог процесуального права. Нерідко це призводить до того, що, оцінюючи рішення контролюючого органу в суді, факт предмета доказу не може бути доведений. Причиною такої ситуації, як правило, є нерозуміння перевіряючими особливостей закріплення доказу того чи іншого правопорушення у матеріалах справи на стадії перевірки, адже після її завершення виправити помилку практично неможливо.

Отже, повнота предмета доказу на стадії судового провадження залежить від того, які обставини працівниками контролюючого органу були визнані юридично важливими під час проведення перевірки. Саме тому для підвищення ефективності контрольних дій і економії часу суб'єкта господарювання, насамперед, необхідно підвищувати фаховість перевіряючих, а саме: забезпечувати можливості для вивчення останніми особливостей процесуального права, оскільки посадові особи контролюючих органів під час проведення перевірок повинні вміти виявити усі юридично важливі факти, які пізніше дозволять притягнути правопорушника до відповідальності, зокрема за допомогою суду. Тобто під час проведення контрольних заходів повинні збиратися лише такі докази, які в майбутньому можуть бути визнані судом достовірними та такими, що відповідають вимогам процесуального законодавства. У разі встановлення перевіряючими неповних або помилкових юридично важливих обставин справи суд не має можливості сформувати достовірні дані про юридичні факти і зібрати відповідні докази, необхідні для винесення законного й обґрунтованого рішення щодо скоєного правопорушення.

[147] Никитченко Н. В. Державний контроль як складова забезпечення господарського правопорядку: проблеми теорії і практики : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2014. 342 с.

РОЗДІЛ 2
ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Система суб'єктів господарсько-торговельної діяльності

Організація і здійснення господарсько-торговельної діяльності на професійних засадах обумовлюється суб'єктним складом цього виду діяльності, до якого можуть входити лише суб'єкти господарювання, визначені в ст. 55 ГК України. Останніми є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством[148]. Так, суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України[149], державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України[150], а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, зокрема до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Під час здійснення господарсько-торговельної діяльності, як правило, всі суб'єкти господарювання вступають у договірні відносини, що опосередковують цей вид діяльності незалежно від основних

---

[148] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[149] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[150] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

напрямів господарської діяльності конкретного суб'єкта господарювання. Суб'єктом торговельної діяльності є зареєстрована в установленому порядку юридична або фізична особа, яка здійснює торговельну діяльність на постійній основі для одержання прибутку й укладає у процесі цієї діяльності договори від свого імені, на свій ризик і під свою майнову відповідальність. Суб'єктами торговельної діяльності є продавці товарів, зокрема це безпосередньо товаровиробники та торговельні посередники.

У науковій літературі до них належать: реєстровий торговець, роздрібне торговельне підприємство, оптове торговельне підприємство, постачальник, продавець, комітент, комісіонер, консигнант, консигнатор, посередник у торгівлі, комівояжер, торговельний агент, торговельний представник, дилер, рекламне агентство[151].

Відповідно до ст. 2 ГК України визначено, що учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності[152].

Господарське право – система норм, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Системний аналіз господарського законодавства вказує на те, що суб'єктами господарювання потрібно вважати тільки тих осіб, які мають особливий правовий статус та безпосередньо здійснюють господарську діяльність у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Водночас не

[151] Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

[152] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

залежно від мети здійснення такої діяльності – досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку (підприємницька) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність).

Враховуючи, що чинна редакція статті 2 ГК України де-юре не відносить до кола учасників господарських відносин багатьох суб'єктів, які беруть участь у цих відносинах де-факто, то, відповідно, нині існують достатні правові підстави для доповнення переліку учасників відносин у сфері господарювання такими категоріями суб'єктів, як: 1) відокремлені структурні підрозділи суб'єктів господарювання.

Як відомо, Законом України від 04.02.2005 № 2424-IV із ст. 55 ГК України виключені норми, які визнавали філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці) суб'єктами господарювання[153]. У зв'язку з цим науковці-господарники зазначали, що внесення таких змін не мало підстав та належного наукового обґрунтування. Водночас зазначені зміни призвели до появи протиріч у тексті ГК України. Адже ст. 3 ГК України чітко визначає, що структурні підрозділи суб'єктів господарювання є учасниками внутрішньогосподарських відносин, що передбачає можливість здійснення відокремленими підрозділами юридичних осіб господарських операцій (вироблення продукції, виконання робіт, надання послуг від імені юридичної особи) та передбачають необхідність включення відомостей про такі підрозділи до Єдиного державного реєстру[154].

У зв'язку з цим правомірність законодавчого включення структурних підрозділів суб'єктів господарювання до переліку учасників господарських відносин здається очевидною; 2) держава і територіальні громади. Відсутність цих суб'єктів у переліку учасників господарських відносин поряд із згадуванням їх в інших статтях ГК України (стст. 8–14, 23, 24 тощо) виглядає непослідовним[155]. Доцільність законодавчого включення держави й територіальних громад до можливих

---

[153] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 04.02.2005 № 2424-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2424-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[154] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[155] Там само.

учасників господарських відносин раніше вже обґрунтовувалася у наукових публікаціях і не викликає сумнівів; 3) іноземці та особи без громадянства, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Таке доповнення дасть можливість узгодити норми ст. 2 ГК України з іншими законодавчими нормами (зокрема, ст. 97 ГК України визначає, що засновниками виробничого кооперативу можуть бути іноземці та особи без громадянства, а ст. 3 Закону України «Про господарські товариства»[156] передбачає можливість заснування зазначеними суб'єктами також і господарських товариств). Крім того, до переліку суб'єктів господарських відносин доцільно включити також учасників господарських організацій. Адже відомо, що учасники господарських організацій не завжди можуть бути віднесені до кола осіб, які здійснюють організаційно-господарські повноваження щодо відповідного господарюючого суб'єкта (наприклад, учасники (вкладники) командитного товариства присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами і не беруть участі в управлінні справами товариства); 4) інші суб'єкти, які здійснюють та/або організовують господарську діяльність і виступають у господарському обороті від власного імені. У цьому випадку йдеться про суб'єктів, які не підлягають державній реєстрації як суб'єкти господарювання, не є юридичними особами, проте здійснюють певні операції у сфері господарювання[157].

Пронаявність законодавчих прогалин щодо статусу відповідної категорії суб'єктів уже зазначалося у літературі, і включення їх до переліку учасників господарських відносин, зокрема і господарсько-торговельних, навряд чи викликатиме заперечення.

Згідно з положеннями ст. 55 ГК України господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання незалежно від форм власності[158]. Відмінність між суб'єктами

---

[156] Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[157] Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с.

[158] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

господарювання полягає лише у тому, що для одних господарсько-торговельна діяльність є основним видом господарювання, а для інших – допоміжним.

Наприклад, для торговельного підприємства торгівля є основним видом господарської діяльності, а для виробничого підприємства – допоміжним. Обов'язками торговельного підприємства є: надавати споживачу в доступній формі необхідну, достовірну та своєчасну інформацію про товари; усіляко сприяти споживачу у вільному виборі товарів і додаткових послуг, на його вимогу проводити перевірку якості, безпеки, комплектності, міри, ваги та ціни товарів з наданням йому контрольно-вимірювальних приладів, документів, які підтверджують якість, безпеку, ціну товарів; перевіряти справність виробу, продемонструвати, за можливості, його роботу та ознайомити споживача з правилами користування; забезпечити приймання, зберігання і продаж товарів та продукції, виготовленої у закладі ресторанного господарства, відповідно до законодавства[159].

Ще однією загальною умовою здійснення господарсько-торговельної діяльності у сфері роздрібної та оптової торгівлі є дотримання суб'єктом господарювання загальних правил здійснення торговельної діяльності щодо споживчих товарів, які передбачає Порядок провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів[160].

Цей Порядок і правила визначають загальні умови провадження торговельної діяльності суб'єктами оптової торгівлі, роздрібної торгівлі, закладами ресторанного господарства, основні вимоги до торговельної мережі, мережі закладів ресторанного господарства і торговельного обслуговування споживачів (покупців), які придбавають товари у підприємств, установ та організацій незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, фізичних осіб – підприємців та іноземних юридичних осіб, які провадять підприємницьку діяльність на території України.

---

[159] Звєрєва О. В. Правова регламентація торговельної діяльності : навчальний посібник. К. : Центр навч. літ-ри, 2006. 144 с.

[160] Про затвердження порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року № 833 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Пункт 10 згаданого вище Порядку і правил встановлює умови, які суб'єкти господарювання, що хочуть займатися торговельною діяльністю, повинні виконати. Так, суб'єкти господарювання повинні забезпечити: 1) відповідність приміщення (місця) для провадження діяльності у сфері торгівлі і ресторанного господарства необхідним санітарним нормам, а технічного стану приміщення (місця), будівлі та устаткування – вимогам нормативно-правових актів щодо зберігання, виробництва та продажу відповідних товарів, а також охорони праці; 2) наявність на видному та доступному місці куточка покупця, в якому розміщується інформація про найменування власника або уповноваженого ним органу, адреси і номери телефонів органів, що забезпечують захист прав споживачів; 3) розміщення ліцензії відповідно до встановлених законодавством норм; 4) продаж товарів та їх обмін згідно з установленими правилами[161].

Крім того, на вимогу споживача (покупця) відповідальний працівник суб'єкта господарювання повинен надати йому Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, Закон України «Про захист прав споживачів», санітарні норми, правила продажу окремих видів товарів відповідно до спеціалізації суб'єкта господарювання.

Водночас суб'єкт господарювання самостійно вирішує питання забезпечення торговельних приміщень (місць) обладнанням (холодильним, підйомно-транспортним, ваговимірювальним тощо), реєстраторами розрахункових операцій відповідно до законодавства та нормативних документів. Він також зобов'язаний забезпечити належний стан засобів вимірювальної техніки, що використовуються у торговельній діяльності, які повинні бути у справному стані, мати повірочне клеймо та проходити періодичну повірку в установленому законодавством порядку[162].

Продаж продовольчих товарів, готових до вживання, а також тих, що швидко псуються, інших продовольчих товарів (зокрема, овочів і фруктів) за межами торговельного приміщення (виїзна, виносна

[161] Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року № 833 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[162] Там само.

торгівля) здійснюється у відведених для цього місцях за наявності у суб'єкта господарювання дозволу на розміщення пересувних малих архітектурних форм та за умови дотримання встановлених для таких товарів температурного режиму зберігання і санітарних норм.

На кожну партію таких товарів, якщо це передбачено законом, видається супровідний документ, яким підтверджується їх якість та безпека, із зазначенням найменування товару, виробника, його адреси, дати виробництва (виготовлення), строку придатності.

Також встановлено, що суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити наявність у працівників, що здійснюють продаж продовольчих товарів, особистих медичних книжок установленого зразка, організацію і своєчасність проходження ними медичних оглядів та контроль за допуском їх до роботи за наявності необхідного медичного висновку.

Разом із загальними умовами для здійснення господарсько-торговельної діяльності необхідне дотримання спеціальних умов. Спеціальні умови здійснення господарсько-торговельної діяльності встановлено спеціальними нормативно-правовими актами, які відображають особливості господарювання для окремих суб'єктів господарсько-торговельної діяльності. До спеціальних умов належать, зокрема, ліцензування торговельної діяльності. Роль ліцензування у нормативно-правовому регулюванні торговельної діяльності обумовлюється тим, що учасниками торговельних відносин є невизначене коло осіб.

У зв'язку з цим у деяких випадках торговельна діяльність потребує додаткового контролю (наприклад, торгівля алкогольними напоями та тютюновими виробами).

Відповідно до п. 21 Порядку і правил суб'єкт господарювання зобов'язаний: надавати споживачеві у доступній формі необхідну, достовірну та своєчасну інформацію про товари; усіляко сприяти споживачеві у вільному виборі товарів і додаткових послуг, на його вимогу провести перевірку якості, безпеки, комплектності, міри, ваги та ціни товарів з наданням йому контрольно-вимірювальних приладів, документів, які підтверджують якість, безпеку, ціну товарів; забезпечити можливість використання електронних платіжних засобів під час здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги); перевірити справність виробу, продемонструвати, за можливості, його роботу

та ознайомити споживача з правилами користування; забезпечити приймання, зберігання і продаж товарів та продукції, виготовленої у закладі ресторанного господарства, відповідно до законодавства; забезпечити доступ споживачів до торговельних об'єктів без здавання на збереження особистих речей, крім товарів, реалізація яких здійснюється у таких торговельних об'єктах; створити умови для збереження речей споживачів у разі, коли вхід до торговельного об'єкта з товарами, які реалізуються в таких закладах, заборонено[163].

Цікавим для дослідження є також правовий статус посередників. Зокрема, посередництво – це дія однієї особи, спрямована на досягнення згоди між двома іншими сторонами правовідносин, щодо вступу їх у ці самі правовідносини. Іншими словами, посередництво – це допомога комусь вступити в правовідносини, укласти відповідний договір.

Посередництво згадується у низці норм чинного законодавства. Так, ГК України до торговельної діяльності відносить комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності, а відповідно до ст. 295 ГК України відносить комерційне посередництво до господарської діяльності (агентська діяльність)[164].

Посередники – це особи (юридичні або фізичні), що представляють на ринку інтереси виробників чи споживачів. Мета посередництва – сполучення (інтегрування) економічних інтересів виробників і споживачів, поєднання їх у єдиний ланцюг підприємницької угоди. Посередники потрібні для здійснення операцій щодо купівлі-продажу, збільшення обсягів реалізації товарної маси, просування продукції на існуючі і нові ринки, зниження загального рівня сукупного товарного запасу, зменшення витрат виробників та споживачів продукції, покращення контактування з покупцями, складськими, транспортними підприємствами та іншими суб'єктами товарного обертання. Крім того, посередники сприяють досягненню оперативності, реакції на

[163] Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року № 833 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[164] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

зміни споживчого попиту та кон'юнктури ринку, забезпечують доступ до первинної інформації, підвищують прибутковість виробництва, позитивно впливають на скорочення строку оборотності капіталу. Як професіонали у збутовій діяльності, посередники здатні ефективно довести товар виробника до цільових ринків, створити налагоджений канал товароруху.

У сфері бізнесу функціонують різні види посередників: агент, брокер, дилер, комісіонер, консигнатор, дистриб'ютор, торговий маклер, посилторговець, комівояжер, аукціоніст, мерчандайзер тощо.

Агент – це особа, яка діє від імені та в інтересах виробника або покупця (споживача). Агент не бере на себе право власності на товари. Основна функція агента – це сприяння процесу купівлі-продажу. Розрізняють такі типи агентів: агенти виробників – представляють інтереси двох або кількох виробників товарів; повноважні агенти зі збуту (збутові агенти) – одержують право на збут та відповідають за маркетинг усієї продукції виробників; є ніби відділом збуту, але не входять до структури фірми-виробника, а взаємодіють з нею на договірних умовах; агенти із закупок – надто часто займаються підбором необхідного товарного асортименту (наприклад, для дрібних роздрібних торговців).

Правовою основою здійснення агентських функцій є агентський договір (угода), укладений між принципалом і агентом. Агент зобов'язується від імені принципала продати (або купити) товар з визначенням ціни, розміру агентської винагороди та інших умов, які передбачаються у договорі. Перевагою використання агента є те, що він дає змогу підприємству збільшувати обсяг збуту продукції, допомагає виводити нові товари на вже існуючі та нові географічні ринки, формувати широкі контакти з покупцями.

Одним з найпоширеніших різновидів торгово-посередницьких структур є дилерські компанії та фірми. Їх основною особливістю є те, що вони працюють від свого імені та за свій рахунок, купуючи товари у різних продавців. Стаючи власниками цих товарів, потім перепродують їх від свого імені. Дилери самі вибирають продавців і покупців, які висловлюють бажання на продаж та покупку товарів через посередників, або обслуговують своїх торгових клієнтів за їх замовленнями. В останньому випадку, працюючи від свого імені, дилерські компанії можуть представляти одночасно тих або інших великих і відомих виробників у створенні широкомасштабного іміджу. Найпрестижнішою

формою такої співпраці є виконання дилерськими компаніями дистриб'юторських функцій щодо виробничих, торгових і фінансово-промислових корпорацій і груп, насамперед зарубіжних, повноважними представниками яких вони стають у регіонах своєї дії. Укладаючи дистриб'юторські контракти з такими корпораціями і групами, вони, крім своїх дилерських функцій, часто виконують роль представництв останніх на місцях.

Комісіонери – збутові агенти, до послуг яких вдаються промислові фірми і компанії у ході виникнення необхідності збути надлишки товарних партій. Комісіонери мають у наявності товари, продають їх від свого імені, проте за рахунок власника. Комісіонер є посередником і надає послуги комітенту, який доручає комісіонеру продати, обміняти або закупити товар на ринку в рамках угоди за комісійну винагороду. Комісіонери здебільшого мають у своєму розпорядженні контору, а також можуть мати складські приміщення для приймання, зберігання й продажу товарів. Вони здійснюють різні додаткові послуги: готують ринкову інформацію; надають допомогу в укладанні договорів і контрактів з транспортними вітчизняними та зарубіжними компаніями, а також фінансово-кредитними установами, здійснюють контроль за якістю і сортуванням сировини та матеріалів. Взаємовідносини комісіонерів і промислових компаній нетривалі. Виробничі витрати у комісіонерів одні з найвищих у групах брокерів і агентів. Комісіонери здійснюють продаж товарів виробника від свого імені, але за дорученням і за рахунок виробника. Вони діють на підставі договору комісії. Комісіонер не є власником товару, що продається. Продаж відбувається за цінами, узгодженими з виробником, на певній території. Доручення на продаж дається комісіонеру на певний термін. Виробник виплачує комісійну винагороду і відшкодовує комісіонеру необхідні витрати, пов'язані з виконанням доручень. Право власності на товар комісіонеру він не передає, а лише сплачує йому комісійний відсоток (бонус) за надані послуги. Різновидом комісійних операцій є операції консигнації. Консигнаційна діяльність регулюється особливим договором – договором консигнації. Договір консигнації – договір, за яким одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням іншої (консигнанта) продавати від свого імені, але за рахунок консигнанта поставлені на склад товари. Предметом договору є

певна номенклатура товарів, що поставляються на консигнацію. Часто вказується максимальна кількість товару, яка може перебувати на консигнації. У договорі є точне визначення території, на якій консигнатор має право продавати консигнаційний товар. Розширення ринку можливе з письмової згоди консигнанта. В обов'язки консигнатора входить підготовка приміщення для консигнаційного складу, забезпечення повного збереження товару під час знаходження на складі, відшкодування консигнанту збитків у разі псування, недостачі або пошкодження товару. Консигнатор здійснює рекламу товарів, їх технічне обслуговування. Він повинен своєчасно надавати консигнанту звіти про хід реалізації та запаси товарів на складі, а також інформацію про стан кон'юнктури ринку і рівень цін на аналогічні товари у конкурентів. Консигнатор оплачує всі витрати з організації та змісту консигнаційного складу, найму персоналу, транспортування товарів з подальшим відшкодуванням сум, що виплатять, консигнантом. Він здійснює за свій рахунок, але на користь консигнанта страхування товарів, що перебувають на консигнаційному складі. Консигнант зобов'язаний поставити на склад до встановленого терміну товар в обумовленому асортименті й кількості, а потім підтримувати запаси товарів на встановленому рівні. Він оплачує витрати на приміщення консигнаційного складу. Товари, які передаються на консигнацію, залишаються власністю консигнанта до моменту їх продажу третім особам.

Одним із основних учасників господарських правовідносин є споживач. Резолюція № 39/248 Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів», прийнята 9 квітня 1985 року на 106-му пленарному засіданні, констатує: «Беручи до уваги інтереси і потреби споживачів у всіх країнах, особливо у країнах, що розвиваються; визнаючи, що споживачі часто перебувають у нерівному становищі щодо економічних умов, рівня освіти і купівельної спроможності; і враховуючи, що споживачі мусять мати право на доступ до безпечних товарів, а також важливість сприяння справедливому, рівноправному і стійкому економічному та соціальному розвитку»[165].

[165] Керівні принципи для захисту інтересів споживачів : Резолюція № 39/248 Генеральної Асамблеї ООН від 09.04.1985. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MU85305 (дата звернення: 15.11.2022).

Відсутність у ГК України визначення терміна «споживач» створює підґрунтя для його неоднозначного розуміння. Так, коментуючи відповідні норми ГК України, окремі науковці[166] посилаються на Закон України «Про захист прав споживачів»[167], згідно з яким «споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника». Натомість інші дослідники наголошують, що для тлумачення поняття «споживач» варто звернутися до визначення, яке міститься у ст. 1 Закону України «Про природні монополії»: «споживач товарів – це фізична або юридична особа, що придбаває товар»[168] та роблять висновок, що ГК України[169], визначивши споживачів учасниками відносин у сфері господарювання, має на увазі юридичних осіб – організації, які споживають результати господарської діяльності, незалежно від того, чи є вони господарюючими, чи негосподарюючими суб'єктами (споживачі енергії, природного газу тощо). Відповідно до цього не є учасниками відносин у сфері господарювання споживачі – фізичні особи, права яких визначені окремим законодавством.

Останнє положення має єдиний виняток: «якщо права споживачів – фізичних осіб порушуються в результаті зловживання монопольним становищем або недобросовісної конкуренції, то факти цих порушень можуть стати підставою для притягнення суб'єктів господарювання (виробників, виконавців або продавців) до відповідальності в рамках господарських відносин, якими є й антимонопольно-конкурентні відносини»[170].

---

[166] Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Львів : ЗУКЦ, 2011. 428 с.

[167] Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[168] Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[169] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[170] Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с.

Друга з наведених точок зору здається більш переконливою, оскільки вона ґрунтується на традиційних теоретичних позиціях науки господарського права, згідно з якими відносини, пов'язані зі споживанням фізичними особами товарів для особистих потреб, не є предметом регулювання господарського права. Проте розглянута точка зору також не повною мірою узгоджується з нормами ГК України. Зокрема, в ній не враховано, що споживати результати господарської діяльності можуть не лише юридичні особи, а й фізичні особи-підприємці. Крім того, досі залишається не визначеним, учасниками яких саме господарських відносин варто вважати споживачів юридичних осіб, що не є господарюючими суб'єктами. Адже ст. 3 ГК України чітко визначає коло учасників господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносин, спеціально обумовлюючи, що діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участю або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих суб'єктів[171].

Для задоволення будь-яких власних побутових потреб кожен з нас майже щодня вступає у відносини з різними підприємствами, установами, організаціями. Це може стосуватися придбання продуктових і побутових товарів в магазинах роздрібненої торгівлі, послуг побутового обслуговування та задоволення будь-яких інших потреб. Зміст правового статусу споживача становить великий перелік прав споживачів, який характеризується відносною стійкістю та сталістю. Скажімо, законодавець наділив споживачів чималим переліком прав, які закріплені у Законі України «Про захист прав споживачів»[172] та в інших положеннях чинного законодавства.

Відповідно до цього Закону споживачем є громадянин, який придбаває, замовляє або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб.

---

[171] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[172] Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

З метою задоволення своїх потреб споживач вступає у відносини з виробником, виконавцем або продавцем. Виробником, виконавцем або продавцем може бути підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виробляють товари для реалізації, виконують або надають послуги, реалізують товари за договором купівлі-продажу.

На думку ряду науковців, права споживачів, які виникають у будь-якого споживача та товаровиробника (виконавця, продавця), відносять до загальних, а ті, які обумовлені специфікою відповідних відносин сторін, належать до спеціальних[173].

Критерій класифікації був запропонований О. Ю. Черняк, яка до загальних (універсальних) прав відносить ті, які притаманні для усіх форм участі споживача у ряді різних відносин. А до спеціальних – зараховує права, які виникають в особи лише у зв'язку із купівлею товарів, виконанням робіт або наданням послуг[174].

Також заслуговують на особливу увагу наукові позиції І. О. Дудли, яка пропонує дещо інші критерії класифікації прав споживачів. Так, автор наводить такі види класифікації: а) права, що реалізуються у взаємовідносинах з державними органами: державний захист прав споживачів; об'єднання споживачів у громадські організації; звернення до суду та до інших уповноважених органів; б) права, що реалізуються у відносинах з підприємствами торгівлі та сфери послуг: право на належну якість товарів (робіт, послуг); право на безпеку товарів (робіт, послуг); право на інформацію про товари (роботи, послуги); право на відшкодування шкоди, завданої товарами (роботами, послугами) неналежної якості[175].

Отже, споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на: захист своїх прав державою; належну якість продукції та обслуговування; безпеку продукції;

---

[173] Дудла І. О. Захист прав споживачів : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

[174] Черняк О. Ю. Класифікація прав споживачів за законодавством України та Європейського Союзу. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08coytes.pdf

[175] Дудла І. О. Захист прав споживачів : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону; звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; об'єднання у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

О. Ю. Черняк пише, що аналіз загальнотеоретичного розуміння конструкції, спеціальний правовий статус дозволяє віднести правовий статус споживача до спеціальних правових статусів, що належать суб'єктам окремої соціальної групи, виділеної за такою ознакою, як їх особлива соціальна роль, обумовлена необхідністю їхнього спеціального захисту державою шляхом створення додаткових гарантій охорони прав і законних інтересів, викликана необхідністю усунення економічної нерівності контрагентів[176]. На основі цього правовий статус споживача являє собою закріплене законодавством про захист прав споживачів особливе правове положення особи, яка придбаває (або має намір придбати) або використовує продукцію виняткова для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника[177].

Споживачі зобов'язані: перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар; у разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару – до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує їх функції; користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням та дотримуватися умов (вимог, норм, правил), встановлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації; з метою запобігання негативним для споживача наслідкам використання товару – застосовувати передбачені

[176] Черняк О. Ю. Класифікація прав споживачів за законодавством України та Європейського Союзу. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08coytes.pdf

[177] Дудла І. О. Захист прав споживачів : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

виробником у товарі засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил в документації – дотримуватися звичайних розумних заходів безпеки, встановлених для таких товарів.

Отже, варто зазначити, що законодавець наділяє споживача спеціальним правовим статусом, який визначає особливості правового становища споживача серед інших осіб, який наділяється спеціальною правовою дієздатністю і специфічними додатковими правами.

Споживач – суб'єкт приватного права, проте необхідність особливого захисту його прав передбачає широкий публічно-правовий вплив у цій сфері, що призводить до наділення споживача рядом публічно-правових можливостей, застосування публічно-правових засобів захисту його прав, створення системи державного і громадського захисту прав споживачів. Тим самим законодавець закріплює особливий правовий режим регулювання захисту прав споживачів, а спеціальний правовий статус споживача набуває комплексний характер, доповнюючи права всіх покупців і замовників специфічними правовими можливостями.

Викладене свідчить, що у юридичній літературі України термін «правовий статус споживача» вживається у різних значеннях. Зокрема, відрізняється термін «правовий статус споживача» залежно від сфери його використання. Тому у процесі правозастосування відбувається змішування цих понять.

Отже, потребує визначення поняття «правовий статус споживача» із урахуванням конституційних прав людини і громадянина, оскільки кожна людина – споживач унікального продукту – законодавчо визначених прав і свобод. Існує потреба у визнанні єдиного, чіткого термінологічного визначення поняття «правовий статус споживача», який може визначатися як система норм, що поєднує у собі законодавчо встановлені та гарантовані державою права й обов'язки особи незалежно від громадянства, віку та статі у сфері споживання.

2.2. Фізична особа як учасник господарсько-торговельної діяльності

У червні 1996 року право фізичних осіб на зайняття підприємницькою діяльністю отримало конституційне закріплення у ст. 42 Конституції України: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом»[178]. Ця норма поклала край шістдесятирічній забороні, що стосувалася фізичних осіб – отримувати прибутки від зайняття приватною справою. Аналізуючи чинне законодавство, можна стверджувати про існування такого способу участі фізичної особи у здійсненні господарської діяльності, як підприємництво без створення юридичної особи, тобто існування такого суб'єкта права, як фізична особа-підприємець. У зв'язку з цим постає потреба у наданні дефініції терміна «правовий статус фізичної особи-підприємця».

Питання правового статусу фізичних осіб-підприємців досліджувалося багатьма вченими – як вітчизняними, так і зарубіжними, серед яких: Т. В. Блащук, О. В. Дем'яненко, В. С. Мілаш, А. В. Панчишин, Ю. А. Петров, О. В. Старцев, І. І. Шамшина та інші. Незважаючи на внесок, зроблений зазначеними науковцями, зміни в законодавстві та потреби часу вимагають нового комплексного підходу до визначення поняття «правовий статус фізичної особи-підприємця»[179].

Т. Блащук вважає, що поняття «особа» є родовим. Воно належить усім суб'єктам цивільних прав і використовується у специфічному юридичному розширеному значенні (поширюється і на юридичну особу), оскільки особа з точки зору психології і філософії – суб'єкт суспільних відносин, який має певний рівень психічного розвитку. Якості особи притаманні психічно здоровій особі, яка досягла визначеного віку, здатна в силу інтелектуальних і духовних якостей бути учасником суспільних відносин, формувати свою позицію, відповідати за свої вчинки. Відповідно до цього не кожну людину можна вважати особою. Поняття «особа» є вужчим, ніж

[178] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[179] Бутков І. М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи – підприємця». *Форум права*. 2013. № 3. С. 70–76.

поняття «людина». І, як правильно зазначається в юридичній літературі, особою не народжуються, нею стають. Поняття «людина» як суб'єкт права широко використовується в різноманітних міжнародних документах і законодавстві. Так, у ст. 6 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН 1948 року, зазначено, що кожна людина, де б вона не була, має право на визнання її правосуб'єктності. Людина в подібних випадках розглядається як істота, яка поєднує в собі біологічні та соціальні елементи, якій притаманна форма розвитку психіки – свідомість[180].

В. Ротань вважає, що фізична особа-підприємець є новим явищем для вітчизняної правотворчої і правозастосовної практики. Потрібно належно освоїти цей соціально-правовий феномен. Доки такого освоєння не відбудеться, існує залежне, перш за все від науки, підґрунтя для недостатньої визначеності правового статусу фізичних осіб-підприємців у законодавчих актах. Це зі свого боку породжує істотні недоліки вирішення спорів, що випливають із правовідносин з участю фізичних осіб-підприємців[181].

О. Старцев зазначає, що форма приватного підприємництва є однією з найпростіших форм здійснення підприємницької діяльності. Якщо людина має певні знання і навички чи майно та кошти і головне – бажання без обмеження законодавчими заборонами, то ринкова економіка надає їй можливість розпочати справу та реалізувати розуміння дієвої і рентабельної праці та, як результат, жити в достатку. Чинним законодавством зазначається така дефініція фізичної особи, як суб'єкта підприємницької діяльності – поділ фізичних осіб залежно від приналежності до громадянства, тобто громадяни України, іноземці та апатриди, що здійснюють підприємницьку діяльність[182].

Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном,

---

[180] Блащук Т. В. Особливості правового статусу підприємця та його роль у громадянському суспільстві. URL : http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2012/11/40.pdf

[181] Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 63–66.

[182] Підприємницьке право : підручник / за ред. О. В. Старцева. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2015. 600 с.

на яке, відповідно до закону, може бути звернено стягнення, що передбачено ст. 128 ГК України[183].

І. Басова дотримується позиції, що фізичні особи-підприємці, які здійснюють господарську діяльність як підприємці, включають такі групи: 1) громадяни України – особи, які мають громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України; 2) іноземні громадяни – особи, які не мають громадянства України та є громадянами (підданими) іншої держави (або держав); 3) особи без громадянства – особи, які не мають громадянства жодної країни. Отже, фізичні особи-підприємці є гілкою «підприємницького древа» учасників господарських відносин[184].

Р. Шишка зазначає, що першими визначеннями терміна «підприємець», введеними у науковий обіг, були такі: 1) підприємець як особа, яка здатна виконувати відмінну від власника функцію в умовах ризику; 2) підприємець як особа, яка несе відповідальність за підприємницьку справу, особа, яка планує, контролює, організовує та володіє підприємством; 3) підприємець як новатор, який розробляє нові технології; 4) підприємець – людина, яка проявляє ініціативу й організовує соціально-економічні механізми, діє в умовах ризику і несе повну відповідальність за можливу невдачу[185]. Тобто дослідник наголошує на таких особливостях фізичної особи-підприємця, як: 1) організаторська роль та мобілізація зусиль підприємця в умовах нестабільності правил гри та ризиковості господарсько-торговельної діяльності; 2) можливість відповідати за господарськими зобов'язаннями, а саме громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном, на яке, відповідно до закону, може бути звернено стягнення; використання доходу як своєрідної винагороди за організаторські здібності, кмітливість, креативність тощо; застосування інститутів соціально-відповідального бізнесу. Крім того, у своїй трудовій діяльності підприємець зобов'язаний дбати про підвищення продуктивності праці, відштовхуючись від загальних напрямів у політиці як окремих політичних інститутів, так і цілої держави.

---

[183] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[184] Басова І. Фізична особа-підприємець. Х. : Фактор, 2012. 704 с.

[185] Предпринимательское право : учебник / под ред. Р. Б. Шишки. Х. : Эспада, 2011. 560 с.

Відповідно до п. 6 ст. 128 ГК України громадянин-підприємець зобов'язаний:

– у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності;

– повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;

– додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством;

– не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства;

– вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства;

– своєчасно надавати податковим органам декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію), інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів;

– сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, встановлених законом[186].

Статус фізичної особи-підприємця – це статус, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, а саме: самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Водночас юридичний статус «фізична особа-підприємець» сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які правомочності особи, які випливають з її цивільної право- та дієздатності.

Згідно з п. 1 статті 128 Господарського кодексу України громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його

[186] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до статті 58 ГК України[187].

Саме у господарських відносинах фізичні особи-підприємці приймають участь перш за все як суб'єкти господювання, а не як фізичні особи, та лише на підставі їх державної реєстрації в ЄДР.

Особливості статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що діє без утворення юридичної особи, порівняно із загальною правоздатністю фізичної особи загалом, визначено у гл. 5 Цивільного кодексу України[188] і полягають у такому.

Такий статус здобувається з моменту державної реєстрації фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності. Фізична особа, що фактично займається підприємницькою діяльністю, не здійснивши державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності, не здобуває у зв'язку із заняттям такою діяльністю статусу підприємця.

Статтею 51 Цивільного кодексу України передбачено, що до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не випливає із сутності відносин[189].

Неоднозначне тлумачення вказаної норми в науково-юридичній літературі і на практиці обумовлює появу суперечливих висновків, що впливає на її правозастосування, оскільки у певний спосіб відбувається злиття правового статусу фізичної особи з правовим статусом юридичної особи, які за своєю правовою природою є різними.

Як показує системний аналіз, на практиці це положення тлумачиться на підставі наступного.

По-перше, правоздатність індивідуального підприємця практично прирівнюється до правоздатності юридичних осіб – комерційних організацій. Він може мати права й обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів діяльності, не заборонених законом, та щодо

---

[187] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[188] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[189] Там само.

яких законом не передбачено обмежень згідно зі статтею 50 ЦК України. Зазначене прослідковується, зокрема, відповідно до положень статті 91 ЦК України[190].

По-друге, до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються норми як загального цивільного, так і спеціального господарського законодавства.

Водночас варто зауважити, що в господарському законодавстві «юридична особа» та «фізична особа-підприємець» охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання». Також фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, що не може задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані зі здійсненням нею підприємницької діяльності, може бути визнана за рішенням суду банкрутом. Під час розгляду подібної категорії справ варто мати на увазі, що свої вимоги до суб'єкта господарювання можуть пред'явити і кредитори за зобов'язаннями, не пов'язаними зі здійсненням підприємницької діяльності (про заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну громадян або юридичних осіб, про стягнення аліментів тощо). Вимоги кредиторів фізичної особи-підприємця задовольняються за рахунок усього приналежного йому майна, на яке може бути звернене стягнення.

Щоб зрозуміти правову природу фізичної особи-підприємця, варто зосередитися на з'ясуванні сутності її правового статусу.

Р. Майданик наголошує, що досить часто постає проблема розмежування статусу фізичної особи-підприємця від фізичної особи, яка не є підприємцем. Сутність цього відмежування необхідно вбачати в такому понятті, як ціль вчинення такого правочину. Тобто якщо виникає спір щодо суб'єкта, який придбав товар (або як споживач, або як підприємець), то його вирішення лежить у площині з'ясування характеру обліку, наступної поетапної реалізації отриманого чи передбаченого правового результату. Те саме необхідно робити і у більш складних ситуаціях, тобто під час придбання товарів чи послуг, які наділені властивістю подвійного призначення, тобто як для власного споживання, так і для підприємницької діяльності. Розмежування відбувається за такою ознакою, як систематичність підприємницької діяльності, яку уподібнюють до постійності, регулярності, професійності

[190] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

роботи. Однак варто зазначити, що обов'язково визнаних кількісних критеріїв не встановлено жодним нормативно-правовим актом[191].

Інший дослідник О. Дем'яненко акцентує увагу, що правовим статусом, який підтверджує право особи на зайняття підприємницькою діяльністю, є саме статус фізичної особи-підприємця. Щодо самої господарської діяльності, то її основними ознаками можна виділити такі, як регулярність, постійність, незалежність, ініціативність, на власний ризик, а метою – отримання прибутку й очікуваних та бажаних результатів в економічній та соціальній сферах. Проте варто зазначити, що сам правовий статус фізичної особи-підприємця жодним чином не дискредитує права, обов'язки, свободи чи інтереси особи, які випливають з її право- та дієздатності у цивільному праві[192].

Статус фізичної особи громадянин змінити не може, оскільки він не пов'язаний з його обсягом право- чи дієздатності, або ж іншими чинниками, а може втратитися лише зі смертю особи. Дійсно, громадянин може бути позбавлений статусу суб'єкта підприємництва, проте на статус фізичної особи це жодним чином не може вплинути. Доречно зазначити, що за жодних умов особа-підприємець не може набути статусу юридичної особи, оскільки, відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України[193], у ролі юридичної особи може виступати не громадянин, а саме організація, яка створюється та повинна бути зареєстрована відповідно до встановленої процедури, передбаченої законом. Тобто особа не може бути організацією, але може бути її засновником чи акціонером тощо, але ще раз необхідно зазначити, що від цього її статус фізичної особи не змінюється. Доречно зауважити, що для здобуття статусу громадянина-підприємця та отримання права здійснення підприємницькою діяльністю, як зазначено у ст. 50 Цивільного кодексу України, необхідно бути наділеним саме повною цивільною дієздатністю[194].

---

[191] Майданик Р. Проблеми правового становища фізичних осіб-підприємців. *Юридична газета*. 2006. № 9(69). С. 14-16.

[192] Дем'яненко О. В. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства. *Мала енциклопедія нотаріуса.* 2011. № 1. 200 с.

[193] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[194] Підприємницьке право : підручник / за ред. О. В. Старцева. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2015. 600 с.

На відміну від ЦК України, в якому вживається термін «фізична особа-підприємець», у ГК України використовують термін «громадянин-підприємець» (наприклад, у ст. 128 ГК України). Але ст.129 ГК України визнає право на здійснення підприємницької діяльності в Україні також за іноземцями й особами без громадянства[195]. Можна зробити висновок, що ГК України загалом визнає право фізичної особи на підприємницьку діяльність в Україні незалежно від громадянства.

Чинні нормативні акти лише декларують право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, використання належного їм майна для цього, встановлюють категорії осіб, які не мають права її здійснювати. У науковому товаристві також висувається пропозиція про необхідність прийняття спеціального законодавчого акта, який би врегулював діяльність фізичних осіб – підприємців. Також в Україні провадилось багато досліджень стосовно визначення основних засад розмежування відносин, які повинні регулюватися цивільним та господарським правом, відповідно внесок сучасних науковців у вирішення цього питання є досить значним.

Спеціального нормативно-правого акта, який встановлював би правовий статус фізичної особи-підприємця, на сьогодні не існує. Відповідні положення щодо права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю містяться у главі 13 Господарського кодексу України[196], главі 5 Цивільного кодексу України[197] та у деяких галузевих документах, що регулюють відповідний вид діяльності.

Як зазначено в ч. 1 ст. 55 ГК України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством[198].

---

[195] Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 63–66.

[196] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[197] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[198] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022)

Правосуб'єктність індивідуального підприємця можна прирівняти до правосуб'єктності юридичних осіб. Вони можуть мати права й обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів господарської діяльності, що не суперечить законодавству України та щодо яких законом не передбачено обмежень. Це випливає з положення ст. 91 ЦК України, відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині[199].

Під час здійснення господарської діяльності фізичні особи-підприємці реалізують свою компетенцію, тобто всю сукупність прав та обов'язків. За цих обставин решта прав фізичної особи, що становлять її правоздатність, виконуються нею поза межами здійснення господарської діяльності, передбаченої ЦК України[200].

Останнє випливає зі змісту частини третьої статті 45 Господарського кодексу України, відповідно до якої щодо громадян положення ГК України поширюються на ту частину їх діяльності, яка за своїм характером є підприємницькою[201].

Згідно з Роз'ясненням Міністерства юстиції України від 14.01.2001 статус фізичної особи-підприємця – це юридичний статус, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, а саме: самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється підприємцями з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємцем може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Відповідно до чинного законодавств повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття), або особа, яка до досягнення повноліття уклала шлюб. Крім того, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла

---

[199] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022)

[200] Там само.

[201] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022)

16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Також повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. У цьому випадку повна дієздатність виникає з моменту державної реєстрації фізичної особи як підприємця.

Але, незважаючи на це, кожний громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (стаття 42 Конституції України). Це право закріплено і у статті 50 Цивільного кодексу України. При цьому зазначається, що фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Тобто громадянин, який бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого він набув з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки – «підприємець»[202].

Крім обов'язків, передбачених п. 6 ст. 128 ГК України та відповідно до ст. 49 ГК України, підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави[203].

Також, відповідно до ст. 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, порушення правил торгівлі, виконання робіт і надання послуг працівниками торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю, тягне за собою накладення штрафу[204].

---

[202] Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 63–66.

[203] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022)

[204] Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 15.11.2022)

Враховуючи вищезазначене, фізичні особи-підприємці є учасниками судових спорів, про що свідчить аналіз судової практики. Непоодинокими випадками є участь фізичних осіб-підприємців у таких спорах:

1) щодо оренди, наприклад, фізична особа-підприємець (позивач) звернулась до Господарського суду Одеської області з позовною заявою до товариства з обмеженою відповідальністю «Промтоварний ринок» (відповідач). В обґрунтування позовних вимог позивачка посилається на те, що укладений між ФОП та ТОВ «Промтоварний ринок» договір про надання послуг щодо здійснення торговельної діяльності не має нічого спільного із Типовим договором, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 за № 868, містить умови, які Типовим договором не передбачені, а отже, є такими, що порушують права орендаря та позбавляють гарантій, які закріплені Кабінетом Міністрів України. Позивачка стверджує, що наразі від несправедливих та незаконних умов договору може втратити можливість займатися підприємництвом на території ринку «7 кілометр».

Зі свого боку відповідач зазначає, що ані законом, ані іншими нормативно-правовими актами не передбачений обов'язок ринку укладати типовий договір оренди торговельного місця чи будь-який інший договір, та станом на момент укладення договору від 29.04.2020 № 1737 не існувало: ані типового, ані примірного договору оренди торговельного місця, оскільки постановою Окружного адміністративного суду міста Києва від 07.09.2010 у справі № 2а-4429/09/2670, яка залишена без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 23.06.2011, а також ухвалою Вищого адміністративного суду від 15.05.2012, визнано незаконною та скасовано постанову Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 278 «Про заходи стабілізації цін за надання послуг та оренду торгових приміщень (площ) у торговельних об'єктах, на ринках з продажу продовольчих та непродовольчих товарів в умовах фінансово-економічної кризи». Крім того, відповідач вказує, що п. 5.4 договору № 1737 передбачено, що договір може бути достроково розірваний в односторонньому порядку шляхом направлення стороною за адресою реєстрації іншої сторони повідомлення про розірвання договору за 14 календарних днів до дня розірвання (у такому випадку договір вважатиметься розірваним з 15-го

календарного дня з дня направлення повідомлення Стороні). Тобто право на розірвання договору в односторонньому порядку належить обом сторонам договору. Рішення господарського суду Одеської області від 13 січня 2022 року справу № 916/2965/21 залишено заяву без руху[205].

2) щодо підсудності спорів за участю фізичних осіб підприємців, незважаючи на те, що це питання неодноразово вирішувалося вищою судовою інстанцією у постанові від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17 від 13 лютого 2019 року у справі № 910/8729/18 та від 5 червня 2019 року у справі № 904/1083/18. Йдеться про судове рішення Великої Палати Верховного Суду № 127/23144/18 від 09.10.2019. Предметом спору було визначення предметної юрисдикції спорів за зобов'язаннями фізичної особи-підприємця, яка на момент подання позову такий статус втратила. У цій справі банк звернувся до суду загальної юрисдикції із позовом до ФОП про стягнення з останньої кредитної заборгованості. Водночас важливим фактом є те, що на момент подачі вказаного позову зазначена особа припинила свою господарську діяльність та була закрита. Місцевий загальний суд провадження у справі закрив з тих підстав, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки спір виник у зв'язку зі здійсненням відповідачем господарської діяльності. З таким рішенням погодився і апеляційний суд. На зазначені рішення банком подано касаційну скаргу. Проте Велика Палата, вирішуючи зазначений юрисдикційний спір, зазначила, що, відповідно до положень ст. 20 ГПК України, господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах, що виникають під час укладання, зміни, розірвання і виконання правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та/або ФОП[206].

[205] Рішення по справі № 102732268 від 13.01.2022 Господарського суду Одеської області. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102732268/

[206] Рішення по справі № 127/23144/18 від 09.10.2019 Великої Палати Верховного Суду (провадження № 14460цс19). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/84911267

Згідно зі ст. 45 ГПК України встановлено, що сторонами в судовому процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути особи, зазначені у ст. 4 ГПК України, тобто і фізичні особи, які не є підприємцями, а винятки, коли спори, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем, не підлягають розгляду у господарських судах, чітко визначені положеннями ст. 20 ГПК України[207].

Отже, господарські суди мають юрисдикцію щодо розгляду за п. 1 ч. 1. ст. 20 ГПК України спорів, у яких стороною є фізична особа, яка на дату подання позову втратила статус суб'єкта підприємницької діяльності, якщо ці спори пов'язані, зокрема, з підприємницькою діяльністю, що раніше здійснювалася зазначеною фізичною особою, зареєстрованою підприємцем[208].

3) торгівля товарами без реєстрації фізичної особи-підприємця. Так, Верховний Суд у постанові від 25.08.2022 зазначив, що ключовим питанням для дослідження судом є прийнятна інформація, надана Новою поштою про обсяги отриманих грошових переказів, яка є доказом, що доводить факт отримання платником податків доходу, з якого підлягають сплаті податки. У результаті вивчення всіх доказів по справі Верховний Суд дійшов висновків: 1) кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку й розмірах, встановлених законом; 2) кожна особа, яка отримує дохід, зобов'язана сплачувати податок на доходи фізичних осіб, військовий збір та подавати у зв'язку із цим до податкового органу податкову звітність; 3) податкові органи вправі звертатись до небанківських фінансових установ наприклад, ТОВ «Нова Пей» із запитами щодо отримання інформації про рух коштів на рахунках платника податків. Надана такою установою інформація належить до податкової та є підставою для врахування під час формування висновків про дотримання чи порушення платником податків норм податкового законодавства; 4) фіскальний орган обґрунтовано використав інформацію від ТОВ «Нова Пей» під час здійснення контрольного заходу[209].

---

[207] Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[208] Там само.

[209] Торгівля товарами без реєстрації ФОП: наслідки плачевні (ВС/КАС від 25 серпня 2022 року у справі №140/403/19). URL : https://protocol.ua/ua/torgivlya_tovarami_bez_reestratsii_fop_naslidki_plachevni_1/

Отже, правовий статус підприємця для фізичної особи – це виключно реалізація додаткових прав та обов'язків, які накладаються цим статусом, а відокремлення майна, фізичної особи та фізичної особи-підприємця є необґрунтованим. Саме до таких висновків дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, виклавши їх у постанові від 28 липня 2021 року у справі № 916/403/21, які підтримані 22 вересня 2021 року Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в рамках справи № 221/4599/19-ц. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 753/16525/16-ц зазначено, що фізична особа, яка бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого вона набула з моменту народження**,** а лише набуває до нього нової ознаки – підприємця. За цих обставин правовий статус «фізична особа-підприємець» сам по собі не впливає на будь-які правомочності фізичної особи, зумовлені її цивільною право- і дієздатністю, та не обмежує їх. Тобто наявність у фізичної особи статусу суб'єкта господарювання не означає, що всі правовідносини з її участю є господарськими. Також наявність статусу підприємця не свідчить про те, що з моменту державної реєстрації фізичної особи-підприємця така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах. Аналогічна правова позиція викладена у постановах Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2018 року у справі № 2-7615/10, від 5 червня 2018 року у справі № 522/7909/16-ц, від 15 травня 2019 року у справі № 904/10132/17. Схожі висновки викладені у постановах Верховного Суду від 8 січня 2019 року у справі № 916/218/18, від 8 вересня 2021 року у справі № 519/416/19.

2.3. Господарсько-правова характеристика суб'єктів господарсько-торговельної діяльності

Торгове підприємство виступає первинною, основною ланкою сфери торгівлі та кінцевим пунктом роздрібного продажу товарів. Торгове підприємство здійснює господарсько-торговельну діяльність, а саме: закупівлю, реалізацію, зберігання товарів, надання різних супутніх послуг з метою задоволення потреб ринку та отримання прибутку.

Дослідженням особливостей функціонування торгових підприємств та визначенню їх змісту присвятили свої праці такі науковці-економісти, як А. Мазаракі, Н. Голошубова, О. Костусєв та ін. У цих роботах висвітлено найважливіші аспекти розвитку торговельних підприємств, а також встановлено їх зміст.

Для початку розгляду змісту та видів торгових підприємств варто надати визначення таким поняттям, як «підприємство» та «торгове підприємство».

Загальне визначення, наведено у статті 62 ГК України: «Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством»[210].

Науковці по-різному трактують поняття «торгове підприємство»:

І. Бланк визначає торгове підприємство як первинну, основну ланку сфери торгівлі, її самостійний господарюючий суб'єкт з правом юридичної особи, що створений для закупівлі, реалізації, а також зберігання товарів, надання різних супутніх послуг з метою задоволення потреб ринку та отримання прибутку[211].

---

[210] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[211] Бланк І. О. Управління торговельним підприємством : підручник. Харків, 2019. 420 с.

Також «торгове підприємство» визначається як: «самостійний суб'єкт господарювання, загальними ознаками якого є закупівля, реалізація товарів та надання послуг населенню з метою задоволення його потреб і на цій основі отримання прибутку»[212]. Також, цей науковець розрізняє торговельні підприємства за:

1) складом основного обслуговуваного контингенту покупців:

– підприємства, які обслуговують переважно мешканців міст і селищ міського типу (створюються в містах і селищах міського типу);

– підприємства, які обслуговують переважно сільських жителів (створюються в сільських населених пунктах);

2) характером розташування на території населеного пункту:

– підприємства, які розташовуються безпосередньо у місцях житлових забудов;

– підприємства, які розташовуються у місцях загальноміського значення;

3) формою товарної спеціалізації: універсальні, спеціалізовані, вузькоспеціалізовані, комбіновані (або комплексні), змішані;

4) групою обслуговуваних покупців з урахуванням їх можливостей придбання товарів;

5) методом реалізації товарів (оптові та роздрібні);

6) розміром торгової площі[213].

З правової точки зору торговельне підприємство слід розглядати як юридичну особу. Значення законодавчого оформлення торгового підприємства виявляється в тому, що воно:

– дає змогу певним чином організувати, упорядкувати внутрішні відносини між учасниками (засновниками) підприємства, об'єднати інтереси кожного у загальну мету[214];

– є найкращим засобом для тривалого об'єднання капіталів, без чого нездійсненна великомасштабна підприємницька діяльність[215];

---

[212] Бланк І. О. Управління торговельним підприємством : підручник. Харків, 2019. 420 с.

[213] Мошек Г. Структуризація комерційної діяльності торговельного підприємства. *Вісник КНТЕУ.* 2011. № 5. С. 5–13.

[214] Мазаракі А., Бланк І., Лігоненко Л., Гуляєва Н. Внутрішня торгівля України: економічні умови ефективного розвитку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. 194 с.

[215] Там само.

– уможливлює обмеження майнового ризику учасників сумою внеску до капіталу конкретного підприємства[216];

– створює підстави для гнучкого управління капіталом[217].

Можна визначити, що торгове підприємство – це первинна, основна ланка сфери торгівлі, її самостійний господарюючий суб'єкт з правом юридичної особи, що створений для закупівлі, реалізації, а також зберігання товарів, надання різних супутніх послуг у цілях задоволення потреб ринку та отримання прибутку.

Специфіка торгових підприємств максимально розкривається через галузевий аспект їхньої діяльності. Наприклад, Є. Гордієнко зазначає, що для торгового підприємства характерне чітко виражене цільове призначення і спільність матеріально-речової, торгово-технологічної та організаційно-економічної структур, відповідно:

– матеріально-речова структура передбачає єдність матеріальних ресурсів, використання однотипних приміщень та однорідного торгово-технологічного обладнання;

– під торгово-технологічною структурою розуміють спільність призначення реалізованих товарів і методів їх продажу, єдність операцій торгово-технологічного процесу й обслуговування, однорідність розташування та функціонального взаємозв'язку торгових, складських, виробничих і допоміжних приміщень;

– організаційно-економічна структура характеризується господарською самостійністю підприємства, наданням йому юридичних прав та відповідальності за здійснену діяльність, єдиною системою обліку та звітності, однотипною методикою аналізу і планування торговельної діяльності[218].

Рівень розвитку економічних відносин у країні визначає торговельна галузь, яка здійснює свою комерційну діяльність через розгалужену мережу торговельних закладів, кількість яких постійно

---

[216] Мазаракі А., Бланк І., Лігоненко Л., Гуляєва Н. Внутрішня торгівля України: економічні умови ефективного розвитку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. 194 с.

[217] Голошубова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. *Товари і ринки*. 2019. № 1. С. 15–24.

[218] Гордієнко Є. С. Діяльність торговельного підприємства в умовах трансформації податкового середовища : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук. Донецьк, 2017. 19 с.

зростає. Завершальною стадією економічних відносин між торговельними підприємствами і споживачами є отримання прибутку[219].

Тобто сутність сучасного торгового підприємства полягає у зміцненні його ринкового потенціалу – вишукування максимальних резервів для задоволення попиту цільових ринків через реалізацію товарів та послуг з метою максимізації товарообігу й оптимізації ринкової позиції підприємства[220].

Усі торговельні підприємства, залежно від характеру їх діяльності, поділяються на оптові та роздрібні.

Торговельні оптові підприємства максимально наближені до споживчого ринку та функціонують безпосередньо в місцях споживання. Вони організовують постачання великих партій товарів у роздрібну торговельну мережу. До них відносять районну гуртову торгівлю споживчої кооперації, склади-холодильники, невеликі гуртовні, гуртовні при підприємствах харчової промисловості тощо.

Оптове торговельне підприємство є основним суб'єктом оптового ринку, яке набуває права власності на товар і спеціалізується на оптовій торговельній діяльності, виконуючи повний комплекс закупівельно-збутових і складських технологічних операцій[221].

Оптові торговельні підприємства класифікують за такими ознаками:

– функціональний рівень (міжрегіональні, регіональні, локальні);

– організаційно-правова форма (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, малі підприємства тощо);

– форма власності (приватна, кооперативна, державна, змішана);

– місце та значимість у товаропросуванні (фірмові мережі, торговельно-закупівельні підприємства, торговельні підприємства, постачальницькі підприємства);

– товарна спеціалізація (спеціалізовані, універсальні, змішані).

---

[219] Костусєв О. Малий бізнес та формування конкурентного середовища. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2017. № 6 (37). С. 80–85.

[220] Марцин В. Конкурентне середовище, шляхи його формування та механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна*. 2018. № 33-1. С. 78–84.

[221] Мазаракі А., Бланк І., Лігоненко Л., Гуляєва Н. Внутрішня торгівля України: економічні умови ефективного розвитку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. 194 с.

Торгові оптові підприємства максимально наближені до споживчого ринку та функціонують безпосередньо в місцях споживання. Вони організовують постачання великих партій товарів у роздрібну торгову мережу. До них відносять районну гуртову торгівлю споживчої кооперації, склади-холодильники, невеликі гуртовні, гуртовні при підприємствах харчової промисловості тощо.

За ринкових умов роздрібні торговельні підприємства є обов'язковими учасниками конкурентних відносин на споживчому ринку. Їх конкурентна боротьба виявляється у залученні та постійному збільшенні покупців. Вона буває двох видів, а саме «внутрішня» конкуренція, яка постійно відбувається між аналогічними за спеціалізацією та типорозміром торговельними підприємствами, внаслідок чого продуктові магазини конкурують із продуктовими, універсами – з універсамами тощо; «взаємна» конкуренція, яка полягає в боротьбі між торговельними підприємствами з різним ступенем організації торгівлі, обсягами товарообігу щодо реалізації товарів аналогічного асортименту.

Саме «взаємна» конкуренція роздрібного торговельного підприємства притаманна більшості роздрібних торговців, адже під впливом інтенсифікації процесу торгівлі відбувається змішування асортименту, тобто непродовольчі товари можна придбати в продовольчих магазинах, а продукти харчування реалізуються у спеціалізованих відділах універсамів.

Роздрібне торговельне підприємство являє собою підприємство, яке займається торговельною діяльністю (продаж товарів, надання послуг), де покупцем є кінцевий споживач[222].

Роздрібна торговельна мережа являє собою сукупність роздрібних торгових підприємств та інших торгових одиниць. Вона може бути класифікована за різними ознаками. Спеціалізація за товарно-асортиментним профілем дозволяє виділити такі підприємства:

– змішаного асортименту, де на одному робочому місці продавця ведеться торгівля продовольчими і непродовольчими товарами;

– спеціалізовані на торгівлі однією або декількома взаємопов'язаними групами товарів (споживчих комплексів), зокрема продовольчі і непродовольчі ритейлери;

[222] Марцин В. Конкурентне середовище, шляхи його формування та механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна.* 2018. № 33-1. С. 78–84.

– вузькоспеціалізовані;
– універсальні[223].

Роздрібні торговельні підприємства поділяються за такими категоріями:

1) за масштабом діяльності роздрібні підприємства класифікують на: малі (менше 15 осіб), середні (до 50 осіб) та великі (більше 50 осіб).

2) за товарною спеціалізацією роздрібні торговельні підприємства бувають: вузькоспеціалізовані, спеціалізовані та універсальні.

3) за способом обслуговування роздрібні торговельні підприємства поділяють: з традиційним способом обслуговування, самообслуговуванням та обслуговуванням за каталогом (за замовленням).

4) за групами споживачів, відповідно до їх доходу, роздрібні підприємства класифікують на такі, що: спрямовані на обслуговування підприємств з високими доходами, середніми та низькими[224].

Варто зазначити, що, відповідно до ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», встановлюються такі категорії підприємств, як мікропідприємства, малі, середні та великі[225].

Аналіз викладеного дозволяє зробити висновок, що в роздрібному торговельному середовищі її внутрішня та взаємна форми є важливими факторами розвитку сфери сервісу, а через неї – товарного ринку загалом. Вона формує в роздрібних торговельних підприємствах потребу в пошуку нових конкурентних переваг, ефективних прийомів та методів обслуговування, які дають змогу підняти рівень сервісу. Роздрібні торговельні підприємства, невеликі виробничі споживачі, які мають справу з широкою номенклатурою товарів і незначними обсягами закупівлі окремих товарних позицій, вважають доцільним закуповувати весь необхідний товарний асортимент в одного оптового торговельного підприємства, а не частинами у різних виробників.

---

[223] Марцин В. Конкурентне середовище, шляхи його формування та механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна.* 2018. № 33-1. С. 78–84.
[224] Там само.
[225] Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

За критерієм функцій, які вони виконують: базові (основні) суб'єкти ринку оптової торгівлі (виробники, дистриб'ютори, оптові торговельні мережі, торгові доми, оптові торгові організації, оптові магазини, імпортери (стокісти), оптові покупці та продавці – фізичні особи-підприємці, суб'єкти господарювання – покупці виробничої продукції, роздрібні торговельні мережі як покупці); посередники (комісіонер, консигнант, комівояжер, трейдер, агенти, брокери); організатори ринку оптової торгівлі (товарні біржі, оптові ярмарки, виставки-продажі, аукціони, оптові ринки сільськогосподарської продукції, оптові торговельні майданчики B2B, зокрема у мережі «Інтернет» (Alibaba, TMall, Ebay, Amazon, Europages, BBP, Prom.ua, BigOpt та інші); забезпечувальні суб'єкти ринку оптової торгівлі (банківські та фінансові установи, право- володілець та користувач за договором комерційної концесії (франчайзингу), факторингові компанії); допоміжні суб'єкти ринку оптової торгівлі (зберігачі, перевізники, експедитори, пакувальники продукції, розвантажувачі товарів, страхувальники, центри сервісного, гарантійного обслуговування, інформаційно-комерційні телекомунікаційні мережі; центри маркетингових досліджень; кредитно-довідкові фірми; рекламні агентства)[226].

Торговельне посередництво – обов'язковий елемент ринку. Торговельно-посередницька діяльність – явище досить поширене на міжнародних і внутрішніх ринках. У таких країнах, як Великобританія, США, Японія, Німеччина, Швеція, на частку посередників припадає до половини обігу товарів та послуг.

В Україні торговельно-посередницька діяльність розвивається досить суперечливо: з одного боку, лібералізація торгівлі, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, роздрібленість і віддаленість постачальників та покупців, ускладнення комерційних операцій об'єктивно потребують прискореного формування інституту торгових посередників як елементу інфраструктури товарного ринку; з іншого – недосконалість нормативної бази, низький професійний рівень посередників, загальна недовіра стримують процес формування посередницьких структур, заганяють їх діяльність у «тінь».

[226] Кролевецький К. І. До питання визначення суб'єктного складу оптової торгівлі (постановка питання). *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матеріалами інтернет-конференції, м. Харків, 26.02.2019 / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич. НДІПЗІР, 2019. С. 65–68.

Підприємства використовують посередників для найбільш кваліфікованого забезпечення зручності придбання товару за факторами часу, місця, форми і власності; зниження витрат на реалізацію товару або здійснення операцій з матеріально-технічного забезпечення виробництва; зниження рівня запасів готової продукції або необхідних матеріально-технічних ресурсів; зменшення кількості постачально-збутових операцій; кращого контактування зі споживачами або постачальниками-банками, транспортними, складськими, експедиторськими, страховими компаніями, іншими суб'єктами сфери товарного обігу; досягнення високої оперативності реакції на зміни ринкової кон'юнктури; підвищення ступеня конкурентоспроможності товарів; забезпечення доступу до первинної ринкової інформації.

В умовах ринкових відносин посередники – це суб'єкти незалежного і специфічного бізнесу, які здійснюють свою діяльність на основі таких принципів, як:

– рівноправність сторін, тобто партнерські взаємовідносини посередника з виробниками і споживачами продукції, що передбачають альтернативи вибору контрагентів господарських зв'язків, однакову відповідальність за порушення умов договорів;

– підприємливість, що означає господарську кмітливість, зацікавленість в реалізації резервів, винахідливість у вирішенні конкретних завдань;

– оперативність, що передбачає мобільність, динамічність і своєчасність виконання завдань постачально-збутової діяльності;

– обслуговування контрагентів, тобто діяльність, яка випливає з їхніх потреб, надання їм комплексу послуг;

– економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в організації опосередкованих каналів розподілу;

– комерційні засади діяльності, тобто ділова активність з огляду на потребу отримання посередником достатнього прибутку;

– договірні засади взаємовідносин із контрагентами[227].

Найбільш характерними посередницькими операціями є операції з перепродажу товарів, комісійні, обмінні, консигнаційні, брокерські, агентські, лізингові, біржові, аукціонні. Посередники здійснюють

[227] Трішкіна Н. І. Сутність посередницької діяльності торговельного підприємства та її місце в соціально-економічному розвитку України. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 10. С. 145–149.

операції на ринках засобів виробництва, сировини, нерухомості, товарів, послуг, цінних паперів, інтелектуальної власності. Відповідно, об'єкти посередницької діяльності відповідають виду ринку та його особливостям. Іншими словами, об'єктами посередницьких операцій виступають продукція промислового призначення, товари широкого вжитку, послуги, цінні папери тощо.

Суб'єктами торговельно-посередницької діяльності є фізичні та юридичні особи: торговці за договором, торгові агенти, комісійні фірми, консигнаційні склади, лізингові компанії, аукціонні центри, біржі тощо.

Суб'єкти посередницької діяльності підрозділяються на незалежні, частково залежні і залежні.

Залежність настає через територіальне цінове та інші обмеження посередника з боку замовника. В останні роки збільшується кількість посередників оптових і дрібнооптових підприємств, консигнаційних складів, брокерських контор, дистриб'юторів, дилерів[228].

За діяльністю з перепродажу товарів розрізняють:

– дистриб'юторів, які підписують із товаровиробником договір щодо продажу товарів на певній території й на конкретний термін. Міжнародна торговельна палата розробила типовий дистриб'юторський контракт, відповідно до якого дистриб'ютори здійснюють операції купівлі-продажу від свого імені й за свій рахунок, але, на відміну від звичайного оптовика, мають більш тісні й довірчі відносини з виробником;

– дилерів, які здійснюють операції з перепродажу від свого імені й за свій рахунок, але в договорах з виробником можуть передбачати виконання окремих зобов'язань, наприклад торгувати продукцією лише цього виробника, вживати заходів щодо просування товару, проводити рекламні акції тощо;

– комісіонерів, які вступають у фізичне володіння товарами й укладають угоди на їх купівлю і продаж. За дорученням власника (комітента) знаходять на ринку покупця (продавця), укладають угоди купівлі-продажу від свого імені, але за рахунок довірителя;

---

[228] Трішкіна Н. І. Сутність посередницької діяльності торговельного підприємства та її місце в соціально-економічному розвитку України. *Економіка та управління підприємствами.* 2016. № 10. С. 145–149.

– консигнаторів. Одна із форм комісійної торгівлі, яка застосовується під час продажу товарів масового попиту. Консигнатор отримує на свій склад партію товару та продає його від свого імені, але за рахунок консигнанта (власника);

– лізингодавців. Купують товар у власність та передають право на користування ним іншій стороні на умовах строковості, платності;

– аукціоністів. Здійснюють акти продажу товарів від власного імені, але за рахунок третьої сторони.

Зі створення умов для здійснення актів купівлі-продажу, організації товарообігу розрізняють:

– брокерів. Не набувають права власності на товар, організовують зустріч покупця і продавця та беруть участь у переговорах;

– агентів. Здійснюють за дорученням клієнта (принципала) комерційні дії, пов'язані з продажем чи купівлею товару від імені й за рахунок принципала. Залежно від прав та обов'язків агентів і принципалів вирізняють простих агентів, агентів із переважним правом (право першої руки), ексклюзивних агентів (із монопольним правом);

– комерційних представників, повірених. Згідно з угодою, укладеною принципалом (виробником), діють на певній території і здійснюють збирання замовлень від покупців, надають послуги з доставки товарів, гарантій на ці товари тощо. За дорученням клієнтів (довірителів) сприяють здійсненню операцій купівлі-продажу шляхом укладення угод від імені й за рахунок довірителів.

Основна відмінність торговельних посередників від оптових торговців полягає у різних рівнях відносин між оптовиками і виробниками та між виробниками (оптовиками) і посередниками. Для останніх властива афіліанція, виробник завжди готовий прийти на допомогу посереднику у вирішенні не лише комерційних, але й фінансових та інших проблем. Щоб канали розподілу працювали найкращим чином, виробнику необхідно постійно підтримувати високий рівень довіри та взаємодопомоги їх учасників. У багатьох випадках виробники застосовують позитивні чинники мотивації посередників: значні цінові знижки, пільгові умови угод, компенсацію витрат на рекламу та експонування товару, преміювання, а також змагання між різними посередниками. Зміцнюючи відносини із посередниками компанії, виробники підвищують їхню зацікавленість у збільшенні зусиль у разі збуту продукції.

2.4. Адміністративні органи та органи публічної влади як учасники господарсько-торговельної діяльності

У межах вітчизняної юридичної науки позиції вчених щодо сутності публічного адміністрування і суб'єктів його реалізації є різними.

На відміну від права Європейського Союзу, для якого поняття «публічна адміністрація» є поширеним та часто вживаним в офіційних документах, у вітчизняній правовій науці цей термін є відносно новим і вперше в науковий обіг його було введено 2001 року[229], на офіційному рівні про нього вперше згадують у Концепції реформування публічної адміністрації в Україні[230].

Починаючи з 2015 року Уряд та Верховна Рада України за активною участю українських та європейських експертів заклали законодавчу базу для реформування публічної адміністрації в Україні, із цього моменту відбулися суттєві зміни в діяльності органів публічної влади, їх посадових осіб та загального розуміння суспільної (соціальної) цінності галузі адміністративного права[231].

З метою формулювання визначення терміна публічної адміністрації варто здійснити аналіз доктринальних положень.

У сучасній навчальній юридичній літературі під час визначення поняття суб'єкта управління не існує принципових відмінностей. Зокрема, В. Авер'янов під терміном «публічна адміністрація» пропонував розуміти сукупність органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, що забезпечують виконання закону і здійснюють інші публічно-управлінські функції[232].

На думку О. Кузьменко, «публічна адміністрація» означає відповідну систему органів публічної влади та діяльність цих органів, а також інших інституцій, що забезпечують виконання законів, підпорядковані

---

[229] Буханевич А. Публічна адміністрація як інститут оптимізації публічного контролю в громадянському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 46–56.

[230] Концепція реформування публічної адміністрації. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. URL : http://www.center.gov.ua/docman/

[231] Кіцул С. Ю. Публічна адміністрація газовидобувної галузі України. *Порівняльно аналітичне право*. 2018. № 6. С. 88–93.

[232] Авер'янов Б. Оновлення доктринальних засад українського адміністративного права у світлі євроінтеграційних вимог. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 4–16.

політичній владі та виконують публічно-управлінські функції (сюди належать органи виконавчої влади, виконавчі органи місцевого самоврядування на рівні села, селища, міста, державна служба, служба в органах місцевого самоврядування). Одні вчені визначають публічну адміністрацію як систему органів та установ, що підпорядковані політичному керівництву держави, забезпечують виконання закону, діють у публічних інтересах і наділені повноваженнями публічної влади[233].

Інші розглядають категорію «орган публічної адміністрації» у так званому функціональному значенні, що охоплює орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, прокуратуру, а також підприємство, установу, організацію та іншого суб'єкта, який наділений владними повноваженнями. Або до органів публічної адміністрації відносять суб'єктів, які були створені державою, органами місцевого самоврядування або яким було делеговано повноваження щодо реалізації публічних функцій у всіх сферах функціонування суспільства тощо. Тобто систему органів публічної адміністрації складають органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, публічно-правові установи та публічно-правові фонди, суб'єкти делегованих повноважень[234].

Отже, в одних джерелах – це структурно окреслені спільноти людей з органами управління, що формуються ними, та керівним складом (на персональному рівні), наділеним управлінськими функціями, який здійснює управлінську діяльність, в інших – це джерело керівного впливу, той, хто виконує функції керівництва і впливає на об'єкт з метою переведення його у новий стан, елемент (керуюча система) системи управління, що генерує процес її функціонування. Тому поняття «суб'єкт управління» передбачає особу (людину), групу людей, які здійснюють послідовну діяльність у формі цілеспрямованого, організаційного впливу на об'єкт управління.

---

[233] Коліушко І., Сорока С., Тимощук В., Тертичка В. Реформа публічної адміністрації. *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2018. URL : https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/7_REFORMA-PUBLIChNOJi-ADMINISTRATsIJi.pdf

[234] Патерило І. В. До розуміння сутності та змісту категорії «публічна адміністрація». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія: Юриспруденція.* 2014. Вип. 9-1. С. 83–85.

На відміну від наведених визначень, визначення суб'єкта управління у Концепції адміністративної реформи в Україні ототожнено з органами виконавчої влади – самостійним видом органів публічної влади, що, згідно з конституційним принципом поділу функціонування публічної влади, мають своїм основним призначенням здійснення функцій однієї з гілок влади – виконавчої[235]. Так, окремі вчені дотримуються думки, що публічна адміністрація є сукупністю державних і недержавних суб'єктів політичної влади, ключовими структурними елементами якої є: а) органи виконавчої влади; б) виконавчі органи місцевого самоврядування[236].

Інші звертають увагу на те, що об'єктом адміністративно-правових відносин є суспільні відносини, що уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права, юридичні наслідки їх поведінки, певні правові інтереси, зокрема майнового чи немайнового характеру тощо[237].

У науковій літературі проводяться дослідження щодо співвідношення понять управління і виконавчої влади (суб'єкта управління та органу виконавчої влади) зокрема: 1) державне управління – це вид публічного управління, який базується на владно-організаційній діяльності певних органів (посадових осіб) та здійснюється і за межами системи органів виконавчої влади: а) всередині апаратів будь-яких органів влади – з боку їх керівних посадових осіб щодо інших службовців органу; б) всередині державних підприємств, установ і організацій – з боку їх адміністрацій щодо іншого персоналу; 2) функції виконавчої влади здійснюються суб'єктами не лише виключно державної влади, оскільки можуть бути делеговані державою органам місцевого самоврядування, окремим недержавним інститутам (наприклад, деяким громадським організаціям); 3) функції виконавчої влади об'єктивно властиві місцевому самоврядуванню як формі реалізації так званої публічної влади. Тобто частина функцій державного управління реалізується поза виконавчою владою, а поняття «державне

[235] Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у двох томах. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2009. Том 2 : Особлива частина. 600 с.

[236] Джафарова О. В. Дослідження органів публічної адміністрації в системі суб'єктів дозвільної діяльності в Україні. *Форум права*. 2018. № 1. С. 42–49.

[237] Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.

управління» є більш широким, порівняно з поняттям «виконавча влада», та більш вужчим, порівняно з поняттям «публічне управління»[238].

Водночас поняття «публічна адміністрація» ширше ніж «державна адміністрація», оскільки остання не охоплює органів місцевого самоврядування. Крім того, термін «публічна адміністрація» має глибинну сутність, оскільки передбачає реалізацію публічних, тобто суспільних інтересів. Наведене свідчить про те, що в адміністративно-правовій науці існує багато дефініцій поняття «публічна адміністрація». На це звертає увагу А. Пухтецька, яка зазначає, що поняття «публічна адміністрація» нині тлумачиться неоднозначно та в європейській адміністративно-правовій доктрині має ширше значення, ніж його звичайний переклад українською[239].

До прикладу, у Польщі термін «публічна адміністрація» використовується в розумінні організованої діяльності, що охоплює коло справ публічного характеру, реалізується за допомогою створеного апарату і спрямована на реалізацію певних завдань. Цей термін поширюється на багато дій і різних працівників, наприклад, у предметному напрямі (коло реалізованих справ) чи суб'єктному (органи, що творять публічну адміністрацію). Найчастіше зустрічається змішане визначення, що охоплює предметно-суб'єктну спрямованість публічної адміністрації[240].

Тобто з точки зору науки адміністративного права органи публічної адміністрації як учасники господарсько-торговельної діяльності діють виключно в рамках повноважень та у спосіб, визначений законом, з метою забезпечення публічних інтересів у сфері господарсько-торговельної діяльності.

Під публічною адміністрацією здебільшого розуміють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування. Сутнісними ознаками публічної адміністрації є: 1) публічна адміністрація підпорядковується політичній владі; 2) публічна адміністрація забезпечує

---

[238] Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у двох томах. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2009. Том 2 : Особлива частина. 600 с.

[239] Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права : монографія. Київ : Юридична думка, 2018. 140 с.

[240] Коліушко І., Сорока С., Тимощук В., Тертичка В. Реформа публічної адміністрації. *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2018. URL : https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/7_REFORMA-PUBLIChNOJi-ADMINISTRATsIJi.pdf

виконання законодавства (тобто реалізовує на практиці політичні рішення парламенту); 3) публічна адміністрація діє (повинна діяти) в публічних інтересах; 4) публічна адміністрація наділена прерогативами публічної влади (тобто владними повноваженнями, які дозволяють давати обов'язкові вказівки приватним особам).

Водночас якісне правове забезпечення господарсько-торговельної діяльності в Україні – це обов'язок держави зі створення належних умов організації та здійснення господарсько-торговельної діяльності з однієї сторони. Відповідно, органи державної влади та місцевого самоврядування, тобто публічна адміністрація, наділені певним колом повноважень з метою забезпечення суспільного господарського порядку у сфері торгівлі. По суті, йдетьсв про:

1) способи та засоби впливу публічної адміністрації на господарсько-торговельні відносини – інструментарій адміністративної діяльності;

2) гарантії правового забезпечення господарсько-торговельної діяльності в Україні в частині охорони, захисту прав, державної допомоги;

3) процедури реалізації владного впливу, а також особливості надання адміністративних послуг у господарсько-торговельній сфері.

Публічна адміністрація складається з: 1) суб'єктів, повноваження яких реалізовуються в межах законодавчої гілки влади – Верховна Рада України; суб'єктів повноваження яких реалізовуються в межах виконавчої гілки влади – Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та суб'єкти з делегованими повноваженнями; суб'єктів, повноваження яких реалізовуються в межах судової гілки влади – судові органи всіх інстанційних рівнів; суб'єктів, повноваження яких не належать структурно до жодної з гілок влади – Президент України; 2) суб'єктів, повноваження яких прямо стосується адміністративно-правового забезпечення господарсько-торговельної діяльності в Україні – Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України та державні підприємства, установи, організації, що належать до сфери його управління; Державна служба експортного контролю України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Антимонопольний комітет України; суб'єктів, повноваження яких побічно стосується адміністративно-правового забезпечення господарсько-торговельної

діяльності в Україні – Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство фінансів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Фонд державного майна України, Державне агентство резерву України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України; 3) суб'єктів адміністративно-правового забезпечення у сфері промисловості та виробничих галузей господарства, у сфері паливно-енергетичного комплексу, в агропромисловому комплексі, будівельній сфері, торговельному комплексі, сфері житлово-комунального господарства, сфер використання й охорони природних ресурсів[241].

Аналізована діяльність публічної адміністрації є: а) позитивною; б) негативною. Позитивною остання визначається у випадку саме мінімізованого втручання держави у процеси діяльності суб'єктів господарсько-торговельної діяльності і зводиться лише до їх компетентного супроводження та надання можливості автономного вирішення спірних протиріч у межах взаємовідносин. Така діяльність має здійснюватися на стадії підзаконної правотворчості шляхом видання публічною адміністрацією підзаконних нормативно-правових актів, які уточнюють та деталізують закони до стадії їх правозастосування. Далі справа у вирішенні адміністративно-правових спорів має покладатися виключно на судову систему. Проте суб'єкти господарювання мають бути наділені високим рівнем правової культури і правосвідомості. Держава має здійснювати публічне адміністрування податків, контроль за дотриманням екологічних норм і комплексного антимонопольного регулювання.

Негативною вона стає у випадку, коли реалізується всебічний тотальний контроль за процесом і процедурами створення, функціонування господарюючих суб'єктів та безпосередньо у подальшому жорсткому регулюванню їх взаємовідносин на всіх стадіях діяльності.

---

[241] Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=Ш63

В Україні певна модель правового забезпечення господарсько-торговельної діяльності в Україні, яка полягає у встановленні правового регулювання економічного розвитку країни та контролю за їх дотриманням за рахунок формування суспільного господарського правопорядку.

Відповідно до ст. 9 ГК України правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах[242].

Економічна стратегія – це обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту.

Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, зважаючи на зміст об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання. Економічна тактика – сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку економіки.

Як зазначає Т. Романенко, економічна політика виконує такі функції: 1) створення економічних, правових, політичних, морально-психологічних умов, орієнтованих на надання кожному суб'єкту (індивіду, групі, організації) реальних можливостей для раціонального господарювання; 2) регулювання системи прийняття господарських рішень для того, щоб засоби виробництва належали ефективним власникам, здатним раціонально і прибутково їх використовувати;

[242] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

3) забезпечення стабільних, максимально передбачуваних і сприятливих макроекономічних умов для господарсько-торговельної діяльності; 4) створення умов і стимулів для ощадливого використання ресурсів, виробництва якісних товарів і послуг; 5) надання суб'єктам господарсько-торговельної діяльності інформації, забезпечення їм можливостей щодо одержання інформації, необхідної для складання і реалізації господарських програм і планів; 6) реалізація раціональної політики доходів, спрямованої на подолання соціально-майнової диференціації за допомогою прогресивного оподатковування, забезпечення достатньої платоспроможності всіх верств і груп населення[243].

Основними напрямами економічної політики, що визначаються державою, згідно зі ст. 10 ГК України[244] є:

– структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

– інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

– амортизаційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

– політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом

[243] Романенко Т. П. Найважливіші функції публічного адміністрування у сфері економіки. URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/ monodmpradmm_405.pdf

[244] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

– цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності у процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

– антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

– бюджетна політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості під час перерозподілу національного доходу;

– податкова політика, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян під час оподаткування їхніх доходів;

– грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

– валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

– зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника.

Згідно зі ст. 11 ГК України здійснення державою економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення економічних, організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку[245].

Законом визначаються принципи державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, система прогнозних і програмних документів, вимоги до їх змісту, а також загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку, повноваження і відповідальність органів державної влади й органів місцевого самоврядування у цих питаннях. Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються законом про державні програми[246].

У науковій літературі це питання стало також предметом дискусії. Зокрема, А. В. Власюк наголошує, що публічне адміністрування економіки та економічної політики в умовах сьогодення ґрунтується на:

1) соціально-економічному прогнозуванні та програмуванні: розроблення та виконання державних цільових програм;

2) фінансово-кредитному регулюванні економіки: державний бюджет, податкове регулювання, регулювання державних замовлень, грошово-кредитне регулювання, антиінфляційна політика, інвестиційна політика тощо;

---

[245] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[246] Там само.

3) державному регулюванні розвитку науки та техніки, зокрема інноваційних процесів;

4) державному регулюванні підприємництва, зокрема державна підтримка малого підприємництва – регулювання ціни і ціноутворення; регламентація засад обліку і статистики; ліцензування окремих видів діяльності (сертифікація, патентування); контроль та надання сервісних послуг по зстворення, реєстрації, реорганізації, ліквідації підприємств, установ, організацій; моніторинг за якістю продукції та послуг;

5) державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності: мито й митні податки;

6) регіональній економічній політиці: соціально-економічного розвитку регіонів;

7) соціальній політиці: регулювання доходів населення, обсягу споживання матеріальних благ та послуг, регулювання ринку праці та зайнятості населення;

8) державному регулюванні природоохоронної діяльності: екологічне регулювання, регулювання використання природних ресурсів – моніторинг та охорона державних ресурсів, резервів;

9) розробці законодавства про діяльність галузей промисловості, сільського господарства та агропромислового комплексу, кооперації а також захисту прав споживачів[247].

Сукупність цільових завдань публічної адміністрації, що деталізується комплексом адміністративних дій конкретного її представника, кожна з якої переслідує конкретну мету. Правове забезпечення господарсько-торговельної діяльності в Україні ґрунтується на загальних засадах публічного адміністрування економіки загалом та реалізації економічної політики зокрема. Однак воно має й власні специфічні особливості, що обумовлені зобов'язаннями щодо гарантійного забезпечення провадження господарсько-торговельної діяльності на території України: 1) всеосяжність врегулювання суспільних відносин та процесів у межах сфери господарювання; 2) відсутність чітких меж предметного поля, що передбачає включення до

[247] Власюк А. В. Зарубіжний досвід використання дозвільних процедур у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 76–80.

аналізованого процесу механізмів галузевого врегулювання питань господарсько-торговельної діяльності; 3) наявність особливого складу публічної адміністрації та співвідношення її адміністративної та господарської компетенції; 4) врегулювання загальнонаціональних економічних процесів, суспільних інтересів поряд із індивідуальними потребами споживачів та суб'єктів господарювання; 5) поєднання контрольних, наглядових, охоронних, захисних, сервісних функцій у діяльності публічної адміністрації задля підтримання суспільного господарського порядку.

РОЗДІЛ 3
СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ФОРМ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

3.1. Ліцензування окремих видів господарсько-торговельної діяльності

Ліцензування є одним із засобів державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Під час ліцензування має поєднуватися публічний та приватний інтерес. Зокрема, дотримуючись законодавства про ліцензування, суб'єкти господарювання отримують право здійснювати господарсько-торговельну діяльність. Водночас завдання держави – не встановлювати необґрунтовані вимоги до діяльності суб'єктів господарювання, гарантуючи дотримання їх конституційних прав.

Нормативно-правова база, яка регулює суспільні відносини щодо ліцензування господарської діяльності, складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили – від Конституції України до відомчих актів.

Конституційні основи ліцензування закладають ст. 41 та ст. 42 Основного закону[248]. Згідно з ч. 7 ст. 41 Конституції України використання власності (яка є основою провадження господарської діяльності) не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі[249]. Відповідно до ст. 42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів, у такий спосіб встановлюючи передумови обмеження господарської діяльності[250].

---

[248] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[249] Там само.
[250] Там само.

ЦК України та ГК України безпосередньо закріплюють необхідність отримання ліцензії на провадження певних видів діяльності. Як зазначалося вище, ЦК України встановлює особливу умову набуття цивільної правоздатності юридичною особою в частині здійснення визначених законом видів діяльності – одержання спеціального дозволу (ліцензії)[251]. Зі свого боку ГК України визначає правовий статус ліцензування, відносячи його до основних засобів регулюючого впливу на діяльність суб'єктів господарювання (ст. 12), засобів державного регулювання у сфері господарювання, спрямованих на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів (ст. 14)[252]. Норми ГК України кореспондують із конституційними положеннями, встановлюючи, що правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються на підставі конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання. Відносини, пов'язані з ліцензуванням видів господарської діяльності, регулюються також законами. Таким законом, який безпосередньо регулює порядок отримання ліцензій на здійснення господарської діяльності, є Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (далі – Закон про ліцензування)[253].

Закон про ліцензування регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

---

[251] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[252] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[253] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Пунктом 4 ст. 3 Закону про ліцензування встановлено принцип пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави. Він означає, що ліцензування застосовується лише до такого виду господарської діяльності, провадження якого становить загрозу порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та/або безпеці держави, і лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання. Крім того, він визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у цій сфері, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності[254].

Суспільні відносини у сфері ліцензування господарської діяльності, зокрема, порядок видачі ліцензії, регулює також низка законів, які встановлюють правові основи провадження окремих видів діяльності, що підлягають ліцензуванню. Зазначені нормативно-правові акти можна поділити на дві групи.

До першої відносять закони, які встановлюють свій власний порядок ліцензування певного виду діяльності, що не залежить від вимог Закону про ліцензування. Так, ч. 2 ст. 2 Закону про ліцензування встановлює, що дія цього Закону не поширюється на ліцензування таких видів господарської діяльності: 1) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, яка здійснюється відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»; 2) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим та зерновим дистилятом, біоетанолом, алкогольними напоями та тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, і пальним, зберігання пального, що здійснюється відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»; 3) діяльність у сфері електроенергетики, на ринку природного газу, централізоване

[254] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

водопостачання та централізоване водовідведення, виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільними) тепловими мережами, постачання теплової енергії та іншу діяльність, ліцензування якої проводить Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, відповідно до закону, та контроль у цих сферах; 4) діяльність у сфері використання ядерної енергії, яка здійснюється відповідно до Закону України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»; 5) професійну діяльність на ринках капіталу та організованих товарних ринках, ліцензування якої здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідно до закону; 6) ліцензування банківської діяльності, діяльності з надання фінансових послуг та діяльності з надання банкам послуг з інкасації, ліцензування яких здійснює Національний банк України відповідно до закону[255].

До другої групи законів належать ті, які встановлюють окремі особливості здійснення визначеного виду господарської діяльності, що мають враховуватися під час ліцензування цього виду. Такими законами є: «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»[256], «Про освіту»[257], «Про архітектурну діяльність»[258], «Про лікарські засоби»[259], «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»[260],

[255] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[256] Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[257] Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[258] Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[259] Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[260] Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

«Про зовнішньоекономічну діяльність»[261], «Про ринок природного газу»[262], «Про ринок електричної енергії»[263], «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»[264].

Не зазначені у попередньому абзаці закони, які регулюють відносини у сфері провадження конкретних видів діяльності, впливають на порядок ліцензування, якщо посилання на них міститься у відповідних ліцензійних умовах. Наприклад, Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з перевезення автомобільним транспортом закріплюють, що до внутрішніх та/або міжнародних перевезень пасажирів на таксі допускаються автомобілі, які, крім відповідності ліцензійним вимогам, обладнані згідно з вимогами ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт»[265].

В інших випадках закони, які регламентують здійснення окремих видів діяльності, не стосуються порядку ліцензування та не можуть встановлювати порядок видачі ліцензії, відмінний від встановленого Законом про ліцензування, додаткові вимоги до здобувача чи ліцензіата тощо.

Більш детальна регламентація встановленого законами порядку ліцензування господарської діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України та органами ліцензування. На виконання Закону про ліцензування прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів, серед яких можна виділити декілька, що безпосередньо стосуються всіх суб'єктів господарювання, які здійснюють ліцензійну діяльність. Перший, це постанова Кабінету Міністрів України «Про

---

[261] Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[262] Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[263] Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[264] Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11.01.2000 № 1370-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[265] Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 № 2344-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»[266]. Перелік органів ліцензування на початок 2018 року містив 26 пунктів, при цьому щодо трьох видів діяльності органам ліцензування визначено як центральний орган державної влади, так і обласні, Київську міську державну адміністрації. Загалом до органів ліцензування віднесено 5 державних колегіальних органів, 18 центральних органів виконавчої влади, обласні та Київську міську державні адміністрації, а також Службу безпеки України. Цікаво, що серед органів ліцензування, визначених вищезазначеним порядком, відсутній Національний банк України, який видає ліцензії на здійснення банківської діяльності. Це можна було б пояснити тим, що ліцензування банківської діяльності здійснюється за особливою процедурою, встановленою окремим законом. Утім банківська діяльність є лише одним з трьох видів господарської діяльності, на які не поширюється дія Закону про ліцензування та які ліцензуються за власним особливим порядком. Органи, які ліцензують два інших види діяльності – діяльність у галузі телебачення і радіомовлення та виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами – відображені у переліку органів ліцензування.

Закон про ліцензування передбачає, що органом ліцензування є орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або уповноважений законом державний колегіальний орган. Національний банк України не може розглядатися ані як орган виконавчої влади, ані як державний колегіальний орган. За змістом Конституції України[267] та Закону України «Про Національний банк України»[268] він є центральним банком України, особливим центральним органом

[266] Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

[267] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[268] Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

державного управління. Проте навряд чи особливий статус головного банку країни є обґрунтованою підставою невключення його до переліку органів ліцензування. На підтвердження такої позиції можна привести приклад Служби безпеки України, яка також не належать до органів виконавчої влади або ж державних колегіальних органів, а є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України[269]. Незважаючи на це, Служба безпеки України визначена як орган ліцензування для діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, що закріплено у Переліку органів ліцензування. Очевидно, що визначення поняття «орган ліцензування», закріплене у базовому законі, є недосконалим, адже не охоплює всі органи державної влади, які можуть здійснювати (і здійснюють) ліцензування господарської діяльності.

Закон про ліцензування закріплює різні підходи до правового регулювання порядку ліцензування видів діяльності залежно від обсягу поширення на конкретний вид діяльності вимог цього закону. Види господарської діяльності за цією ознакою можна поділити на три групи. Перша об'єднує види діяльності, які підлягають ліцензуванню у точній відповідності до вимог Закону про ліцензування. Ліцензування другої групи відбувається відповідно до норм Закону про ліцензування, але з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами. До третьої групи відносять ті види діяльності, ліцензування яких здійснюється відповідно до спеціальних законів. Комплекси законодавчих вимог щодо ліцензування зазначених груп видів діяльності складають окремі порядки ліцензування.

Спираючись на зазначені відмінності, деякі дослідники стверджують про існування двох адміністративно-правових режимів ліцензування: загального та спеціального, водночас у складі спеціального режиму пропонується ще виділити спеціальний профільний та спеціальний індивідуальний адміністративно-правові режими ліцензування. Загальний режим, на думку автора такої класифікації, визначається

[269] Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення: 15.11. 2022).

вимогами Закону про ліцензування, спеціальний профільний – поширюється на види діяльності, які ліцензуються відповідно до спеціальних законів та ті, які ліцензуються з урахуванням особливостей, встановлених спеціальними законами[270].

Інші правники заявляють про поділ у Законі про ліцензування видів діяльності на такі, що ліцензуються в загальному порядку, та такі, що підлягають ліцензуванню у спеціальному порядку. Водночас наголошується, що, на відміну від чинного, у попередньому законі існувало три порядки ліцензування[271]. Для ефективного застосування кожного з видів порядку ліцензування потрібно вдосконалити відповідні нормативно-правові акти, усунути неузгодженості та невизначеності законодавства, а також здійснити осучаснення порядку ліцензування із дотриманням політики дерегуляції бізнесу.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» у сфері господарсько-торговельної діяльності ліцензуванню підлягають: 1) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим та зерновим дистилятом, біоетанолом, алкогольними напоями та тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, і пальним, зберігання пального, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»; 2) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) – з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про лікарські засоби»; 3) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних

[270] Шапочкіна М. В. Санкції у структурі адміністративно-правового режиму ліцензування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 215 с.

[271] Баженова А. А. Реформування нормативно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 6. С. 104–108.

засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж[272].

Узагальнюючи судову практику, яка стосується суспільних відносин у сфері ліцензування, можна виділити три категорії справ. До першої категорії належать справи за позовами суб'єктів господарювання щодо рішень, дій чи бездіяльності органу ліцензування.

Серед органів ліцензування, рішення яких постійно оскаржуються в судовому порядку, є Державна архітектурно-будівельна інспекція ДАБІ (нині ліквідована), що зумовлено причинами об'єктивного характеру – великою кількістю звернень за отриманням ліцензії й, відповідно, значним числом відмов у видачі ліцензії або залишення заяв без розгляду. Значна кількість ліцензіатів зумовлює й прийняття ДАБІ щодо них і їхньої діяльності значного масиву рішень.

Варто зазначити, що Державна інспекція архітектури та містобудування України (далі – ДІАМ) – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. ДІАМ створено у грудні 2020 року відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1340. Державна інспекція архітектури і містобудування не є правонаступником ДАБІ, тому що має більш ширше коло повноважень, ніж ті, які були у ДАБІ. Що стосується заміни сторони по судових спорах, у разі якщо за рішенням суду буде залучено ДІАМ третьою стороною, то відповідно ДІАМ буде виконувати це завдання, тому що предмети спору бувають досить різні. Вони стосуються як прийняття відповідного рішення, так і відповідальності певної посадової особи. Якщо йдеться про відповідальність певної посадової особи, то ДІАМ не може бути правонаступником або виконавцем будь-якого судового рішення. Якщо буде прийнято рішення стосовно перегляду чи прийняття рішення щодо якогось дозвільного документа чи якогось об'єкта і ДІАМ буде залучено третьою стороною судом, то, відповідно, ДІАМ буде виконувати свої повноваження відповідно до Положення[273].

За цих обставин суди дотримуються протилежної Мінрегіону думки і продовжують вважати ДІАМ правонаступником ДАБІ.

---

[272] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[273] Чи є ДІАМ правонаступником ДАБІ: що пояснили в Мінрегіоні. URL : https://sud.ua/ru/news/publication/218059-chi-ye-diam-pravonastupnikom-dabi-scho-poyasnili-v-minregioni

Окружний адміністративний суд м. Києва по справі **№ 640/15797/21 врахував, що** постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1340 «Деякі питання функціонування органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду» вирішено створити Державну інспекцію архітектури та містобудування України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра розвитку громад та територій і який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. Тобто це орган, який виконуватиме функції ДАБІ, а тому (на думку суду) може визнаватися правонаступником. Аналогічного висновку **ОАСК** дійшов у справі № 640/12871/21. **Харківський окружний адміністративний суд** у справі **№ 520/15374/21** зазначив, що **станом на момент подачі позовної заяви** повноваження Державної архітектурно-будівельної інспекції України у сфері ліцензування були припинені, а створений **правонаступник** у вказаній сфері (Державна інспекція архітектури та містобудування) ще не розпочав свою діяльність. **Кузнецовський міський суд Рівненської області** у справі № 565/1418/16-а правонаступником Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції України у Рівненській області Державну інспекцію архітектури та містобудування України. Аналогічним чином визначився **Хмельницький окружний адміністративний** суд по справі № 560/11788/21 та **Одеський окружний адміністративний суд** по справі № 420/9235/20. В окремих справах суди притягають ДІАМ до справи як співвідповідача.[274]

Іншим органом, рішення якого часто оспорюються, є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Державна регуляторна служба (далі – ДРС) також зазначає, що ці два органи є лідерами й за кількістю скарг з боку здобувачів і ліцензіатів, що подаються в позасудовому порядку.

До прикладу цікава для дослідження є справа № 804/2044/17 за позовом ТОВ «Укрвторутилізація» до Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Особливість цього спору в тому, що ліцензіат спочатку звернувся за позасудовим вирішенням спору і

[274] Чи є ДІАМ правонаступником ДАБІ: що пояснили в Мінрегіоні. URL : https://sud.ua/ru/news/publication/218059-chi-ye-diam-pravonastupnikom-dabi-scho-poyasnili-v-minregioni

Державна регуляторна служба зобов'язала Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України скасувати наказ у частині анулювання ліцензії суб'єкта господарювання. Однак Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розпорядження ДРС проігнорувало та протягом декількох місяців ухилялось від його виконання. Увесь цей час ліцензія позивача вважалася анульованою, і він не міг здійснювати діяльність. У зв'язку з викладеним ліцензіат був змушений звернутися за захистом і відновленням порушеного права до суду, щоб уже в судовому порядку скасувати наказ у частині анулювання його ліцензії[275].

Отже, незважаючи на наявність механізмів захисту прав ліцензіатів як у позасудовому, так і судовому порядку, прийняття органом ліцензування неправомірного рішення про анулювання ліцензії може на тртвалий час (особливо враховуючи вірогідність апеляційного перегляду) стати перешкодою у здійсненні суб'єктом господарювання його діяльності. У такому випадку дієвим засобом захисту прав ліцензіата може бути звернення з клопотанням про забезпечення позову шляхом зупинення оскаржуваного рішення органу ліцензування.

Варто зазначити, що Верховний Суд може переглянути справу про анулювання ліцензії на виробництво і торгівлю пальним та нагадати про критерії обгрунтованості судового рішення. Так, Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи-підприємця до Головного управління Державної податкової служби про визнання протиправним і скасування рішення, зобов'язання вчинити дії. Спірні правовідносини у цій справі виникли стосовно визнання протиправним та скасування розпорядження відповідача, яким позивачу анульовано ліцензію на право виробництва, зберігання, оптової та роздрібної торгівлі пальним. Зазначене розпорядження прийнято ГУ ДПС на тій підставі, що позивачем під час звернення до органу ліцензування для отримання ліцензії на виробництво та торгівлю пальним не було подано документів про прийняття в експлуатацію автомобільного газозаправного пункту (АГЗП). Не погоджуючись з розпорядженням ГУ ДПС про анулювання ліцензії,

[275] Ухвала по справі № 804/2044/17 від 19 лютого 2018 року Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного. суду (адміністративне провадження № К/9901/3416/18). URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72293877&red=10000395236ee15986b470382b9527eada71ce&d=5

позивач звернувся до суду з позовом, у якому просив визнати протиправним і скасувати спірне розпорядження та зобов'язати відповідача видалити з Єдиного державного реєстру суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії на право виробництва, зберігання, оптової та роздрібної торгівлі пальним, і місць виробництва, зберігання, оптової та роздрібної торгівлі пальним, інформацію (відомості) про анулювання ліцензії. Судами першої та апеляційної інстанцій позов задоволено частково: визнано протиправним і скасовано спірне розпорядження у частині, що стосувалась анулювання ліцензії позивача, та зобов'язано видалити із Реєстру відомості про анулювання ліцензії.

Однак Верховний Суд вказав на передчасність таких висновків судів першої та апеляційної інстанцій, касаційну скаргу ГУ ДПС задовольнив частково, скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції. На підставі аналізу положень статті 15 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального», статей 9 та 39 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» Суд дійшов висновку, що для отримання ліцензії на роздрібну торгівлю пальним суб'єкт господарювання зобов'язаний подати до ліцензійного органу акт вводу в експлуатацію об'єкта, акт готовності об'єкта до експлуатації або сертифікат про прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта щодо виконаного цілісним заводським виробом стаціонарного АЗС, проте такий обов'язок не виникає, якщо АЗС розміщено на бетонному майданчику як цілісний заводський виріб і для його установлення не передбачено будь-яких будівельних робіт, зокрема улаштування фундаменту.

Привертає увагу також справа щодо відмови у видачі ліцензії на право роздрібної торгівлі пальним (постанова ВС від 06.04.2021 справа № 240/8544/20). Позивач просив визнати протиправним рішення, скасувати його та зобов'язати податковий орган видати ліцензію на право роздрібної торгівлі пальним. Судами першої та апеляційної інстанції позов задоволено частково, рішення контролюючого органу визнано незаконними, скасовано та зобов'язано повторно розглянути заяву позивача щодо видачі ліцензії. Контролюючий орган, зі свого боку, відмовив позивачу у видачі ліцензії з підстав ненадання дозволу на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування

підвищеної небезпеки за адресою місця роздрібної торгівлі пальним. Водночас вказує, що існує колізія в нормативно-правових актах, що визначають перелік документів та порядок надання ліцензії. Верховним Судом зроблено висновок, що позивачу, на підставі тих норм законодавства, що діяли на момент виникнення спірних правовідносин, для отримання ліцензії необхідно було подати декларацію про відповідність матеріально-технічної бази. Досліджені судом норми чинного законодавства допускають можливість виконання робіт підвищеної небезпеки та експлуатації (застосування) машин, механізмів та устаткування підвищеної небезпеки на підставі декларації відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства з охорони праці. А отже, колегія суддів дійшла висновку про помилковість доводів контролюючого органу щодо суперечності положень Закону України «Про охорону праці» положенням Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального». Системний аналіз норм вищевказаних законів дав суду підстави зробити висновок, що поняття «дозвіл», яке застосовується у Законі України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального», охоплює всі документи дозвільного характеру, які передбачені Законом України «Про охорону праці».[276]

Варто звернути увагу, що, відповідно до ст. 15 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»[277], оптова торгівля на території України алкогольними напоями, тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, здійснюється за наявності у суб'єктів господарювання

[276] Постанова по справі від 06.04.2021 № 240/8544/20 Верховного Суду (адміністративне провадження № К/9901/33587/20). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/96081050.

[277] Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

усіх форм власності ліцензії на оптову торгівлю алкогольними напоями, тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах. Оптова торгівля пальним та зберігання пального здійснюються суб'єктами господарювання (зокрема, іноземними суб'єктами господарювання, які діють через свої зареєстровані постійні представництва) усіх форм власності за наявності ліцензії. Ліцензії на всі види діяльності, передбачені цією статтею, видаються за умови обов'язкової реєстрації об'єкта оподаткування відповідно до вимог п. 63.3 статті 63 Податкового кодексу України[278].

Також цим Законом встановлено річну плату за ліцензії на право оптової торгівлі у розмірі: алкогольними напоями, крім сидру та перрі (без додання спирту) – 500 000 гривень; тютюновими виробами – 500 000 гривень; рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, – 780 гривень; сидром та перрі (без додання спирту) – 780 гривень; виключно пивом для виробників пива з обсягом виробництва до 3 000 гектолітрів на рік – 30 000 гривень, обсяг виробництва розраховується з дня внесення плати за ліцензію до дня внесення наступного платежу; пальним, за наявності у ліцензіата місць оптової торгівлі пальним, – 5 000 гривень за кожне таке місце; пальним, за відсутності у ліцензіата місць оптової торгівлі пальним, – 10 000 гривень[279].

Суб'єкти господарювання (зокрема іноземні суб'єкти господарювання, які діють через свої зареєстровані постійні представництва) отримують ліцензії на право оптової торгівлі пальним та зберігання пального на кожне місце оптової торгівлі пальним або кожне місце зберігання пального відповідно, а за відсутності місць оптової торгівлі пальним – одну ліцензію на право оптової торгівлі пальним за місцезнаходженням суб'єкта господарювання (зокрема, іноземного суб'єкта господарювання, який діє через своє зареєстроване постійне представництво) або місцезнаходженням постійного представництва.

Ліцензії на право оптової торгівлі видаються терміном на п'ять років уповноваженими Кабінетом Міністрів України органами виконавчої влади оптової торгівлі, а за відсутності місць оптової торгівлі –

[278] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[279] Там само.

за місцезнаходженням суб'єкта господарювання (зокрема іноземного суб'єкта господарювання, який діє через своє зареєстроване постійне представництво) або місцезнаходженням постійного представництва.

Тобто досить потужною категорією є справи щодо оскарження анулювання ліцензії, оскарження відмови у видачі ліцензії, такі позови зазвичай ґрунтуються на твердженнях про неналежну оцінку поданих документів, відсутність реальних підстав для відмови у видачі ліцензії тощо.

До другої категорії справ у спорах у сфері ліцензування належать справи щодо застосування фінансових санкцій за здійснення діяльності без ліцензії, найчастіше без ліцензії на роздрібну торгівлю алкогольними напоями та/або тютюновими виробами. Зазвичай суб'єкт господарювання, що звертається до суду з вимогою скасування таких санкцій, аргументує свою позицію тим, що він до закінчення чинної ліцензії звернувся за одержанням нової та здійснив відповідний платіж. Позивачі зазначають, що відмови від контролюючого органу у видачі нової ліцензії вони не отримували, тому розраховували на її одержання й продовжували безперервну господарську діяльність. Щодо зазначених спорів склалася позитивна для ДПС практика. Так, у справі № 820/5265/17[280] суд зазначив, що факт здійснення платежу за видачу ліцензії не надає дозволу суб'єкту господарювання здійснювати продаж алкогольних напоїв за відсутності відповідної ліцензії, оскільки норми законодавства не пов'язують дату набрання чинності ліцензією з датою проведення оплати за неї. Водночас закон прямо забороняє продаж алкогольних напоїв за відсутності чинної ліцензії безвідносно до причин, які зумовили відсутність ліцензії.

Часто проблемою є не стільки недосконалість норм права, скільки неправомірне їх трактування посадовими особами органів ліцензування. Проблема неналежного трактування закону в частині питання наявності в органів ліцензування дискреційних повноважень щодо видачі ліцензії, залишення заяви про видачу без розгляду або відмови у видачі ліцензії може бути вирішена шляхом узагальнення відповідної судової практики Верховним Судом і видання офіційних

[280] Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 25 січня 2020 року у справі № 820/5265/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/71910610

рекомендацій щодо застосування законодавства під час вирішення справ, пов'язаних зі спорами між суб'єктами владних повноважень у сфері ліцензування, або ж винесення рішення у відповідній зразковій справі.

У цій частині привертає увагу справа (рішення Київського окружного адміністративного суду від 05.01.2022 № 320/3299/21), в якій позивач просить визнати протиправним та скасувати податкове повідомлення-рішення ГУ ДПС у Київській області форми «С» № 0004673201 від 28.04.2020 із визначеними зобов'язаннями зі штрафних (фінансових) санкцій з акцизного податку[281]. В обґрунтування позову позивач зазначив, що відповідачем було проведено фактичну перевірку за місцем здійснення господарської діяльності ТОВ «АК-Газпрогрес», за результатами якої складено акт фактичної перевірки від 12.03.2020, де зазначено про те, що позивач у період здійснював роздрібну торгівлю скрапленим газом без отримання ліцензії та встановлено порушення статті 15 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». У подальшому відповідач прийняв податкове повідомлення-рішення № 0004673201 від 28.04.2020. Позивач вважає висновки податкового органу, викладені в акті перевірки, необґрунтованими з огляду на те, що у червні 2019 року було подано до контролюючого органу заяву на отримання ліцензії на право роздрібної торгівлі пальним із необхідним пакетом документів, проте ліцензію на право роздрібної торгівлі пальним позивач отримав лише 2020 року.

Суд, розглянувши обставини справи, встановив, що підставою проведення фактичної перевірки, визначеної підпунктом 80.2.5 пункту 80.2 статті 80 ПК України, є наявність та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації про порушення вимог законодавства в частині виробництва, обліку, зберігання та транспортування спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та цільового використання спирту платниками податків, обладнання акцизних складів витратомірами-лічильниками та/або рівномірами-лічильниками, а також

[281] Рішення Київського окружного адміністративного суду від 05.01.2022 № 320/3299/21. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102443868/

здійснення функцій, визначених законодавством у сфері виробництва й обігу спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального. Отже, передумовою проведення фактичної перевірки з підстав, передбачених пп. 80.2.5 п. 80.2 статті 80 Податкового кодексу України[282], є отримання в установленому законодавством порядку інформації про порушення вимог законодавства в частині виробництва, обліку, зберігання та транспортування спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та цільового використання спирту платниками податків, обладнання акцизних складів витратомірами-лічильниками та/або рівномірами-лічильниками, а також здійснення функцій, визначених законодавством у сфері виробництва й обігу спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального. Змістовна конструкція п. 80.2 ст. 80 ПК України обумовлює висновок про те, що для зазначення підстави для проведення перевірки не достатньо вказати номер підпункту статті Податкового кодексу України[283]. Тобто підставою для проведення фактичної перевірки є непосилання на положення Податкового кодексу України, а зазначення конкретно-визначених відомостей та/або даних, які відображені на матеріальних носіях або в електронному вигляді, що стали безпосередньою підставою для проведення фактичної перевірки, з яких особа, яка ознайомлюється з наказом, може встановити обґрунтованість її призначення та проведення. Аналогічна позиція викладена в постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 820/4894/18 від 04.12.2018, у справі № 820/4891/18 від 18.12.2018, у справі № 820/4895/18 від 18.12.2018, у справі № 820/4893/18 від 05.03.2019, у справі № 1440/2045/18 від 11.06.2019.

За наведених обставин та установлених фактів контролюючий орган не дотримався принципу «належного урядування», оскільки чіткої підстави у наявних документах на проведення фактичної перевірки не було вказано, чим порушено право ТОВ «АК-Газпрогрес» на належний захист своїх інтересів.

---

[282] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[283] Там само.

Щодо наявності в діях позивача порушення законодавства в частині здійснення роздрібної торгівлі пальним за відсутності діючої ліцензії суд виходить з такого. З 1 липня 2019 року набрали чинності норми щодо ліцензування роздрібної та оптової торгівлі пальним. З цієї дати роздрібна і оптова торгівля пальним, зберігання пального здійснюються суб'єктами господарювання всіх форм власності за наявності ліцензії[284].

У разі торгівлі пальним без наявності ліцензії до суб'єктів господарювання застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафів. Зважаючи на положення абзацу четвертого пункту 4 частини першої статті 3, частини першої статті 8 Закону про ліцензування при запровадженні ліцензування роздрібної та оптової торгівлі паливом, ліцензійні умови провадження нового виду господарської діяльності набирають чинності у строк, необхідний для приведення суб'єктом господарювання своєї діяльності у відповідність із вимогами ліцензійних умов, але не менш ніж через два місяці з дня їх прийняття[285].

Закон № 2628-VIII[286], яким внесені зміни, зокрема до законів № 481[287], № 222-VIII[288], прийнятий Верховною Радою України 23 листопада 2018 року, опублікований 12 грудня 2018 року, набрав чинності

[284] Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[285] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[286] Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів : Закон України від 23.11.2018 № 2628-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[287] Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[288] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

з 1 січня 2019 року, крім норм підпункту 6 (щодо змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»), підпункту 17 (щодо змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності») пункту 2 розділу ІІ цього Закону, що набирали чинності з 1 липня 2019 року.

Отже, суб'єкт господарювання, який має намір здійснювати торгівлю пальним, з 01.07.2019 року повинен отримати в уповноваженого органу виконавчої влади відповідну ліцензію на кожне місце роздрібної торгівлі пальним. За цих обставин з 1 липня 2019 року, за відсутності ліцензії, суб'єкт господарювання несе відповідальність, передбачену приписами статті 17 Закону № 481/95-ВР у вигляді штрафу в сумі 250 000 гривень.

У подальшому вищий орган виконавчої влади України з метою реалізації положень Закону № 481 в частині внесених змін Законом № 2628-VIII лише 19 червня 2019 року постановою № 545 (набрала чинності 1 липня 2019 року) пункт 6 переліку органів ліцензування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 року № 609, виклав у новій редакції, доповнивши його новим видом ліцензійної діяльності (зокрема, роздрібна та оптова торгівля пальним, зберігання пального), визначивши орган ліцензування – ДФС, територіальні органи ДФС.

Отже, про можливість подати документи для отримання ліцензії з 12 червня 2019 року суб'єкт господарювання дізнався з листа ДФС від 30 травня 2019 року за № 17014/7/99-99-12-01-01-17, водночас фактично отримати ліцензію для здійснення роздрібної або оптової торгівлі пальним можливо було не раніше 1 липня 2019 року, що є днем набрання чинності норм Закону № 2628-VIII щодо ліцензування, зокрема й щодо відповідальності за торгівлю пальним без ліцензії. Відповідно, колегія суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 27.07.2021 у справі № 260/1729/19 дійшла висновку, що нечіткість врегульованих відносин, оскільки початок видачі ліцензії органом ліцензування та відповідальність за провадження роздрібної (оптової) торгівлі пальним без ліцензії припадають на один день, що є штучно створеною перешкодою в господарюванні для добросовісних платників[289].

[289] Постанова по справі № 260/1729/19 від 27.07.2021 Касаційного адміністративного суду. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98614359&red=1000031639747859ca93c3c714e610645b578a&d=5

Суб'єкти господарювання (зокрема, іноземні суб'єкти господарювання, які діють через свої зареєстровані постійні представництва) отримують ліцензію на право роздрібної торгівлі пальним на кожне місце роздрібної торгівлі пальним.

Ліцензія або рішення про відмову в її видачі видається заявнику не пізніше 10 календарних днів (щодо пального – не пізніше 20 календарних днів) з дня одержання зазначених у Законі України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» документів[290].

Отже, ліцензія на право роздрібної торгівлі пальним повинна бути видана органом, визначеним Кабінетом Міністрів України, не пізніше 20 календарних днів з дня одержання визначених статтею 15 Закону № 481 документів[291].

У згаданій вище справі суд встановив, що позивач подав заяву щодо ліцензії на право роздрібної торгівлі пальним на адресу місця роздрібної торгівлі пальним: м. Біла Церква та відповідно до платіжної вимоги № 1382 від 13.06.2019 здійснив сплату за ліцензію на право роздрібної торгівлі пальним у розмірі 2 000,00 грн. Утім ліцензію № 10270314201900488 терміном дії з 06.08.2019 по 06.08.2024 на право роздрібної торгівлі пальним через АГЗП, розташований за адресою контролюючим органом, було зареєстровано лише 08.07.2020. Зі встановлених обставин слідує, що в порушення вимог статті 15 Закону № 481, податковий орган здійснив реєстрацію та видачу ліцензії суб'єкту господарювання – ТОВ «АК-Газпрогрес» пізніше встановленого строку. Відтак, зволікання з боку держави в особі її органів виконавчої влади (КМУ, ДФС) щодо визначення органу ліцензування та відповідно зменшивши суб'єкту господарювання строк для реалізації права на отримання ліцензії до набрання чинності норм Закону

[290] Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[291] Там само.

№ 2628 щодо ліцензування призвело б до необхідності зупинення діяльності суб'єкта господарювання. Зокрема, суб'єкт господарювання мав 18 днів для подання відповідної заяви, водночас як органу ліцензування Закон встановлює 20 днів на розгляд заяви про отримання ліцензії. Зазначені дії органів виконавчої влади є прикладом порушення ними принципу «належного урядування», які призвели до перешкод у господарюванні для добросовісних платників.[292]

Третя категорія спорів, пов'язаних із ліцензуванням господарської діяльності, – це справи за позовами органів ліцензування до ДРС про оскарження розпоряджень, прийнятих за результатом розгляду апеляцій на дії органів ліцензування. У цій категорії справ єдиним можливим відповідачем є ДРС, а суб'єкт господарювання, якого стосується оскаржуване рішення, залучається до процесу як третя особа. Треба зауважити, що, за офіційними даними, серед позовів до ДРС, які надійшли 2020 року, ця категорія спорів є найбільш численною (62 % від загальної кількості)[293].

Підсумовуючи, зауважимо, що на цей час відсутні узагальнення судової практики, інформаційні листи тощо, які б стосувалися розгляду судом питань, пов'язаних із дотриманням Закону про ліцензування. Наявність узагальнень практики, інформаційних листів чи рішень у зразкових справах здатні спростити й упорядкувати судові провадження, надати загальний алгоритм вирішення спорів щодо ліцензування господарсько-торговельної діяльності та водночас окреслити перспективи розгляду подібних справ для потенційних позивачів. Лише постійне вдосконалення законодавства про ліцензування зможе реально вплинути на кількість порушень у цій сфері, сприятиме як належній реалізації норм права, які регулюють суспільні відносини в господарській сфері, так і дотриманню господарського правопорядку в цілому.

---

[292]Постанова по справі № 260/1729/19 від 27.07.2021 Касаційного адміністративного суду. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98614359&red=1000031639747859ca93c3c714e610645b578a&d=5

[293]Аналітичний звіт Державної регуляторної служби України. URL : http://www.drs.gov.ua/press-room/analitychnyj- zvit-drs-za-2017-rik/

3.2. Правове забезпечення здійснення аукціонної купівлі-продажу товарів у межах національної юрисдикції

Аукціон є поширеним способом здійснення операцій із купівлі-продажу товарів, який застосовується в умовах сучасної ринкової економіки як у міжнародній торгівлі, так і на внутрішніх ринках більшості країн світу. Міжнародні аукціони зазвичай реалізовують такі товари, як чай, тютюн, овочі, фрукти, рибу, худобу. Також поширеними предметами торгів на міжнародних аукціонах є пушно-хутряні товари та тропічні породи лісу. Так, наприклад, у США та Канаді понад 70 % загального обсягу хутра реалізується через міжнародні аукціони, у Данії, Швеції і Норвегії цей показник становить близько 90–95 %. Через аукціони в Лондоні Індія реалізує близько 30 %, а Шрі-Ланка – більше 70 % усього експортного обсягу чаю[294].

Асортимент товарів на внутрішніх аукціонах держав залежить від особливостей структури національної економіки відповідної країни. Так, наприклад, за офіційними даними найбільшого за обсягами аукціонного товарообігу суб'єкта господарювання – Української універсальної біржі – в Україні поширеними є аукціони із продажу енергетичних ресурсів (природний та скраплений газ, газовий конденсат тощо) сільськогосподарської продукції (зернові культури, кукурудза тощо), а також необробленої деревини[295].

Серед причин популярності аукціонної торгівлі товарами варто виокремити наявність органічного поєднання публічного та приватного інтересів. Їх реалізація досягається шляхом формування правового господарського порядку на засадах оптимального поєднання державного регулювання макроекономічних процесів і ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання[296].

Сутність публічного інтересу полягає у забезпеченні добросовісної конкуренції товарів і товаровиробників. Основним принципом такого забезпечення є мінімальне втручання держави в регулювання

[294] Апопій В. В., Міщук І. П., Ребицький В. М. Організація торгівлі : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 616 с.
[295] Українська універсальна біржа – найбільша торгова біржа в Україні. URL : https://www.uub.com.ua/files/uub-presentation-2015.pdf
[296] Король В. Регіональна економічна інтеграція у Великій Східній Азії: детермінанти та бар'єри. *Міжнародна економічна політика*. 2015. № 1 (22). С. 100–122.

економічних процесів, підвищення прозорості торгових операцій та детінізації на ринку товарів, що мають суттєве значення для економіки.

Однак наука господарського права містить погляди вчених, що розглядають сутність публічних інтересів в іншому аспекті. Так, наприклад, у своїй науковій праці Я. В. Петруненко зазначає, що державними потребами визнаються особливі публічні інтереси, що задовольняються за спеціально розробленим механізмом регулювання. Задоволення державних потреб забезпечує потреби всього суспільства і держави, тобто потреби мають як економічний, так і соціальний зміст[297].

Приватним інтересом продавця є забезпечення поточного збуту вже наявних товарів та майбутнього продажу товарів, які будуть виготовлені, за справедливими ринковими цінами. До того ж перевагою аукціону для продавця є впевненість у намірах потенційного покупця щодо укладення договору купівлі-продажу. Така впевненість забезпечується сплатою покупцем організаційного внеску за участь у відповідному аукціоні.

Зі свого боку приватним інтересом покупця є можливість одержання інформації про справедливий рівень цін на певний вид товарів, а також придбання необхідного товару за прийнятною для нього ціною.

Однак наведені переваги аукціонної купівлі-продажу товарів стали результатом тривалого становлення та розвитку відповідної форми торгівлі у провідних державах світу. Виникнення та розвиток аукціонної торгівлі товарами зумовлено розподілом та спеціалізацією праці, формуванням інституту власності, розвитком мануфактурного виробництва, що поклало початок створенню великої машинної індустрії та появі великих товаровиробників, які стали просувати свої товари на ринки, що потребувало нових форм торгівлі[298].

---

[297] Петруненко Я. В. Господарсько-правові основи державних закупівель в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 – «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Національний університет «Одеська юридична академія». О., 2013. 20 с.

[298] Молчанова М. Є. Господарсько-правове регулювання аукціонної купівлі продажу товарів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04 / НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2016. 218 с.

Сутність аукціонної торгівлі базувалась на функціонуванні базарної торгівлі, де покупець мав змогу обрати товар, який йому особисто підходив за ціною та споживчими властивостями. Поступовий перехід до професійного і організованого способу реалізації товарів забезпечив створення системи захисних заходів, спрямованих на попередження та подолання змови продавців або покупців товару, усунення розбіжностей між ними, забезпечення належного виконання зобов'язань. Гнучкість організаційно-правового механізму аукціонних торгів дозволила своєчасно реагувати на зміни у ринковому середовищі або правовому регулюванні обігу окремих товарів. Наприклад, на виникнення дефіциту на товарному ринку аукціон відреагував запровадженням нового лоту – права придбати відповідний товар; на введення дозвільного порядку користування окремим товаром – права отримання відповідного дозвільного документа (спеціального дозволу, ліцензії тощо).

Історично первісними аукціонами є торги, що виникли в умовах рабовласницького ладу. Перші аукціонні торги датовані V ст. до н. е. та проводились у Вавилоні. Шляхом проведення такого аукціону здійснювалось видання молодих дівчат заміж. Згодом сімейно-орієнтована спрямованість аукціонів трансформувалася в економічну (у розумінні того часу) і основним предметом купівлі-продажу на них були раби. Простота проведення таких торгів, а також відсутність у покупця та продавця інших взаємних зобов'язань, крім передачі лоту та його оплати, дозволяли використовувати існуючі звичаї ділового обороту для регулювання відповідних відносин[299].

Поряд з розвитком товарного та грошового обігу з'являлись способи забезпечення еквівалентності обміну одного товару на інший. Також розширювався асортимент торгів, залучувались по декілька претендентів продавцями певного виду товару, що давало змогу покупцям придбати товар за справедливою, помірною ціною[300].

---

[299] Алябишев М. С. Особливості укладання договорів на аукціоні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / АПрНУкраїни, НДІ приватного права і підприємництва. К., 2009. 17 с.

[300] Чижова А. Д. Эволюция института торгов. *История государства и права*. 2012. № 13. С. 35–38.

У Римській імперії важливою складовою економічного розвитку держави були саме аукціони. За допомогою аукціонної торгівлі забезпечувався товарообіг держави, а також вирішувались макроекономічні завдання. Так, наприклад, в умовах економічної кризи з метою забезпечення надходжень до скарбниці за наказом римського імператора Марка Аврелія був проведений аукціонний продаж родинних реліквій, а 193 року до н.е. з цією ж метою на аукціон була виставлена посада імператора Римської імперії.

Так, дослідники римського права звертають увагу на те, що з розвитком римського суспільства усталені звичаї ділового обороту не завжди були здатні задовольнити потреби учасників аукціону, що зі свого боку призвело до виокремлення специфічних правил організації та проведення торгів. Так, власнику товару надавалося право відповідної ініціативи; з'явились спеціалісти, які на професійній основі здійснювали організацію та проведення аукціонних торгів; змінився порядок визначення ціни лота шляхом започаткування звичного у сучасній практиці поступового її підвищення пропорційно пропозиціям учасників торгів; зобов'язання сторін набули формального закріплення в договорі, який укладається з переможцем торгів[301].

Отже, у Римській імперії у зв'язку із зростанням ролі аукціонів з'явилось певне правове поле, що врегульовувало їх функціонування. Законодавство Римської імперії передбачало, що підставою для укладення договорів стало і успішне проведення аукціону. Також сформувалась система аукціонів, яка включала у примусові, добровільні та змішані аукціони. Так, примусовим був аукціон з продажу предмета завдатку для цілей виконання вироку (pignus in causa judicati captum). Змішані аукціони проводились у випадках, визначених законами. Наприклад, такі аукціони застосувались для визначення орендаря міських земель. Інші види товарів могли реалізовуватися на добровільних аукціонах[302].

Аналіз подальшого розвитку аукціонної торгівлі дозволяє виокремити дві основні тенденції. Першою тенденцією можна вважати виникнення диференціації аукціонних торгів, яка базувалася на

---

[301] Підопригора О. А. Основи римського приватного права: підручник. К. : Вища школа, 1995. 267 с.

[302] Чижова А. Д. Эволюция института торгов. *История государства и права.* 2012. № 13. С. 35–38.

приналежності покупців до певної сфери суспільного виробництва (наприклад, аукціони для ремісників, торговців тощо). Другою – стало встановлення певних вимог до товарів, учасників торгів, порядку проведення аукціону та оформлення їх результатів.

Оскільки фізичні особи, що вели самостійні домогосподарства, переважно придбавали товари в роздріб для особистого споживання, то з часом виникла потреба звертатись до інших форм торгівлі (наприклад, ярмарок, базар), які не потребували ускладненої організації. Зі свого боку аукціонна купівля-продаж товарів дедалі більше набуває ознак елементу господарського обігу і, відповідно, це відбивається на її правовій регламентації. Остаточний перехід на професійну організацію та проведення аукціонів, яка існує зараз, відбувся у XIII ст. у Франції, де був проведений перший аукціон за участю професійного організатора та було уніфіковано законодавчі формуляри стосовно відносин між учасниками торгів та між ними й організатором у вигляді Кодексу публічних торгів[303].

Суттєвий вплив на правове регулювання аукціонів мали регіональні особливості економічного розвитку тієї чи іншої країни, специфіка існуючої у них правової системи тощо. Так, наприклад, в Англії перша згадка про аукціон міститься в Оксфордському англійському словнику та датується 1595 р. Основою порядку визначення ціни лота на аукціонних торгах був покладений римський підхід щодо руху в напрямкі підвищення ціни лота. Така модель отримала назву «англійський аукціон». У Нідерландах та Німеччині практикувалися аукціонні торги, які були прямо протилежними англійським та передбачали поступове зниження претендентами ціни лоту. Таку модель аукціонної купівлі-продажу товарів називають відповідно голландською або німецькою[304].

У Сполучених Штатах Америки наприкінці XX сторіччя аукціонний товарообіг стає важливим елементом економічного життя держави. Як приклад, можна навести продаж Міністерством внутрішніх справ США майна, що перебувало у федеральній власності,

[303] Довгополова Л. М. Укладення договорів на торгах: монографія. Х. : Право, 2014. 184 с.

[304] Молчанова М. Є. Господарсько-правове регулювання аукціонної купівлі продажу товарів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04 / НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2016. 218 с.

саме на аукціонних торгах. У приватному секторі економіки найбільш розповсюдженою була аукціонна купівля-продаж вина, витворів мистецтва, авторських прав тощо.

На українських землях розвиток аукціонної купівлі-продажу відбувався з урахуванням економічних та правових особливостей держав, до складу яких вони входили. Аукціонна торгівля стала популярною на землях Лівобережної України у другій половині XVII ст. Саме тоді датовані акти, які містили згадки про публічні торги («торг», «торжище»), які були місцем збору купців, торгівців і звичайних міщан[305].

Уже на початку XVIII ст. започатковується обов'язкова звітність про результати публічних торгів. Кожен звіт мав містити інформацію про те, хто та що продавав, якими були ціни та хто виступав у ролі поручителя. Дані відомості подавалися до Канцелярії Сенату та мали бути публічними. Працівники цього органу розміщували таку інформацію на міських воротах, для того щоб жителі могли ознайомитись із нею.

Основою правового регулювання аукціонних торгів була римська система із притаманною їй класифікацією на обов'язкові та добровільні торги. Зокрема, обов'язковість проведення публічних торгів встановлювалася для продажу нерухомого майна незалежно від форми власності та рухомого майна казенних підприємств.

Згодом публічні торги набули значного поширення. Навіть за умови, що для реалізації рухомого майна (крім майна казенних підприємств) законодавством не вимагалося проведення публічних торгів, купці, замість здійснення традиційної щоденної торгівлі в роздріб, усе частіше намагалися влаштовувати періодичні розпродажі товару шляхом організованих ними самими аукціонів.

Як зауважував Г. Ф. Шершеневич, у зв'язку із шаленою атмосферою пристрастей, яка створювалася за такого розпродажу, кількістю торгових операцій, швидкістю їх здійснення, яка не давала можливості оглянути речі, і виникла потреба у законодавчому унормуванні порядку проведення аукціонних розпродажів[306].

---

[305] Гончарова Е. История торгов в XVII–XVШ вв. *Конкурсные торги*. 1998. № 8. С. 39–44.

[306] Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : монография: в 2-х т. Т. 1. 4-е изд. 1908. 515, [157] с.

Згодом у Статуті торговому з'явилися правила про аукціони і аукціоністів. Відповідно до цих правил за організаційним критерієм аукціони поділялися на три види: такі, що проводилися через біржових аукціоністів, біржових маклерів або за участю посадових осіб. Перші аукціонні торги за новими правилами на українських землях були проведені на Одеській біржі 1890 року.

Отже, аналіз аукціонного законодавства дореволюційного періоду та доктринальних підходів до його тлумачення свідчить про орієнтацію правового регулювання аукціонної торгівлі тих часів на формування ринкового середовища, яке має функціонувати виключно на професійній основі та за встановленими уніфікованими правилами і процедурами, що забезпечували б одночасно приватні інтереси щодо реалізації товарів та публічні інтереси щодо захисту прав покупців.

Короткострокове повернення аукціонних торгів у господарський обіг відбулося в період НЕПу. Відповідно до Положення про державні підряди і поставки від 1923 року допускалася передача підрядів і поставок державним установам і підприємствам на суму понад десять тисяч золотом з обов'язковим проведенням публічних торгів та опублікуванням відомостей про день і умови їх проведення. Порядок таких торгів визначався Інструкцією про проведення публічних торгів на державні підряди і поставки[307].

Починаючи з 30-го року аукціонна торгівля за участю вітчизняних суб'єктів господарювання припинилась. Натомість така форма реалізації товару широко застосовувалась у зовнішньоекономічній діяльності з метою забезпечення валютних надходжень до бюджету. Непридатність аукціонів для забезпечення товарообігу в умовах адміністративно-планової економіки обумовила відсутність правового регулювання відповідних відносин.

Проаналізувавши зарубіжний досвід, М. Є. Молчанова стверджує, що планова економіка за умови забезпечення гнучкості планування та відходу від директивності планових показників у цілому може включати адаптовані механізми аукціонної торгівлі. Наприклад, у Китаї аукціонний механізм вперше був застосований для розподілу

[307]Молчанова М. Є. Господарсько-правове регулювання аукціонної купівлі продажу товарів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04 / НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2016. 218 с.

між громадянами прав на користування природними ресурсами. У 80-ті роки в китайській провінції Шанхай були проведені перші у країні аукціонні торги, на яких місцеві фермери змагалися за право на використання земельних ділянок для створення пасовищ та вирощування овочів, фруктів, горіхів тощо. Успіх аукціону призвів до формування державної Аукціонної політики до 1996 року. Отриманий досвід аукціонної торгівлі сприяв прийняттю рішення щодо запровадження аукціонів в інших сферах економіки[308].

Як висновок, варто зазначити, що аукціонні торги мають тисячолітню історію, яка розпочинається з давніх часів і продовжується до сьогодні. Аукціонні торги з'явились як конкурентний спосіб придбання товару покупцями.

Тенденцією історичного розвитку аукціонної торгівлі товарами було поглиблення предметної диференціації аукціонів, які перетворювалися в оптовий торговельний майданчик для задоволення потреб суб'єктів, що здійснювали діяльність у сфері суспільного виробництва. Також упродовж історичного розвитку аукціонної купівлі-продажу товарів здійснювалось посилення спеціалізації аукціонної торгівлі шляхом запровадження спеціальних процедур відбору товару, вимог до учасників торгів, порядку проведення торгів та документального оформлення їх результатів.

Чинне національне законодавство не визначає єдиного уніфікованого значення терміна аукціон. Поняття аукціону міститься у лексичних словниках. Так, відповідно до тлумачного словника: «Аукціон (від лат. auction – збільшення чи зростання) є синонімом до слова торги або дослівно розуміється як публічний торг чи продаж з публічного торгу) – це право, яке отримується унаслідок конкурентної боротьби окремими особами або групами осіб. Синонімами аукціону є поняття торги, ліцитація, прилюдний продаж товарів тому, хто запропонує найбільшу ціну; продаж товарів, майна з публічного торгу покупцеві, який запропонував найбільшу ціну»[309].

---

[308] Молчанова М. Є. Правові особливості аукціонного товарообігу в історичній ретроспективі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького.* 2013. № 7. С. 184–190.

[309] Новий тлумачний словник української мови: 200 000 слів : у 3 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, випр. Київ : Аконіт. 926 с. (Серія «Нові словники»).

Також варто зазначити, що поняття аукціону міститься і в енциклопедичній економічній та юридичній літературі. Економічною енциклопедією аукціон визначено як організаційну форму публічного продажу майна або товарів у визначений час і у встановленому місці, де об'єкт продажу дістається особі, яка запропонувала за нього найвищу ціну[310].

Юридичний довідник тлумачить аукціон як спосіб публічного, почергового продажу товарів на основі конкурсу покупців; спеціальний ринок з аукціонної купівлі-продажу певного різновиду товарів, який функціонує постійно або періодично[311].

Вивченням питання аукціонної купівлі-продажу товарів займались багато науковців. Досліджуючи їхні наукові праці, можна зустріти дещо інші визначення поняття аукціон. Так, наприклад, на думку О. Ю. Кікоть, аукціони – це економічні відносини між продавцем (емітентом), посередником та покупцями, які передбачають, що продавець або найнятий ним посередник організовує у визначеному місті, у визначений час і за наперед визначеними та оголошеними правилами публічні конкурентні торги серед потенційних покупців, спрямовані на реалізацію дефіцитного пакета цінних паперів за максимально можливою ціною (цінами) покупцю-переможцю (або покупцям-переможцям), який запропонував у ході торгів найбільшу ціну[312].

Однак протилежну думку висловлював М. С. Алябишев, який зауважує, що аукціон не можна вважати продажем майна, оскільки на самому аукціоні укладання договору з приводу виставленого на аукціон майна (права) не відбувається, та пропонує розглядати аукціон як заснований на конкуренції спосіб придбання права на укладення договору тим з учасників торгів, який запропонує більш високу ціну, ніж інші учасники[313].

---

[310] Економічна енциклопедія Т. 1 / відповідальний редактор С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія». 2000. 863 с.

[311]Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1: А-Г / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Укр. енцикл., 1998. 672 с.

[312] Кікоть О. Ю. Аукціони як механізм реалізації цінних паперів. *Розвиток фінансів в умовах хаотично структурованої економіки* : тези доповідей V Міжнарод. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів. Дніпропетровськ : Ун-т Альфреда Нобеля, 2015. С. 18–19.

[313] Алябишев М. С. Понятійний апарат – засіб єдності праворозуміння при регулюванні діяльності аукціонів. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна. Харків, 2005. С. 14–16.

Проаналізувавши різні точки зору науковців у визначенні поняття аукціону, можна дійти висновку, що це поняття розглядається у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі поняття «аукціон» становить визначену чинним законодавством форму або спосіб проведення публічних торгів постійно або одноразово, які базуються на змагальності покупців за товар, яка виражається у пропонуванні найкращої ціни за нього. У вузькому сенсі сутність аукціону полягає у спеціально облаштованому місці, для проведення торгів або суб'єкт господарювання (здебільшого у формі акціонерного товариства), який здійснює діяльність з організації та проведення аукціонів та відповідає встановленим законодавством кваліфікаційним вимогам.

Окремо варто звернути увагу на визначення аукціону, які містяться у чинних нормативно-правових актах. Визначення аукціону міститься у ПК України. Так, відповідно до підпункту 14.1.8 пункту 14.1 статті 14 ПК України, аукціоном (публічними торгами) визнається публічний спосіб продажу активів з метою отримання максимальної виручки від продажу активів у визначений час і в установленому місці[314].

Також варто звернути увагу на Порядок відчуження об'єктів державної власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 803, який визначає, що аукціон – це спосіб продажу майна, за яким його власником стає покупець, що в ході торгів запропонував за нього найвищу ціну[315].

Пунктом 2 Порядку організації та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу, закріплено визначення біржового аукціону як способу проведення торгів, що передбачає продаж кожного із заявлених лотів покупцеві, який запропонував за нього найвищу ціну, зафіксовану під час проведення торгів[316].

---

[314] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[315] Про затвердження Порядку відчуження об'єктів державної власності : постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 803 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-%D0%BF Text (дата звернення: 15.11.2022).

[316] Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 570 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Наведений перелік нормативно-правових актів, що містять визначення поняття аукціон, не є вичерпним, однак згаданих документів достатньо, щоб дійти висновку, що єдність у правовому тлумаченні поняття аукціону у чинному законодавстві відсутня.

Аналіз теоретичних та законодавчих визначень дає змогу виокремити такі ознаки аукціону, як форми чи способу проведення публічних торгів:

– має організований характер, що проявляється у послідовному здійсненні відповідних дій, які передують безпосередній торгівлі;

– є публічним, що виражається у залученні до участі в аукціоні необмеженої кількості учасників, які відповідають вимогам, що встановлені чинним законодавством;

– нормативна визначеність процедури, якій характерне поєднання державного регулювання та ринкового саморегулювання, що виражається в існуванні нормативно-правових актів загального та спеціального характеру, а також регулятивних актів (правил), що встановлюються суб'єктом господарювання, який здійснює аукціонну діяльність самостійно. Цими актами регламентується порядок організації та проведення аукціону;

– поєднання організаційного та майнового елементів, що забезпечується нерозривним правовим зв'язком між правовідносинами, які виникають на кожному процедурному етапі (публічна оферта, відбір та кваліфікація учасників, оцінка якості лота, порядок визначення початкової та остаточної ціни лота, укладання щодо нього договору купівлі-продажу тощо);

– визначення однієї сторони договору купівлі-продажу на конкурентних засадах, тобто в результаті змагальності за ціновими позиціями учасників аукціону.

Окремо варто звернути увагу на те, що у нормативно-правових актах поняття аукціону часто застосовується поряд з поняттями публічні торги, конкурс та тендер. У деяких актах ці поняття ототожнюються, інші використовують їх як цілком різні за значенням терміни.

Так, наприклад, статтею 146 ГК України зазначено, що приватизація державних (комунальних) підприємств чи їх майна здійснюється шляхом: купівлі-продажу об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом, іншими способами, що передбачають конкуренцію

покупців[317]. Тобто у цьому випадку аукціон та конкурс розглядаються як різні способи купівлі-продажу. Тоді як у статті 21 Закону України «Про заставу» використовується словосполучення «аукціони (публічні торги)»[318].

Отже, спостерігається існування певної неузгодженості законодавця при застосуванні відповідних термінів, що спричиняє питання у визначенні їх співвідношення та змісту. Так, на думку М. С. Алябишева, поняття «аукціон» та «публічні торги» є ідентичними. Науковець вважає необхідною заміну у всіх нормативно-правових актах терміна «публічні торги» на термін «аукціон», оскільки, на його думку, перший не несе конкретного смислового наповнення[319].

Однак варто зазначити, що відповідний підхід не є обґрунтованим, оскільки в законодавчих актах інших країн існує практика одночасного використання конструкцій публічного торгу та аукціону.

Стосовно лексичного поняття, то торги розуміють як змагальний порядок віддання підряду тому, хто запропонує більш вигідні умови. При цьому змагальність не обов'язково має носити ціновий характер. Залежно від вподобань продавця критеріями вибору контрагента можуть бути його професійні якості, умови, на яких він буде використовувати майно та ін.

У своєму дослідженні правової природи торгів В. С. Груздєв, розглядає їх у широкому і вузькому розумінні. На думку вченого, у широкому розумінні поняття «торги» охоплює весь механізм укладення договору як впорядковану взаємодію елементів чи послідовність, які його утворюють. У вузькому сенсі – лише процедуру визначення переможця серед суб'єктів майнового обігу, які бажають вступити в договірні відносини та подали заявки на участь у торгах[320].

---

[317] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[318] Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[319] Алябышев М. С. Аукцион и конкурс: общее и отличительное. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна, Харків, 27 трав. 2006 року. Х., 2006. С. 9–11.

[320] Груздев В. Торги: понятие, правовая природа, признание недействительности. *Хозяйство и право.* 2004. № 7. С. 24–36.

О. А. Беляневич визначає торги як спосіб укладання договорів різного виду в умовах конкуренції, за допомогою яких відбувається встановлення договірних відносин між організатором торгів (власником чи уповноваженою ним особою) і тим учасником, який запропонував найбільш вигідні для організатора торгів умови договору та у встановленому порядку визнаний переможцем[321].

Використовуючи наукову літературу та правові норми щодо аукціонної купівлі-продажу товарів, можна здійснити класифікацію аукціонів за такими критеріями:

1) залежно від способу проведення торгів виокремлюють реальні та віртуальні (електронні) аукціони.

Реальні аукціони проводяться у приміщенні, що спеціально облаштоване, яке розміщується за певною юридичною адресою, яка обов'язково вказується у повідомленні про проведення аукціону.

Віртуальні (електронні) аукціони проводяться у режимі онлайн на спеціалізованому електронному майданчику на сайті в мережі «Інтернет». Укладання договорів за результатами таких аукціонів здійснюється з використанням електронного цифрового підпису.

2) залежно від напряму зміни ціни аукціони можна класифікувати на аукціони з підвищенням та зниженням ціни.

Аукціони з підвищенням ціни (англійський або одностайний аукціон) полягають у тому, на початок торгів встановлюється мінімальна ціна, визначена продавцем. Згодом покупці роблять кроки аукціону – надбавки на величину не нижче за мінімальну надбавку, вказану у правилах проведення торгів. Такі аукціони можуть бути гласні, коли ліцитатор оголошує номер покупця та остаточну ціну, або німі, коли покупці подають ліцитатору наперед встановлені знаки згоди на додаткові ціни, а останній зі свого боку під час оголошення нової ціни покупця не називає.

Аукціони зі зниженням ціни (голландські, німецькі аукціони, «вейдлинг») полягають у зворотному напрямі руху цін. Сутність такого аукціону полягає у тому, що під час проведення аукціону за методом зниження ціни кожна наступна ціна, запропонована учасниками такого аукціону, може бути підвищена або знижена за попередню

[321] Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладення : навч. посібник. К. : Наукова думка, 2002. 278 с.

на розмір мінімальної надбавки або знижки. Розмір мінімальної надбавки та розмір знижки встановлює замовник аукціону на кожний об'єкт у розмірі не менше ніж 10 відсотків початкової ціни об'єкта.

3) за критерієм обов'язковості аукціонного способу реалізації товарів виділяють обов'язкові та добровільні аукціони.

Обов'язкові аукціони ґрунтуються на законі, який передбачає продаж певного виду товару виключно на аукціоні (наприклад, аукціони з продажу нафти, вугілля, природного та скрапленого газу, конфіскованих товарів у рамках виконавчого провадження тощо).

Добровільні аукціони проводяться за ініціативою власників товарів з метою найбільш вигідного їх продажу.

Проаналізувавши вищенаведену інформацію, можна дійти висновку, що аукціон є формою публічних торгів товарами. Ознаками, що притаманні цій формі торгівлі, є організований характер, публічність, нормативна визначеність аукціонних процедур, якій характерне поєднання державного регулювання та ринкового саморегулювання, поєднання організаційного та майнового елементів, визначення сторони договору купівлі-продажу товарів на конкурентних засадах. Залежно від критерію розподілу аукціони можуть бути реальними та віртуальними; обов'язковими та добровільними; з підвищенням та зі зниженням ціни. Кожен з цих видів аукціонів має певні особливості, що потребують детального вивчення та дослідження.

Варто звернути увагу, що із набуттям Україною незалежності було застосовано загальний підхід до правонаступництва радянського законодавства, що стосувалося і законодавства про аукціонну купівлю-продаж товарів. Відповідно до статті 3 Закону України «Про правонаступництво України» закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України[322].

Відповідно до нормативно-правовоих актів тих часів визначався стратегічний курс розвитку державної економічної політики та законодавства, що врегульовуватиме питання її реалізації, визначалися

[322]Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 № 1543-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

загальні засади та принципи, на яких має ґрунтуватися державне управління в економічній сфері. Серед цих засад основними визначались: поступовий перехід до ринкової економіки; регулювання економіки шляхом податків, кредитів, квот, ліцензій, санкцій, дотацій на основі нормативних актів без безпосереднього втручання в господарську діяльність підприємств та організацій; створення рівних можливостей для розвитку всіх форм підприємницької діяльності та свободи у виборі методів господарювання, напрямів використання доходу і здійснення інвестицій, заохочення конкуренції.

Отже, основним напрямом розбудови ринкового середовища передбачалось сприяння держави у розвитку інституцій, які функціонували відповідно до принципів аукціонної торгівлі (зокрема, фондові біржі).

Перші аукціони в незалежній Україні були проведені на валютному ринку відповідно до Тимчасових правил проведення валютних аукціонів Національного банку України[323].

Однак через надмірність директивних методів управління торги того часу не були аукціонами у традиційному розумінні. Так, Правилами передбачалося обмеження кола учасників лише Національним банком України (продавець) та уповноваженими комерційними банками (покупці); розмір пропозиції валюти визначався на підставі попередніх обґрунтованих заявок, які отримував банк від своїх клієнтів (за умови, що мета використання валютних коштів, що зазначена в обґрунтуванні заявки, відповідає законодавству); покупці обмежувалися у праві використовувати власні кошти (крім придбання валюти для здійснення поточних платежів).

З плином часу аукціони стали застосовуватись у сфері реалізації товарів. Спочатку це стосувалося лише заставленого майна, на яке, згідно із законодавством, звернено стягнення в рамках виконавчого провадження. Регулювалась аукціонна купівля-продаж таких товарів постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження

[323] Тимчасові правила проведення валютних аукціонів Національного банку України: Правила Національного банку України від 03.03.1994 № 7-94 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v7-94500-94#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна»[324].

Організація цих аукціонів була більш схожа на сучасні аукціони, оскільки було впроваджено процесуальну фігуру ліцитатора; встановлено організаційний внесок для осіб, які бажають взяти участь в аукціоні як покупці; забезпечувалась змагальність покупців шляхом встановлення їх мінімальної кількості (не менше двох). Окремо впроваджувались механізми, що визначали ринкову ціну лота, що забезпечувало здійснення засади справедливої реалізації товару. Початкова ціна лоту визначалась на основі оцінки кваліфікованого експерта, а остаточна – може бути вища або нижча за початкову.

Згідно з п. 11 Порядку проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна у разі зміни ціни в бік збільшення кожна наступна ціна, запропонована покупцями на аукціоні, повинна перевищувати попередню не менше ніж на 10 відсотків. Якщо протягом трьох хвилин після оголошення останньої ціни не буде запропоновано вищої ціни, ліцитатор одночасно з ударом молотка оголошує про придбання майна особою, яка запропонувала найвищу ціну. Зменшення ціни здійснюється в разі, коли протягом трьох хвилин після оголошення початкової ціни реалізації покупці не висловлюють бажання придбати майно за цією ціною[325]. У такому разі ліцитатор має право знизити її до рівня ціни, що задовольняє вимоги заставодержателя, передбачені ст. 19 Закону України «Про заставу»[326]. Якщо ж і після такого зниження ціни немає бажаючих придбати майно, то аукціон припиняється.

Поряд із розвитком суспільних відносин набула розповсюдження аукціонна купівля-продаж товарів й в інших сферах.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок забезпечення природним газом народного господарства і населення у 1999 році» зазначено, що аукціон є основною організаційною формою

---

[324] Про затвердження Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 № 1448 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[325] Там само.

[326] Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

продажу природного газу для суб'єктів господарювання, яка застосовується як альтернатива прямим договорам, зокрема укладеним на товарних біржах. Водночас для бюджетних організацій і установ, що фінансуються з місцевих бюджетів, а також підприємств теплоенергетики та котелень промислових підприємств, які відпускають теплову енергію, аукціон визначено єдиною формою придбання природного газу[327].

Також на постійній основі впроваджено аукціонну купівлю-продаж товарів на ринку енергетичних ресурсів. Порядок проведення аукціонів у цій сфері визначається постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 570 «Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу»[328].

Окремої уваги заслуговує розвиток аграрного ринку. Так, задля поліпшення умов надійного ресурсного забезпечення та реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства було запроваджено аукціони із продажу живої худоби та птиці.

Основні положення проведення таких аукціонів містяться у наказі Міністерства аграрної політики та продовольства України від 05.06.2002 № 153/44 «Про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці»[329].

Поширеними в Україні є і земельні торги. Відповідно до норм Земельного кодексу України (далі – ЗК України) встановлено обов'язковість застосування аукціонної форми продажу земельних ділянок, що перебувають у державній та комунальній власності[330].

---

[327] Про порядок забезпечення природним газом народного господарства і населення у 1999 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1998 № 1978 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1978-98-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[328] Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 570 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[329] Про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 05.06.2002 № 153/44 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0653-02#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[330] Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Варто зазначити, що законодавство України передбачає проведення аукціонів у різних сферах суспільного життя, а саме у державних закупівлях, приватизації майна державних та комунальних підприємств, зокрема мала приватизація, цільові аукціони з продажу майна, що перебуває в податковій заставі, митні аукціони з продажу товарів, які були вилучені митницею та зберігаються нею тощо.

Формування нормативно-правової бази з питань аукціонної купівлі-продажу товарів в Україні здійснювалось протягом тртвалого періоду. Варто звернути увагу на те, що акти, якими регулюються аукціони, мають різну юридичну силу, зокрема закони, підзаконні акти, постанови, накази, які були ухвалені під впливом різних економічних обставин протягом розвитку української державності.

Однак поряд із правовим врегулюванням аукціонної торгівлі у різних сферах суспільного життя спостерігається певна неузгодженість. Відсутність уніфікованого правового регулювання аукціонів призводить до виникнення різноманітних складнощів, які виникають в учасників аукціонів, в судах, під час розгляду та вирішення справ, які пов’язані із визнанням аукціонів недійсними тощо.

Зокрема, М. Є. Молчанова звертає увагу, що чинними підзаконними нормативно-правовими актами в галузі аукціонного товарообігу по-різному регламентовані процедури проведення торгів, містяться різні підходи до термінології та обставин, які мають суттєве значення для визначення результатів торгів. Крім зазначеної внутрішньої розбалансованості аукціонного законодавства, йому також притаманна неузгодженість з положеннями інших інститутів законодавства (купівля-продаж, контрактація, постачання, банкрутство, приватизація, інтелектуальна власність, правове регулювання цін, біржова торгівля тощо)[331].

Суб’єкти господарювання під час вирішення спірних питань щодо правових основ аукціонної торгівлі в основному керуються загальними нормами ГК України із субсидіарним застосуванням до них приписів ЦК України. У разі необхідності додатково використовуються відомчі підзаконні акти. Отже, у зв’язку із суперечливістю

[331] Молчанова М. Є. Господарсько-правове регулювання аукціонної купівлі продажу товарів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04. НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2016. 218 с.

правового регулювання існує відсутність єдиного підходу в судовій практиці, що ускладнює її використання як орієнтир під час розв'язання неврегульованих або суперечливо врегульованих питань.

Завдяки аукціонній торгівлі забезпечуються принципи конкуренції продавців та покупців, товарів, що реалізовуються на торгах, та ціни на такі товари. Однак виникає питання відносно галузевої природи таких відносин. Так, згадка про аукціони міститься у ЦК України та ГК України. Обидва Кодекси містять згадку про аукціони, але лише в контексті інших відносин, що ними регулюються.

У тексті ЦК України аукціон згадується лише один раз – у контексті правових основ укладання, зміни та розірвання договорів, коли у ст. 650 констатується наявність особливостей укладання договорів на аукціонах, які встановлюються відповідними актами цивільного законодавства[332]. Відповідно до тексту ГК України згадка про аукціон міститься лише у ст. 148, де зазначається, що аукціон є одним зі способів купівлі-продажу об'єкта приватизації[333].

Відсутня єдина думка з приводу галузевої приналежності правовідносин з аукціонної купівлі-продажу товарів й серед науковців. Деякі дослідники відносять їх до цивільних відносин, розглядаючи їх як різновид відносин купівлі-продажу, які виникають між продавцем і покупцем. Організаційні особливості даних відносин або виводиться за їх межі, або кваліфікується як особливість, специфіка, яка не впливає на загальну кваліфікацію.

Інша група науковців вважає аукціонні правовідносини господарськими, такими, які виникають між продавцем, покупцем і організатором аукціону з приводу організації діяльності з купівлі-продажу товарів та безпосереднього її здійснення.

М. С. Алябишев організаційний аспект аукціонної купівлі-продажу товарів розуміє як ознаку відповідних відносин. Дослідник зазначає, що: «процес укладання договорів на аукціоні являє собою складний механізм відносин, що регулюються нормами приватного і

[332] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[333] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

публічного права. Він є комплексом матеріально-процесуальних дій, спрямованих на досягнення основної мети – укладення основного договору з переможцем торгів. Особливістю відносин між власником майна, організатором аукціону та його учасниками щодо аукціонів є те, що значна їх частина регулюється нормами публічного права, однак їх відповідно до ст. 4 ЦК України варто розглядати як норми цивільного законодавства України»[334].

Іншою є позиція, якої дотримується Ю. О. Моісєєв. Учений наголошує, що майновий та організаційний аспект у процесі публічних торгів, діє паралельно. Це положення науковець обґрунтовує тим, що настання певного правового результату, а саме укладання угоди, таким способом як торги можливо тільки під час дотримання певних умов, закріплених у законодавстві. Такими умовами є:

– належний суб'єктний склад торгів;

– належний об'єкт торгів (товар, допущений до реалізації на торгах);

– місце проведення торгів (торговельні зали);

– дотримання встановленого порядку проведення торгів, який визначається спеціальними нормативно-правовими актами[335].

Наявність вищевказаних умов свідчить на користь господарсько-правової природи відносин з аукціонної купівлі-продажу товарів. На думку О. Подцерковного, розуміння аукціонної купівлі-продажу товарів як господарських правовідносин, які регулюються господарським правом, де на перше місце виведена догма економічного призначення правового регулювання, дозволяє визначити місце аукціонного законодавства в системі господарського законодавства[336].

Узагальнюючи вищезазначений матеріал, можна дійти висновку, що на сучасному етапі законодавство про аукціонну купівлю-продаж товарів є неузгодженим. Надмірна кількість підзаконних

---

[334] Алябишев М. С. Види аукціонів у цивільному і господарському праві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : зб. наук. праць. Сімферополь, 2005. Вип. 7. С. 49–56.

[335] Моісєєв Ю. О. Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі. *Форум права*. 2010. № 4. С. 648–653. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64

[336] Подцерковний О. Про перевірку висновків науки господарського права тенденціями розвитку господарського законодавства. *Право України*. 2010. № 8. С. 39–46.

нормативно-правових актів, які ґрунтуються на різних правових підходах та містять суперечливе і неповне регулювання, стримує розвиток аукціонної форми торгівлі товарами.

Сутність та цільова спрямованість відносин з аукціонної купівлі-продажу обумовлюють взаємозв'язок правових норм, які їх регулюють, з нормами інших інститутів господарського законодавства та ієрархічність їх структури за такими рівнями:

– норми ГК України про господарські зобов'язання, господарські договори, господарсько-правову відповідальність є загальними нормами першого порядку для відносин з аукціонної купівлі-продажу товарів;

– норми спеціального законодавства про господарсько-торговельну діяльність є загальними нормами другого порядку для зазначених відносин;

– норми спеціального законодавства про комерційне посередництво – загальними нормами третього порядку;

– норми біржового законодавства – загальними нормами четвертого порядку (у разі проведення біржових аукціонів). Норми аукціонного законодавства є загальними для положень законодавства, яке регулює відносини, що виникають у сфері аукціонної купівлі-продажу товару, незалежно від його виду (енергетичні ресурси, сільськогосподарська продукція, майнові комплекси державних та комунальних підприємств та ін.).

3.3. Господарсько-правові основи оптової торговельної діяльності

Господарсько-торговельна діяльність в Україні нині є однією з найпоширеніших форм підприємництва. У статутних документах суб'єктів господарювання, що займаються комерційною господарською діяльністю, найчастіше зазначається торгівля. Як відомо, завдяки ефективному розвитку торгівлі можна досягти більш ефективного розміщення ресурсів і вищого рівня матеріального добробуту населення[337].

[337] Буткевич О. В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність». *Вісник господарського судочинства.* 2009. № 1. С. 69–73.

Визначення поняття«господарсько-торговельна діяльність» пропонує й чинне законодавство. Наприклад, ПК України[338] тлумачить торговельну діяльність як роздрібну й оптову торгівлю, діяльність у торговельно-виробничій (ресторанне господарство) сфері за готівку, інші готівкові платіжні засоби та з використанням платіжних карток.

Відповідно до ГК України[339] господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення й виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг.

Отже, господарсько-торговельна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання з метою отримання прибутку шляхом купівлі та продажу товарів або надання відповідних послуг, пов'язаних з товарообігом[340].

Зокрема, господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання й збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля й громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності й інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу[341].

Згідно з даними Державної служби статистики України, кількість суб'єктів господарювання, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею, з кожним роком зменшується. 2018 року у сфері торгівлі функціонувало 93 590 підприємств – юридичних осіб, що

---

[338] Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[339] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[340] Боднарчук О. Г., Боднарчук О. І. Визначення поняття й змісту оптової та роздрібної торгівлі як однієї з форм господарсько-торговельної діяльності. *Юридичний електронний журнал.*2018. № 1. С. 52–54.

[341] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

становило 26,3 % від загальної кількості підприємств. Станом на І півріччя 2021 року обсяг продажу товарів на підприємствах оптової торгівлі становить: оптова торгівля транспортними засобами – 5,9 %, оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами – 7,9 %, оптова торгівля продуктами харчування, напоями – 17,1 %, оптова торгівля товарами господарського призначення – 13,9 %, інші види спеціалізованої оптової торгівлі (паливо, метал, деревина тощо) – 32,1 %[342].

Як зазначає О. В. Звєрєва, господарсько-торговельна діяльність здійснюється у формі оптової та роздрібної торгівлі, тобто являє собою реалізацію продукції на споживчому ринку України, який поєднує в собі інтереси його учасників – виробників, продавців і споживачів[343].

Адже оптова торгівля, здійснюючи реалізацію практично всіх видів продукції виробничо-технічного призначення й індивідуального споживання, перебуває в центрі господарських зв'язків. Вона є надзвичайно важливою, оскільки з'єднує між собою сфери виробництва й споживання у процесі відтворення.

Обов'язком оптової торгівлі завжди був пошук і закупівля товарів у значної кількості виробників, з наступним перепродажем їх роздрібним торговцям. Оптовик здійснює доставку продуктів праці на ринок, використовуючи склади. Він, по суті, отримував вигоду від зберігання та транспортування товарів.

Розглянемо визначення поняття «оптова торгівля» у розумінні вітчизняних та зарубіжних науковців.

Так, І. Ф. Шерр стверджує, що споживач і виробник змушені звертатися до організації, яка стоїть між ними і є незалежною від них, і яка доцільно встановлює зв'язок між виробником і споживачем. Вважає, що для торгівлі характерним є: по-перше, зміна власника товару (купівля-продаж), по-друге, зміна місця перебування товарів (транспортування), по-третє, накопичення запасів (складування)[344].

---

[342] Державна служба статистики України. Статистичний звіт за І півріччя 2021 року / вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/

[343] Зверева Е. В. Хозяйственно-правовая защита потребительского рынка : монография. Луганск : Ноулидж, 2010. 396 с.

[344] Шерр И. Ф. Учение о торговле / пер. с немецкого. Кн. 1, 2. 1993. 235 с.

Інші науковці зазначають, що під оптовою торгівлею варто розуміти сукупність торговельно-гуртових і посередницьких організацій та підприємств, відмінних за масштабами обороту, організаційно-правовими формами та формою власності[345].

Відповідно до ГК України[346], який визначає галузь як відокремлену сукупність підприємств, що характеризується спільністю ознак виробничо-господарської діяльності, можна визначити оптову торгівлю як підгалузь, що складається із сукупності підприємств, основним видом діяльності яких є оптово-торговельна та посередницька діяльність, і яка є важливим механізмом здійснення товарообміну між виробниками, виробничими споживачами і роздрібною торгівлею.

Адже економічна сутність оптової торгівлі полягає у забезпеченні гуртового руху товарів зі сфери виробництва до сфери споживання, водночас гармонізуючи обсяги і структуру товарів до потреб споживачів. Зі свого боку оптова торгівля здійснює активний вплив на виробництво, гарантуючи йому ефективний збут виготовленої продукції за умови відповідності обсягів, структури та якості продукції вимогам ринку[347].

Оптова торгівля здійснює активний вплив на виробництво, гарантуючи йому ефективний збут виготовленої продукції за умови відповідності обсягів, структури та якості продукції вимогам ринку.

Саме оптова торгівля – це гарний приклад прояву та узгодження ринкових інтересів споживачів та виробників, уособлюється продажем товарів і послуг з метою їх переробки або подальшого продажу. Оптова торгівля відіграє значну роль у забезпеченні товарного обміну, об’єднуючи території, встановлюючи доцільні господарські зв’язки між виробниками та покупцями[348].

---

[345] Оптова торгівля в Україні : монографія / А. А. Мазаракі, Г. М. Богославець, О. М. Трубей, А. М. Носуліч ; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

[346] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[347] Оптова торгівля в Україні : монографія / А. А. Мазаракі, Г. М. Богославець, О. М. Трубей, А. М. Носуліч; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

[348] Рахман М. С., Прус Д. В. Аналіз ринку оптової торгівлі України. *Бізнес Інформ.* 2020. № 7. С. 154 –160.

Отже, оптова торгівля виступає початковим етапом товарного обігу, тобто торговим посередником між виробниками товарів і роздрібною торгівлею та іншими виробниками і споживачами товарів.

Оптова торгівля – це торгівля суб'єктів господарювання для подальшої реалізації товарів іншим суб'єктам роздрібної торгівлі. Відповідно, роздрібна торгівля є останнім етапом процесу розподілу товару, яка находить свого кінцевого споживача, власника.

На підставі аналізу сутнісними характеристиками оптової торговельної діяльності є:

1. Суб'єктом оптової торговельної діяльності може бути будь-який суб'єкт підприємницької діяльності, статутом якого передбачено здійснення цього виду діяльності.

2. Придбання товару здійснюється певними партіями не для власного особистого споживання чи переробки, а для подальшого перепродажу.

3. Предметом здійснення оптової торговельної діяльності є споживчі товари та товари виробничо-технічного призначення, а також послуги.

4. Покупцями товарів і послуг суб'єктів оптової торговельної діяльності є суб'єкти роздрібної торгівлі, що здійснюють наступний перепродаж населенню та інші суб'єкти підприємницької діяльності, що купують їх для перепродажу або виробничого споживання.

5. Суб'єктами оптової торговельної діяльності можуть бути незалежні підприємства мережі товароруху, що набувають право власності на товар і торговельні посередники, які встановлюють господарські зв'язки на товарному ринку.

6. Зміни товарів, що відбуваються у процесі здійснення оптової торговельної діяльності, не носять матеріального характеру.

7. Основна мета – формування прибутку шляхом максимального задоволення потреб своїх клієнтів.

8. Досягнення головної мети ґрунтується на побудові сукупності бізнес-процесів, що формують ланцюг створення до даної вартості[349].

[349] Оптова торгівля в Україні : монографія / А. А. Мазаракі, Г. М. Богославець, О. М. Трубей, А. М. Носуліч; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

Адже основними відмінностями оптової від роздрібної торгівлі є суб'єктний склад правовідносин, наявність сформованої інфраструктури оптового ринку, зменшена ціна на оптові партії товару, наявність логістичних витрат, мета придбання товару (перепродаж, в іншому випадку – роздрібна реалізація чи некомерційне споживання), обсяг товару, який є предметом кожного виду торгівлі, форма розрахунків за придбаний товар (в оптовій торгівлі – переважно безготівкова), можливість використання фінансових механізмів для ведення діяльності[350].

Зважаючи на сутність оптової торгівлі, метою її функціонування в системі ринкового господарювання нашої країни є підвищення інтенсивності товаропотоків, економія витрат обігу і зростання ефективності всієї системи товароруху, акумуляція фінансових ресурсів, формування асортименту товарів і послуг відповідно до потреб покупців. Для досягнення цієї мети оптова торгівля має виконувати такі основні завдання:

– якісне, своєчасне, необхідним обсягом надання товарів і послуг покупцям відповідно до укладених угод;

– здійснення маркетингових досліджень і впровадження логістики у сфері діяльності опту;

– сприяння збільшенню обсягів і вдосконаленню асортименту товарів та послуг відповідно до попиту й вимог ринку;

– вдосконалення і розвиток своєї матеріально-технічної бази з використанням досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду;

– підвищення ефективності господарських зв'язків;

– підвищення якості обслуговування клієнтів[351].

Наведені завдання визначають функції оптової торгівлі.

Деякі науковці пропонують вирізняти в складі функцій оптової торгівлі традиційні (класичні), тобто ті, що здійснюються нею з моменту виникнення та виокремлення у сфері товарного обігу, такі як: організація оптової купівлі-продажу, складування, зберігання запасів,

---

[350] Кролевецький К. І. Господарсько-правове регулювання ринку оптової торгівлі в Україні : дис. … канд. юрид. наук : Харків, 2021. С. 210. URL : http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kroleveckiy/d_Kroleveckiy.pdf

[351] Оптова торгівля в Україні : монографія / А. А. Мазаракі, Г. М. Богославець, О. М. Трубей, А. М. Носуліч ; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

перетворення виробничого асортименту у торговий, транспортування тощо, так і нові функції, які виникли під впливом розвитку та потреб ринку, зокрема: інформаційно-дослідницька діяльність, надання маркетингових та рекламних послуг, комерційне кредитування та фінансування угод, надання консалтингових послуг[352].

У літературі виділяють дев'ять функцій оптової торгівлі: збут та його стимулювання, закупки та формування торгового асортименту, розбивка великих партій на дрібні, складування, транспортування, фінансування, прийняття ризику, надання інформації про ринки, послуги з управління та консультаційні послуги[353].

Так, Н. І. Трішкіна вважає, що оптова торгівля повинна вирішувати такі важливі функціональні завдання, як: а) забезпечення достатнім асортиментом якісної продукції від вітчизняних виробників мережі роздрібної торгівлі; б) формування запасів під час зміни попиту на товари та їх збереження; збалансування цін і зниження їх рівня; в) забезпечення збуту продукції та підтримка національного виробника в економічній інтеграції територій і подолання просторового розриву; г) перетворення виробничого асортименту товарів на торговий; д) оновлення складських приміщень, будівництво достатніх обсягів спеціалізованих і універсальних складських комплексів для вільного маневрування товарними потоками і раціонального управління ними; е) проведення маркетингових досліджень ринку; ж) доробка, доведення товару до потрібної якості, фасування і пакування[354].

Зокрема, аналіз функцій оптової торгівлі, здійснений вітчизняними науковцями, дозволив на рівні національної економіки виділити такі: соціальні функції, які полягають у насиченні внутрішнього споживчого ринку товарами; економічні функції, що забезпечують розвиток та оптимізацію оптового товарообороту, стабілізацію цін і досягнення їх відповідності стану товарної пропозиції; організаційні функції, які полягають у формуванні оптимальних каналів товароруху та логістичних систем; технологічні функції, що забезпечують перетворення виробничого асортименту в торговий. На рівні окремого

[352] Трішкіна Н. І. Оптова торгівля як складова інфраструктури товарного ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. Вип. 4. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_04/19.pdf
[353] Там само.
[354] Там само.

підприємства дослідники виділяють такі функції, як торгова, дослідницька, виробнича, обслуговуюча, логістична, комунікаційна, фінансова, функція прийняття ризику[355].

Також функціями оптової торгівлі у частині її взаємодії з представниками сфери виробництва є: 1) стимулювання і концентрація підприємницької діяльності всіх форм, видів та різновидів; 2) активна участь у проєктуванні і формуванні виробничого асортименту товарів та послуг, піднесенні загального рівня якості виготовлюваних матеріальних благ; 3) організація й інвестиційне забезпечення процесу руху щойно виготовлених матеріальних благ зі сфери виробництва внаслідок повсякденного вдосконалення наявних і створення нових каналів товаропросування; 4) взяття на себе певної частини комерційного ризику; усунення або згладжування діаметральних суперечностей бізнесового ризику (успіх поразка); 5) формування оптимальної концепції логістичного забезпечення сучасних виробництв відповідно до комерційних, дійсно ринкових засад, основною з яких є максимізація прибутку на фоні безумовного врахування комерційних інтересів інших суб'єктів ринку. Оптова торгівля виконує також низку функцій, спрямованих на обслуговування потреб роздрібних торговельних підприємств та індивідуальних споживачів товарів і послуг. Ці функції передбачають:

– постійне і системне вивчення попиту іпоточної кон'юнктури всередині окремих сегментів товарного ринку та певних цільових ринків;

– перетворення виробничого великосерійного асортименту в торговельний, адаптований до реальних можливостей наявної роздрібної та дрібнороздрібної торговельної мережі;

– концентрацію матеріальних благ внаслідок власних і залучених основних та оборотних засобів з метою створення передумов для стабільного постачання торговельних підприємств у зоні обслуговування;

– здійснення внутрішньоскладських технологічних операцій, супутніх процесу зберігання товарних запасів;

– організацію своєчасної доставки товарів у роздрібну торговельну мережу;

– проведення товарного і фінансового кредитування клієнтів-покупців (підприємств роздрібної торгівлі);

---

[355] Голошубова Н. О., Торопков В. М. Оптова торгівля: організація та технологія : навч. посіб. К. : Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2005. 256 с.

– інформаційне обслуговування наявних і потенційних клієнтів з числа покупців оптових партій товарів або комплексу послуг. Крім сукупності основних, оптова торгівля виконує також цілий комплекс допоміжних функцій, пов'язаних з інфраструктурним забезпеченням оптового продажу матеріальних благ. До них належать заходи, які сприяють збереженню матеріальних цінностей у процесі транспортування вантажів, й забезпечують сезонне і тимчасове зберігання на гуртових підприємствах, фасування і підсортування, подрібнення і розукомплектування товарних партій відповідно до вимог клієнтів споживчого ринку або інших оптових покупців[356].

Зокрема, підприємства оптової торгівлі є джерелами зв'язку між окремими регіонами країни, а також в глобальному сенсі вони сприяють взаємодії між державами, як сусідніми, так і віддаленими. Це і є основною їхньою функцією. Але є і другорядні:

1. Стимулювання виробничих підприємств щодо створення нових товарів, модернізації старих моделей і широкого впровадження сучасних технологій.

2. Участь у створенні асортименту товарів і послуг, стеження за станом ринку.

3. Прийняття на себе комерційного ризику. Деякі товари можуть стати неходовими. Тому на них не буде ніякого попиту серед роздрібних торговців. Повернути вкладені кошти невдасться.

4. Організація складських операцій, забезпечення всіх умов для зберігання тих чи інших продуктів[357].

Також існують різні класифікації функцій оптової торгівлі, зокрема за ознаками націленості на окремі складові процесу товароруху, за складом і характером послуг, що супроводжують здійснення функцій оптової торгівлі тощо. Важливо зазначити, що успішне виконання функцій оптової торгівлі передбачає визначення відповідних процесів, конкретних видів робіт за складом операцій, що їх мають виконувати суб'єкти оптової торгівлі на ринку[358].

---

[356] Балджи М. Д., Однолько В. О. Економіка та організація торгівлі : навчальний посібник. К. : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 344 с.

[357] Оптова та роздрібна торгівля: опис, особливості та відмінності. URL : https://www.aboutmarketing.info/osnovy-marketynhu/optova-torhivlya/

[358] Кролевецький К. І. До питання суб'єктивного складу правовідносин на ринку оптової торгівлі. *Право та державне управління.* 2019. № 1(34), том 1. С.10–17.

Отже, можна виділити такі основні функції оптової торгівлі, зокрема: організаційна, інформаційна, економічна, інтеграційна, регулююча, планування та прогнозування.

Оптова торговельна діяльність здійснюється суб'єктами оптової торгівлі. Кількість суб'єктів оптової торговельної діяльності на сьогодні є досить значною, а їх діяльність має специфіку передусім відносно ринку, на якому працює підприємство.

У науковій літературі наведено значну кількість класифікацій суб'єктів оптових правовідносин за різними критеріями. Залежно від ролі у відносинах усі суб'єкти поділяються на постачальників, споживачів, організаторів оптового обороту, посередників[359].

До характерних ознак суб'єктів оптової торговельної діяльності можна віднести: 1) державну реєстрацію; 2) новаційність; 3) ініціативність; 4) дотримання правил здійснення торговельної діяльності щодо споживчих товарів; 5) освоєння (розширення) ринків збуту; 6) удосконалення форм вивчення кон'юнктури ринку та тенденцій його розвитку, системи просування товарів, професійної та систематичної основи діяльності[360].

Зокрема, Н. Фролова визначає суб'єктів оптової торгівлі як індивідуальних підприємців та оптові торговельні організації, що здійснюють від власного імені, на професійній (постійній) основі і на свій ризик торгівлю партіями товарів і для яких цей вид діяльності є основним (домінувальним) з метою задоволення особистих (корпоративних) інтересів через задоволення суспільних потреб. Також науковець класифікує суб'єктів оптової торгівлі за економічними та правовими критеріями: за організаційним складом, обсягом діяльності, видами послуг, що надаються, предметом товарної спеціалізації, характером виконуваних функцій (залежно від галузевої приналежності)[361].

---

[359] Апопій І. В. Цивільно-правові аспекти договорів купівлі-продажу в оптовій торгівлі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2004. 21 с.

[360] Кролевецький К. І. До питання суб'єктивного складу правовідносин на ринку оптової торгівлі. *Право та державне управління.* 2019. № 1(34), том 1. С. 10–17.

[361] Алмосова В. Основні тенденції та перспективи розвитку оптової торгівлі в Україні. URL : http://www.nauka.kushnir.mk.ua/?p=75089

На думку Ю. Юрченка, який пропонує виділяти такі основні класифікаційні ознаки суб'єктів оптової торгівлі:

– зміну прав власності на товар (організатори оптового товарообороту і самостійні суб'єкти торговельної діяльності);

– функціональну наповненість діяльності – повний і неповний цикл обслуговування (великі оптові торговельні фірми з повним набором функцій, промислові дистриб'ютори, дилери, кінцеві відправники вантажу (з обмеженими посередницькими функціями, який рідко бере на себе функції фізичного володіння товаром);

– залежність (підпорядкованість) стосовно виробника товару (незалежні посередники – оптовики з повним набором торговельно-посередницьких послуг, що здобувають права власності на товар, формально незалежні посередники, що беруть участь у межах договорів (доручення, комісії, консигнації; простого посередництва), у виробничо-збутовому циклі виробників, залежні посередники – агенти зі збуту, що діють на основі трудових угод);

– призначення (вихідні, торговельні, торговельно-закупівельні, торговельно-постачальницькі, розподільні холодильники, холодокомбінати);

– територіальну ознаку: районні, міжрайонні, міські, федеральні;

– торговельний профіль: вузькоспеціалізовані, спеціалізовані, універсальні, комбіновані, змішані;

– форму власності самого підприємства (приватну, змішану, муніципальну, державну, колективну);

– залежно від тривалості встановлення комерційних зв'язків (постійні і разові постачальники)[362].

Б. І. Пугинський вважає, що до суб'єктів оптової торгівлі можна віднести: оптові ярмарки, оптові продовольчі ринки, посередницькі організації, дилери, торгові доми, трейдери, дистриб'юторські фірми, брокери, торгові агентства та агенти[363].

Науковець В. Апопій зазначає, що підприємства оптової торгівлі можна класифікувати за такими ознаками:

– функціональним рівнем (оптові підприємства національного, міжрегіонального (регіонального) і локального значення (масштабу);

---

[362] Юрченко Ю. Ю. Трансформація інституту оптової торгівлі в Україні : дис. … д-ра екон. наук. Донецьк, 2013. 397 с.

[363] Пугинский Б. И. Договор оптовой купли-продажи. *Хозяйство и право.* 1999. № 6. С. 15–19.

– організаційно-правовою формою (акціонерні товариства публічних і приватних типів, асоціації роздрібних, роздрібних і гуртових, торговельних і виробничих підприємств, структурні підрозділи промислово-торговельних і промислово-торговельно-фінансових концернів, холдингів, товариства з обмеженою та повною відповідальністю, малі і приватні підприємства тощо);

– формою власності і належністю (приватні, колективні, кооперативні, державні і змішані оптові торговельні підприємства);

– місцем у товаропросуванні (вихідні, торговельно-закупівельні і торговельні);

– роллю у товаропросуванні (виробничо-торговельно-сервісні, виробничо-торговельні, постачальницько-збутові, оптово-торговельні, оптово-роздрібні);

– товарною спеціалізацією (універсальні, спеціалізовані і змішані); функціональною спеціалізацією (консигнаційні, комісійні, дилерські, дистриб'юторські, агентські, брокерські, маклерські)[364].

Деякі науковці пропонують свою класифікацію суб'єктів оптової торговельної діяльності на товарному ринку, а саме:

1. Залежно від форми власності виокремлюють суб'єкти оптової торговельної діяльності:

– державної форми власності;

– колективної форми власності (корпоративні або унітарні підприємства, що діють на основі колективної власності засновників);

– приватної форми власності, що діють на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання;

– змішаної форми власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

2. За організаційно-правовою формою суб'єкт оптової торговельної діяльності може бути організований у вигляді: акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, командитного товариства, повного товариства, державного та приватного підприємства, суб'єкта підприємницької діяльності без ознак юридичної особи.

---

[364] Апопій І. В. Цивільно-правові аспекти договорів купівлі-продажу в оптовій торгівлі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2004. 21 с.

3. За зоною діяльності виділяють оптових посередників, що функціонують у межах: окремого міста – міські; певного регіону (області) – регіональні; декількох областей – міжрегіональні; ринку окремої держави – національні; світового ринку – транснаціональні.

4. За видами діяльності розрізняють такі види оптовиків:

– оптові (займаються виключно оптовим продажем товарів);

– оптово-роздрібні (поєднують оптовий і роздрібний продаж товарів);

– оптові з власним виробництвом (здійснюють оптовий продаж маючи власні виробничі потужності щодо фасування, пакування товарів тощо);

– оптові торговельно-сервісні (крім оптового продажу, надають сервісні послуги під час реалізації товарів непродовольчої групи).

5. За функціональним призначенням суб'єкти оптової торговельної діяльності можуть бути:

– з повним циклом обслуговування (виконують значну кількість функцій та надають широкий спектр послуг своїм клієнтам щодо зберігання, страхування, транспортування товарів, формування товарного асортименту тощо);

– з обмеженим циклом обслуговування (переважно обмежуються безпосередньою оптовою реалізацією товарів через мережу магазинів-складів на основі самообслуговування за готівку).

6. За спеціалізацією оптові посередники можуть бути:

– універсальні (здійснюють оптовий продаж товарів зазначним переліком асортиментних позиції);

– спеціалізовані (здійснюють оптовий продаж споживчих товарів однієї або декількох товарних груп).

7. За критерієм чисельності працівників та обсягом валового доходу вирізняють такі категорії суб'єктів оптового торговельного підприємництва:

– суб'єкти мікропідприємництва – це фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– суб'єкти малого підприємництва – це фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– суб'єкти великого підприємництва – це суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти оптової торговельної діяльності належать до суб'єктів середнього підприємництва.

8. За зміною права власності на товар виокремлюють суб'єктів оптової торговельної діяльності, а саме:

– з повною зміною власника товару (посередники-дилери, що купують споживчі товари за власні кошти і в подальшому реалізують їх на власний розсуд і ризик);

– з частковою зміною власника товару (посередники-комісіонери, що приймають споживчі товари для оптової реалізації, але не набувають права власності на них);

– без зміни власника товару (посередники-агенти, що здійснюють оптову реалізацію товарів за зразками, каталогами, не маючи права на володіння та розпорядження цими товарами).

9. За видами здійснюваних торговельно-посередницьких операцій можна виділити такі типи оптовиків:

– агенти (представляють інтереси клієнта щодо закупівлі або продажу товарів від імені і за рахунок клієнта);

– комісіонери (представляють інтереси клієнта щодо продажу товарів від імені посередника, але за рахунок клієнта);

– дилери (від власного імені і за свій рахунок закуповують товари з метою подальшого перепродажу);

– комбіновані посередники (поєднують у своїй діяльності здійснення декількох видів торговельно-посередницьких операцій).

10. За основним джерелом формування доходу суб'єктів оптової торговельної діяльності розподіляють на:

– тих, що отримують доходи за рахунок відсотків від суми укладеної угоди (основним джерелом доходу виступає комісійне винагородження, що сплачує клієнт за надані послуги);

– тих, що отримують дохід за рахунок різниці між ціною продажу та ціною закупівлі товару.

11. За формою організації оптового продажу товарів розрізняють такі види оптовиків:

– ті, що реалізують товари з попереднім відбором на складах;

– ті, що реалізують товари на засадах публічного торгу;

– ті, що реалізують товари за зразками, каталогами;

– ті, що реалізують товари із застосуванням інтерактивних методів (інтернет-торгівля);

– ті, що застосовують різні форми оптового продажу.

12. За характером прав на продаж, що мають оптові посередники, можна виокремити такі їх види:

– ті, що мають просте право на продаж (такі оптовики продають товари виробника (клієнта), конкуруючи на договірній території з іншими посередниками, до яких звернувся клієнт або навіть зі своїм клієнтом);

– ті, що мають виключне (ексклюзивне) право на продаж (такі оптовики мають виключне, одноосібне право реалізації товару виробника (клієнта) на договірній території);

– ті, що мають виключне з обмеженням право на продаж[365].

К. І. Кролевецький класифікує суб'єктів ринку оптової торгівлі на такі групи за критерієм функцій, які вони виконують:

• базові (основні) суб'єкти ринку оптової торгівлі (виробники, дистриб'ютори, оптові торговельні мережі, торгові доми, оптові торгові організації, оптові магазини, імпортери (стокісти), оптові покупці та продавці – фізичні особи-підприємці, суб'єкти господарювання – покупці виробничої продукції, роздрібні торговельні мережі як покупці);

[365] Оптова торгівля в Україні : монографія / А. А. Мазаракі, Г. М. Богославець, О. М. Трубей, А. М. Носуліч ; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

• посередники (комісіонер, консигнант, комівояжер, трейдер, агенти, брокери);

• організатори ринку оптової торгівлі (товарні біржі, оптові ярмарки, виставки-продажі, аукціони, оптові ринки сільськогосподарської продукції, оптові торговельні майданчики B2B, зокрема в мережі «Інтернет» (Alibaba, TMall, Ebay, Amazon, Europages, BBP, Prom.ua, BigOpt та інші);

• забезпечувальні суб'єкти ринку оптової торгівлі (банківські та фінансові установи, правоволоділець та користувач за договором комерційної концесії (франчайзингу), факторингові компанії);

• допоміжні суб'єкти ринку оптової торгівлі (зберігачі, перевізники, експедитори, пакувальники продукції, розвантажувачі товарів, страхувальники, центри сервісного, гарантійного обслуговування, інформаційно-комерційні телекомунікаційні мережі; центри маркетингових досліджень; кредитно-довідкові фірми; рекламні агентства)[366].

Як бачимо, класифікація суб'єктів оптової торгівлі в ринкових умовах характеризується широкою різноманітністю, яка залежить від багатьох чинників.

На сьогодні в Україні (за даними Держкомстату) налічується близько 30 тис. посередницьких організацій із загальною кількістю працівників більше 600 тис. осіб. Питома вага реалізації товарів за посередництвом організацій оптової торгівлі в загальному обсязі продукції, яка відвантажується виробниками, становить близько 25 %. За оцінкою економістів, оптова торгівля в Україні, поза всяким сумнівом, за масштабами руху потоків товарів і послуг та їх обсягами займає перше місце. Вона опосередкує обмін у величезних розмірах – не менше 85 млрд грн у міжгалузевому обороті і близько 3,6 млрд грн в обороті товарів кінцевого споживання[367].

Водночас, як правило, суб'єкти господарювання здійснюють реалізацію товарів у господарсько-торговельної діяльності за допомогою господарських договорів.

---

366 Кролевецький К. І. Господарсько-правове регулювання ринку оптової торгівлі в Україні : дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2021. 210 с. URL : http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kroleveckiy/d_Kroleveckiy.pdf

367 Балджи М. Д., Однолько В. О. Економіка та організація торгівлі : навчальний посібник. К. : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 344 с.

Зі свого боку Б. І. Пугінський виділяє чотири групи договорів, а саме: до першої він відносить реалізаційні договори, які опосередковують відносини по оплатній реалізації товару для підприємницьких і господарських потреб; до другої групи – посередницькі договори, до третьої – договори, що сприяють торгівлі; до четвертої групи – організаційні договори, які об'єднують договірні відносини осіб публічного та приватного права[368].

М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський договори класифікують за критерієм спрямованості результату, виділяючи договори, спрямовані на передачу майна, на виконання робіт, надання послуг, заснування різних утворень[369].

Торговельні, виробничі, посередницькі та інші підприємства, які займаються комерційною діяльністю, укладають у процесі своєї роботи договори та контракти (угоди), що відрізняються між собою різними параметрами. Для їхнього впорядкування застосовуються різні класифікаційні схеми та ознаки.

Договори, що укладаються підприємствами торгівлі, мають свою класифікацію.

1. За предметом договору вони поділяються на:

– товарні договори;

– договори надання послуг.

2. За змістом договору можуть бути таких видів:

– договори купівлі-продажу товарів. У них фіксуються зобов'язання продавця і покупця відповідно поставити і прийняти товар, оплативши його;

– договори постачання товарів. У таких договорах продавець зобов'язується виготовляти та систематично постачати і передавати у власність (повне господарське відання) покупцю певний товар, а покупець зобов'язується приймати цей товар та своєчасно здійснювати його оплату на умовах договору. Дані про асортимент товарів, що постачаються, заносяться безпосередньо до договору (за умови, що асортимент неширокий), чи у документ, що називається специфікацією. У процесі укладання договору постачання можуть виникати роз-

[368] Пугинский Б. И. Договор оптовой купли-продажи. *Хозяйство и право.* 1999. № 6. С. 15–19.

[369] Там само.

біжності з окремих пунктів проєкту договору, які оформляються протоколами розбіжностей. Протокол розбіжностей складається однією із сторін у випадку, коли умови проєкту договору з певних причин не задовольняють іншу сторону, і додається до проєкту договору. У ньому робиться запис пункту договору, з якого виникло непогодження, у редакції постачальника і редакції покупця. Він підписується стороною, що його склала, та надсилається разом із підписаним договором іншій стороні для підписання. У підписаному договорі постачання робиться запис «З протоколом розбіжностей».

– договори контрактації. За договором контрактації виробник сільсько-господарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільсько-господарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору;

– договори міни (товарообмінні). Договір є класичною бартерною угодою. Інтерес сторін під час укладання договору міни зводиться до того, щоб без залучення грошових коштів (або залучення їх у мінімальній кількості) отримати те чи інше майно у власність, за умови обміну на своє майно (товар), у якому зацікавлена інша сторона угоди (контрагент);

– договори комісії. Особливість таких договорів полягає у тому, що у них беруть участь три сторони: комісіонер – продає товар за дорученням комітента; комітент – власник товару, який здає його для продажу (на комісію) комісіонеру; покупець – купує товар у комісіонера;

– договори консигнації. За таким договором контрагенти здійснюють консигнаційні операції. Консигнаційною операцією вважається господарча операція суб'єкта підприємницької діяльності (консигнанта), що передбачає експорт матеріальних цінностей до складу іншого суб'єкта підприємницької діяльності (консигнатора) з дорученням реалізувати зазначені матеріальні цінності на комісійних засадах;

– договори – доручення. Предмет договору доручення, як правило, формулюється таким чином «Повірений зобов'язується за винагороду від імені і за рахунок Довірчого виконати юридичні дії (перелік юридичних дій), права і обов'язки, за якими набуває безпосередньо Довірчий».

3. За структурою господарських зв'язків розрізняють договори, що регламентують взаємовідносини між: постачальником та покупцем (проста структура); постачальником, посередниками та покупцем (складна структура).

4. За строком дії договори регулюють господарські зв'язки, що встановлюються на: довгострокові терміни (5 і більше років); короткострокові терміни (1–3 роки); один раз чи певний сезон.

5. За кількістю учасників розрізняють договори, що регулюють стосунки двох контрагентів (прямі договори) та трьох і більше (опосередковані договори).

6. За організаційною формою укладання розрізняють договори, що укладені на ярмарках, поза ярмарками, на біржах та за допомогою електронних засобів комунікації (комп'ютер, телефон тощо)[370].

Як зазначає К. І. Кролевецький, до оптових господарських договорів, завдяки яким здійснюється оптово-торговельна господарська діяльність, варто зарахувати: договори поставки, оптової купівлі-продажу, дистриб'юторські, дилерські договори, договори матеріально-технічного постачання, енергопостачання, трейдерські договори, договори на біржах, аукціонах, публічних торгах, оптових ярмарках, які є різновидами договору купівлі-продажу. Звичайно, на думку науковця, щодо класифікації договорів, які застосовуються на ринку оптової торгівлі, неодмінно впливає правовий статус суб'єктів оптових правовідносин, які згруповано так: базові, основні суб'єкти ринку оптової торгівлі, посередники, представники, організатори ринку оптової торгівлі, забезпечувальні та допоміжні суб'єкти ринку оптової торгівлі[371].

На думку вищезазначеного науковця, система договорів на ринку оптової торгівлі може бути класифікована:

1) за сферою господарської діяльності та характером господарських правовідносин − договори, які виникають на етапах встановлення ділових зв'язків; забезпечення оплатного переходу прав на

[370] Опорний конспект лекцій з дисципліни «Управління комерційною діяльністю» для студентів денної та заочної форм навчання / Тернопільський національний економічний університет, факультет економіки та управління. Тернопіль, 2016. 146 с.

[371] Кролевецький К. І. Договори, що використовуються на ринку оптової торгівлі: поняття та класифікація. *Господарське право та процес.* 2019. № 2, частина 2. С. 77–89.

партії товарів; здійснення господарсько-торговельної діяльності; супровід (опосередкування) господарсько-торговельної діяльності; надання оптових торговельних послуг, внутрішньогосподарських правовідносин (внутрішньогогосподарські оптові договори);

2) за формами господарської діяльності: основні (господарсько-торговельна діяльність) та допоміжні (забезпечувальні);

3) залежно від меж оптово-господарських правовідносин: внутрішні та зовнішні оптові договори;

4) за ступенем нормативного регулювання: поіменовані та непоіменовані оптові договори;

5) за правовим статусом та характером договірних зобов'язань: базові оптові договори, основні оптові договори, представницькі оптові договори, забезпечувальні оптові договори, допоміжні оптові договори, інформаційні договори в оптових правовідносинах[372].

Зокрема, статистичні дані судових спорів Господарського суду м. Києва станом на 2020 рік становлять:

− невиконання або неналежне виконання зобов'язань із договору купівлі-продажу: поставки товарів, робіт та послуг – 3801, енергоносіїв – 1006, оренди – 1189, підряду – 774;

− втрата, пошкодження, перевезення вантажу – 634;

− про відшкодування шкоди – 689 тощо[373].

Отже, розглядаючи систему договорів в оптовій торгівлі, можна зазначити, що види договорів залежать від ряду обставин, а саме: від суб'єктивного складу; від товарів, робіт та послуг; від структури господарських зв'язків; від предмета договору; відстроку дії договору тощо.

Отже, становлення національної ринкової економіки суттєво поглиблює соціальні, економічні, організаційні, техніко-технологічні функції оптової торгівлі, підвищуючи її роль у збалансованому розвитку внутрішнього товарного ринку України. Оптова торгівля – це торгівля суб'єктів господарювання для подальшої реалізації товарів

---

[372] Кролевецький К. І. Договори, що використовуються на ринку оптової торгівлі: поняття та класифікація. *Господарське право та процес.* 2019. № 2, частина 2. С. 77–89.

[373] Господарський суд м. Києва. Судова статистика 2020 р. URL : https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pokazniki-diyalnosti/sud_statistic/

іншим суб'єктам роздрібної торгівлі. Відповідно роздрібна торгівля є останнім етапом процесу розподілу товару, яка находить свого кінцевого споживача, власника. Метою оптової торгівлі в системі ринкового господарювання нашої країни є підвищення інтенсивності товаропотоків, економія витрат обігу і зростання ефективності всієї системи товароруху, акумуляція фінансових ресурсів, формування асортименту товарів і послуг відповідно до потреб покупців. Варто виділити такі основні функції оптової торгівлі, зокрема: організаційна, інформаційна, економічна, інтеграційна, регулююча, планування та прогнозування.

Залежно від ролі у відносинах усі суб'єкти оптової торгівлі поділяються на постачальників, споживачів, організаторів оптового обороту, посередників.

До характерних ознак суб'єктів оптової торговельної діяльності можна віднести: 1) державну реєстрацію; 2) новаційність; 3) ініціативність; 4) дотримання правил здійснення торговельної діяльності щодо споживчих товарів; 5) освоєння (розширення) ринків збуту; 6) удосконалення форм вивчення кон'юнктури ринку та тенденцій його розвитку, системи просування товарів, професійної та систематичної основи діяльності. Зокрема, класифікація суб'єктів оптової торгівлі в ринкових умовах характеризується широкою різноманітністю.

Розглядаючи систему договорів в оптовій торгівлі, можна зазначити, що види договорів залежать від ряду обставин, а саме: від суб'єктивного складу; від товарів, робіт та послуг; від структури господарських зв'язків; від предмета договору; від строку дії договору тощо.

Тому саме оптова торгівля має стати ланкою, яка не тільки організує, а й забезпечує прискорення руху товарів, значною мірою впливає на виробництво і міжгалузевий обмін, активізує споживання.

3.4. Особливості правового регулювання роздрібної торговельної діяльності

Виробництво, розподіл та реалізація товарів становить основу внутрішньої торгівлі. Вироблені товари випускаються у вільний обіг і збуваються кінцевому споживачу через мережу роздрібної торгівлі. Роздрібна торгівля виступає сполучною ланкою між виробництвом та споживанням товарів населенням. У сфері роздрібної торгівлі обертається велика маса товарів і грошових коштів, створюються додана вартість і робочі місця. Це робить роздрібну торгівлю однією із невід'ємних складових частин національної економіки, яка наразі перебуває у процесі трансформації і розвитку.

З огляду на ключове значення роздрібної торгівлі для розвитку національної економіки необхідно з'ясувати правові та організаційні засади функціонування мережі роздрібної торгівлі в Україні. Правове регулювання економічних процесів передбачає чітке розуміння природи і сутності об'єктів, що регулюються, а також вивчення їх особливостей.

У наукових колах існує велика кількість визначень поняття «роздрібної торгівлі», але водночас серед науковців немає єдиної позиції щодо розуміння поняття «мережі роздрібної торгівлі».

На думку О. М. Азаряна, під роздрібною торгівлею необхідно розглядати – будь-який бізнес, що зосереджує свої маркетингові зусилля на задоволенні кінцевого споживача на основі такого засобу поширення, як організація продажу товарів і послуг[374].

О. С. Шуміло пропонує розглядати це поняття в чотирьох аспектах: по-перше, як частину сфери товарного обігу, що опосередковує обмін продуктами праці за допомогою грошей; по-друге, як самостійну галузь економіки, яка представлена посередниками між виробництвом і кінцевим споживанням на різних ринках товарів і послуг; по-третє, як індикатор стану товарних ринків й економіки країни в цілому; по-четверте, як специфічний вид бізнесу[375].

---

[374] Азарян О. М. Роздрібна торгівля: розвиток та інновації : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. 375 с.

[375] Шуміло О. С. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою підприємств роздрібної торгівлі. Харків : Видавництво «Лідер», 2018. 378 с.

Щодо правового аспекту дослідження вказаного поняття, то чинним законодавством передбачено декілька визначень і термінів. Згідно з пп. 4.1, 4.2, 4.4 Розділу 4 ДСТУ 4303:2004 «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять» торгівля – це вид економічної діяльності у сфері товарообігу і просування товарів від виробника до споживача у формі купівлі-продажу та надавання пов'язаних із цим послуг[376].

Торговельна діяльність розуміється як ініціативна, систематична, виконувана на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача[377].

Водночас роздрібна торгівля – це вид економічної діяльності у сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачу та надання йому торговельних послуг[378].

Відповідно до п. 2.1 Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства роздрібна торгівля – це вид економічної діяльності суб'єктів господарювання з продажу (без перероблення) населенню нових та вживаних товарів, призначених переважно для споживання громадянами (приватними особами) або домашніми господарствами, у магазинах, універсальних магазинах, лавках і кіосках, посилкових торгових фірмах тощо[379].

Роздрібна купівля-продаж товарів здійснюється на підставі договірних відносин між продавцями і покупцями та регулюється положеннями § 2 Глави 54 ЦК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 698

---

[376] Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

[377] Там само.

[378] Там само.

[379] Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства : наказ Держкомстату України № 327 від 24.10.2005 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05#Text (дата звернення: 25.10.2022).

ЦК України за договором роздрібної купівлі-продажу, продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його[380]. Указаний вид договору є публічним. До відносин за договором роздрібної купівлі – продажу з участю покупця-фізичної особи, не врегульованих ЦК, застосовується законодавство про захист прав споживачів[381].

Істотними умовами договору роздрібної купівлі-продажу є предмет договору, мета придбання товару, ціна товару. Особливостями договору є публічна пропозиція продавцем укласти договір, що виражається в рекламуванні товару, зверненні до невизначеного кола осіб, виставлянні / демонстрації товару, усна або письмова форма укладення договору, оплатність набуття права власності на товар, адже покупець зобов'язаний оплатити товар за ціною, оголошеною продавцем у момент укладення договору, якщо інше не встановлено законом або не випливає із суті зобов'язання[382].

З вищенаведеного вбачається, що основною метою роздрібної торгівлі є одержання прибутку від реалізації товарів та надання пов'язаних з торгівлею послуг для задоволення потреб кінцевих споживачів.

Роздрібна торгівля – апріорі справа ризикована, оскільки власникам закладів торгівлі постійно доводиться задовольняти мінливий попит серед споживачів на товари і готову продукцію та одночасно дбати про збереження товарів, нести відповідальність за їх якість та безпечність.

Для роздрібної торгівлі характерні такі ознаки:

– це вид підприємницької діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання систематично на власний ризик у комерційних цілях;

---

[380] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/sp:max50:nav7:font2#n3446 (дата звернення: 15.11.2022).

[381] Там само.

[382] Там само.

– основним змістом торговельної діяльності є продаж товарів, при цьому можуть виконуватися супутні роботи й надаватися різноманітні послуги. До супутніх робіт належать, до прикладу, фасування, пакування тощо, а послуги роздрібної торгівлі доволі чисельні, наприклад, догляд за дітьми, подарункове оформлення покупок, доставка покупок тощо;

– товари реалізуються безпосередньо громадянам або іншим кінцевим споживачам для особистого некомерційного використання;

– під час купівлі товару покупець зобов'язаний оплатити його ціну, встановлену закладом роздрібної торгівлі на момент продажу, товари реалізуються за готівку або іншими, прирівненими до неї платіжними засобами (кредитні картки банків, перерахування з рахунків вкладників банків тощо);

– продаж товару здійснюється поштучно або дрібними партіями;

– організація торгівлі у закладах роздрібної торгівлі здійснюється у формі продажу через прилавок або методом самообслуговування, що передбачає вільний доступ покупців до товару;

– провадження роздрібної торгівлі передбачає створення та використання торговельної інфраструктури;

– заклади роздрібної торгівлі конкурують між собою за покупців;

– у роздрібній торгівлі можуть продавати лише товари певного асортименту (продовольчі та непродовольчі товари, горілчані та тютюнові вироби, лікарські засоби та вироби медичного призначення, деякі хімічні речовини, транспортні засоби та номерні агрегати, ювелірні вироби, окремі види зброї, боєприпасів і спеціальних засобів, деякі інші товари). Цей асортимент вужчий, ніж в оптовій торгівлі, але набагато ширший, ніж у сфері громадського харчування;

– для збільшення товарообігу і максимізації прибутків власниками закладів роздрібної торгівлі застосовуються маркетингові технології, спрямовані на стимулювання спонтанних рішень покупців та здійснення незапланованих покупок.

Однією з особливостей роздрібної торгівлі є створення та використання торговельної мережі, а саме: взаємопов'язаних об'єктів торговельної діяльності, що управляються з єдиного центру, реалізують єдину цінову і маркетингову політику. Мережеві форми організації роздрібної торгівлі мають низку конкурентних переваг, порівняно з іншими видами торговельної діяльності, оскільки вони дозволяють

закуповувати товари у постачальників за оптовими цінами і продавати кінцевим споживачам за середньоринковою ціною, забезпечують доступність товару для вільного вибору споживачів, пропонують систему спекулятивних знижок, оперативно задовольняють мінливий попит на найбільш затребувані серед споживачів групи товарів і супутні послуги на конкретний проміжок часу, знижують трансакційні витрати, пришвидшують товарообіг і приносять більші прибутки.

Н. О. Власова та О. В. Колчакова під торговельною мережею пропонують розуміти сукупність торговельних об'єктів, які мають єдині принципи управління, об'єднані однотиповою назвою, асортиментною та ціновою політикою, стратегією розвитку і функціонування[383].

Під торговельним об'єктом розуміється спеціально призначене та обладнане приміщення, в якому здійснюється купівля-продаж товарів і надання пов'язаних із цим послуг. Сукупність стаціонарних, тимчасових або пересувних об'єктів (закладів), організованих для роздрібного продажу товарів, утворюють торгову мережу (або мережу роздрібної торгівлі)[384].

Відповідно до Класифікатора економічної діяльності роздрібна торгівля поділяється на:

– роздрібну торгівлю в неспеціалізованих магазинах (КВЕД 47.1);

– роздрібну торгівлю продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами у спеціалізованих магазинах (КВЕД 47.2);

– роздрібну торгівлю пальним (КВЕД 47.3);

– роздрібну торгівлю інформаційним і комунікаційним устаткуванням у спеціалізованих магазинах (КВЕД 47.4);

– роздрібну торгівлю іншими товарами господарського призначення в спеціалізованих магазинах (КВЕД 47.5);

– роздрібну торгівлю товарами культурного призначення та товарами для відпочинку у спеціалізованих магазинах (КВЕД 47.6);

– роздрібну торгівлю іншими товарами у спеціалізованих магазинах (КВЕД 47.7);

---

[383] Власова Н. О., Колчакова О. В. Роздрібні торговельні мережі: регіональні фактори розвитку : монографія / Харківський державний університет харчування та торгівлі. Х., 2012. 255, [16–17] с.

[384] Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

– роздрібну торгівлю з лотків і на ринках (КВЕД 47.8);

– роздрібну торгівлю поза магазинами (КВЕД 47.9)[385].

Залежно від способу розташування об'єктів (закладів) роздрібної торгівлі остання розподіляється на стаціонарну, напівстаціонарну та торгівлю поза магазинами (включаючи пересувну).

Стаціонарна мережа роздрібної торгівлі – це сукупність об'єктів роздрібної торгівлі, що розміщені в капітальних будівлях, мають систему спеціальних приміщень, оснащених торгово-технологічним устатковуванням[386]. Стаціонарна мережа функціонує у вигляді об'єктів роздрібної торгівлі – магазинів.

Під магазином (крамницею) у національному законодавстві прийнято розглядати об'єкт стаціонарної роздрібної торгівлі, розміщений у відокремленій будівлі або приміщенні, що має торговий зал для покупців з достатньою торговою площею для їх обслуговування та систему спеціальних приміщень (для зберігання товарів, підготовки їх для продажу, підсобних, адміністративних, технічних тощо), оснащених торгово-технологічним устатковуванням, застосовує різні форми продажу товарів у широкому асортименті, надає населенню додаткові послуги, забезпечує високу культуру торгівлі[387].

Однією з особливостей магазину є наявність різної за обсягом торгової площі. Торгова площа включає в себе всю корисну площу приміщення магазину, яке використовується для задоволення потреб споживачів у придбанні товару. Залежно від розміру торгової площі магазини розподіляються на такі магазини: менше 20 кв. м; від 20 кв. м до 60 кв. м; від 60 кв. м до 120 кв. м; від 120 кв. м до 400 кв. м; від 400 кв. м до 2 500 кв. м; від 2 500 кв. м до 5 000 кв. м; від 5 000 кв. м і більше[388].

---

[385] Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : наказ Держспоживстандарту України № 457 від 11.10.2010 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10/sp:max50:nav7:font2#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[386] Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства : наказ Держкомстату України № 327 від 24.10.2005 року // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[387] Там само.

[388] Там само.

За формами обслуговування (торгівлі) вирізняються магазини самообслуговування; торгівля через прилавок; торгівля за зразками[389].

В умовах високої конкуренції найбільшого поширення на сьогодні отримали саме магазини самообслуговування, де кожний бажаючий може безперешкодно обирати товар та вільно пересуватись торговельним залом. Залежно від призначення товарів, що реалізуються, магазини поділяються на продовольчі та непродовольчі. Зі свого боку, продовольчі магазини поділяються на продовольчі спеціалізовані та продовольчі неспеціалізовані. Споживчий ринок України характеризується наявністю переважно спеціалізованих продовольчих магазинів, які зустрічаються в будь-якому населеному пункті. Варто зазначити, що класифікація об'єктів роздрібної торгівлі, що міститься в національному законодавстві, є застарілою та не враховує динамічних процесів, які скорегували господарську діяльність суб'єктів роздрібної торгівлі, що призвело до зміни форм організації торговельної діяльності. Це відповідно посприяло виникненню нових форм ведення роздрібної торговельної діяльності. Саме тому розвиток ритейлінгового бізнесу зараз відбувається шляхом нарощення показників реалізації товарів і супутніх комерційних послуг, залучення додаткових покупців, використання нових маркетингових стратегій стимулювання купівельної активності, просування культури самообслуговування, гнучкої цінової політики, збільшення кількості магазинів біля дому, що працюють у продовженому або цілодобовому режимі.

У процесі торговельної діяльності роздрібна торгівля розв'язує двоєдине завдання: задовольняє мінливі та зростаючі потреби кінцевого споживача в товарах та послугах і забезпечує створення прибутку суб'єкта господарювання.

Сучасна роздрібна торгівля здійснюється в різноманітних формах, які змінюються й доповнюються під впливом розвитку науково-технічного прогресу, впровадження новітніх засобів обчислювальної техніки, інформаційних технологій і телекомунікаційних мереж.

---

[389] Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства : наказ Держкомстату України № 327 від 24.10.2005 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05#Text (дата звернення: 15.10.2022).

Форми роздрібної торгівлі можна класифікувати за такими ознаками:

– за місцем виконання розрізняють:

1) магазинну роздрібну торгівлю, на яку припадає переважна частина роздрібного товарообігу. Здійснюється в магазинах, які розміщені в окремих будівлях або приміщеннях і мають торговельну залу для покупців;

2) дрібно-роздрібну торгівлю, зокрема й пересувну. Здійснюється через мережу нестаціонарних торгових об'єктів, які не мають торговельних залів: лотки, намети, автомати, автомагазини тощо. Через дрібно-роздрібну торговельну мережу дозволена реалізація продовольчих і непродовольчих товарів лише простого асортименту. Роздрібна торгівля через дрібно-роздрібну торговельну мережу є однією з форм позамагазинного продажу товарів.

– за методами обслуговування вирізняють:

1) продаж товарів із прилавка. Характеризується особистим контактом продавця та покупця в магазині;

2) магазини самообслуговування. Контакт із продавцем анонімний, покупець має можливість легкого, вільного й самостійного вибору товару із багатьох, розміщених у торговельній залі;

3) торгівлю за зразками;

4) торгівлю за каталогами;

5) посилкову торгівлю;

6) торгівлю за попередніми замовленнями;

7) електронну торгівлю.

Спільною для останніх п'яти форм роздрібної торгівлі є обмеженість безпосереднього контакту продавця із покупцем; не відіграє суттєвої ролі віддаленість покупця, широкий асортимент пропонованих товарів із повною інформацією про ціни та якість дає покупцеві змогу прийняти у спокійній обстановці рішення про покупку.

– за правом власності на товар, що продається, розрізняють:

1) комісійну роздрібну торгівлю. Реалізація товарів, прийнятих від юридичних та фізичних осіб на комісійних засадах, тобто право власності на товар зберігається за комітентом до моменту його продажу покупцеві;

2) фірмову роздрібну торгівлю. Фірмова торгівля – це продаж товарів безпосередньо її виробниками, а також відокремленими структурними підрозділами цих товаровиробників, які не мають статусу юридичної особи.

– за формою розрахунків можна вирізнити:

1) роздрібну торгівлю за готівку та іншими прирівненими до неї платіжними засобами;

2) торгівлю у кредит і за безготівковим розрахунком. Торгівля за безготівковим розрахунком належить до роздрібної лише у випадках, передбачених чинними нормативними актами.

Форми організації роздрібної торгівлі впливають на вибір типу підприємства сфери торгівлі, яке реалізує споживчі товари в роздріб і надає послуги, призначені винятково для кінцевих споживачів.

В Україні за останні роки роздрібна мережа сильно змінилась – розширився асортимент, збільшився розмір підприємств, насамперед, розмір торгових площ.

М. В. Чорна зазначає, що важливим фактором розвитку роздрібної торгівлі стали активні трансформації у сфері матеріально-технічної бази торгівлі, пов'язані з появою нових форматів торговельних об'єктів. Завдяки зростанню роздрібних мереж збільшується кількість магазинів, які відповідають новим сучасним форматам[390].

Формат магазину – складне поняття, яке залежно від сукупності значної кількості факторів визначає стандарти і технологію роботи об'єкта роздрібної торгівлі.

Формат торгівлі – це сукупність параметрів, за якими визначається належність торговельного підприємства (як мережевого або незалежного) до одного з розповсюджених у світовій практиці видів. До основних параметрів, які визначають належність торговельного підприємства до певного формату торгівлі, відносять: 1) площу торговельного залу; 2) кількість асортиментних найменувань; 3) кількість розрахунково-касових вузлів; 4) наявність продукції власного виробництва; 5) форму обслуговування; 6) чисельність персоналу; 7) середню кількість покупок за день; 8) вид ціни; 9) сервіс, що надається;

[390] Чорна М. В., Кушнір Т. Б., Волосов А. М. Світовий рітейл: тенденції розвитку та конкурентні позиції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.* 2016. Вип. 1(1). С. 293–300.

10) години роботи; 11) оборот за певний період (день, місяць, рік); 12) оборот з одиниці площі; 13) площу складських, допоміжних, адміністративних приміщень.

Від вибору формату значною мірою залежатимуть планування торговельного залу, набір обладнання, кількість персоналу, асортимент, принципи розстановки товару, вибір рекламоносіїв.

У Державних будівельних нормах України «Будинки і споруди. Підприємства торгівлі. ДБН В.2.2-23:2009» від 1 липня 2009 року надається визначення понять та обов'язкові вимоги до приміщень роздрібної торгівлі залежно від їх класифікаційної відповідності, а саме асортименту, площі, форми обслуговування та особливостей будівлі. Підприємства торгівлі за цією класифікацією можуть бути поділені на кіоск, магазин, вбудований магазин (крамницю), вбудовано-прибудований магазин (крамницю), павільйон, універмаг, торговельний центр, універсам (супермаркет), мінімаркет, гіпермаркет, ринковий комплекс, прибудований магазин (крамницю)[391].

Від вибору формату значною мірою залежатимуть планування торговельного залу, набір обладнання, кількість персоналу, асортимент, принципи розстановки товару, вибір рекламоносіїв.

Роздрібні торговельні підприємства класифікуються за такими ознаками:

• вид асортименту, що реалізується.

Асортимент товарів – важлива ознака класифікації підприємств роздрібної торгівлі. Залежно від виду асортименту розрізняють такі види магазинів: універсальні, спеціалізовані, вузькоспеціалізовані магазини, магазини з комбінованим асортиментом, магазини зі змішаним асортиментом товарів.

Універсальні магазини – магазини, що реалізують універсальний асортимент продовольчих та/або непродовольчих товарів. Прикладом універсальних продовольчих магазинів є: універсам (супермаркет), гіпермаркет; універсальних непродовольчих – універмаг.

Під спеціалізацією у торгівлі розуміють обмеження асортименту товарів однієї або кількома товарними групами. Спеціалізація магазинів – це форма розподілу праці між магазинами з продажу окремих груп товарів з метою найбільш повного задоволення попиту населення.

[391] ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» : Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267

Спеціалізовані магазини – магазини, що реалізують одну групу товарів («Одяг», «Взуття», «Меблі» тощо) або частину товарної групи («Дитячий одяг», «Спортивні товари»). Якщо спеціалізований магазин, крім основної групи товарів, у незначній кількості торгує супутніми товарами, то він вважається спеціалізованим.

Вузькоспеціалізовані магазини – магазини вузьконаправленого, проте комплексного асортименту («Товари для дітей», «Товари для дому», «Спорт і туризм»). Ці магазини пропонують вузький, але глибокий асортимент товарів, так як працюють з однією товарною групою або її частиною. Товарообіг від товарів основного асортименту становить 80 %. Основна відмінна риса – насиченість і глибина асортименту, а також надання сервісних послуг під час вибору товару.

Магазини з комбінованим асортиментом товарів – магазини, що реалізують кілька споріднених груп товарів, пов'язаних єдністю попиту (наприклад, «Галантерея – парфумерія») або задовольняють будь-які потреби покупців («Господарські товари», «Товари для садівника» тощо).

Магазини зі змішаним асортиментом товарів – магазини, що реалізують окремі види продовольчих і непродовольчих товарів;

• формати.

За форматами торгівлі розрізняють: універмаг, гіпермаркет, універсам (супермаркет), міні-маркет, конвініенс стор, магазин-склад, торговельний центр, ринковий комплекс.

Універмаг – магазин (крамниця) торговельною площею понад 2500 м^2 із широким асортиментом непродовольчих товарів понад 10 тисяч асортиментних позицій[392].

Гіпермаркет – магазин (крамниця) самообслуговування торговельною площею понад 2 500 м^2 з асортиментом продовольчих та непродовольчих товарів понад 15 тисяч асортиментних позицій[393].

Універсам (супермаркет) – магазин (крамниця) самообслуговування торговельною площею від 400 м^2 до 2 499 м^2 з асортиментом продовольчих і непродовольчих товарів понад 5 тис. асортиментних позицій. Зауважимо, що цей магазин має широкий спектр продовольчих

[392] ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» : Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267
[393] Там само.

товарів, але через незначну площу має меншу кількість непродовольчих товарів[394].

Міні-маркет – магазин (крамниця) самообслуговування торговельною площею до 200 м^2 з асортиментом продовольчих товарів не менше 500 асортиментних позицій[395].

Конвініенс стор («зручний магазин») – невеликий магазин з продовженими годинами роботи і з обмеженим асортиментом продуктів високого ступеня готовності (як доповнення до великого магазину). Це маленькі магазини площею від 20 до 300 м^2 з асортиментом від 500 до 1 500 найменувань. Здебільшого магазин розташовується в легкодоступному та зручному місці, має невелику стоянку для автомашин і часто реалізує бензин, тому може розташовуватися на автозаправках[396].

Магазин-склад – підприємство роздрібної торгівлі з торговою площею від 650 м^2, що реалізує продовольчі і/або непродовольчі товари універсального асортименту (за методом самообслуговування) переважно з транспортної тари населенню, підприємствам для подальшого перепродажу, для використання в дрібному виробництві або надання послуг населенню[397].

Торговельний центр – група торговельних об’єктів, зосереджених в одному місці і керованих як одне ціле, які за своїми типами, розмірами та місцем розташування функціонально відповідають потребам торговельної зони, яку вони обслуговують[398].

Ринковий комплекс – комплекс взаємопов’язаних підприємств ринкової торгівлі з підприємствами роздрібної торгівлі та підприємствами харчування, побутового і комунального обслуговування (прибєктний готель)[399];

---

394 ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» : Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267
395 Там само.
396 Форми організації роздрібної торгівлі і класифікація роздрібних торговельних підприємств. Сучасні формати (типи) роздрібних торгових підприємств. URL : http://um.co.ua/9/9-5/9-54241.html
397 Там само.
398 ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» : Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267
399 Там само.

• рівень цін.

За рівнем роздрібних цін розрізняють такі формати магазинів роздрібної торгівлі, як дискаунтер, дисконтний магазин, комісійний магазин, секонд хенд, стоковий магазин.

Дискаунтер – продовольчий магазин із торговою площею від 1 000 м^2, такий формат найбільш поширений в Європі, де і з'явився (Німеччина); існує у двох різних версіях:

– жорсткий дискаунтер (hard discount store), який майже повністю орієнтований на власні торгові марки і низький рівень цін;

– м'який дискаунтер (soft discount stores), що пропонує більш широкий вибір фірмових виробів і свіжих продуктів харчування[400].

Дисконтний магазин – здійснює продаж товарів зі знижкою власникам спеціальних дисконтних карток, які можуть бути поіменні та на пред'явника. Фінансова схема роботи з дисконтними картками встановлюється продавцем: справляється певна авансова сума, може сплачуватись вартість виготовлення картки або картка видається безкоштовно за умови купівлі товару на велику суму[401].

Комісійний магазин – магазин, що здійснює роздрібний продаж товарів, прийнятих від юридичних або фізичних осіб на комісійних засадах. Власник товару, що здав його у магазин, отримує заздалегідь обумовлений відсоток від його вартості після реалізації. Вартість товару встановлюється за згодою продавця.

Секонд хенд – магазин, що реалізує зовсім дешеві непродовольчі товари, що були раніше у вжитку. Речі однопрофільного призначення можуть групуватись і продаватися за принципом «усе за єдиною ціною».

Стоковий магазин – це магазин, у якому розпродуються товари попередніх сезонів з уцінкою. Це дорогі товари відомих марок, які з причини завершення сезону і непродажу їх за високими цінами у бутиках надходять у стоковий магазин і реалізуються за нижчими цінами.

Аналізуючи нормативно-правову базу, бачимо, що відсутні тлумачення деяких наявних форматів роздрібної торгівлі, таких як, наприклад, бутик, дискаунтер, дрогері, молл, торговельно-розважальний

[400] Основні формати роздрібної торгівлі. URL : http://commercialproperty.ua/ references/retail.php

[401] Характеристика магазинів за рівнем роздрібних цін. URL : https://infopedia.su/ 18xf4e3.html

центр, торгова галерея, торговельний дім тощо. Однак у практиці розвитку роздрібної торгівлі вони є, а отже, необхідно мати загальну уяву щодо змісту кожного з них.

Нижче назвемо формати, які існують у діловому осередку, проте не використовуються в науковій літературі. Ці формати застосовуються у роздрібній торгівлі непродовольчими товарами, функціонують у межах сучасних торговельних центрів.

Бутік (фр. boutique – невеликий магазин модних і дорогих товарів). Магазин ексклюзивного одягу й аксесуарів, які можуть бути офіційними торговими точками знаменитих будинків моди. Бутіки бувають монобрендовими і мультибрендовими.

Концепт стор (англ. concept store – багатофункціональний магазин). У нашій країні вони не досить поширені, але в Європі користуються популярністю. Концепт стори припускають, що продаються в них предмети, часто абсолютно різнорідні, але їх об'єднує якась ідея, концепт.

Корнер (англ. corner – кут) – відділ, фірмова секція будь-якої марки одягу, косметики, що міститься не в окремому, відгородженому стіною і дверима приміщенні, а в загальному просторі великої торгової площі, але з власним оригінальним оформленням, з використанням рекламної атрибутики.

Шоу-рум (англ. showroom – демонстраційний зал) – це приміщення з демонстраційним залом, де виставлені зразки колекцій брендів, що представляються.

Аутлет (англ. outlet – ринок збуту; retail outlet) – це той же формат дисконту, що спеціалізується на продажу брендів одягу зі значними знижками. Концепція цього формату – дати споживачам можливість купувати якісний одяг відомих брендів зі знижками від 30 до 80 %. Більшість аутлетів розташовується у промислових або заміських зонах, що економить витрати на оренду торгової площі. Як правило, це не поодинокі магазини, а великі торговельні центри (наприклад, Аутлет-центр «Мануфактура», м. Київ).

ПопАп Стор (Pop-Up Store – від англ. pop-up – вискакує). Кожен магазин працює певний відрізок часу і зникає. Здебільшого існують у прохідній частині торговельних центрів.

Дрогері (нім. drogerie – аптекарський магазин). Він, на відміну від класичної аптеки, є магазином самообслуговування, що пропонує побутову хімію, засоби гігієни і косметики, аксесуари, біжутерію, іграшки та білизну. Оминути ці формати було неможливо з точки зору того, що аналіз ринку продуктового рітейлу проводять і за такими ознаками класифікації.

Сучасний торговельно-розважальний центр (молл) – це багатофункціональна громадська будівля, що включає сукупність магазинів та інших закладів: кафе, бари, казино, кінотеатр, боулінг, інші розважальні заклади, які надають культурно-розважальні та соціально-побутові послуги. Основним видом послуг, що надають торговельно-розважальні центри, є послуги торгівлі та різні види розваг.

В усіх ТРЦ присутня значна кількість різноманітних торговельних закладів, які надають широкий асортимент послуг з купівлі-продажу промислових і продовольчих товарів.

Визначення ТРЦ у ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» немає, проте сам термін «торгово-розважальний центр» підказує, що до зазначеного вище визначення торговельного центру додано розважальну функцію[402]. К. Мезенцев у статті дає визначення: «ТРЦ – це одна або кілька будівель, що включають сукупність магазинів та різноманітних закладів, що надають культурно-розважальні та соціально-побутові послуги, які об'єднані між собою пішохідними алеями»[403].

Крім визначення, К. Мезенцев визначає мол як синонім ТРЦ. Ототожнює ці два поняття у своїх роботах і Л. В. Ключко[404].

ТРЦ відіграють значну роль у структурі роздрібної торговельної мережі. Порівнюючи торговельно-розважальний центр із традиційним магазином, необхідно зазначити основні принципові відмінності. По-перше, на відміну від магазина, який отримує прибуток від торговельної

---

[402] ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» : Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267

[403] Мезенцев К. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація. *Часопис соціально-економічної географії :* міжрегіональний зб. наук. пр. Х., 2011. Вип. 11(2). С. 52.

[404] Ключко Л. В. Суспільно-географічні особливості торгово-розважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 1 (69). С. 186–193.

діяльності, основним джерелом прибутку торговельно-розважального центру є здача торговельних площ в оренду. По-друге, дослідження показали, що торгово-розважальні центри надають споживачам нові функціональні корисності, які непритаманні іншим формам торгівлі – комунікативну і соціальну, які не надають інші формати роздрібної торгівлі.

Ні в одному нормативно-правовому акті нашої держави не закріплено поняття торгово-розважального центру, тому вважаємо за доцільне внести зміни до чинного законодавства та закріпити правовий статус ТРЦ та вищезгаданих підприємств, які існують у діловому осередку, зокрема до ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди», до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» та, за умови прийняття, до Закону України «Про внутрішню торгівлю».

На своєму шляху від виробника до споживача товари, зазвичай, проходять низку етапів (закупівля сировини, виробництво, розподіл у порядку оптової торгівлі), опосередкованих різними правовими формами.

Однією із таких правових форм, яка найбільш відповідає ринковим відносинам і, по суті, є універсальною формою фіксування товарно-грошових відносин, є договір. За допомогою договорів опосередковуються зв’язки між суб’єктами господарсько-торговельної діяльності, а також між ними та покупцями. Вивчення сучасних законодавчих особливостей укладення договорів у сфері господарсько-торговельної діяльності має сенс у контексті трансформації форм торгівлі та об’єктів господарсько-торгових угод відповідно.

Загальновідомо, що господарсько-торговельна діяльність опосередковується як публічно-торговельними відносинами (які пов’язані з державним регулюванням), так і приватно-торговельними. До форм здійснення господарсько-торговельної діяльності, передбачених ч. 3 ст. 263 ГК України, належать: матеріально-технічне постачання і збут (поставка і купівля-продаж); енергопостачання; заготівля (договір контрактації сільськогосподарської продукції); оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні

торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу (агентські договори, комісії, доручення, транспортно-експедиційної діяльності тощо)[405]. Тобто наведений перелік господарських договорів, якими опосередковується господарсько-торговельна діяльність, не є вичерпним.

Сучасна юридична думка договором визнає угоду двох або більше сторін про встановлення, зміну або припинення відповідних прав та обов'язків. Аналізуючи відносини, у сфері яких широко застосовується господарський договір, А. А. Манжула та В. І. Куріпко зазначають, що він (договір) є правовою формою взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою, що визначає їх майнові зобов'язання і спрямований на досягнення певного результату господарювання. Саме тому у визначенні поняття «господарський договір» варто враховувати і загальні категорії майнового договору, і особливі його ознаки, відображені у господарському законодавстві[406].

У зв'язку із цим слушним є висновок про те, що господарський договір – це регулятор конкретних (одиничних) господарських відносин (зв'язків) між суб'єктами господарської діяльності, умови дії якого визначають самі суб'єкти.

Сучасні потреби у сфері реалізації продукції характеризуються кількома специфічними особливостями, які полягають в одночасному розвитку таких способів реалізації продукції, як комерційне посередництво, виробничо-збутова діяльність підприємств, ярмаркова, аукціонна та біржова торгівля, торгівля з використанням інтернет-магазинів та поштового зв'язку тощо.

У юридичній літературі зустрічається класифікація торгових договорів, яка поділяє їх на чотири групи:

1) реалізаційні договори;
2) посередницькі договори;
3) договори, що сприяють торгівлі;
4) організаційні договори.

---

[405] Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[406] Манжула А. А., Куріпко В. І. Особливості укладення договорів у сфері господарсько-торгівельної діяльності. *Наукові записки. Серія: право.* 2021. Випуск 10. С. 30–33.

Договори на реалізацію майна є найчисленнішою групою договорів у сфері торговельної діяльності.

Правове регулювання відносин, пов'язаних з договорами на реалізацію майна, здійснюється:

– Господарським кодексом України (щодо поставки – стст. 264–271, контрактації сільськогосподарської продукції – стст. 272–274, енергопостачання – стст. 275–277)[407];

– Цивільним кодексом щодо купівлі продажу – стст. 655–697, поставки – ст. 712, контрактації сільськогосподарської продукції – ст. 713, постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу – ст. 714, міни – стст. 715–716[408];

– спеціальними законами: «Про захист прав споживачів»[409], «Про трубопровідний транспорт»[410], «Про ринок електричної енергії»[411], «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності»[412], «Про нафту і газ»[413] та ін.), а також численними підзаконними нормативно-правовими актами.

Зміст торгово-господарського договору становить його умови як узгоджені сторонами, так і ті, які приймаються ними як обов'язкові відповідно до чинного законодавства. Причому переважна більшість

---

[407] Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[408] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[409] Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[410] Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05.1996 №192/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[411] Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[412] Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності : Закон України від 23.12.1998 №351-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[413] Про нафту і газ : Закон України від 12.07.2001 № 2665-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

правових норм, що визначають умови договорів, має диспозитивний характер. Це означає, що сторони в договорі можуть відступити від їх змісту і врегулювати свої відносини на власний розсуд як зазначено в ст. 6 ЦК України[414].

Відповідно до ч. 1 ст. 698 ЦК України договір роздрібної купівлі-продажу – це договір, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товарів, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його[415].

Договір роздрібної купівлі-продажу товарів, як і всі цивільно-правові договори, містить дві основні стадії укладення – оферту та акцепт. Договір роздрібної купівлі-продажу товарів належить до договорів приєднання, де акцептант фактично долучається до завчасно встановлених оферентом умов. Специфікою такого договору також є те, що він є публічним договором і укладається за правилами публічної оферти відповідно до ст. 698 ЦК України[416]. Отже, підприємець, який займається роздрібною торгівлею, бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів кожному, хто до нього звернеться згідно зі ст. 633 ЦК України[417].

Ураховуючи той факт, що продавець у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів фактично не підпадає під принцип свободи договору у частині щодо вільного вибору контрагента, оскільки не може вирішувати самостійно і на власний розсуд, із яким покупцем йому укладати договір та чи укладати договір взагалі, то першим кроком, необхідним для укладення як договору роздрібної купівлі-продажу, так і іншого цивільно-правового договору, є дія сторони, що полягає у пропозиції укласти договір іншій стороні, або оферта, від якої надалі залежить виникнення договірних правовідносин.

Законодавство не встановлює особливих вимог щодо форми публічної оферти. Відтак вона може бути зроблена як в усній (під час безпосереднього спілкування сторін) чи письмовій формі (коли оферент

---

[414] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[415] Там само.

[416] Там само.

[417] Там само.

направляє лист чи проєкт договору), так і за допомогою вчинення конклюдентних дій (наприклад, у випадках публічної оферти, коли продавець виставляє товар у магазині)[418].

Зазначаючи про оферту у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів, варто зазначити, що вимоги до її змісту різняться залежно від способу її поширення та не є однаковими.

Ч. 1 ст. 699 ЦК України встановлює вимоги до змісту публічної оферти, яка розповсюджується за допомогою реклами чи каталогів. Так, пропозиція товару в рекламі, каталогах, а також інших описах товару, звернених до невизначеного кола осіб, є публічною пропозицією укласти договір, якщо вона містить усі істотні умови договору[419]. Наведена норма містить правило, протилежне закріпленому у ч. 2 ст. 641 ЦК України, а це свідчить про те, що законодавець відступив від загального правила, встановленого для оферти, надавши продавцям більш гнучкі механізми для реалізації своїх товарів[420].

У положеннях ч. 2 ст. 699 ЦК України закріплено й інший вид публічної оферти, можливий у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів. Так, виставлення товару, демонстрація його зразків або надання відомостей про товар (описів, каталогів, фотознімків тощо) у місцях його продажу є публічною пропозицією укласти договір незалежно від того, чи вказана ціна та інші істотні умови договору купівлі-продажу, крім випадків, коли продавець визначив, що відповідний товар не призначений для продажу[421].

Другим кроком, необхідним для укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів, є надання покупцем акцепту, щодо форми якого у ЦК України також не існує спеціальних вимог. Відтак акцепт покупця, як і оферта продавця, можуть бути надані як в усній, так і у письмовій формі, а також шляхом вчинення конклюдентних дій.

Ч. 1 ст. 640 ЦК України момент укладення договору пов’язує із моментом одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. За загальним правилом,

---

[418] Денисюк В. В. Оферта як стадія укладення цивільно-правового договору. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 91–95, 92.

[419] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[420] Там само.

[421] Там само.

договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору (ст. 638 ЦК України)[422]. Отже, щоб договір вважався укладеним, крім обов'язковості досягнення сторонами згоди з істотних умов договору, необхідним є ще дотримання встановленої форми договору.

У ст. 205 ЦК України передбачено дві можливі форми зовнішнього волевиявлення сторін – усна або письмова (електронна).

ЦК України не встановлює вимог щодо необхідності додержання сторонами конкретної форми в укладенні договору роздрібної купівлі-продажу товарів. Водночас відсутність у ЦК України положень щодо форми такого договору не можна віднести до позитивних аспектів, адже неврегульованість подібних питань може призвести до зловживань із боку продавців і, як наслідок, до порушення прав покупців, які не завжди мають спеціальні знання у цій галузі. Також ЦК України не містить положень, які б визначали, з якого моменту договір роздрібної купівлі-продажу товарів вважається укладеним, за виключенням, коли продаж товарів здійснюється з використанням автоматів, де такий різновид договору роздрібної купівлі-продажу товарів вважається укладеним із моменту вчинення покупцем дій, необхідних для одержання товару (ст. 703 ЦК України)[423].

Більш ширше і детальніше щодо форми договору відображено у п. 7 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», де зазначено, що договором є усний чи письмовий правочин між споживачем і продавцем про якість, терміни, ціну та інші умови, за яких реалізується продукція, а підтвердження вчинення усного правочину оформляється квитанцією, товарним чи касовим чеком, квитком, талоном або іншими документами[424]. Проте наведена стаття не містить чітко сформульованого положення щодо власне моменту укладення такого усного договору. Деяка відповідь на поставлене питання міститься у судовій практиці, де оплату товару у разі укладення усного договору

[422] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).
[423] Там само.
[424] Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

роздрібної купівлі-продажу товарів прийнято вважати і моментом укладення договору, і одночасним проявом акцепту покупцем[425] [11], що вбачається цілком виправданим, адже лише дія щодо оплати товару може розцінюватися як повне і безумовне погодження покупця з усіма істотними умовами договору роздрібної купівлі-продажу товарів.

Погоджуємося з позицією А. О. Паєнок, що договір роздрібної купівлі-продажу товарів усно варто укладати тоді, коли відсутній часовий проміжок між моментами виникнення і припинення прав та обов'язків між сторонами, а точніше, коли він укладається і виконується на місці і фактично одномоментно. Коли часовий проміжок між укладенням і виконанням договору роздрібної купівлі-продажу товарів присутній, доцільним видається його оформлення *у*письмовій формі, що надалі допоможе сторонам уникнути багатьох непорозумінь та посприяє захисту їх прав[426].

Незважаючи на той факт, що Закон України «Про захист прав споживачів» як підтвердження укладення усного договору роздрібної купівлі-продажу товарів, крім квитанції, товарного чи касового чеку, допускає й інші документи, суди у трактуванні документів, які можуть підтверджувати укладення цього договору, часто допускаються помилок. Наприклад, Луцьким міськрайонним судом Волинської області не було взято до уваги розписку продавця про продаж товару покупцеві як факту, який здатен підтвердити укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів, адже, на переконання суду, таким доказом може бути лише розрахунковий документ[427]. Однак, відповідно до загальних засад вчинення правочину, а саме відповідно до ч. 2 ст. 206 ЦК України, вчинення усного правочину підтверджується документом, що містить підставу сплати суму одержаних коштів[428].

---

[425] Рішення Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 26 серпня 2015р. у справі № 446/96/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/54320419 (дата звернення: 15.11.2022).

[426] Паєнок А. О. Правова характеристика порядку укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5, т. 1. С. 102–107, 105 с.

[427] Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 лютого 2016 р. у справі № 161/14631/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55990176 (дата звернення: 15.11.2022).

[428] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

Зважаючи на позицію законодавця, на нашу думку, суд все ж таки мав взяти до уваги наявність розписки та оцінити її як доказ укладення усного договору. Абсолютно протилежне рішення прийняте Теплицьким районним судом Вінницької області, який у розгляді справи врахував розписку продавця як доказ укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів[429].

Досить специфічною та неврегульованою є процедура укладення та визначеності форми (усна чи письмова) договору роздрібної купівлі-продажу товарів, що укладається за допомогою засобів дистанційного зв'язку, враховуючи, що вільний рух товарів та послуг впливає не лише на бізнес-сектор, але й також на окремих людей, а це означає необхідність для споживачів бути здатними отримувати доступ до товарів та послуг, що надають інші держави, на тих самих умовах, що і для населення їхніх держав.

Для споживачів транскордонний дистанційний продаж може бути одним з найбільш істотних наслідків наповнення внутрішнього ринку, зважаючи на те, що для стабільного функціонування внутрішнього ринку ведення споживачем підприємницької діяльності поза межами держави є істотним, навіть якщо на території держави постійного проживання споживача розміщена філія підприємства;

На сьогодні запровадження новітніх технологій збільшує кількість способів отримання споживачами інформації про пропозиції в будь-якому місці та розміщення замовлень.

Відповідно до Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями, договір, укладений на відстані, укладається за допомогою використання сторонами засобів дистанційного зв'язку, зокрема таких як телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі «Інтернет» тощо[430].

Аналізуючи положення Директиви 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про захист прав споживачів у дистанційних контрактах»

---

[429] Рішення Теплицького районного суду Вінницької області від 29 вересня 2015 р. у справі № 144/1026/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Яеу^/51595051 (дата звернення: 15.11.2022).

[430] Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями : наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 р. № 103 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07#Text (дата звернення: 15.11.2022).

від 20 травня 1997 року[431], можна зауважити, що її положення зосереджені не на визначенні форми дистанційних договорів, а радше на тонкощах регулювання питань, пов'язаних із використанням засобів дистанційного зв'язку під час укладення таких договорів.

Моментом укладення дистанційного договору роздрібної купівлі-продажу товарів у простій письмовій формі необхідно вважати ту ж видачу покупцеві розрахункового документа, який фактично є підтвердженням оплати товару, тобто підтвердженням виконання з боку покупця свого обов'язку. Але на практиці, у разі придбання товару за допомогою засобів дистанційного зв'язку найчастіше зустрічаються два види оплати такого товару, а саме: попередня оплата та оплата товару після його одержання.

Отже, коли умовами оферти встановлена оплата товару після його одержання, моментом укладення дистанційного договору роздрібної купівлі-продажу товарів необхідно вважати момент направлення покупцем продавцю згоди на укладення договору (акцепту) у вигляді або заповненого бланку, або у формі звичайного повідомлення, або натискання відповідної клавіші тощо. Якщо умовами оферти встановлена попередня оплата товару, то моментом укладення дистанційного договору роздрібної купівлі-продажу товарів вважатиметься оплата товару, яка і відіграватиме роль акцепту[432].

Отже, господарсько-торгові відносини становлять платформу поліпшення договірних відносин під час їх виникнення між суб'єктами господарювання. Зазначимо, що такі відносини врегульовуються поза сферою приватного права та окреслюються у площині публічних відносин. У сучасних реаліях трансформація правового регулювання торгово-господарського та договірного законодавства є одним із ключових завдань української правової науки як одного з аспектів ефективності встановлення позитивних торговельних комунікацій між Україною та країнами ЄС у рамках інтеграційних процесів економіки.

---

[431]Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах: Директива Європейського парламенту та Ради № 97/7/ЄС від 20 травня 1997 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_245#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[432] Паєнок А. О. Правова характеристика порядку укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5, т. 1. С. 102–107, 106.

РОЗДІЛ 4
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

4.1. Загальна характеристика сучасної моделі ринку електроенергії в Україні

Важливою інфраструктурною складовою господарського комплексу будь-якої сучасної держави є електроенергетична галузь, адже вона має стратегічне значення для існування та розвитку національної економіки в цілому й одночасно є незамінною у задоволенні нагальних потреб населення. Тому серед актуальних завдань економічної політики України чільне місце посідає забезпечення впорядкування і модернізація ринку електричної енергії, запровадження ефективних механізмів його державного регулювання на засадах економічної ефективності, енергетичної безпеки, перспективних напрямів розвитку в аспекті світових тенденцій. До того ж реформування ринку електроенергії є важливим кроком у напрямі євроінтеграції України в межах єдиного енергетичного простору. Усе це змушує Україну запроваджувати нові правила організації та функціонування внутрішнього ринку, удосконалювати систему правового регулювання, спрямовану на захист прав та інтересів споживачів, підвищення ефективності та надійності роботи електроенергетичної галузі, забезпечення енергетичної безпеки країни. Вищезазначене зумовлює актуальність питань реформування моделі ринку електроенергії, зокрема питань економіко-правового забезпечення такого реформування, приналежність цих питань до кола найважливіших юридично-наукових та практичних проблем.

У науково-юридичній площині модель ринку електричної енергії не ставала об’єктом спеціальних досліджень, проте вивчення цієї проблеми здійснювалось у межах тем, пов’язаних з державним регулюванням енергетичної сфери, що здійснювалось такими науковцями, як Я. С. Бенедик, С. В. Казанський, Б. А. Слупський, В. Б. Авер’янова, О. Ф. Андрійко та іншими.

Пострадянська модель оптового (гуртового) ринку електричної енергії в Україні безумовно дозволила покращити роботу галузі та заклала підвалини переходу до ринкової економіки. Оптовий ринок електроенергії України (далі – ОРЕ) було створено 1997 року за зразком моделі Пулу електроенергії Англії та Уельсу, яка функціонує за схемою ринку «єдиного покупця». Правове регулювання здійснювалось відповідно до Закону України «Про електроенергетику»[433]. Модель базувалась на тому, що генеруючі компанії виробляли електроенергію і продавали її Державному підприємству «Енергоринок», яке надалі перепродавало її розподільчим компаніям (обленерго і незалежним постачальникам). Далі обленерго та незалежні постачальники розподіляють електроенергію між роздрібними та великими промисловими споживачами. За всіх своїх переваг така модель мала певні недоліки. По-перше, відсутність прямих контрактів з виробниками обмежує конкуренцію в сфері роздрібного постачання. По-друге, рядовий споживач не може вимагати належної якості енергопостачання. По-третє, відбувалось обмеження можливостей розвитку міжнародної торгівлі електроенергією та інтеграції до Європейського ринку. До того ж недостатній рівень тарифів і, як наслідок, недоотримання генеруючими компаніями коштів за вироблену електроенергію не дозволяє їм інвестувати в модернізацію потужностей. Останні 20 років в Україні майже не вводилися нові потужності традиційної генерації, що значно підвищило середній вік генеруючих активів. Так, 2010 року відсоток блоків ТЕС віком більше 40 років дорівнював 38 %, водночас як у ЄС цей показник становив 22 %[434].

Упродовж тривалого часу робота ОРЕ, як і української енергетичної галузі в цілому, була нестабільною. Це було пов’язано з проблемами неплатежів та накопиченої заборгованості за спожиту електроенергію. Зокрема, до 2000 року переважали різні форми бартерних розрахунків, і тільки незначна частина оплати здійснювалась грошовими коштами. Від цього страждали генеруючі компанії, доходи

[433] Про електроенергетику : Закон України від 16.10.1997 № 575/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[434] Реформа ринку електроенергії в Україні. URL : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2012/Policy_Paper_4_final.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

яких від продажу електроенергії не покривали найнеобхідніших потреб. Негативно вплинула на ефективність функціонування ОРЕ також відсутність деяких правил (наприклад, щодо кредитного покриття) та технічної інфраструктури (системи обліку та інформаційні системи для оператора ринку та оператора системи), необхідних для нормального функціонування ринку електроенергії. Разом зі специфічними проблемами, характерними для електроенергетичної галузі України, неефективність моделі Пулу обумовлюється також власними недоліками, які були виявлені, зокрема, впродовж десятирічного функціонування Пулу Англії та Уельсу.

Перш ніж перейти до подальшого аналізу розвитку ринку електричної енергії, пропонуємо з'ясувати, які найпоширеніші підходи до організації ринку електроенергетичних послуг існують на практиці.

Б. А. Слупський зазначає, що, незважаючи на значну різноманітність можливих структур, прийнято розрізняти чотири основні моделі організації ринку електроенергії[435]:

1. Регульована монополія (відсутність конкуренції).
2. Єдиний покупець.
3. Конкуренція на оптовому ринку, коли є декілька виробників і декілька покупців електроенергії (розподільно-збутових компаній), які монопольно розподіляють електроенергію у межах певних адміністративно-територіальних одиниць.
4. Конкуренція на роздрібному та оптовому ринку (вільний ринок), коли вільно конкурують один з одним як виробники, так і постачальники електроенергії.

Вищезазначені моделі характеризуються послідовним розширенням можливостей і сфер конкуренції, тому іноді вони можуть бути етапами переходу в електроенергетиці від монополії до вільного ринку.

Якщо свідчити про регульовані монополії на енергетичних ринках, то тут варто зазначити, що йдеться про природні монополії. Наявність єдиного суб'єкта, який буде здійснювати певну діяльність на ринку, виправдовується економічною доцільністю, питаннями енергетичної безпеки та інтересами кінцевих споживачів. Основним

[435] Слупський Б. А. Основні моделі ринків електроенергетики та особливості їх державного регулювання: порівняльний аналіз. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09sbvrpa.pdf

недоліком цієї моделі є те, що держава, встановлюючи тариф, керується, витратним принципом формування тарифів, тобто за всі витрати монополіста платить кінцевий споживач. У разі неможливості кінцевого споживача до сплати тарифів витрати можуть субсидіюватися з державного бюджету. У компанії-монополіста немає особливих стимулів для підвищення ефективності виробництва заради зниження витрат, як експлуатаційних, так і капітальних. Навіть навпаки, у приватних компаній є стимул до завищення капітальних витрат для збільшення свого основного капіталу.

З часом було знайдено спосіб уникнути і цього недоліку шляхом встановлення стимулюючого тарифоутворення (RAB-регулювання), суть якого з'ясуємо згодом.

Ринок єдиного покупця від регульованої монополії відрізняється наявністю ряду генеруючих потужностей, якими володіють різні власники (держава також може бути серед них). Окремо існує уповноважений державою суб'єкт, який здійснює закупівлю електроенергії в генерації та згодом збуває її за оптовими цінами, після чого постачальники продають цю електроенергію кінцевим споживачам. Таку модель часто кличуть моделлю недосконалої конкуренції.

На думку Б. А. Слупського, така модель стимулює розвиток конкуренції між виробниками електроенергії, однак це не так. Тарифоутворення для генеруючих компаній за цією моделлю так само врегульоване, що не спонукає їх здешевлювати витрати на свою діяльність. Конкуренція в цьому випадку існує лише між оптовими покупцями електричної енергії, що купують її у єдиного оптового продавця.

Конкуренція на оптовому ринку істотно відрізняється від попередніх моделей. Усі електрогенеруючі компанії, які існують на ринку, є незалежними виробниками і конкурують між собою за право продажу електроенергії трейдерам та постачальникам. Водночас роль єдиного покупця залишається істотною лише щодо роздрібної торгівлі. Комерційні споживачі (бізнес) отримують електроенергію за ринковими цінами.

Роздрібна модель ринку передбачає впровадження повноцінної конкуренції, де постачальники електроенергії конкурують між собою за кінцевого споживача, а оператор системи передачі та оператори системи розподілу відповідають виключно за належний стан та функціонування мереж. Щодо до останніх зберігається наявність державного регулювання.

Жодна із зазначених моделей не існує на практиці в чистому вигляді. Вибір державами тієї або іншої моделі організації ринку електроенергії для реформування залежить від безлічі чинників. Проте виділяються два основні – структура відносин у галузі, що склалася, і структура власності. Конкуренція на оптовому та роздрібному ринках була вибрана Європейським Союзом для створення внутрішнього ринку електроенергії, а також у програмах реформ деяких країн: Фінляндії, Німеччини, Японії, Нідерландів і Португалії.

Отже, Уряд України передбачив поступову трансформацію оптового ринку електроенергії у модель, що відповідала б Європейським стандартам та буде побудована на двосторонніх договорах та балансуючому ринку. Ринок електроенергії за такої моделі складається з енергетичної біржі, балансуючого ринку і двосторонніх договорів, які укладаються поза біржею. Передбачалось, що впровадження повномасштабного конкурентного ринку надасть можливість розширити економічну свободу не лише учасникам оптового ринку, а й споживачам. Така модель дозволить краще стимулювати інвестиції, відображати витрати у ціні, підвищити ефективність роботи та інтегруватися до європейського ринку.

Як зазначають експерти, у 2000–2001 рр. у результаті здійснених урядом заходів було забезпечено стійку тенденцію до досягнення повної оплати за спожиту електроенергію, водночас цілі, які були висунені під час створення ОРЕ, у цілому не були досягнуті. Не було запроваджено механізми ціноутворення, які відображали б реальні витрати на постачання електроенергії споживачам з різними типами навантаження та на надання всіх видів послуг і, відповідно, не була забезпечена ефективна конкуренція між виробниками електроенергії. Надмірне регуляторне втручання в діяльність ринку з метою розв'язання поточних питань посилило механізми адміністративного регулювання за рахунок зниження рівня конкуренції і водночас не сприяло підвищенню ефективності і залученню інвестицій у галузь. У цілому спостерігається рух до централізованого, монополістичного, адміністративно-керованого ринку електроенергії. Принципове вирішення проблеми неплатежів дозволило поставити завдання переходу від моделі ринку «єдиного покупця», обтяженої специфічними особливостями її

українського варіанта, до більш ефективної та орієнтованої на потреби споживачів моделі ринку електроенергії[436].

Сумісною працею провідних українських фахівців та міжнародних консультантів була розроблена і схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 № 1789, Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України (далі – Концепція)[437]. Концепцією визначено коротко- і середньострокові перспективи розвитку ринку електроенергії України – поетапний перехід від моделі ринку «єдиного покупця» до повномасштабного конкурентного ринку електроенергії – ринку двосторонніх контрактів з балансуючим ринком. Концепцією передбачався перехід до повномасштабного конкурентного ринку в три етапи:

- на першому етапі мало бути забезпечене більш повне використання потенційних можливостей існуючої моделі ОРЕ (моделі «єдиного покупця»), усунення негативних наслідків тривалої загальноекономічної кризи та створення умов для переходу до ринку двосторонніх контрактів;
- другий етап передбачає поступове впровадження двосторонніх договорів та балансуючого ринку, паралельну роботу елементів старої і нової структури ринку;
- на третьому етапі передбачається впровадження повномасштабного ринку двосторонніх договорів та балансуючого ринку, а також відповідних систем моніторингу.

Організація роботи щодо впровадження Концепції покладена на Міжвідомчу комісію з координації роботи, пов’язаної з реалізацією концепції функціонування та розвитку ОРЕ, створеною постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2004 № 328. У розробленні та впровадженні положень Концепції беруть участь усі зацікавлені міністерства

[436] Казанський С. В. Ринки електричної енергії: світовий досвід та українські реалії // Методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни «Автоматизовані системи керування та оптимізації режимів енергосистем» студентів спеціальності «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» спеціалізації «Електричні системи і мережі» усіх форм та видів навчання. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/21210/5/ORE_part1.pdf

[437] Про схвалення Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України : Постанова КМУ від 16.10.2002 № 1789 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

та відомства при координуючій ролі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (далі – НКРЕ).

Упродовж першого етапу реалізації Концепції здійснювались заходи, спрямовані на розв'язання проблем, без вирішення яких не можливо перейти до таких етапів розвитку ОРЕ, зокрема:

- забезпечення повної оплати вартості спожитої електроенергії та вирішення проблеми накопиченої заборгованості;
- удосконалення системи економічного регулювання в електроенергетиці;
- удосконалення виробничо-технологічної системи та системи забезпечення роботи ОРЕ;
- формування цілісної правової бази функціонування електроенергетичної галузі.

Упродовж першого етапу реалізації Концепції були забезпечені ключові організаційно-економічні умови для поступового впровадження системи двосторонніх договорів купівлі-продажу електричної енергії між виробником і споживачем або постачальником.

Невиконання повним обсягом передбачених заходів може призвести до дестабілізації ринку електроенергії, що зі свого боку може спричинити кризові явища в інших галузях економіки. Розроблення цілісної нормативно-правової бази нової моделі ринку електричної енергії України відповідно до положень Концепції було передбачено Частиною Е «Впровадження Концепції Оптового ринку електроенергії України» Угоди про позику (Проєкт реабілітації гідроелектростанцій) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку 19 вересня 2005 року і ратифікованої Парламентом України 21 грудня 2005 року (далі – Угода про позику)[438]. У рамках проєкту НКРЕ та іншим зацікавленим сторонам надається консультаційна підтримка з метою забезпечення успішного впровадження Концепції ОРЕ шляхом:

- визначення найефективнішої працездатної моделі ринку та шляху переходу до нової моделі ринку, а також умов і домовленостей, необхідних для успішного впровадження положень Концепції;

[438] Угода про позику (Проєкт реабілітації гідроелектростанцій) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 19.09.2005 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_052#Text (дата звернення: 17.10.2022).

- розроблення проєктів законів, правил, кодексів та угод, які будуть необхідними для запровадження нової моделі ринку;
- підготовки специфікацій програмного і апаратного забезпечення систем телекомунікацій та обліку.

З метою реалізації Частини Е Угоди про позику було проведено тендерну процедуру відбору консультантів відповідно до правил Світового банку, за результатами якої було визначено переможця – консорціум консультаційних компаній на чолі з компаніями KEMA International (Нідерланди) та ECA (Великобританія). Контрактом було передбачено тісну співпрацю між консультантами та Міжвідомчою комісією і її робочими групами.

Ця робота здійснювалась у 2 етапи. На першому етапі, який тривав 5 місяців, консультанти проаналізували сучасний стан справ в електроенергетичному секторі України і запропонували можливі варіанти нової моделі ринку електроенергії України та можливі шляхи переходу від існуючої до перспективної моделі ринку. На підставі цього аналізу 30 листопада 2007 року було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України № 1056 «Про схвалення плану заходів щодо реалізації положень Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України»[439], яким було схвалено план впровадження нової моделі ринку електроенергії.

Після прийняття рішення Уряду розпочався другий етап реалізації проєкту – розроблення основних правил, кодексів та угод, що регламентують функціонування нової моделі ринку електроенергії, а саме:

- ринкові правила для ринку двосторонніх контрактів;
- кодекс балансування та розрахунків;
- кодекс магістральних мереж;
- кодекс розподільних мереж;
- правила ринку допоміжних послуг;
- правила дій у випадках неспроможності постачальників та генеруючих компаній;

[439] Про схвалення плану заходів щодо реалізації положень Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України : розпорядження КМУ від 28.11.2007 № 1056-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2007-%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

- правила кредитних гарантій для балансуючого ринку;
- правила реєстрації учасників ринку, контрактів та точок обліку;
- кодекс обліку електроенергії;
- зразок двосторонніх контрактів;
- угоди про доступ до передавальної системи;
- угоди про доступ до розподільної системи;
- правила моніторингу ринку.

Значний обсяг роботи мав бути виконаний у частині вдосконалення системи регулювання суб'єктів природних монополій. Зокрема, будуть розроблені методології:

- оцінки вартості активів, необхідної для розрахунку бази нарахування прибутку за тарифного регулювання;
- окремого бухгалтерського обліку за видами діяльності;
- встановлення тарифів на послуги магістральних мереж.

Передбачалось, що нова структура та принципи функціонування ринку електроенергії будуть законодавчо закріплені шляхом внесення змін до чинного законодавства та ліцензійних умов, а поетапний перехід до двосторонніх контрактів розпочнеться 2009 року і завершиться 2014 року, однак досягти впровадження напрацювань України змогла лише в середині 2019 року.

2004 року мало місце відхилення від вектора лібералізації ринку електричної енергії через утворення державної монополії – Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України»[440]. Вона централізовано об'єднувала активи виробників і дистрибуційних енергетичних підприємств України. Це сприяло появі дисбалансу в ринковій структурі – де-факто утворилася вертикально інтегрована структура, що виступила монополістом, з одного боку, різнопрофільних видів діяльності в електроенергетичному секторі, а з іншого – взаємозалежних. Згодом, 2014 року, Уряд прийняв рішення про ліквідацію Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України»[441], після чого в

[440] Про утворення Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : Постанова КМУ від 22.06.2004 № 794 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2004-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[441] Про ліквідацію Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : Постанова КМУ від 03.09.2014 № 398 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2014-%D0%BF#n2 (дата звернення: 17.10.2022).

2021 році переглянув своє рішення у зв'язку з наміром передати компанії акції ПАТ «Центренерго» для подальшої приватизації[442, 443]. Така ситуація свідчить про відсутність послідовності в діях Уряду з приводу реформування енергетичної галузі у країні і ринку електроенергії зокрема.

Варто зазначити, що специфіка ринків електроенергії, на відміну від ринків інших товарів, визначається тим, що електроенергію не можна накопичувати – у кожний момент часу кількість виробленої електроенергії має відповідати кількості спожитої електроенергії. Тому для нормального функціонування ринків електроенергії має бути передбачений механізм балансування попиту та пропозиції в реальному часі.

У діючій на той час моделі ринку електроенергії – ринку «єдиного покупця» – балансування забезпечується шляхом щогодинного узгодження попиту та пропозиції на ринку цінових заявок, в якому беруть участь блоки ТЕС. Під час переходу до ринку двосторонніх контрактів для вирішення проблеми небалансів мають бути створені спеціальні механізми балансування – балансуючий ринок.

Отже, повномасштабний конкурентний оптовий ринок електроенергії, що базується на двосторонніх контрактах, охоплює кілька ринків, які відрізняються часовими періодами:

- ринок довгострокових контрактів, на якому покупці та продавці укладають контракти на постачання електроенергії на майбутні періоди, наприклад, на тиждень, місяць чи рік наперед;
- ринок «за добу наперед», на якому покупці та продавці укладають контракти на постачання електроенергії на наступну добу;
- балансуючий ринок, який використовується для узгодження пропозиції електроенергії та попиту на неї («балансування» системи) у реальному часі впродовж доби.

---

[442] Про припинення ліквідації Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : Постанова Кабінету Міністів України від 10.11.2021 № 1174 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2021-%D0%BF#n2 (дата звернення: 17.10.2022).

[443] Уряд хоче об'єднати «Центренерго» з держшахтами та віддати їх на приватизацію. *Економічна правда.* URL : https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/10/679594/

Визначальним для подальшої реформи ринку електроенергії в Україні були 2013–2016 роки. Це пов'язано з прийняттям двох основоположних законодавчих актів: Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України»[444] та Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»[445].

Відповідно до Протоколу про приєднання до Договору про заснування Енергетичного співтовариства передбачається імплементація таких актів, які регулюють функціонування ринку електроенергії:

- Директива 2003/54/ЄС про загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії – забезпечення з 1 січня 2015 року можливості вільного вибору постачальників електричної енергії всіма споживачами; забезпечення недискримінаційного доступу до мережі на основі тарифів; забезпечення прозорих ринкових механізмів купівлі-продажу електрики для забезпечення балансування; впровадження інституту гарантованих постачальників останньої інстанції; юридична та організаційна відокремленість розподільних підприємств;
- Регламент № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії (включає: впровадження правил для здійснення щоденного розподілу міждержавної пропускної спроможності; забезпечення можливості усім учасникам ринку, включаючи постачальників до тарифних споживачів, а також великих кваліфікованих споживачів та генерацій брати участь в аукціонах доступу до пропускної спроможності);
- Рішення комісії 2006/770/ЄС, що вносить зміни в додаток до Регламенту № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії;
- Директива 2005/89/ЄС стосовно заходів для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури включає: встановлення мінімальних правил експлуатації та зобов'язань

---

[444] Про засади функціонування ринку електричної енергії України : Закон України від 24.10.2013 № 663-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[445] Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

щодо надійності постачання електроенергії; запровадження для оператора передачі цілей з якості постачання та ефективності системної надійності; запровадження звітування щодо експлуатаційної надійності мережі, прогнозного балансу на наступні 5 років та інвестиційні наміри на такий період);

- Директива 2001/80/ЄС стосовно встановлення граничного рівня викидів певних забруднювачів до атмосфери великими спалювальними установками;
- План імплементації Директиви 2001/77/ЕЕС стосовно сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії.

Отже, для повномасштабного запровадження нової моделі ринку електричної енергії необхідно було підготувати нормативну, організаційну, технічну та фінансову базу, важливою складовою частиною якої був Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», що передбачав створення:

– ринку двосторонніх договорів (на якому виробники можуть напряму продавати електроенергію за вільними договорами споживачам або постачальникам);

– ринку «на добу наперед» (прозорий та об'єктивний ринок купівлі-продажу на наступну добу);

– балансуючого ринку (на якому купується та продається е/е, виробництво або споживання якої не було заплановано);

– ринку допоміжних послуг (для забезпечення надійності та якості електроенергії, регулювання частоти та підтримки балансу потужності).

Особливе значення в новій моделі ринку електроенергії набуває регулятор ринку. Незважаючи на загальну практику країн ЄС щодо самостійного визначення функцій, компетенції та адміністративних повноважень регуляторів, положення Другого та Третього енергетичних пакетів визначають набір мінімальних компетенцій для регуляторів, які мають бути враховані на національному рівні, а саме:

- національні регулятори повинні бути повністю незалежними від інтересів електроенергетичної та газової промисловості;
- мати окремий юридичний статус та гарантовану фінансову незалежність від будь-якого державного чи приватного підприємства, окреме виділення бюджетних ресурсів та автономію їх використання для виконання своїх обов'язків.

Серед основних проблемних питань впровадження нової моделі ринку електроенергії можна назвати розробку та прийняття основних нормативно-законодавчих актів (вторинного законодавства) щодо реалізації положень Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії», зокрема внесення змін та доповнень до самого Закону та прийняття Закону України «Про державне регулювання у сфері енергетики»[446], щодо встановлення меж компетенцій та повноважень регулятора електроенергетичного ринку.

Також не варто забувати і про статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП, Регулятор). Після прийняття 2016 року Верховною Радою України Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»[445], НКРЕКП став головним органом, спеціально уповноваженим забезпечити ефективне функціонування та розвиток енергетичних ринків України. Незважаючи на те, що внесок Комісії у практичну реалізацію національної реформи ринку енергії неможливо переоцінити, НКРЕКП зіштовхнувся із численними обмеженнями у здійсненні своїх повноважень, зокрема стосовно власної незалежності, гарантованої й фінансовою автономією, стабільності процесу прийняття рішень, своєчасного набрання чинності та виконання регуляторних актів, що негативно вплинуло на сприйняття незалежності Регулятора учасниками ринку[447].

Незважаючи на критику, неодноразово висловлену Секретаріатом Енергетичного Співтовариства, подальше реформування Регулятора було призупинено рішенням Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 5-р/2019, в якому суд, надаючи оцінку правового статусу НКРЕКП, вказав, що Регулятор є органом, непідпорядкованим урядові, тому не може вважатися органом виконавчої

---

[446] Про державне регулювання у сфері комунальних послуг : Закон України від 09.07.2010 № 2479-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[447] Бенедик Я. С. Специфіка регламентації правового статусу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, з огляду на зобов'язання України за угодою про асоціацію та договором про заснування енергетичного співтовариства. *Право і суспільство.* 2020. № 5. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/12.pdf

влади. За своїми функціями, сферою діяльності й повноваженнями вона має ознаки центрального органу виконавчої влади. Оскільки така незалежність Регулятора прямо не передбачена Конституцією, відповідні положення Закону, що регламентують його статус, варто вважати неконституційними[448].

Щоб запобігти зупиненню роботи НКРЕКП, у жовтні 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення конституційних принципів у сферах енергетики та комунальних послуг» (далі – Закон № 394)[449], яким були внесені зміни до положень Закону, що регламентує статус НКРЕКП, зокрема в частині призначення та припинення повноважень її членів, а також підзвітності цього органу.

Цікавим є той факт, що цим же законом сферу енергетики було виведено з-під дії Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», згідно з частиною 2 статті 4 якого: «Дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час державного нагляду (контролю) за дотриманням суб'єктами господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у сферах енергетики та комунальних послуг…»[450]. Тобто тепер НКРЕКП не повинна погоджувати проведення

[448] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13.06.2019 № 5-р/2019 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[449] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення конституційних принципів у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 19.12.2019 № 394-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/394-20#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[450] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#n32 (дата звернення: 17.10.2022).

планових / позапланових перевірок суб'єктів господарювання з Державною регуляторною службою України, а результати перевірок можна оскаржувати лише звернувшись до суду. Отже, на початку 2020 року Регулятор приймає власний Порядок контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов, зменшивши строки періодичності перевірок, розширивши права членів комісії з перевірки та ввівши досить суб'єктивні поняття, такі як «однорідні порушення» та «порушення, що прямо випливають із питань, необхідність перевірки яких стала підставою для проведення позапланової перевірки»[451].

Згідно зі щорічним звітом Секретаріату Енергетичного Співтовариства (Energy Community) з приводу статусу імплементації aquis ЄС у сфері енергетики в Україні за 2021 рік оцінка діяльності Регулятора в цілому є позитивною, однак його статус потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, Секретаріат Енергетичного Співтовариства звертає увагу на те, що нині НКРЕКП є підпорядкованим Кабінету Міністрів України у зв'язку з визнанням Конституційним Судом України неконституційності статусу Регулятора. Реалізація статусу НКРЕКП як незалежного органу можлива лише завдяки внесенню відповідних змін до Конституції України[452].

Фундамент сучасної моделі ринку електричної енергії був закріплений 2017 року з прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії»[453]. За новою моделлю енергія стає товаром, а її ціна визначається ринком. Почали застосовуватись такі механізми регулювання, як ринок двосторонніх договорів (тривалі контракти); ринок на

---

[451] Про затвердження Порядку контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов : постанова НКРЕКП від 14.06.2018 № 428 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0428874-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

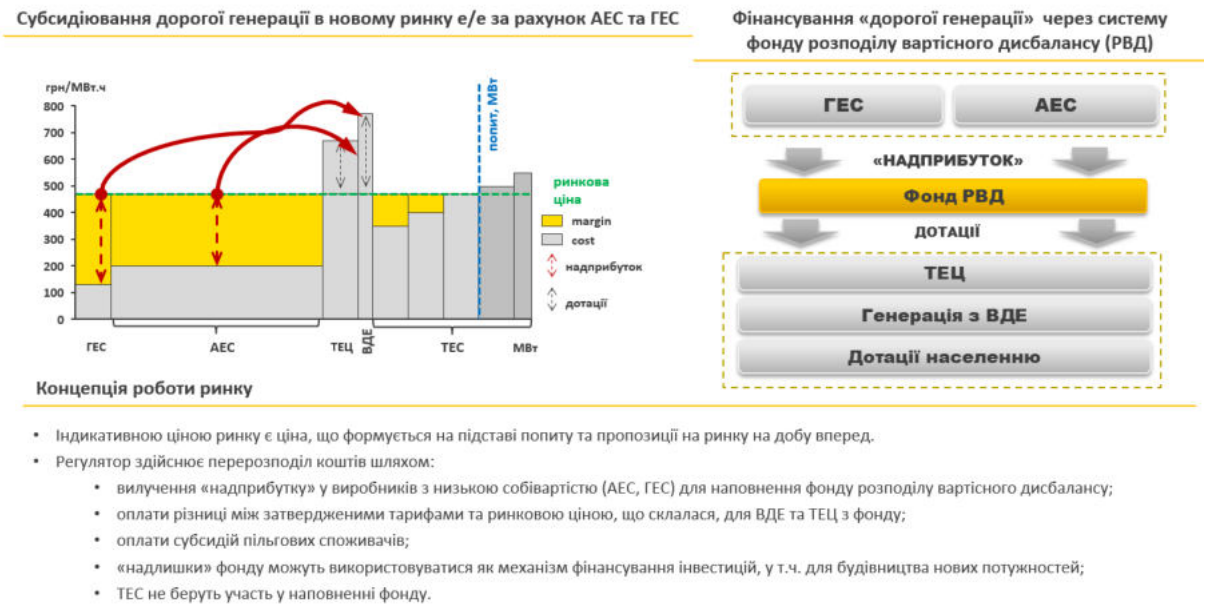
[452] Звіт Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо приводу статусу імплементації aquis ЄС у сфері енергетики в Україні за 2021 рік. *Energy Community.* URL : https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html (дата звернення: 17.10.2022).

[453] Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

добу наперед (короткострокові контракти); внутрішньодобовий ринок (погодинні торги поточної доби); балансуючий ринок (фінансові зобов'язання за відхилення обсягів споживання від прогнозу); ринок допоміжних послуг (забезпечення надійної роботи енергосистеми). За цих обставин мають діяти декілька постачальників, що створюють конкуренцію на ринку та пропонують енергію населенню та промисловості. Паралельно функціонують ринки: традиційний (ТЕЦ, ТЕС, АЕС, ГЕС) та відновлювальний (ВДЕ).

Повне впровадження всіх положень Закону України «Про ринок електричної енергії» відбулось 1 липня 2019 року і мало наслідком накопичення значної заборгованості перед виробниками електроенергії з відновлювальних джерел, які працювали за «зеленим» тарифом. Проблема полягала в тому, що за новою моделлю держава продовжувала викуповувати «зелену» електроенергію, але кошти на покриття різниці між її реальною собівартістю та ставкою «зеленого» тарифу мало генеруватись за рахунок «надприбутку» низької за собівартістю генерації (АЕС та ГЕС). Детальніше з цим підходом можна ознайомитись у таблиці 1 (нижче).

Таблиця 4.1

До основних причин не досить вдалого запуску нового ринку електричної енергії експерти відносять невиконання передумови для початку роботи нового ринку: вирішення проблеми боргів старого ринку, наявність перехресного субсидування, ринкове ціноутворення,

можливість відключення за борги будь-яких споживачів, зокрема бюджетних установ, критичної інфраструктури і техногенно небезпечних підприємств.

Крім того, не була повністю завершена розробка нормативної бази, не були готові до роботи в умовах нового ринку його учасники, а найголовніше – не була готова вся необхідна для повноцінної роботи ринку інфраструктура. Особливо це стосувалося програмного забезпечення балансуючого ринку, ринку допоміжних послуг та адекватної системи комерційного обліку електроенергії, відсутність якої викликає сумнів щодо достовірності фінансових результатів роботи учасників ринку[454].

Найбільшою невдачею реформи можна вважати покладення спеціальних обов'язків для забезпечення загальносуспільних інтересів на державні генеруючі компанії НАЕК «Енергоатом» і ПрАТ «Укргідроенерго», які сумарно виробляють понад 60 % всієї електроенергії України. Така опція можлива завдяки частині 3 статті 62 Закону України «Про ринок електричної енергії», відповідно до якої, з метою забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії Кабінетом Міністрів України у передбачених випадках та на визначений строк на учасників ринку (крім споживачів) можуть покладатися спеціальні обов'язки. Пропозиції щодо обсягів та умов покладення спеціальних обов'язків готуються Регулятором з урахуванням вимог вищезазначеної статті та подаються до Кабінету Міністрів України після проведення консультацій із Секретаріатом Енергетичного Співтовариства.

У цілому Секретаріат Енергетичного Співтовариства у своєму щорічному звіті оцінює сучасний стан ринку електроенергії як задовільний, при цьому наголошуючи, що імплементація законодавства ЄС щодо доступу до електричних мереж, конкуренції на оптовому ринку та інтеграції з європейським енергетичним ринком усе ще ведеться і не виконана повністю.

Підсумовуючи все вищенаведене, зазначимо, що сучасний ринок електроенергії в Україні має ще багато викликів, пов'язаних з необхідністю законодавчих змін, спрямованих на уможливлення

---

[454] Олексій Гварішвілі. Що не так із реформою електроенергетики в Україні? *Українська енергетика* URL : https: //ua-energy.org/uk/posts/novyi-rynok-isnuie-vzhe-rik-a-enerhetyka-i-dosi-pratsiuie-shcho-ne-tak-z-reformoiu-elektroenerhetyky-v-ukraini

реалізації положень aquisЄС. До того ж проблеми, з якими зіткнулась Україна під час реформування енергетичної галузі, не є унікальними, затримка виплат за «зеленими» тарифами також стала проблемою для Іспанії та Португалії, які в кінцевому рахунку відмінили подібну підтримку для виробників електроенергії.

Крім того, реформування ринку електроенергії України є досить важливим кроком у напрямі інтеграції до європейського енергетичного простору. Двосторонні договори легко узгоджуються з довгостроковими та короткостроковими експортними контрактами, надаючи певні гарантії імпортерам і експортерам. До того ж ринкова реформа передбачає розробку технічних кодексів, сумісних з правилами ENTSO-E (Європейська мережа операторів системи передачі електроенергії).

4.2. Правове регулювання купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом

Передумовою збільшення обсягів використання відновлювальних джерел (далі – ВДЕ) енергії у будь-якій країні світу є наявність необхідного правового поля для виробників і споживачів такої електроенергії. Також ВДЕ розглядається як невід'ємна складова енергетичної безпеки країни, адже уможливлює часткову чи повну відмову від імпортованих енергоресурсів. З огляду на те, що енергетична безпека поряд із забезпеченістю енергетичними ресурсами передбачає мінімізацію негативного впливу від їхнього використання на довкілля, вона є категорією не тільки енергетичного права, але і екологічного.

Для України, як і для будь-якої енергозалежної країни, енергетична безпека є запорукою стабільного соціального та економічного розвитку. Наявний рівень імпортозалежності є величезним ризиком, оскільки 2015 року цей показник становив, з урахуванням постачання ядерного палива, 51,6 %[455]. Така ситуація спонукала Уряд проводити

[455] Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

активну роботу з формування політики, направленої на уможливлення енергетичної незалежності держави.

З ухваленням 1994 року Закону України «Про енергозбереження» вперше на законодавчому рівні були закріплені заходи стимулювання використання ВДЕ, зокрема надання податкових пільг підприємствам – виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива[456].

Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства підписаний у вересні 2010 року та ратифікований Законом України від 15 грудня 2010 року «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства»[457] передбачає, що з 1 лютого 2011 року Україна стала повноправним членом Енергетичного співтовариства та взяла на себе зобов'язання щодо імплементації в національне законодавство основних актів енергетичного законодавства ЄС, так званих acquis communautaire («доробок спільноти» – основні акти енергетичного законодавства ЄС).

У жовтні 2012 року ухвалено рішення Ради міністрів Енергетичного співтовариства D/2012/04/MC-EnC «Про впровадження Директиви 2009/28/ЕС і внесення змін до статті 20 Договору про заснування Енергетичного співтовариства», згідно з яким кожна сторона за договором повинна ввести в дію закони, нормативно-правові та адміністративні положення, необхідні для виконання вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 року про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел[458]. Так, положення згаданої Директиви передбачають, що:

---

[456] Про енергозбереження : Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[457] Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства : Закон України від 15.12.2010 № 2787-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[458] Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 року про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел. *Energy Community*. URL : https://www.energy-community.org/dam/jcr:f2d4b3b8-de85-41b2-aa28-142854b65903/Decision_2012_04_MC_RE.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

«Кожна держава-член ухвалює національний план дій у галузі відновлюваних джерел енергії. Національні плани дій встановлюють для держав-членів національні цілі щодо частки енергії, яка отримується з відновлюваних джерел та споживається у сфері транспорту та у сфері виробництва електроенергії, опалення та охолодження 2020 року, враховуючи наслідки від інших заходів, пов'язаних з енергоефективністю кінцевого споживання енергії» (у перекладі І. І. Дороніної)[459].

З ухваленням Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» від 20 листопада 2012 року виробники «зеленої» електроенергії отримали можливість її реалізації на оптовому ринку електричної енергії України, а приватні домогосподарства, потужності енергогенеруючих установок яких не перевищують 10 КВт отримали можливість реалізовувати електроенергію енерогопостачальникам, що здійснюють постачання електричної енергії за регульованим тарифом на території провадження ліцензійної діяльності, за «зеленим» тарифом в обсязі, що перевищує місячне споживання електроенергії такими приватними домогосподарствами[460]. З метою стимулювання розвитку відновлюваної енергетики на ДП «Енергоринок» до 1 липня 2019 року було покладено обов'язок щодо придбання в кожному розрахунковому періоді в суб'єктів господарювання, яким встановлено «зелений» тариф, усієї виробленої відновлюваної енергії.

Спробу систематизувати нормативно-правове забезпечення у сфері відновлюваної енергетики було зроблено І. І. Дороніною[461]. Науковець здійснила ґрунтовну роботу зі встановлення кола законів та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють сферу ВДЕ, у зв'язку з чим спробуємо виділити найбільш вагомі з них, а також розширимо запропонований авторкою перелік.

---

[459] Дороніна І. І. Нормативно-правове забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Україні. *Механізми державного управління.* 2020. № 1(44). URL : http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/07.pdf

[460] Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» : Закон України від 20.11.2012 № 5485-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5485-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[461] Дороніна І. І. Нормативно-правове забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Україні. *Механізми державного управління.* 2020. № 1(44). URL : http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/07.pdf

Наріжним каменем усього правового регулювання відновлювальної енергетики в Україні є Закон України «Про альтернативні джерела енергії», адже саме в ньому сформовано необхідний глосарій (поняття «альтернативні джерела енергії», «зелений» тариф, «вітрова електростанція» тощо), визначено засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії, встановлено коефіцієнти «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з використанням альтернативних джерел енергії та передбачено наявність надбавки до «зеленого» тарифу, аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва тощо.

Зазначимо, що оригінальна (найперша) редакція згаданого вище Закону потерпіла низки кардинальних доповнень та правок, до яких можна віднести:

1. Визначення повноважень НКРЕКП щодо встановлення «зеленого» тарифу та затвердження порядку встановлення, перегляду та припинення його дії, а також визначення методології щодо встановлення надбавки за використання обладнання українського виробництва (Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу[462], Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії»[463]).

2. Уповноваження Кабінету Міністрів України на затвердження порядку видачі, використання та припинення дії гарантії походження електричної енергії для суб'єктів господарської діяльності, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії (Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України»).

3. Розширення переліку видів відновлювальних джерел енергії, зокрема шляхом доповнення глосарія Закону такими поняттями, як «геотермальна енергія», «гідротермальна енергія», «аеротермальна

[462] Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу : Закон України від 20.09.2008 № 601-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[463] Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 21.07.2020 № 810-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#n13 (дата звернення: 17.10.2022).

енергія», «відновлювані джерела енергії», «гарантія походження електричної енергії» тощо (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» щодо віднесення теплових насосів до обладнання, яке використовує відновлювані джерела енергії»[464], Закон України «Про ринок електричної енергії»[465]).

4. Упорядкування та деталізація стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (Закон України «Про ринок електричної енергії»[466]).

5. Встановлення «нових правил гри» для виробників шляхом запровадження системи аукціонів для розподілу квоти підтримки (Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії»[467]).

Вважаємо, що другим за значимістю для галузі законодавчим актом є Закон України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»[468] (далі – Закон про НКРЕКП). Саме цей Закон встановлює повноваження Регулятора не лише у сфері енергетики та комунальних послуг, але й щодо виробників «зеленої» електроенергії. Так, зокрема, пункт 7 частини 3 статті 3 Закону про НКРЕКП передбачає, що основним завданнями Регулятора, поміж інших, є сприяння впровадженню заходів з енергоефективності, збільшенню частки виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії та захисту навколишнього природного

[464] Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» щодо віднесення теплових насосів до обладнання, яке використовує відновлювані джерела енергії : Закон України від 01.11.2016 № 1711-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1711-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[465] Там само.

[466] Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[467] Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 25.04.2019 № 2712-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2712-19#n6 (дата звернення: 17.10.2022).

[468] Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

середовища[469]. Також Регулятор уповноважений забезпечувати моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг, які здійснюють купівлю електричної енергії за «зеленим» тарифом, забезпечують доступ до мереж нових учасників ринків електричної енергії, зокрема виробників електричної енергії з відновлюваних джерел енергії тощо.

Регулятор, побудова якого відбувалась за принципами, викладеними в acuis ЄС, про які було згадано вище, наділений широким колом повноважень щодо здійснення державного контролю (нагляду) у сфері енергетики. Так, у зв'язку з непоширенням положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[470] та Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»[471] Регулятором було розроблено та затверджено власний Порядок ліцензування видів господарської діяльності, державне регулювання яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг[472] та Порядок контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов[473]. Важливим доповненням до наведених регуляторних актів є Ліцензійні

[469] Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[470] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#n32 (дата звернення: 17.10.2022).

[471] Про ліцензування видів господарської діяльності Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[472] Про затвердження Порядку ліцензування видів господарської діяльності, державне регулювання яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : постанова НКРЕКП від 03.03.2020 № 548 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0548874-20#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[473] Про затвердження Порядку контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов : постанова НКРЕКП від 03.03.2020 № 548 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0428874-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

умови провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії, які поширюються і на виробників електроенергії з ВДЕ[474].

Відповідно до абзацу п'ятнадцятого частини другої статті 3 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»: «Дія цього Закону не поширюється на здійснення регуляторної діяльності, пов'язаної з прийняттям актів національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»[475], у зв'язку з чим оприлюднення проєктів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участю представників громадськості щодо питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю НКРЕКП, врегульовано окремим Порядком проведення відкритого обговорення проєктів рішень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг[476].

Безумовно, важливим для всіх виробників електроенергії з відновлювальних джерел є Порядок встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, зокрема енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії[477].

---

[474] Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії : постанова НКРЕКП від 27.12.2017 № 1467 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1467874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[475] Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[476] Про затвердження Порядку проведення відкритого обговорення проектів рішень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : постанова НКРЕКП від 30.06.2017 № 866 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0866874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[477] Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, зокрема енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії : постанова НКРЕКП від 30.08.2017 № 1817 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1817874-19#Text (дата звернення: 17.10.2022)

Положення пункту 2.1 згаданого Порядку встановлюють процедуру встановлення / перегляду «зеленого» тарифу суб'єкту господарювання, який зобов'язаний подати Регулятору відповідну заяву за встановленою формою, а також наступний перелік документів:

пояснювальну записку з детальною інформацією про суб'єкта господарювання (форма власності, установлена потужність, корисний відпуск електричної енергії та інші характеристики об'єкта електроенергетики);

зведений кошторис фактичних витрат будівництва об'єкта електроенергетики (вартість генеруючого обладнання, вартість будівельних та пусконалагоджувальних робіт, вартість приєднання електроустановок до електричних мереж, вартість іншого енергетичного обладнання та споруд, розташованих на об'єкті електроенергетики, що є невід'ємною частиною об'єкта електроенергетики);

копію пояснювальної записки проєкту будівництва об'єкта електроенергетики (черги його будівництва (пускового комплексу);

копії договору про приєднання до електричних мереж та технічних умов приєднання до електричних мереж електроустановки, яка виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії;

копію зареєстрованого повідомлення про початок виконання будівельних робіт або дозволу на виконання будівельних робіт, виданого відповідно до чинного законодавства;

копію виданого уповноваженим органом сертифіката, що засвідчує відповідність закінченого будівництвом об'єкта проєктній документації та підтверджує його готовність до експлуатації, або зареєстрованої, відповідно до законодавства, декларації про готовність об'єкта до експлуатації;

загальну фотографію об'єкта електроенергетики (черги будівництва (пускового комплексу) в електронному вигляді.

Принагідно зазначити, що положення пункту 2.5. Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, зокрема енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії, містять очевидні дискреційні повноваження Регулятора та є корупціогенними, адже: «Якщо під час розгляду НКРЕКП заяви про встановлення / перегляду «зеленого»

тарифу суб'єкту господарювання виникає необхідність отримання додаткових роз'яснень та/або матеріалів від уповноважених органів або ліцензіата, розгляд заяви призупиняється на термін до отримання таких роз'яснень та/або матеріалів, про що НКРЕКП письмово повідомляє ліцензіата». Наявність права призупинення розгляду рішення з боку Регулятора та наділення його правом вимагати додаткові пояснення від заявника, безумовно, негативно впливають на процес встановлення «зеленого» тарифу.

Відповідно до положень Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції, яка, на жаль, розповсюджується лише на акти, що вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України[478], під «дискреційними повноваженнями» варто розуміти повноваження осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначати повністю або частково зміст чи обсяг рішення, яке приймається органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, або обирати на власний розсуд один з кількох варіантів рішень, передбачених проєктом акта, або встановити строки, підстави та порядок прийняття рішення, а під «корупціогенним фактором» положення проєкту акта (чинного акта), які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією. Сподіваємось, що НКРЕКП самостійно виявить цей недолік та ініціює внесення відповідних змін.

Ще одним важливим нормативно-правовим актом Регулятора є Порядок купівлі гарантованим покупцем електричної енергії, виробленої з альтернативних джерел енергії, затверджений постановою НКРЕКП «Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом та за аукціонною ціною» від 26.04.2019 № 641[479]

[478] Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : наказ НАЗК від 20.10.2020 № 470/20. URL : https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

[479] Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом та за аукціонною ціною : постанова НКРЕКП від 26.04.2019 № 641 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0641874-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

(далі – Порядок). Цей Порядок детально регламентує процес укладення з гарантованим покупцем договору купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом. Звертаємо увагу, що існує два різновиди таких договорів: Типовий договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом та Типовий договір купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який за результатами аукціону набув право на підтримку[480].

У зв'язку з тим, що станом на сьогодні жодного аукціону для розподілу квоти підтримки виробникам з ВДЕ проведено не було. Водночас якщо виробник електричної енергії до 1 січня 2020 року ввів в експлуатацію об'єкт, що виробляє електричну енергію з альтернативних джерел енергії, або уклав договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом до 31 грудня 2019 року, він не зобов'язаний брати участь у такому аукціоні.

Незважаючи на заяви Державного підприємства «Гарантований покупець» про те, що аукціон для розподілу квоти підтримки мав бути проведений вже 2021 року[481], на жаль, інформації про оголошення проведення такого аукціону знайти не вдалось.

Порядок проведення для розподілу квоти підтримки затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 27 грудня 2019 року № 1175[482], яка встановлює процедуру проведення аукціонів та порядок відбору операторів електронних майданчиків для їх проведення (далі – Порядок проведення аукціонів). Узагальнюючи, варто зазначити, що Порядок проведення аукціонів з розподілу квоти підтримки регулює такі питання:

1) формування річних квот підтримки суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії;

---

[480] Про затвердження Типового договору купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який за результатами аукціону набув право на підтримку : постанова НКРЕКП від 13.12.2019 № 2803 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2803874-19#n9 (дата звернення: 17.10.2022).

[481] Аукціон для розподілу квоти підтримки буде проведений вже в 2021 році. ДП «Гарантований покупець». URL : https://www.gpee.com.ua/main/news?id=496

[482] Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1175 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

2) функціонування електронної торгової системи;

3) підготовки до проведення аукціону;

4) процедури проведення аукціону;

5) визначення переможця за результатами проведення аукціону;

6) укладення та публікація договору купівлі-продажу в електронній торговій системі;

7) внесення та повернення банківської гарантії;

8) вимоги до банків, що надають банківські гарантії;

9) розмір та порядок сплати винагороди операторам авторизованих електронних майданчиків та інші питання проведення аукціонів.

Також варто додати, що Порядком проведення аукціонів встановлено, що на аукціон можуть бути запропоновані земельні ділянки для будівництва об'єктів відновлюваної енергетики з визначеними технічними параметрами та технічними умовами на приєднання до електричної мережі. Подібні аукціони проводиться окремо від загального аукціону на розподіл квот.

За новими змінами виробники ВДЕ, які отримають право на підтримку за результатами аукціону, не укладатимуть договір купівлі-продажу електричної енергії із гарантованим покупцем, як це встановлено зараз, а будуть отримувати компенсацію різниці між ринковою та аукціонною ціною в межах надання послуги із забезпечення збільшення частки виробництва електроенергії із ВДЕ.

Тобто замість контракту на різницю документ передбачає новий вид договору – договір виробника про надання послуги із забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел. За цим договором, укладеним із гарантованим покупцем, різниця між ринковою ціною та «зеленим» тарифом або аукціонною ціною виплачується як вартість послуги за збільшення частки виробництва електроенергії з ВДЕ.

Типовий договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом (далі – PPA (від англ. Power Purchase Agreement) зазнав ряд змін, у зв'язку з чим пропонуємо детальніше розглянути його еволюцію, адже саме його застосовують на практиці за відсутності аукціонів.

До 1 липня 2019 року суб'єкти господарювання укладали PPA старого зразка, який отримав назву так званого pre-PPA, адже за своєю суттю був попереднім договором купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом. Нова форма PPA багато в чому базується на попередній, тож розглянемо її детально в порівнянні.

Примірні та типові договори займають чи не найнижче місце в системі нормативно-правових актів України, які регулюють відносини у сфері енергетики, проте їх значення під час укладання конкретних договорів є істотним у цій монополізованій сфері. Саме та обставина, що сфера енергетики є монополізованою, і стає однією з причин жорсткого визначення умов договорів, що також зумовлює більше використання саме типових форм договорів[483].

Як слушно зазначила О. А. Беляневич, основне призначення типових або примірних договорів зводиться до того, що вони визначають необхідну або бажану щодо держави модель договірного зобов'язання, а також спрощують процес укладення конкретних господарських договорів (узгодження умов договору[484].

Визнаючи доцільність впливу держави на формування договірних відносин у галузі відновлюваної енергетики, доречною вбачається думка Я. Р. Кицика, який зазначає, що під час формування типових і примірних договорів має бути забезпечена можливість для науковців та інших заінтересованих суб'єктів впливати на їхній зміст. Автор пояснює це тим, що у залученні цих осіб до обговорення змісту договорів у рамках тематичних круглих столів та інших заходів є більше шансів отримати слушні рекомендації з покращення певного типового або примірного договору.

Основною юридичною ознакою типових договорів як нормативно-правових актів є їх обов'язковість. Нова форма типового РРА є обов'язковою для виробників ВДЕ, які вже отримали «зелений» тариф або збираються отримати його (включаючи pre-РРА). Тому основною відмінністю типового РРА та примірного договору є те, що, відповідно до Господарського кодексу України, сторони, які укладають договір, заснований на примірній формі, рекомендованій органами державної влади, мають право змінювати його окремі положення й додавати нові за взаємною згодою[485]. Тобто в раніше чинний примірний договір могли вноситись зміни відповідно до вимог законодавства або за взаємною згодою сторін.

---

[483] Кицик Я. Р. Використання примірних та типових договорів у галузі електроенергетики України. *Приватне право і підприємництво.* 2016. № 16. С. 120–123.

[484] Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 184, 185.

[485] Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 17.10.2022).

Як уже зазначалося, типовий РРА є двостороннім договором, сторонами якого є Гарантований покупець, що діє на підставі ліцензії на провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого покупця, та виробник за «зеленим» тарифом (далі – Виробник). Виробником виступає суб'єкт господарювання, що здійснює виробництво електричної енергії із використанням ВДЕ та продаж електричної енергії Гарантованому покупцю за «зеленим» тарифом відповідно до укладеного між ними договору. Детальна схема Порядку укладення РРА зображена на рисунок 4.1.

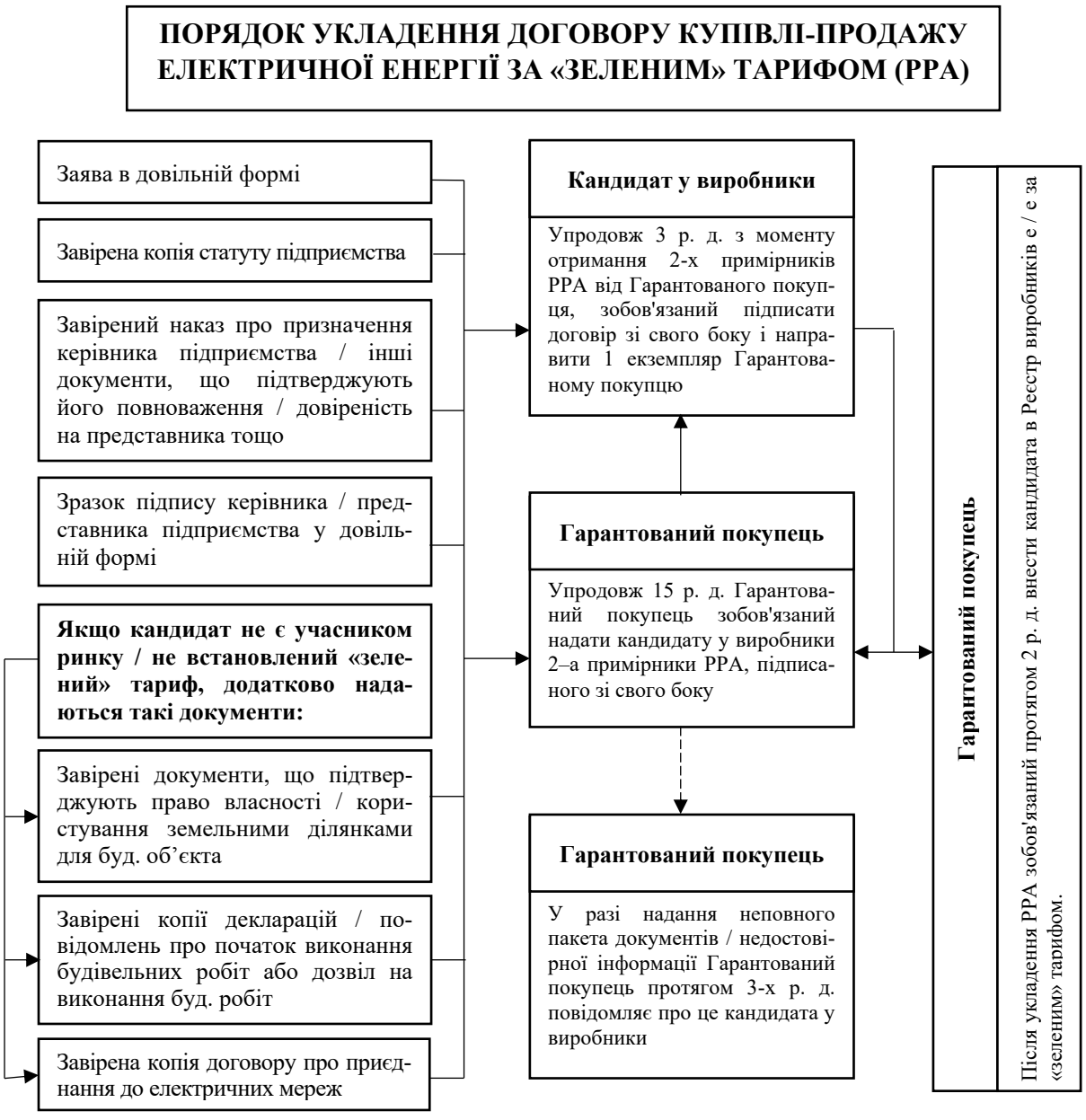

Рисунок 4.1

Важливим елементом типового PPA та його ідентифікуючою ознакою є його предмет, а саме за договором виробник за «зеленим» тарифом зобов'язується продавати, а Гарантований покупець купувати всю відпущену електричну енергію, вироблену виробником за «зеленим» тарифом.

Порівняно з примірним договором PPA, який втратив свою чинність, предмет договору був значно конкретизований і розширений, а також почав містити пряме посилання на нормативний акт НКРЕКП, а саме Порядок.

Загальні умови Типового договору, які передбачені у статті 2 PPA, дещо змінили свою структуру, а саме, стали більш спрощеними. Це пояснюється тим, що ряд нормативно-правових актів НКРЕКП втратив свою чинність або був скасований і згодом знайшов своє відображення в нових положеннях Порядку. Це є однією із переваг нової форми PPA, тому що багато норм було систематизовано.

Новий типовий PPA визначає зміст суб'єктивних прав та обов'язків сторін, встановлює правове поле, у межах якого вони діють та не можуть бути передані третій особі без письмової згоди іншої сторони PPA.

Необхідно зазначити, що Виробник має важливе право щодо Гарантованого покупця, а саме вимагати від нього повну та своєчасну оплату товарної продукції, однак Гарантований покупець має дещо ширший перелік прав, зокрема:

1) продаж усієї відпущеної електричної енергії;

2) надання обов'язкових фізичних даних, даних довгострокових і щоденних заявок, фактичних та інших даних;

3) інформацію щодо прогнозних обсягів відпуску електричної енергії;

4) оплату спожитої електричної енергії та відшкодування частки вартості врегулювання небалансу електричної енергії.

Щодо обов'язків сторін, то Виробник зобов'язаний: 1) здійснювати продаж Гарантованому покупцю загального обсягу електричної енергії, виробленої об'єктом електроенергетики, що виробляє електричну енергію з альтернативних джерел енергії; 2) надавати Гарантованому покупцю обов'язкові фізичні дані, дані довгострокових та щоденних заявок, фактичні та інші дані; 3) у разі зміни системи оподаткування

письмово повідомити Гарантованого покупця про дату переходу на нову систему оподаткування; 4) надавати Гарантованому покупцю всю інформацію у порядку та в терміни, передбачені типовим РРА та Порядком.

Гарантований покупець зобов'язаний: 1) купувати у Виробника вироблену електричну енергію; 2) у повному обсязі здійснювати своєчасні розрахунки за куплену у Виробника електричну енергію; 3) нараховувати розмір відшкодування частки вартості врегулювання небалансу електричної енергії Виробнику.

Типовий РРА визначає і відповідальність сторін. Гарантований покупець та Виробник несуть відповідальність за порушення порядку оплати одне одному. Було зменшено розмір пені за кожен день ненадходження коштів на рахунок. У примірному договорі така пеня була в розмірі 0,2 % від неоплаченої суми за кожен день ненадходження таких коштів, а в типовому РРА – нараховується пеня в розмірі 0,1 %. Також одним із нововведень було впроваджено додаткового штрафу для Гарантованого покупця та Виробника у розмірі 7 % від не оплаченої суми за ненадходження понад 30 днів належних коштів відповідно до порядку оплати.

Типовий договір передбачає вичерпний перелік обставин непереборної сили, які спричиняють неможливість виконання зобов'язань однією зі сторін. Також РРА містить положення, яке закріплює, що на термін їх дії і усунення наслідків сторони звільняються від виконання своїх зобов'язань.

По суті, положення нового РРА не вносять суттєвих змін до статті, яка стосується обставин непереборної сили, проте вони містять новий пункт, яким визначено, що у разі, якщо такі обставини тривають довше трьох місяців, сторони мають право вирішити питання щодо подальшого виконання договору.

Усі суперечки, претензії та розбіжності між сторонами, які можуть виникати з умов чи у зв'язку з договором РРА, вирішуватимуться шляхом переговорів. Проте положення типового РРА дещо розширили коло можливостей для вирішення суперечок між Сторонами. Було додано право вибору суду та положення щодо одночасного звернення до арбітражу і господарського суду. Також передбачена можливість звернутися до Центру з вирішення спорів та переговорів

Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо сприяння в мирному вирішенні таких спорів, до арбітражу (розглядаються Міжнародним арбітражним судом Міжнародної торгової палати (ICC) за Арбітражним регламентом Міжнародної торгової палати (ICC)) або Господарського суду України.

Дія типового PPA може бути припинена достроково за згодою сторін або за рішенням суду. Якщо об'єкт електроенергетики або черга будівництва електричної станції (пусковий комплекс), щодо якого укладено договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, не введено в експлуатацію упродовж трьох років з дати реєстрації відповідної декларації про початок виконання будівельних робіт або отримання дозволу на виконання будівельних робіт, укладений договір втрачає силу.

Вказана умова потребує уточнення, оскільки строки будівництва визначаються проєктом будівництва, які можуть перевищувати три роки.

Положення Типового PPA та його додатків (за необхідності) можуть бути змінені лише у разі зміни законодавства. PPA передбачає, що зміни не можуть обмежувати сферу прав виробника за «зеленим» тарифом. Положення договору також встановлюють порядок та строки їх внесення. У такому разі Гарантований покупець повинен опублікувати їх на вебсайті та відправити Виробнику нову версію PPA.

Виробник повинен надати підписаний договір Гарантованому покупцю протягом 15 днів з дати, коли він був отриманий, один примірник підписаної додаткової угоди щодо приведення укладеного договору у відповідність до нової редакції. Якщо Виробник не виконає цих зобов'язань, це буде трактуватися, як ініціювання розірвання PPA.

Найголовнішим нововведенням типового PPA є закріплення в ньому положення, яке робить цей договір «bankable» (орієнтований на кредиторів чи інвесторів), тобто всі права та обов'язки, що виникають за PPA в однієї зі сторін, не можуть бути передані третій стороні без письмової згоди іншої сторони за договором. Bankable PPA є важливою умовою залучення фінансування для проєктів ВДЕ, оскільки від його наявності може залежати рішення щодо виділення коштів та

обсягів фінансування. Так, для залучення фінансування під проєкти ВДЕ інвесторам необхідні підтвердження та гарантії оплати виробленої електричної енергії із ВДЕ за «зеленим» тарифом. Таким підтвердженням оплати зазвичай слугує PPA. Під час структурування фінансування досить часто зобов'язання по PPA стають предметом застави. Тому для реалізації проєктів ВДЕ важливо мати встановлену форму («bankable PPA»), яка відповідатиме вимогам фінансових установ.

У першій редакції примірного договору цього положення не було, воно з'явилося пізніше, у вересні 2017 року, і було розроблено НКРЕКП спільно з ключовими міжнародними фінансовими установами, зокрема Європейським банком реконструкції та розвитку (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD), Міжнародною фінансовою корпорацією (International Finance Corporation, IAC) та Корпорацією приватних закордонних інвестицій США (Overseas Private Investment Corporation, OPIC).

Проте варто пам'ятати, що bankable PPA не гарантує повного захисту кредитора від ризиків у проєкті, але вносить до PPA справедливий розподіл ризиків між сторонами, обов'язковість основних умов договору (оплата, санкції та інше).

Отже, можна зробити висновок, що правове регулювання купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом є досить потужною та новітньою складовою енергетичного законодавства України. Галузь розвивається стрімкими темпами і постійно оновлюється, адже суспільні відносини в сфері енергетики безперервно вдосконалюються і потребують належного правового регулювання.

На нашу думку, масив нормативно-правових актів, що впорядковують відносини з продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом, більшою мірою складається не стільки із законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актів, скільки з регуляторних актів, затверджених НКРЕКП, адже саме їх можна віднести до нормативно-правових актів прямої дії, які детально регламентують поведінку усіх учасників ринку електричної енергії і виробників енергії з відновлювальних джерел.

4.3. Особливості діяльності виробників електроенергії з відновлювальних джерел

У багатьох країнах світу, що активно розвивають відновлювану енергетику, впродовж останніх десяти років простежується тенденція до посилення конкурентоспроможності відновлюваних джерел енергії порівняно з традиційними викопними паливно-енергетичними ресурсами. Україна не є виключенням, адже з кожним роком величина потужностей, що виробляють електроенергію з ВДЕ, зростає, як і кількість суб'єктів, що займаються цією діяльністю.

Господарська діяльність виробників електричної енергії традиційно вважається досить зарегульованою. Необхідність отримання ліцензії на виробництво електричної енергії, потреба у встановленні «зеленого» тарифу, обов'язкова участь у балансуючій групі Державного підприємства «Гарантований покупець», виконання вимог диспетчерського управління НЕК «Укренерго», залежність від коштів, отриманих від гарантованого покупця, в сукупності відрізняють виробників електроенергії з ВДЕ від представників традиційної генерації.

Юридичне закріплення за суб'єктом статусу виробника електричної енергії відбувається після отримання відповідної ліцензії на право провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії. Це питання детально регулюється двома постановами НКРЕКП: Порядком ліцензування видів господарської діяльності, державне регулювання яких здійснюється національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, та ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії (далі – Ліцензійні умови). Послуга з видачі ліцензії здійснюється в електронному вигляді.

Зазначимо, що досить часто ліцензіати нехтують наявністю норми, передбаченої підпунктом 1 пункту 2.2 глави ІІ Порядку ліцензування, згідно з яким: «При провадженні ліцензованої діяльності ліцензіат повинен дотримуватися таких організаційних вимог: 1) повідомляти НКРЕКП про всі зміни даних, які були зазначені в документах, що додавалися до заяви про отримання ліцензії, не пізніше одного місяця з дня настання таких змін». НКРЕКП насамперед звертає увагу на подібні порушення під час здійснення перевірок. Так, прикладом цього може слугувати Акт перевірки ТОВ «ВІНД ПАУЕР»,

складений за результатами проведення планового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері енергетики та ліцензійних умов з виробництва електричної енергії від 13 грудня 2019 року № 466[486]. Проаналізувавши вказаний Акт перевірки, вбачається, зокрема, що ліцензіат неодноразово вносив зміни до статуту, а також змінював особу керівника, при цьому не повідомляючи про це ані апарат НКРЕКП, ані його територіальне управління. Як наслідок, на компанію було накладено штраф у розмірі вісімдесят п'ять тисяч гривень за порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії[487].

Другим найпоширенішим порушенням ліцензійних умов серед виробників електроенергії з ВДЕ є збільшення потужності енергогенеруючого обладнання, що призвело до невідповідності (перевищення) обсягів відпуску електричної енергії виробником понад величину, що встановлена ліцензією. Так, в обґрунтуванні до проєкту постанови НКРЕКП «Про застереження ТОВ «ЕНЕРГОГАРАНТ» щодо недопущення надалі порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії» вказується, що комісією з перевірки, з урахуванням пояснень Ліцензіата, наданих у ході позапланової перевірки, встановлено, що власними силами підприємства була розроблена, закуплена та змонтована експериментальна рухома система кріплення сонячних панелей. У період 01.03.2021–31.03.2021 проводилося тестування встановленої рухомої системи автоматичного регулювання кута нахилу металоконструкцій. На металоконструкціях було встановлено: інвертор (1 шт.) і сонячні панелі (30 шт.). За період тестування системи автоматизації (березень 2021 року) було виявлено великі експлуатаційні витрати на обслуговування системи, виготовлення металоконструкцій, закупівлю систем автоматизації та іншого обладнання. У зв'язку з проблемами, які виникли в країні з введенням карантинних обмежень, було прийнято рішення про недоцільність виготовлення та

[486] Акт складений за результатами проведення планового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері енергетики та ліцензійних умов виробництва електричної енергії від 13.12.2019 № 466. URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/616/e9a/650/616e9a6508c7d957238252.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

[487] Про накладення штрафу на ТОВ «ВІНД ПАУЕР» за порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії : постанова НКРЕКП від 03.01.2020 № 31 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://old.nerc.gov.ua/index.php?id=48336 (дата звернення: 17.10.2022).

експлуатації регульованих систем металоконструкцій. За час проведення тестових випробувань з 01.03.2021 по 31.03.2021 підприємством було виявлено перевищення обсягу відпуску електричної енергії понад величину встановленої потужності[488]. Це дає підстави стверджувати, що навіть експериментальне встановлення додаткового генеруючого обладнання виробником електроенергії може бути розцінено НКРЕКП як порушення Ліцензійних умов.

Сучасний етап розвитку відновлювальної енергетики все частіше наповнюється проблемними питаннями, пов'язаними з діяльністю виробників електроенергії з відновлювальних джерел. Так, мільярдна заборгованість державного підприємства «Гарантований покупець» перед виробниками є однією з таких проблем.

Якщо проаналізувати історію встановлення «зеленого» тарифу в Україні, то свій початок вона бере з 2008 року, адже саме тоді набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» № 601-VI (далі – Закон № 601-VI). Цим законом вносилися зміни до Закону України «Про електроенергетику». Цікаво, що спочатку за Законом № 601-VI «зелені» тарифи впроваджувалися на таких умовах:

– можливість реалізації електроенергії за «зеленим» тарифом за прямими договорами зі споживачами. При цьому споживачу у такому разі повинен був видаватися документ, що підтверджує закупівлю електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії;

– величина «зеленого» тарифу встановлювалася щорічно для кожного суб'єкта господарювання на рівні подвоєного середньозваженого тарифу на електричну енергію, яка закуповується в енергогенеруючих компаній, що працюють на оптовому ринку електричної енергії України за ціновими заявками, за рік, що передує року встановлення тарифу;

– «зелений» тариф встановлювався для кожного виробника ВДЕ протягом 10 років з дати його встановлення[489].

---

[488] Обґрунтування до проєкту постанови НКРЕКП «Про застереження ТОВ «ЕНЕРГОГАРАНТ» щодо недопущення надалі порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії». URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/616/ff3/9b1/616ff39b1fce3383329404.pdf

[489] Гріцишина М. С. Що не так із зеленим тарифом? *Юридична газета.* URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/shcho-ne-tak-iz-zelenim-tarifom.html

Перші положення законодавства щодо «зелених» тарифів зараз суттєво відрізняються від поточних умов. Водночас як у країнах ЄС активно впроваджуються корпоративні договори купівлі електроенергії з ВДЕ з промисловими споживачами, в Україні можливість реалізації електроенергії ВДЕ за прямими договорами зі споживачами не отримала практичного втілення. За цих обставин перегляд «зелених» тарифів, розміри «зелених» тарифів та їх дія суттєво змінилися за останні десять років.

«Зелені» тарифи за технологіями та з фіксацією в євро були впроваджені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії». Цим же Законом передбачено встановлення «зелених» тарифів до 1 січня 2030 року. Важливим є також той факт, що «зелені» тарифи встановлювалися Законом виключно за умови використання значної частки питомої ваги сировини, матеріалів, основних фондів, робіт і послуг українського походження. Отже, «зелені» тарифи планувалося направляти на розвиток промисловості й економіки України.

Упродовж усього строку дії «зелених» тарифів питання зміни їх розмірів піднімалося неодноразово. Так, у вересні 2014 року НКРЕКП зупинило перегляд «зелених» тарифів, у лютому та березні 2015 року знижувало «зелені» тарифи виробникам ВДЕ. Проте ці зниження не були передбачені в Законі «Про електроенергетику» та були оскаржені в судах виробниками ВДЕ. До кінця 2015 року виробники отримали компенсацію за безпідставний неперегляд та зниження тарифів лише після звернення до суду. Ця ситуація також призвела до зміни порядку перегляду «зелених» тарифів та часткового зниження тарифів для майбутніх проєктів. Зокрема, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії».

За інформацією партнера міжнародної юридичної фірми Dentons Максима Сисоєва, відповідно до чинного законодавства, лише 17 компаній інвесторів з більш ніж 1 000 (що інвестували у об’єкти генерації з відновлюваних джерел енергії під «зелений» тариф) можуть звернутися до міжнародного арбітражу внаслідок ретроспективного зниження

«зеленого» тарифу та невиплат виробникам коштів за продану електроенергію державним підприємством «Гарантований покупець»[490].

Якщо детально розглядати підстави звернення виробників електроенергії з відновлювальних джерел до міжнародного арбітражу, то варто почати з того, що Україна, будучи стороною Договору до Енергетичної хартії (далі – ДЕХ), взяла на себе зобов'язання щодо захисту міжнародних інвестицій, здійснених нерезидентами. Так, відповідно до положень підпункту (а) частини 3 статті 26 Розв'язання спорів між інвестором і Договірною стороною, кожна Договірна сторона дає свою безумовну згоду на передачу спору на міжнародний арбітраж чи примирення відповідно до положень цієї статті [491]. Показовим є приклад Іспанії та Італії. Дії урядів цих країн призвели до того, що інвестори пішли на інші ринки, а ті, що наразі залишилися, вкладають в обмеженому обсязі в приватному секторі, максимально уникаючи будь-якої взаємодії з урядом. Загальна сума позовів проти Іспанії перевищує 9 млрд євро, що з урахуванням репутаційного збитку та загального погіршення інвестиційного клімату потенційно перевищує вигоду, яку Іспанія отримала від зниження тарифу за законодавчою реформою[492].

Іншою опцією може бути звернення до міжнародного арбітражу відповідно до укладеного міждержавного договору про захист інвестицій, прикладом якого може слугувати відповідна угода між Україною та Нідерландами[493].

---

[490] Сисоєв Максим. Іноземні інвестори у ВДЕ можуть піти в арбітражі проти України і без арбітражного пункту у договорі з ГарПоком. ExProConsulting. URL : https://expro.com.ua/statti/nozemn-nvestori-u-vde-mojut-pti-v-arbtraj-proti-ukrani--bez-arbtrajnogo-punktu-u-dogovor-z-garpokom

[491] Про ратифікацію Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : Закон України від 06.02.1998 № 89/98-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[492] Сисоєв М., Кревон А. Захист прав інвесторів у відновлювані джерела енергії. *Юридична газета.* URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/zahist-prav-investoriv-u-vidnovlyuvani-dzherela-energiyi.html

[493] Про ратифікацію Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про сприяння та взаємний захист інвестицій : Закон України від 26.02.1997 № 120/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_716#Text (дата звернення: 17.10.2022).

Як зауважує А. Оленюк, положення частини 1 статті 10 ДЕХ передбачає зобов'язання країни-учасниці створити стабільні, рівноправні, сприятливі й гласні умови для інвесторів, а також заборону будь-як перешкоджати реалізації прав інвесторів невиправданими чи дискримінаційними заходами. Це зобов'язання є еквівалентом стандарту fair and equitable treatment (FET)[494].

У вже існуючих енергетичних спорах найбільш поширеним і успішним для інвесторів є оскарження порушення законних та обґрунтованих очікувань інвесторів (legitimate expectations) у контексті саме цього стандарту. Крім порушення очікувань, інвестору слід також довести, що: а) держава надала гарантію стабільності законодавства; б) інвестор повністю покладався на таку гарантію, що було розумним, зважаючи на соціальні та економічні обставини.

Практика інвестиційних арбітражів проти Чехії, Іспанії та Італії показала, що положення законодавства, які побудовані як гарантія, можуть бути підставою для формування обґрунтованих очікувань інвесторів. Крім факту, що інвестор покладався на гарантію, слід довести, що це було розумним (reasonable). Наприклад, доказом може слугувати те, що досвідчений інвестор провів перевірку (due diligence) щодо ринку та можливості зміни регулювання і за її результатами дійшов висновку, що зміна регулювання малоймовірна, а здійснення інвестиції є доцільним.

Станом на 10 травня 2021 року Міністерство юстиції від імені держави Україна отримало близько десяти повідомлень (так званих trigger notices) про те, що в інвестора є намір подати позов до міжнародного арбітражу. Одна компанія Modus Energy International B.V (далі – Позивач, Інвестор) вже ініціювала початок інвестиційного арбітражу проти України. Свої вимоги Інвестор обґрунтовує таким. У травні 2020 року Позивачу було запропоновано підписати Меморандум про взаєморозуміння, відповідно до якого «зелений» тариф підлягатиме зниженню ретроспективно в обмін на погашення заборгованості Державним підприємством «Гарантований покупець» перед виробниками електроенергії.

---

[494] Андрій Оленюк. Що змушує інвесторів іти у арбітраж. *Юридична газета*. URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shcho-zmushue-investoriv-iti-u-arbitrazh.html

Позивач не погодився на такі умови, внаслідок чого умови запропонованого Меморандуму про взаєморозуміння (зниження ставки «зеленого» тарифу на 15 % та встановлення вимоги щодо повної оплати балансової вартості) було закріплено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України про удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії».

На думку позивача, Державне підприємство «Гарантований покупець» примусило його дочірні компанії підписати додаткову угоду до Договору купівлі-продажу електричної енергії шляхом здійснення погроз позивачу (у випадку відмови підписання додаткової угоди розглядати це як ініціювання процедури розірвання Договору купівлі-продажу).

Позивач просить арбітражний трибунал стягнути з України фінансові збитки (за попередньою оцінкою сума позовних вимог становить не менше 11,5 млн євро)[495].

Наразі виробники електроенергії з ВДЕ отримали рішення національних судів про стягнення з Державного підприємства «Гарантований покупець» 6 заборгованості за «зеленим» тарифом на суму більше ніж 25,1 мільярд гривень[496]. До таких виробників можна віднести:

– ТОВ «З-Енерджі» – на 21,6 млн грн (справа № 910/9476/20);

– ТОВ «Енерджі Солар» – 19,8 млн грн (справа № 910/15132/20);

– ТОВ «Воскресенське-Терра» – 19,4 млн грн (справа № 910/18826/20);

– ТОВ «Строй Центр» – 15 млн грн (справа № 910/20727/20);

– ТОВ «Зоннененергі» – 13 млн грн (справа № 910/20133/20);

– ТОВ «Кіровоградбудресурс» – 10,9 млн грн (справа № 910/19152/20);

– ТОВ «Еней Солар» – 9,9 млн грн (справа № 910/19990/20);

---

[495] «Зелений» тариф: проти держави подано перший позов у міжнародний арбітраж. *Фінанси та економіка.* URL : https://finbalance.com.ua/news/zeleniy-tarif-proti-derzhavi-podano-pershiy-pozov-u-mizhnarodniy-arbitrazh

[496] «Зелений» тариф: борги «Гарпока» й «Укренерго» збільшилися до 25,1 млрд грн. *Фінанси та економіка.* URL : https://finbalance.com.ua/news/zeleniy-tarif-borhi-harpoka-y-ukrenerho-zbilshilisya-do-187-mlrd-hrn

– ТОВ «Вінницька птахофабрика» – на 101,5 млн грн (справа № 910/10916/20);

– ТОВ «Ред Инвест» – 90,5 млн грн (справа № 910/9531/20);

– ТОВ «Приморська енергогенеруюча компанія» – 62 млн грн (справа № 910/17251/20);

– ТОВ «Михайлівська СЕС» – 57,5 млн грн (справа № 910/8396/20);

– ТОВ «Віта Солар» – 49,4 млн грн (№ 910/15666/20);

– ТОВ «Р-Енерджі» – 35,5 млн грн (справа № 910/9404/20);

– ТОВ «Енерджі Рей» – 21,5 млн грн (справа № 910/17369/20);

– ТОВ «Еко-Фотуре «Стара Ушиця» – 21,5 млн грн (справа № 910/14117/20);

– ТОВ «Фора-С2» – 17,4 млн грн (справа № 910/10012/20);

– ТОВ «Біогазенерго» – 13,8 млн грн (справа № 910/8366/20);

– ТОВ «Вінсолар» – 12,9 млн грн (справа № 910/11767/20);

– ТОВ «Гідропауер» – 7,4 млн грн (справа № 910/14221/20);

– ТОВ «Гідропауер-1» – 5,6 млн грн (справа № 910/14134/20) та інші.

Цікаво, що відповідач (Державного підприємства «Гарантований покупець») доволі часто обґрунтовував свою позицію тим, що порушення грошового зобов'язання сталося не з його вини, а у зв'язку з порушенням зобов'язань з боку третьої особи (ПрАТ НЕК «Укренерго»). Водночас суди наголошують, що подібні заяви відповідачем не підтверджені у належний спосіб, а його взаємовідносини з третіми сторонами не можуть вплинути на дотримання вимог підписаного між сторонами договору (Типовий договір купівлі-продажу електричної енергії за «зеленим» тарифом)[497].

З метою врегулювання ситуації серед інвесторів та погашення заборгованості перед ними було прийнято рішення про випуск п'ятирічних зелених єврооблігацій НЕК «Укренерго» на суму 825 млн доларів. Як йдеться в пункті 5 постанови Кабінету Міністрів України «Про надання у 2021 році державної гарантії за зобов'язаннями приватного акціонерного товариства «Національна енергетична компанія

[497] Рішення Господарського суду міста Києва від 18.03.2021 у справі № 910/15132/203 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Енерджі Солар» до Державного підприємства «Гарантований покупець». URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95973664 (дата звернення: 17.10.2022).

«Укренерго» від 11 жовтня 2021 року № 1049: «Міністерству енергетики разом з приватним акціонерним товариством «Національна енергетична компанія «Укренерго» та державним підприємством «Гарантований покупець» забезпечити спрямування коштів за запозиченнями на погашення заборгованості, яка виникла відповідно до договорів про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом, укладених державним підприємством «Гарантований покупець» з виробниками електричної енергії, яким встановлено «зелений» тариф»[498].

Однак ця ситуація не обійшлась без політичного впливу, адже серед усіх виробників, перед якими Державним підприємством «Гарантований покупець» було погашено заборгованість, не знайшлося місця компаніям, що входять до групи ДТЕК. Отже, виробник не отримав 3,04 млрд грн. І з цього приводу виникли дві протилежні позиції: політична та правова.

Політична позиція полягає в тому, що група компаній ДТЕК має ряд заборгованостей перед НЕК «Укренерго» та НАК «Нафтогаз України» в сумі близько 2,8 млрд грн і погашення боргів за згенеровану «зелену» електроенергію можливе лише після сплати цієї суми державним компаніям[499].

Правова позиція полягає в тому, що, згідно з підпунктом 27 пункту 2.2. Ліцензійних умов провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого покупця, у разі провадження ліцензованої діяльності ліцензіат (Державне підприємство «Гарантований покупець») не повинен надавати перевагу окремим виробникам електричної енергії, яким встановлено «зелений» тариф, та/або не перешкоджати їм у здійсненні своєї діяльності в рамках функціонування балансуючої групи виробників за «зеленим» тарифом[500]. Отже, подібний

---

[498] Про надання у 2021 році державної гарантії за зобов'язаннями приватного акціонерного товариства «Національна енергетична компанія «Укренерго» : постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 №1049 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

[499] Герус про взаємні борги ДТЕК і держкомпаній. Фінанси та економіка. URL : https://finbalance.com.ua/news/herus---pro-vzamni-borhi-dtek-i-derzhkompaniy

[500] Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого покупця : постанова НКРЕКП від 27.12.2017 № 1471 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1471874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

підхід державної компанії сміливо можна назвати дискримінаційним, у зв'язку з чим НКРЕКП вже ініціювало проведення позапланової виїзної перевірки ДП «ГАРАНТОВАНИЙ ПОКУПЕЦЬ» за зверненням ряду підприємств групи ДТЕК[501].

Проаналізувавши все вищезгадане, можна дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку ринку електричної енергії в Україні діяльність виробників електроенергії з відновлювальних джерел пов'язана з рядом особливостей, які вирізняють цю сферу діяльності від інших. Насамперед йдеться про наявність політичних ризиків (правовий нігілізм, невиконання прийнятих умов політичної взаємодії, порушення правових норм тощо). Причиною цього стало невміння прогнозувати надання державної допомоги суб'єктам господарювання у вигляді «зеленого» тарифу та надмірна політизація енергетичного сектору в цілому. Загалом хаотичність й безсистемність державного регулювання діяльності у сфері «зеленої» енергетики, як наслідок, призводить до порушення прав окремих груп виробників, що негативно впливає як на загальний рівень якості правового регулювання в країні, так і на її імідж серед потенційних інвесторів. Другою особливістю є надмірна зарегульованість енергетичної сфери, яка не дозволяє виробникам належним чином здійснювати свою діяльність та шукати можливості збуту електроенергії поза межами регламентованого державою механізму. Неналежна обізнаність виробників електроенергії з ВДЕ щодо вимог законодавства та ліцензійних умов призводить до наявності значної кількості негрубих порушень, на які постійно звертає увагу НКРЕКП, здійснюючи перевірки та застосовуючи відповідні санкції.

[501] Обґрунтування до проєкту постанови НКРЕКП «Про проведення позапланової виїзної перевірки ДП «ГАРАНТОВАНИЙ ПОКУПЕЦЬ». URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/61b/78a/445/61b78a445d92b634743791.pdf

РОЗДІЛ 5
ЕЛЕКТРОННА ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ВІДНОСИН

5.1. Теоретико правове підґрунтя дослідження електронної торгівлі як сфери суспільних відносин

Динамічне життя людства ставить усе нові завдання для створення належних умов для виживання та можливості подальшого існування. Виклики, які стають перед людьми, зумовлюють винаходити різні можливості використання здобутків усіх сфер суспільного життя: науки, техніки, технологій і навіть перспективних прогностичних елементів, які можуть бути застосовані в майбутньому. До вирішення окремих завдань нас підштовхують не тільки розвиток науки і техніки, а й негативні чинники, які створюють особливі умови. Так, наприклад, всесвітня пандемія Ковід-19 стала величезним генератором для багатьох сфер життя. Серед них необхідно зазначити і наукові дослідження у сфері вірусології, і віддалені режими роботи, і розробку нових медикаментів, і спеціальні адміністративні заборони щодо відвідування місць загального користування, і заборони роботи таких місць. Ми стикнулися з необхідністю працювати і відпочивати в нових умовах. Усі ці негативні чинники досить позитивно вплинули на розвиток такого сегменту суспільних відносин, як віртуальні економічні відносини, які називають: електронна комерція, електронна торгівля, інтернет-торгівля тощо.

Значне поширення цієї сфери економічних відносин зумовило напрацювання відповідної нормативної бази як у світі, так і в Україні зокрема.

Розглянемо передумови та історію нормативно-правового регулювання електронної комерції як складової економічної діяльності.

Використання інтернет для розширення доступу до інформаційних комунікаційних послуг необхідно розглядати як умову інтеграції України у світовий інформаційний простір і розбудову інформаційного суспільства[502]. Характерною ознакою цього суспільства є розвинена

[502] Концепція розвитку телекомунікацій в Україні до 2010 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 року № 316-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/39141641

інформаційна інфраструктура та широке використання інформаційних технологій, зокрема у галузі торгівлі. Для України важливим завданням держави у цьому напрямі є зміцнення довіри суб'єктів господарювання до електронної торгівлі, відпрацювання механізмів захисту споживачів від можливих шахрайських дій[503], формування ефективної системи державного контролю у зазначеній сфері економічної діяльності.

У світовій глобальній економіці активно поширюються передові технології торгівлі та маркетингу, різноманітні інформаційні, технічні й технологічні інновації. Також розвивається гнучке електронне ціноутворення, впроваджуються електронні засоби супроводу товарів, штрихове кодування, засоби радіочастотної технології моніторингу руху відвідувачів; здійснюється перехід до персоніфікованого обліку покупців за рахунок впровадження клубних та дисконтних карток, карток самообслуговування тощо. Передові технології активно впроваджуються і в сучасних форматах вітчизняної торгівлі. Саме мережеві підприємства стали найбільш активними новаторами в питаннях підвищення рівня торговельного обслуговування, впровадження на українському ринку передових технологій, зокрема електронної торгівлі, споживчого кредитування населення, розрахунку кредитними картками тощо[504].

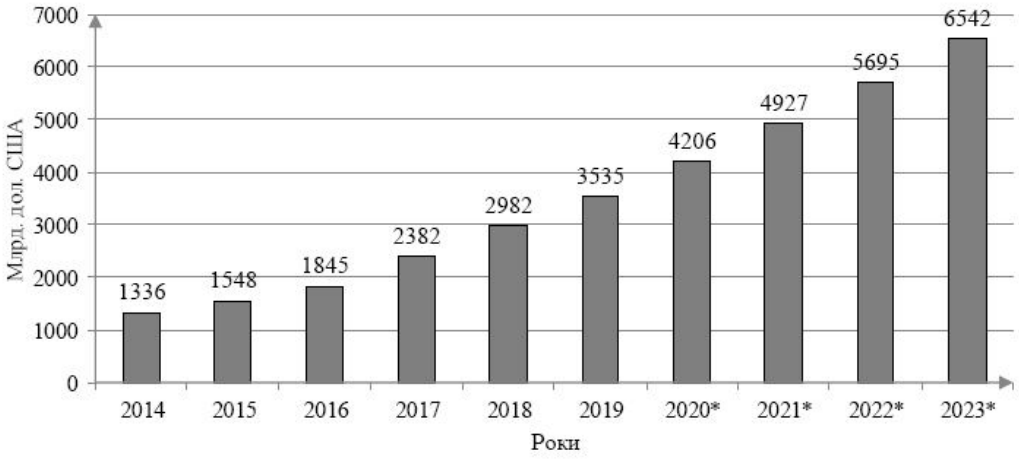

Рисунок 5.1 – Прогностична динаміка світових обсягів електронного роздрібного продажу станом за період 2020–2023 рр.[505].

[503] Точилін В., Остапко Т., Олефір В. Стан і перспективи розвитку внутрішнього ринку України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2005. № 6. С. 11.

[504] Лігоненко Л. Роздрібна торгівля України у дзеркалі світових тенденцій розвитку галузі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2005. № 6. С. 17, 18.

[505] Statista, Клемент, Дж. (2020). «E-commerce world wide – statistics and facts», availableat. URL : https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/

За статистичними даними, доходи підприємств в Україні від надання послуг комп'ютерного зв'язку із 151 млн грн 2000 року зросли на початок 2006 року до 1 млрд грн[506], доходи підприємств в Україні від надання послуг комп'ютерного зв'язку населенню із 17 млн грн 2000 року зросли на початок 2006 року до 144 млн грн[507], обсяг ВВП в ІТ-галузі у 2021 році виріс до 187 млрд грн що становило 5,6 % загального ВВП держави, а в перспективі доходи ІТ-галузі в Україні до 2025 року можуть збільшитись із 6 млрд дол. до 16,5 млрд дол. на рік, а частка українського ІТ-сектору зросте до 10 % ВВП, крім того, очікується збільшення кількості робочих місць в ІТ-галузі до 450 тисяч до 2025 року[508]. Станом на початок 2020 р. в Україні успішно функціонують більше 8 тис. магазинів інтернет-торгівлі, і лише в 300 із них товарообіг є досить значним. Найчастіше товарний асортимент інтернет-магазинів є досить різноманітним, однак невеликі учасники ринку електронної торгівлі не завжди мають змогу здійснювати значні інвестиції в якісний маркетинг, інфраструктуру та логістику[509].

Статистичні дані визначають серед найпопулярніших вітчизняних онлайн-майданчиків, пов'язаних з інтернет-торгівлею: OLX.ua, Rozetka.com.ua та Prom.ua. Чистий обсяг продажу електронної комерції 100 найкращих українських інтернет-магазинів у 2020 році становив близько 985 мільйонів доларів США. Makeup.com.ua очолює список інтернет-магазинів за чистими продажами в Україні у 2020 році, іншими великими та відомими гравцями на українському ринку є, наприклад, apteka911.com.ua, apple.com, comfy.ua та kasta.ua. На першу п'ятірку найкращих онлайн-магазинів в Україні припало 30 % чистих продажів[510].

---

[506] Статистичний довідник «Україна у цифрах у 2005 році». Київ : Консультант, 2006. С. 123.

[507] Лігоненко Л. Роздрібна торгівля України у дзеркалі світових тенденцій розвитку галузі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2005. № 6. С. 17, 18.

[508] Електронний ресурс. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/ 3309518-dohodi-itsferi-v-ukraini-za-tripat-rokiv-mozut-zrosti-do-165-milardiv-zelenskij.html (дата звернення 18.06.2022).

[509] Лакіза В. В., Бала Р. Д. Особливості застосування електронної торгівлі суб'єктами господарювання в умовах міжнародної економічної діяльності. *Ефективна економіка.* URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/ 11_2020/55.pdf

[510] Статистика. URL : https://www.statista.com/study/105667/ecommerce-in-ukraine/

У країнах Європейського Союзу послугами мережі «інтернет» користуються 89 % підприємств, а 58 % – мають веб-сайти. Найбільше інтернет користувачів налічується у Данії та Фінляндії (97 %), найменше – у Румунії (52 %)[511]. Керівництво ЄС ухвалило спільні принципи забезпечення доступу громадян до мережі «інтернет». Відповідно до зазначених принципів заплановано забезпечити доступ до глобальної мережі груп людей, які досі були поза її охопленням (літні люди, інваліди та безробітні), довести на території ЄС покриття швидкісного інтернету до максимуму[512].

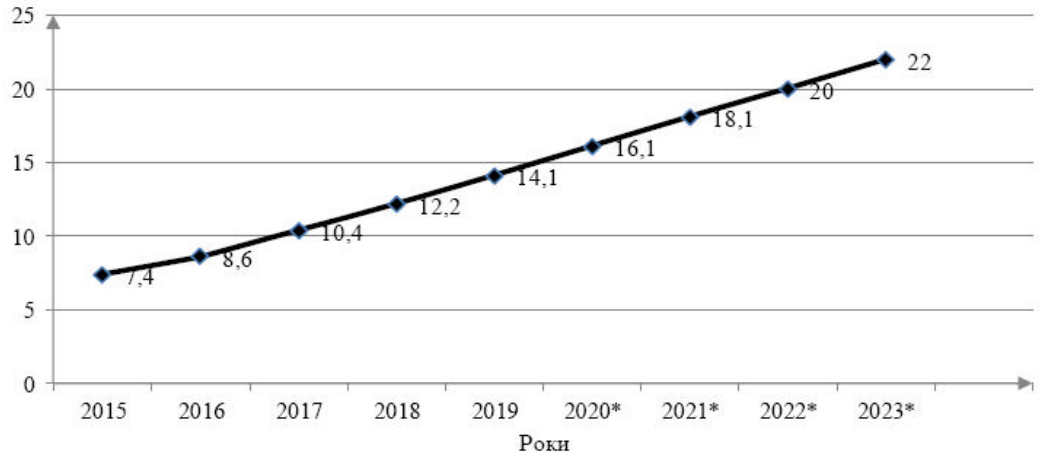

Рисунок 5.2 – Відсоток електронної торгівлі в загальних глобальних ресурсах

Світовим лідером електронно-комерційного ринку є США і цей ринок постійно зростає. Якщо, наприклад, питома вага електронної комерції промислового сектора країни 2000 року становила 18 % від загального обсягу виробництва, то 2003 року – 21 %. Електронна оптова торгівля за цей період зросла з 241 до 387 млн дол. США, тобто на 60,5 %, а загальний її обсяг збільшився лише на 7,7 %. Інтенсивний розвиток електронної комерції спостерігається й у Канаді: обсяг продажів у мережі «Інтернет» 2004 року становив близько 23 млн дол. США порівняно 4,5 2000 р.[513].

[511] Мельник Л., Дегтярьова І. Нові аспекти міжнародної торгівлі в умовах переходу до інформаційного суспільства. *Вісник КНЕУ*. 2006. № 2. С. 42–48.
[512] Internet для всіх. *Євробюлетень*. 2006. № 7 (липень). С. 14.
[513] InformationEconomyReport 2005. E-commerce and Development. United Nations Conference on Trade and Development. United Nations. New York, Geneva, 2005. P. 19.

Станом на 2021 рік Amazon був найдорожчим роздрібним брендом у світі з оціночною вартістю бренду близько 254 мільярдів доларів США. Друге місце посів Taobao, бренд вебсайту для онлайн-магазинів, що належить Alibaba, з вартістю бренду 53,3 мільярда доларів. Amazon – міжнародна компанія з електронної комерції, яка пропонує онлайн-роздрібну торгівлю, комп'ютерні послуги, побутову електроніку, цифровий контент, а також інші послуги, такі як щоденні пропозиції та продукти. Маючи чистий дохід понад 385 мільярдів доларів США, Amazon закріплюється як провідний роздрібний продавець електронної комерції в Сполучених Штатах[514].

За 2020 рік світовий обсяг електронної комерції зріс, за даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку, до 26,7 трильйона доларів, склавши 19 % від усіх роздрібних продажів[515].

В умовах динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у світовій економіці зростання ділової активності в мережі «інтернет» постало актуальне питання наукового забезпечення формування інформаційного суспільства, електронних економічних відносин. У зв'язку з цим у багатьох наукових та навчальних джерелах, присвячених питанням розвитку інформаційного суспільства, здійснення електронного бізнесу тощо, зустрічається значна кількість термінологічних понять, які потребують свого наукового визначення для адекватного розуміння певних об'єктивних процесів у досліджуваній сфері та реалізації відповідних форм правозастосування.

Отже, одним із наукових завдань є визначення сутності та змісту поняття «електронна торгівля», а також напрямів щодо подальшого дослідження у цій сфері діяльності адаптації вітчизняного законодавства та попередження правопорушень.

Концепції «електронного бізнесу» та «електронної комерції» виникли в США у 80-х роках і стали результатом розвитку більш ранніх ідей глобальної інформаційної економіки, які були теоретичною основою створення внутрішньофірмових і корпоративних інформаційних мереж та вбудовування інформаційних технологій у процес функціонування організацій[516].

---

[514] Вишняков О. Як росте ринок роздрібної торгівлі у світі. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2022/02/15/682383/

[515] Там само.

[516] Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг : практик. посіб. К. : Знання, КОО, 2003. С. 47.

У більшості проаналізованих літературних джерел використовуються терміни «електронний бізнес», «електронна комерція» та «електронна торгівля», при цьому останні два – як синоніми. Згідно із даними проаналізованих нами джерел одне з перших наукових визначень «електронної торгівлі» було дано в 1996 році професором менеджменту інформаційних технологій і комп'ютерних наук Колумбійського університету В. Звасом: «Електронна торгівля – це розподіл ділової інформації, відносин оточення бізнесу і проведення ділових угод за допомогою телекомунікаційних мереж. Нині у бізнес-оточенні оперативні кордони між фірмами стали проникними, оскільки ці кордони почали заважати підприємництву і розділяти міжфірмові та внутрішньофірмові ділові процеси. Тому електронна комерція тут включає відносини купівлі з продажу й угоди між компаніями, а також загальні процеси, які підтримують торгівлю в межах окремих фірм»[517].

Світова концепція правової регламентації електронної торгівлі втілена у ряді правових документів, які можна розподілити на декілька рівнів: міжнародний; регіональний (у рамках Європейського Союзу та СНД); національний.

До першого рівня правового регулювання необхідно віднести нормативно-правові акти Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі, наприклад, Рекомендація щодо юридичної цінності записів ЕОМ (1985 рік); UNCITRAL Типовий закон про електронну торгівлю (1996 рік); UNCITRAL Типовий закон про електронний підпис (2001 рік); Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах (2005 рік)[518] та ін. У цілому ж міжнародний рівень правових угод представлений поки що для більшості країн не єдиними уніфікованими нормами здійснення електронної комерції, а типовими (модельними) законами, що використовуються як зразок для вдосконалення національного законодавства[519].

---

[517] Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues.*International Journal of Electronic Commerce.* 1996. Vol. 1, № 1, Fall. P. 3–23. URL : http://www.gvsu.edu/ssd/ijec/v1n1/p003full.html

[518] Електронна комерція. URL : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

[519] Монашова О. Правове забезпечення інформаційно-комунікаційних технологій (зарубіжний досвід). *Право України*. 2006. № 3. С. 131.

Типовий закон про електронну торгівлю UNCITRAL (далі – Типовий закон) застосовується до будь-якого виду інформації у формі повідомлень даних, які використовуються у контексті торгової діяльності. Термін «торгова діяльність» у зазначеному законі тлумачиться широко з метою охоплення питань, які витікають з відносин торгового характеру. Зазначені відносини, відповідно до норм зазначеного закону включають:

– будь-які торгові угоди на постачання товарів, послуг або обмін товарами, послугами;

– вистриб'ютерські угоди;

– комерційне представництво і агентські угоди;

– факторинг;

– лізинг;

– будівництво промислових об'єктів;

– надання консультаційних послуг;

– інжиніринг;

– купівля-продаж ліцензій;

– інвестування;

– фінансування;

– банківські послуги;

– страхування;

– угоди про експлуатацію або концесії;

– спільні підприємства та ін. форми промислового й підприємницького співробітництва;

– перевезення вантажів і пасажирів транспортом[520].

Зазначений перелік не є вичерпним. Проте зміст поняття «електронна торгівля» у зазначеному Типовому законі прямо не розкривається, але визначається її характерна особливість: електронна торгівля охоплює програмовані повідомлення, суттєвою відмінністю яких від традиційних паперових документів є їх комп'ютерне програмування. Із цим, власне, пов'язаний «функціонально-еквівалентний підхід» у Типовому законі, який ґрунтується на аналізі цілей і функцій традиційних вимог до складання документів на папері, щоб установити, як ці цілі й функції можуть бути досягнуті або виконані

[520] Типовой закон об электронной торговле Комиссии ООН по праву международной торговли. URL : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

за допомогою методів електронної торгівлі. Водночас під час підготовки Типового закону комісія прийняла рішення про те, що під час розгляду базових питань електронної торгівлі вона буде виходити із широкого поняття «електронний обмін даними», що дозволить охопити пов'язані із торгівлею види використання «електронний обмін даними», які в широкому сенсі можливо включити в категорію «електронна торгівля». Так, наприклад, до ряду засобів передачі даних, що охоплюється поняттям «електронна торгівля», відносять такі способи передачі, що базуються на використанні електронних методів:

– передача даних шляхом «електронний обмін даними» у вузькому значенні цього поняття як передача даних стандартизованого формату між комп'ютерами;

– передача електронних повідомлень з використанням загальнодоступних або патентованих стандартів;

– передача тексту вільного формату за допомогою електронних засобів, наприклад через інтернет;

– також у низці випадків концепція «електронної торгівлі» може охоплювати використання таких засобів, як телекс і телефакс[521].

Цей підхід до регламентації правовідносин у сфері електронної торгівлі надалі реалізується світовими, європейськими та іншими уповноваженими державними інституціями у конвенціях, рішеннях, деклараціях, регламентах, директивах, законах окремих країн тощо[522].

Другий рівень правового регулювання відносин у сфері електронної торгівлі може бути представлений відповідною правовою системою Європейського Союзу (далі – ЄС). Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій у країнах-членах ЄС призвів до потреби вироблення стратегії побудови інформаційного суспільства, відповідного правового регулювання підприємницької діяльності із використанням телекомунікаційних мереж, інтернету.

---

[521] РЕЗОЛЮЦИЯ Генеральной Ассамблеи ООН №ООН А/51/628 от 16 декабря 1996 года. «Типовой закон об электроннойторговле», принятый Комиссией Организации Объединенных Наций по праву международной торговки» (ЮНСИТРАЛ), и Руководство по принятию. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html

[522] Конвенція Організації Об'єднаних Націй Про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 року. URL : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce/2005Convention.html

У цьому напрямі ЄС на сьогодні вже має певну історію та досвід нормотворної діяльності. Із 1991 року в ЄС було прийнято значну кількість нормативно-правових актів, які за своєю суттю направлені на створення умов для цивілізованого функціонування електронного ринку на європейському просторі, і дотримання основних прав, свобод та законних інтересів суб'єктів зазначених правовідносин, визначених у положеннях Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини[523]. Це, зокрема, такі нормативні акти, як Директива Ради ЄС від 14 травня 1991 року № 91/250/ЄЕС «Про правову охорону програм для ЕОМ»[524], Директиви Ради Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 20 травня 1997 року № 97/7/ЄС «Про захист споживачів відносно дистанційних договорів (дистанційна продажа)»; від 15 грудня 1997 року № 97/66/ЄС «Про обробку персональних даних та захисту права на недоторканість особистого життя в сфері телекомунікацій»; від 13 грудня 1999 року № 1999/93/ЄС «Про політику ЄС щодо електронних підписів»; від 8 червня 2000 року № 2000/31/ЄС «Про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції)» (далі – Директива № 2000/31/ЄС)[525] та ін.

Відповідно до п. 8 метою Директиви № 2000/31/ЄС є створення законодавчої бази для забезпечення вільного руху інформаційних суспільних послуг між державами-членами ЄС, а не узгодження сфери кримінального законодавства як такого. Інформаційні суспільні послуги у межах п. 18 Директиви № 2000/31/ЄС включають широкий діапазон економічної діяльності, яка здійснюється в режимі реального часу. Ця діяльність може, зокрема, включати:

– продаж товарів у оперативному режимі, при цьому не охоплюються такі види діяльності, як доставка товарів як така або надання послуг в автономному режимі; інформаційні послуги не обмежуються

[523] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2022).

[524] Електронна комерція. URL : http://www.e-com-libr.com.ua

[525] Про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції) : Директива від 8 червня 2000 року № 2000/31/ЄС. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення 08.10.2022).

лише послугами, які надаються за контрактами в оперативному режимі, але також, оскільки вони є видом економічної діяльності, включають послуги, які не оплачуються тими, хто їх отримує, наприклад, тими, хто надає інформацію або послуги зв'язку в оперативному режимі, або тими, хто надає засоби, які забезпечують пошук та доступ до даних;

– надання послуг, які полягають у передачі інформації через інформаційну мережу, забезпеченні доступу до інформаційної мережі або хостуванні інформації, яка надається користувачем послуги, телевізійне мовлення у розумінні Директиви 89/552/ЄС та радіомовлення не є інформаційними суспільними послугами, тому що вони забезпечуються не на індивідуальне замовлення;

– надання послуг провайдером безпосередньо користувачеві, такі як відеозв'язок на замовлення або надання комерційної інформації електронною поштою. Використання електронної пошти або подібного індивідуального зв'язку, наприклад, фізичними особами, які діють поза межами ділової або професійної сфери, включаючи їх використання для підписання контрактів між такими особами, не є інформаційною суспільною послугою;

– контрактні відносини між працівником та роботодавцем не є інформаційними суспільними послугами;

– діяльність, яка за своєю природою не може здійснюватися дистанційно та за допомогою електронних засобів, така як встановлений законом аудит рахунків компанії або медична консультація, що потребує фізичного огляду пацієнта, не є інформаційною суспільною послугою;

Директива № 2000/31/ЄС передбачає такі визначення, як «інформаційні суспільні послуги» (послуги, визначені у Статті 1 (2) Директиви 98/34/ЄС, доповненої Директивою 98/48/ЄС); «провайдер послуг»; «зареєстрований провайдер послуг», «користувач послуг»; «споживач»; «комерційна інформація»; «регламентована професія»; «координована сфера», а також визначені вимоги до правового режиму «електронних контрактів», «кодексу поведінки», переліку судових процедур» тощо[526]. Водночас у проаналізованих основних нормативно-правових актах ЄС, які пов'язані із регулюванням правового режиму електронної торгівлі (комерції), відсутнє поняття «електронної торгівлі (комерції)».

[526] Про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції) : Директива від 8 червня 2000 року № 2000/31/ЄС. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

5.2. Окремі аспекти правового регулювання електронної комерції в Україні

До основних вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють відносини торговельної діяльності в Україні, можна віднести, наприклад, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, закони України «Про захист прав споживачів», «Про споживчу кооперацію», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», Постанова КМ України від 8 лютого 1995 року № 108 «Про Порядок заняття торговельною діяльністю і правила торговельного обслуговування населення», зі змінами і доповненнями; ДСТУ 4303-2004 Національний стандарт України «Торгівля роздрібна та оптова. Терміни та визначення понять», який затверджено і вводиться у дію наказом Держспоживстандарту України від 08.06.2004 № 130 та іншими актами.

Регулювання відносин та визначення напрямів розвитку основних складових продажу товарів і послуг в електронній формі здійснюється, зокрема: законами України «Про інформацію»; «Про телекомунікації», «Про захист інформації в автоматизованих системах»; «Про електронні документи та електронний документообіг»; «Про електронні довірчі послуги»; «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»; «Про публічні закупівлі»; «Про рекламу»; «Про міжнароднеприватне право»; «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні»; «Про платіжні послуги», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про захист персональних даних»; постановою КМ України від 28 жовтня 2004 року № 1454 «Про затвердження Порядку обов'язкової передачі документованої інформації»; постановою Правління Національного банку України від 30 березня 2006 року № 121; Програмою розвитку Національної системи масових електронних платежів на 2006–2008 роки; постановою КМ України від 29 березня 2006 року № 377 «Деякі питання здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів» (затверджено Умови переведення торгівців,

що провадять господарську діяльність у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, на обов'язкове приймання спеціальних платіжних засобів в оплату за продані товари (надані послуги); Інструкцією про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 17.03.2004 № 110, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 15.04.2004 за № 483/9082; Положенням про систему електронної пошти Національного банку України, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 29 грудня 2004 року № 689, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 січня 2005 року за № 86/10366; Інструкцією із заповнення та використання попереднього повідомлення в електронному вигляді, затвердженою наказом Державної митної служби України від 12 грудня 2005 року № 1220, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 15 грудня 2005 року за № 1505/11785[527].

Основним же нормативним документом у національній правовій системі є Закон України «Про електронну комерцію», який визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції[528].

Зокрема, у зазначеному нормативному акті терміни вживаються в такому значенні:

1) електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру;

2) електронна торгівля – господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-комунікаційних систем.

---

[527] Законодавство. URL : http:// www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

[528] Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 45. Ст. 410.

Закон встановив основні принципи правового регулювання у сфері електронної комерції. Зокрема, визначено, що основними принципами у сфері електронної комерції є:

– свобода провадження підприємницької діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних систем;

– свобода вибору контрагента, електронних засобів, видів та форм діяльності;

– свобода конкуренції та забезпечення її сумлінності;

– свобода вчинення електронних правочинів;

– рівність і охорона прав учасників відносин у сфері електронної комерції;

– дотримання вимог законодавства, правил професійної етики, повага до прав, свобод, законних інтересів учасників відносин у сфері електронної комерції;

– забезпечення належної якості товарів, робіт та послуг, що реалізуються у сфері електронної комерції;

– однаковість юридичної сили електронних правочинів та правочинів, укладених в іншій формі, передбаченій законодавством;

– забезпечення доступу до інформації всіх учасників відносин у сфері електронної комерції;

– доступність комерційних електронних повідомлень та можливість обмеження їх надходження;

– дотримання законодавства про державну мову.

Закон України «Про електронну комерцію» визначає коло учасників, серед яких окремо визначено суб'єктів електронної комерції, постачальників послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в частині виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування.

Так, суб'єкт електронної комерції – суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми, що реалізує товари, виконує роботи, надає послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, або особа, яка придбаває, замовляє, використовує зазначені товари, роботи, послуги шляхом вчинення електронного правочину.

Постачальниками послуг проміжного характеру в інформаційній сфері є постачальники електронних комунікаційних послуг, оператори послуг платіжної інфраструктури, реєстратори (адміністратори),

що присвоюють мережеві ідентифікатори, та інші суб'єкти, що забезпечують передачу та зберігання інформації з використанням інформаційно-комунікаційних систем.

Отже, коло учасників електронної комерції, відповідно до закону, є більш широким, ніж суб'єкти зазначених правовідносин, що є не зовсім зрозумілим поняттям. Очевидно, що законодавець хотів чітко виокремити безпосередніх учасників правовідносин, віднісши їх до поняття суб'єкти, та інших учасників, які забезпечують належні умови для здійснення зазначеного виду економічної діяльності, які отримали статус постачальників послуг проміжного характеру в інформаційній сфері. Крім того, окрему групу складають органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Очевидно, що всі зазначені учасники правовідносин тією чи іншою мірою є суб'єктами правовідносин у сфері електронної комерції, а нормативне виокремлення окремих категорій є не зовсім коректним.

Окремої уваги в нормативному акті надано стосовно таких суб'єктів електронної комерції, як:

– продавець (виконавець, постачальник);

– покупець (замовник, споживач);

– постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції.

У законі визначено правовий статус кожного із зазначених суб'єктів правовідносин.

Правовий статус продавця (виконавця, постачальника) визначено із переліку прав і обов'язків:

Продавець (виконавець, постачальник) товарів, робіт, послуг в електронній комерції під час своєї діяльності та у разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до такої інформації:

– повне найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи-підприємця;

– місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи-підприємця;

– адреса електронної пошти та/або адреса інтернет-магазину;

– ідентифікаційний код для юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків для фізичної особи-підприємця, або серія та номер паспорта для фізичної особи-підприємця,

яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний податковий орган і має відмітку в паспорті;

– відомості про ліцензію (серія, номер, строк дії та дата видачі), якщо господарська діяльність підлягає ліцензуванню;

– щодо включення податків у розрахунок вартості товару, роботи, послуги та, у разі доставки товару – інформація про вартість доставки;

– інші відомості, що, відповідно до законодавства, підлягають оприлюдненню.

Продавець (виконавець, постачальник) під час вчинення електронного правочину зобов'язаний забезпечити повну відповідність предмета електронного договору, погодженого сторонами, кількісним та якісним характеристикам.

Якщо продавець (виконавець, постачальник) пропонує іншій стороні електронного договору надати йому відомості про платіжні інструменти для оплати вартості товару, роботи, послуги, він зобов'язаний забезпечити захист такої інформації відповідно до законів України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» і «Про платіжні послуги».

Продавець (виконавець, постачальник) має право вимагати від іншої сторони лише такі відомості, без яких укладення та виконання зобов'язань за електронним договором неможливе.

Правовий статус покупця (замовника, споживача) визначено переліком прав та обов'язків, серед яких:

– права та обов'язки покупця (замовника, споживача) товарів, робіт, послуг у сфері електронної комерції визначаються законодавством України, зокрема Законом України «Про захист прав споживачів»;

– покупець (замовник, споживач) товарів, робіт, послуг у сфері електронної комерції за обсягом своїх прав та обов'язків прирівнюється до споживача у разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями та у разі укладення договору на відстані відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів»;

– покупець (замовник, споживач) товарів, робіт, послуг у сфері електронної комерції, який приймає (акцептує) пропозицію іншої сторони щодо укладення електронного договору, зобов'язаний повідомити про себе інформацію, необхідну для його укладення;

– у разі оплати вартості товару, роботи, послуги із застосуванням платіжних інструментів така особа має право повідомити відомості, що дають змогу забезпечити проведення оплати відповідним надавачем платіжних послуг або оператором платіжних систем, який несе відповідальність за їх збереження та використання в порядку, передбаченому законодавством;

– фізична особа повинна надати інформацію про себе, необхідну для вчинення електронного правочину, створення електронного підпису, ідентифікації в інформаційній системі суб'єкта електронної комерції шляхом введення (створення) особою спеціального набору електронних даних, а також вчинення інших дій у такій системі;

– у випадках, передбачених договором, покупець (замовник, споживач) повинен повідомити адресу доставки товару, виконання роботи чи надання послуги.

Щодо правового статусу постачальника послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, то, відповідно до нормативного акта, він не є стороною електронного правочину, предметом якого виступають товари, роботи або послуги, інші ніж послуги проміжного характеру в інформаційній сфері (реєстрація доменних імен або IP-адрес, присвоєння інших мережевих ідентифікаторів, фіксація часу відправлення / надходження електронного повідомлення, надання доступу до мережі «Інтернет» та інших інформаційно-комунікаційних систем тощо), і не несе відповідальності за зміст переданої чи отриманої інформації та за шкоду, завдану внаслідок використання результатів таких послуг, за умови, що він не є ініціатором передачі такої інформації, не обирає її одержувача та не може змінити її зміст.

Постачальник послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, що надає послуги постійного зберігання інформації на запит одержувача послуг хостингу, не несе відповідальності за зміст переданої чи отриманої інформації, яка зберігається на запит отримувача послуг, та за шкоду, завдану внаслідок використання результатів таких послуг, за умови що у нього відсутні відомості про незаконну діяльність або факти чи обставини, які вказують на те, що діяльність має ознаки незаконної, або щодо вимог про відшкодування збитків від такої незаконної діяльності, та постачальник після отримання таких відомостей вдається до швидких дій з метою усунення можливості доступу чи припинення доступу до інформації, зокрема, відповідно до вимог законодавства про авторське право і суміжні права.

Надання доступу до мережі «Інтернет» та інших інформаційно-комунікаційних систем оформлюється окремим правочином або електронним правочином між стороною такого правочину та постачальником послуг проміжного характеру в інформаційній сфері.

Однією із важливих компонентів Закону України «Про електронну комерцію» є нормативно встановлена процедура порядку вчинення електронних правочинів. Зокрема, законом визначено, що електронний правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Електронні правочини вчиняються на основі відповідних пропозицій (оферт).

Пропозиція укласти електронний договір (оферта) повинна містити істотні умови, передбачені законодавством для відповідного договору, і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття.

Електронний договір, крім визначених Цивільним кодексом України істотних умов для відповідного виду договору, може містити інформацію про:

– технологію (порядок) укладення договору;

– порядок створення та накладання електронних підписів сторонами договору;

– можливість та порядок внесення змін до умов договору;

– спосіб та порядок прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту);

– порядок обміну електронними повідомленнями та інформацією між сторонами під час виконання ними своїх зобов'язань;

– технічні засоби ідентифікації сторони;

– порядок внесення змін до помилково відправленого прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту);

– посилання на умови, що включаються до договору, шляхом перенаправлення (відсилання) до іншого електронного документа і порядок доступу до такого документа;

– спосіб зберігання та пред'явлення електронних документів, повідомлень, іншої інформації в електронній формі та умови доступу до них;

– умови виготовлення та отримання паперових копій електронних документів;

– можливість вибору мови, що використовується під час укладення та виконання договору;

– інші відомості.

Електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти (оферти) однією стороною та її прийняття (акцепту) другою стороною та вважається укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти такий договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції.

Відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти електронний договір, про її прийняття (акцепт) може бути надана шляхом:

– надсилання електронного повідомлення особі, яка зробила пропозицію укласти електронний договір;

– заповнення формуляра заяви (форми) про прийняття такої пропозиції в електронній формі;

– вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею.

Місцем укладення електронного договору є місцезнаходження юридичної особи або місце фактичного проживання фізичної особи, яка є продавцем (виконавцем, постачальником) товарів, робіт, послуг.

Розрахунки у сфері електронної комерції можуть здійснюватися з використанням платіжних інструментів, електронних грошей, шляхом переказу коштів або оплати готівкою з дотриманням вимог законодавства щодо оформлення готівкових та безготівкових розрахунків, а також в інший спосіб, передбачений законодавством України, що регулює надання платіжних послуг.

Учасники відносин у сфері електронної комерції зобов'язані забезпечити захист персональних даних, що стали їм відомі з електронних документів (повідомлень) під час вчинення електронних правочинів, у порядку, передбаченому Законом України «Про захист персональних даних».

Забороняється використання та витребування персональних даних сторонами електронного правочину з іншою метою, ніж вчинення електронного правочину, якщо інше не встановлено законом або за домовленістю сторін[529].

Проаналізувавши чинники, які зумовлюють процеси нормотворення як у національній правовій системі, так і в міжнародних інституціях, у сфері електронної торгівлі та електронної комерції в цілому, необхідно зазначити такі напрями:

— по-перше, нормотворення у сфері електронної комерції покликано сформувати належну правову основу забезпечення здійснення діяльності в зазначеній сфері, унеможливлюючи зловживання, піднімаючи авторитет та доступність самої електронної комерції як виду економічної діяльності;

— по-друге, нормотворення у сфері електронної комерції покликано встановити належні правила взаємодії між різними учасниками (суб'єктами) правовідносин: між покупцями і продавцями, між продавцями і контролюючими органами (державними), між фінансовими установами та учасниками комерційних операцій тощо;

— по-третє, нормотворення в зазначеній сфері направлено на забезпечення достатнього рівня захисту операцій в усіх аспектах (гарантування операцій), захист конфіденційної інформації, підтвердження та ідентифікацію учасників (суб'єктів) комерційних правовідносин, підтвердження достовірності інформації;

— по-четверте, нормотворення у сфері електронної комерції направлено на встановлення належних правил зобов'язань усіх учасників зазначених правовідносин, гарантії здійснення таких операцій тощо;

— по-п'яте, нормотворення направлене на реалізацію можливості державного контролю за операціями, здійсненими поза межами звичайних торгових площадок, їх належне оподаткування, митний контроль, дотримання прав споживачів, екологічний контроль, адаптацію правил торгівлі до нових умов онлайн комерції тощо.

[529] Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 45. Ст. 410.

5.3. Поняття «електронної торгівлі» як правового інституту

М. В. Макарова визначає поняття «електронної комерції» як різновид бізнес-активності, в якій взаємодія суб'єктів бізнесу з купівлі-продажу товарів і послуг (як матеріальних, так і інформаційних) здійснюється з допомогою глобальної комп'ютерної мережі «Інтернет» або будь-якої іншої інформаційної мережі[530]. А. М. Береза, І. А. Козак та інші під «електронною комерцією» розуміють придбання чи продаж товару за допомогою електронних носіїв, чи через мережу, подібну до інтернету. Це поняття може включати в себе замовлення, оплату та доставку товарів або послуг[531].

Поняття «електронної торгівлі (комерції)» вужче, ніж поняття «електронний бізнес». Оскільки видами електронного бізнесу вважається, наприклад, електронна комерція (торгівля), електронний банкінг, електронні брокерські послуги, електронне управління поставками та ін[532].

Із практичної точки зору «електронна комерція» є «технологія, яка забезпечує повний замкнений цикл операцій, що включає замовлення товару (послуги), проведення платежів, участь в управлінні доставкою товару (виконання послуги). Зазначені операції проводяться із використанням електронних засобів й інформаційних технологій та забезпечують передачу прав власності або прав користування одною юридичною (фізичною) особою іншій»[533].

Кеті Медіч, виконавчий директор CommerceNet, консорціуму корпорацій, що займаються комерційним використанням інтернет, під електронною комерцією розуміє таку модель ведення бізнесу, яка включає розповсюдження інформації про компанію та її товар у світовій інформаційній мережі, здійснення замовлень та платежів за

---

[530] Макарова М. В. Електроннакомерція : посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 59.
[531] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Береза та ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [7] с.
[532] Танасюк П. Роздрібна Internet-торгівля в Україні: стан та перспективи розвитку. URL : http://www.ise.kiev.ua/pubn/tanasuk_ec.htm (дата звернення: 08.10.2022).
[533] Электронная коммерция : учеб. пособ. под общ. ред. Л. Д. Реймана. Х. : НТЦ «ФИОРД-ИНФО», 2002. 272, [12] с.

товари та послуги, доставку програмного забезпечення й інформаційних продуктів через комунікаційні мережі, післяпродажне обслуговування споживача і віртуальне співробітництво в процесі розробки нових товарів[534].

За сферами поширення електронної торгівлі вітчизняній науково-навчальній літературі виділяють:

– маркетинг, продаж і сприяння продажу;

–передпродаж, попередні домовленості, поставки;

– фінансування й страхування;

– комерційні операції: замовлення, отримання, оплата;

– обслуговування та підтримку продукту;

– спільну розробку продукту;

– у розподілене спільне виробництво;

– використання загальних і приватних послуг;

– адміністрування бізнесу (концесії, дозвіл, податки, митниця тощо);

– транспорт, техніка перевезень і постачання;

– загальні закупівлі;

– автоматична торгівля електронними товарами;

– бухгалтерський облік;

– дозвіл спірних моментів[535].

Як показують наведені вище приклади, електронна комерція може здійснюватися на різних рівнях, починаючи з простого представництва компанії в мережі до електронної підтримки процесів, спільно здійснюваних декількома компаніями також на національному чи інтернаціональному рівні. За цих обставин існує певна відмінність між національними й інтернаціональними діловими операціями. Основи її є не технічними, а законодавчими. На інтернаціональному рівні, порівняно з внутрішньонаціональним, електронна комерція ускладнюється відмінностями в угодах між країнами, у правовому режимі оподаткування, розмірах митних зборів і відмінності в правилах банківської діяльності[536].

---

[534] Меджибовська Н. С. Електронна комерція : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 384 с.

[535] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Береза та ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [14–15] с.

[536] Там само. С. 15.

Аналіз вітчизняного законодавства у сфері торгівлі свідчить про те, що поняття «торговельна діяльність» визначається із урахуванням специфіки сфер, видів, форм та галузей такої діяльності. Крім того, законодавство містить такі терміни-поняття, як «торгівля»[537], «господарсько-торговельна діяльність», «торговельно-біржова діяльність»[538]. Найбільш узагальнюючими поняттями у вітчизняному законодавстві, що охоплюють й сферу електронної торгівлі, можна виділити такі поняття, як торгівля, тобто будь-які операції, що здійснюються за договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на товари[539]; господарсько-торговельна діяльність, тобто діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг[540].

Вищеназвані основні терміни-поняття формально включають такі господарські операції, як:

– реалізація (продукції) товарів виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання;

– купівля-продаж товарів;

– надання послуг щодо здійснення суб'єктами господарювання торговельної діяльності тощо.

Водночас господарсько-торговельна діяльність й система електронної торгівлі включають допоміжну діяльність, яка її забезпечує, тобто підтримку отримання прибутку, наприклад:

– створення попиту на товари і послуги;

---

[537] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[538] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[539] Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

[540] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

– автоматизація адміністративних функцій, пов'язаних із продажами;

– пропозиція післяпродажної підтримки й обслуговування клієнтів (обробка замовлень тощо);

– організація взаємодії між діловими партнерами (удосконалюванням обміну інформацією)[541, 542].

Це, відповідно, створює так званий «цикл електронної торгівлі», який включає п'ять основних процесів:

1) доступ до інформації;

2) оформлення замовлення;

3) оплату;

4) виконання замовлення;

5) післяпродажне обслуговування і підтримку[543].

Не будучи єдиною технологією, електронна комерція характеризується високим рівнем функціональності. Функціональний підхід в організації електронної торгівлі на підприємствах пов'язаний із поняттям «бізнес-процес», тобто сукупності однієї або більшої кількості пов'язаних між собою процедур чи операцій (функцій), які спільно дозволяють реалізувати деяку бізнес-задачу або політичну мету підприємства, як правило, в межах його організаційної структури, що описує функціональні ролі і відносини»[544].

Електронна торгівля об'єднує широкий спектр бізнес-операцій та операцій, включаючи:

– встановлення контакту, наприклад, між потенційними замовником і постачальником;

– обмін інформацією;

– до- і післяпродажну підтримку (докладну інформацію про продукти і послуги, інструкції з використання продукту, відповіді на питання замовників);

– продаж;

---

[541] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Березата ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [7] с.

[542] Танасюк П. Роздрібна Internet-торгівля в Україні: стан та перспективи розвитку. С. 8–12. URL : http://www.ise.kiev.ua/pubn/tanasuk_ec.htm

[543] Там само.

[544] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Березата ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [211] с.

– електронну оплату (з використанням електронного переказу грошей, кредитних карток, електронних чеків, електронних грошей);

– управління доставкою та її відстеження для фізичних продуктів, безпосередню доставку продуктів, які можуть розповсюджуватися електронним шляхом;

– організацію створення та функціонування віртуальних підприємств – групи незалежних компаній, які об'єднують свої зусилля для одержання можливостей надання продуктів і послуг, недоступних для окремих компаній;

– бізнес-процеси, що розділяються, спільно керовані компанією та її торговими партнерами[545].

Крім того, електронна торгівля об'єднує широкий спектр телекомунікаційних технологій, включаючи електронну пошту, факс, технологію електронного обміну даними (EDI) й електронні платежі (EFT), які призначені для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, органів державної влади в телекомунікаційних послугах[546]. Кожна з цих технологій може бути використана для підтримки електронної торгівлі у відповідному для неї контексті[547].

Проте багато комерційних операцій електронної торгівлі є традиційними. Повна господарська (комерційна) операція, включаючи замовлення, перевезення, отримання, виписку рахунків і платіжний цикл, може бути проведена електронним способом. Взаємодія з авторизованими центрами (наприклад, митна і податкова служба, обмін-реєстрація електронних декларацій, інформаційні бази даних контролю, обліку тощо) з метою виконання митних і податкових зобов'язань, а також зі статистичними інститутами нині швидко розвиваються. Проте такі питання, як, наприклад, безпека, захист прав на інтелектуальну власність, правові питання і процедури, що є частиною електронної торгівлі[548], а також правові механізми організації державного податкового контролю залишаються на сьогодні час не розв'язаними ні науково, ні практично.

---

[545] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Береза та ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [21] с.

[546] Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 12 (19.03.2004). Ст. 155.

[547] Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Береза та ін. К. : КНЕУ, 2002. 326, [21] с.

[548] Там само. С. 7.

У документах Конференції з торгівлі та розвитку ООН до «електронної комерції» віднесено всі форми угод, пов'язані з комерційною діяльністю організацій та фізичних осіб, які базуються на обробці та передачі цифрової інформації, включаючи тексти, звуки і візуальні дані[549].

В. Ю. Гречков, визначаючи е-комерцію, виділяє такі її ознаки[550]:

– факт здійснення операції електронним шляхом, тобто з використанням комп'ютерно-мережевих технологій;

– розповсюдження права власності на активи, що продаються чи купуються, включаючи як традиційні, так і принципово нові (наприклад, інформацію в електронному вигляді);

– частота здійснення однорідних операцій, яка може бути об'єктивно вимірена провайдером і підтверджена незалежними аудиторами (наприклад, за log-файлами);

– робота над активом з метою зробити його таким, що продається, включаючи як матеріальні (речові) активи, так і активи в електронному вигляді (сканування, оцифровування тощо);

– обставини реалізації активу, зокрема і електронним способом (передача інформації мережею);

– прагнення отримати прибуток або в традиційній формі, або за допомогою систем електронних платежів, або «цифровими грошима».

І. Б. Федишин серед переваг функціонування електронного бізнесу та електронної комерції визначає такі:

– пропонує доступ на глобальні ринки. Компанія може розширити свою базу клієнтів, а також асортимент товарів;

– дозволяє поліпшити бізнес-контакти. Продавці товарів промислового призначення можуть налагодити більш тісні зв'язки з покупцями (наприклад, ринки «бізнес-бізнес» – B2B);

– доступність інформації про товари і послуги в Інтернет-магазинах у режимі реального часу. Дозволяє покупцям швидко, просто і безкоштовно отримати зразки товарів;

– дозволяє знизити витрати. Укладання оборудки електронним шляхом на порядок зменшує витрати на обслуговування операції, а це, у свою чергу, тягне за собою зниження цін для споживачів;

---

[549] BuildingConfidence. ElectronicCommerceandDevelopment. UNCTAD. 2000. P. 14.

[550] Гречков В. Ю. Современное состояние и перспективы электронной коммерции (маркетинговый подход). *Маркетинг за рубежом.* 2003. № 6. С. 68–92.

– електронна комерція дозволяє постачальникам підвищувати конкурентоспроможність, стаючи ближчим до замовника;

– зменшує кількість носіїв інформації, які потрібні для збереження даних;

– скорочує час виходу товару на ринок і процесу адаптації компанії до змін ринку;

– поява нових бізнес-моделей. Нові бізнес-моделі – віртуальні підприємства, віртуальні агенти, технологи аутсорсингу і телероботи значно підвищують ефективність комерційної діяльності. Крім перетворення ринку існуючих товарів і послуг, електронна комерція відкриває можливість появи абсолютно нових продуктів і послуг. Наприклад: страхові, брокерські послуги служби електронного постачання і підтримки;

– підвищує рівень прихильності споживачів до торгової марки. Якість обслуговування в інтернеті постійно поліпшується: споживач може отримати нову інформацію про компанію і товари в будь-який зручний для себе час[551].

І. Б. Федишин визначає і недоліки функціонування електронного бізнесу та електронної комерції:

– інтернет може знищити інститут торгових посередників;

– конкуренція переходить із локального рівня на глобальний;

– проблеми захисту авторських прав;

– правова невизначеність. Для інтернету не розроблено правову базу, яка діяла б у планетарному масштабі;

– зниження прихильності споживачів. Оскільки в інтернеті відсутній персональний контакт, рівень прихильності клієнтів не є стабільним;

– проблеми ціноутворення. В інтернеті значно легко порівнювати ціни, тому вони знижуватимуться, проте зросте роль додаткових послуг;

– питання інформаційної безпеки під час роботи в інтернеті;

– питання прозорості. Через засоби ідентифікації особи користувача можна здійснювати контроль за людьми, перевіряти їх діяльність (унікальний ідентифікаційний код особи може стати об’єктом загрози для людини);

[551] Федишин І. Б. Електронний бізнес та електронна комерція (опорний конспект лекцій для студентів напрямку «Менеджмент» усіх форм навчання). Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 97 с.

– життєздатність. Багато підприємств не мають впевненості в тому, що їх е-бізнес виявиться життєздатним;

– неохопленим залишається деякий сегмент населення, що не має доступу до інтернету.

Інші дослідники серед переваг електронної комерції зазначають, що зміни, які відбуваються з розширенням мереж використання електронних комунікацій у діяльності підприємств та інтернет-користувачів, не є випадковими, що підтверджується низкою безсумнівних переваг, серед яких можна виділити такі:

1) відкритість компанії стосовно клієнтів, взаємодія з клієнтами, спрямована на встановлення довгострокових взаємовідносин;

2) збільшення оперативності отримання інформації для прийняття рішень, особливо в складних торгових угодах за участю декількох компаній;

3) скорочення циклу маркетингу й продажів, поява можливості перед і післяпродажної підтримки продукту, що особливо стосується програмного забезпечення (щодо надання детальної інформації про продукти та послуги, документації, поставки нових версій тощо);

4) застосування електронної оплати за угодами з використанням електронних платіжних систем;

5) організація віртуальних підприємств, тобто групи окремих фахівців або навіть компаній для ведення спільної комерційної діяльності;

6) реалізація бізнес-процесів, спільно керованих компанією та її торговельними партнерами;

7) скорочення операційних витрат, пов’язаних з обміном інформацією за рахунок використання більш дешевих засобів комунікацій;

8) створення альтернативних каналів продажу, наприклад через електронний магазин на корпоративному порталі;

9) контроль за торговими операціями, які можуть бути об’єктивно виміряні провайдером і підтверджені незалежними аудиторами, наприклад, з аналізу log-файлів;

10) реалізація права власності на нематеріальні активи у форматі електронних комунікацій або бази даних чи програмних пакетів, наприклад пакетів інформації в електронному вигляді[552].

[552] Виноградова О. В., Євтушенко Н. О., Крючок І. С. Електронна комерція в епоху диджиталізації. *Причорноморські економічні студії.* 2020. Випуск 53. С. 55–61.

Водночас вони зазначають, що основними недоліками застосування електронної комерції є недосконала законодавча база, в межах якої потрібно враховувати такі аспекти:

1) зниження прихильності споживачів (оскільки в мережі «Інтернет» відсутній персональний контакт, рівень прихильності клієнтів не є стабільним);

2) проблеми ціноутворення (в інтернеті дуже легко порівнювати ціни, тому вони будуть знижуватися, однак виросте роль додаткових послуг);

3) питання інформаційної безпеки під час роботи в мережі «Інтернет»;

4) питання прозорості (через засоби ідентифікації особи користувача можна здійснювати контроль за людьми, перевіряти їх діяльність);

5) життєздатність (багато підприємств не мають впевненості в тому, що їх електронний бізнес виявиться життєздатним);

6) неохопленим залишається деякий сегмент населення, що не має доступу до інтернету[553].

Аналізуючи електронну торгівлю як порівняно новий вид суспільних відносин, який досить швидкими темпами розвивається, відзначають ряд переваг для покупців:

− підвищення ефективності, прозорості та відкритості закупівель;

− оптимізація закупівельних бюджетів, а також бюджетів на організування та здійснення торговельно-закупівельної діяльності;

− розміщення у єдиному інфопросторі покупців (замовників) та продавців (постачальників);

− здійснення оперативного online-контролю;

− формування перед інвесторами позитивного та сучасного іміджу суб'єктам господарювання, нарощування їх капіталізації та ін.

Аналогічно визначають і переваги електронної комерції для продавців (постачальників):

− перманентно зростаючий ринок платоспроможних покупців;

− диференціація клієнтів у розрізі галузей;

[553] Виноградова О. В., Євтушенко Н. О., Крючок І. С. Електронна комерція в епоху диджиталізації. *Причорноморські економічні студії.* 2020. Випуск 53. С. 55–61.

− можливість просування своєї продукції (товарів, робіт послуг) із використанням сучасних інструментів інтернет-маркетингу;

− можливість використання електронного документообігу, а також переваг швидкості обміну актуальною інформацією;

− можливість отримання оперативної інформації щодо проходження торгів, їх відкритість та прозорість;

− оптимізація ресурсних витрат на участь у торгах тощо[554].

Як зазначає Г. В. Козицька[555], аналіз стану міжнародної електронної торгівлі дозволив виділити основні тренди розвитку галузі в глобальному масштабі, зокрема:

а) вплив пандемії COVID-19. Коронавірус став найбільш дієвим стимулом розвитку електронної торгівлі у 2020 році. Карантинні обмеження, що були введені у більшості країн світу, вимушували людей все більше звертатися за товарами до інтернет-магазинів. Зручність придбання товарів онлайн розширила спільноту прихильників електронного рітейлу. Експерти вважають, що така тенденція збережеться і в майбутньому. За даними MarketWatch, рівень проникнення електронної торгівлі, який на сьогодні складає 15 % до 2025 року зросте до 25 %;

б) застосування технологій доповненої реальності, які дозволять максимально візуалізувати товар для того, щоб споживачі могли краще ознайомитися з ним під час онлайн-замовлень. Технології доповненої реальності нададуть споживачам можливість досліджувати і тестувати товар на рівні аналогічному в офлайн торговими підприємствами. За допомогою технологій доповненої реальності потенційні покупці можуть краще усвідомити, наскільки представлені в електронному магазині товари здатні задовольнити їх вимоги;

в) використання візуальної комерції. Відсутність можливості фізично взаємодіяти з товаром є серйозною проблемою в роботі електронного магазину під час реалізації продукції. Щоб ліквідувати цю прогалину і вивести цей аспект маркетингової діяльності на якісно новий рівень, інтернет-рітейли почали активно застосовувати такі

---

[554] Лакіза В. В., Бала Р. Д. Особливості застосування електронної торгівлі суб'єктами господарювання в умовах міжнародної економічної діяльності. *Ефективна економіка*. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/55.pdf

[555] Козицька Г. В. Розвиток міжнародної електронної торгівлі в умовах діджиталізації економіки. *Економічний вісник*. 2021. № 2. С. 103–114.

інтернет-інструменти, як: інтерактивний контент, контент користувачів, технології розпізнавання зображень та доповненої реальності. За висновками експертів MarketWatch цей тренд збережеться і в подальшому; прогнозується, що обсяги попиту на технології розпізнавання зображення зростуть із 20,19 млрд дол. у 2018 році до 81,89 млн дол. у 2026 році;

г) застосування електронними магазинам штучного інтелекту, що дозволить поліпшити якість обслуговування клієнтів і підвищити персоналізацію. Використання автоматичних маркетингових платформ забезпечить можливість роботи з великими обсягами даних, оптимізацію товарного асортименту, своєчасне коригування цін, прогнозування подальшого розвитку попиту, підвищення якості обслуговування, поліпшення комунікативної складової через створення чатботів, що миттєво відповідатимуть на запити потенційних споживачів;

д) актуалізація екологічної складової електронного бізнесу. Оскільки останнім часом спостерігаються негативні тенденції у соціально-економічному розвитку ряду країн, що проявляється у порушенні балансу «природа-економіка-соціум», все більше споживачів прагнуть вживати екологічно чисті продукти і матеріали, формувати свою поведінку таким чином, щоб мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. У зв’язку з цим останнім часом популярними стають екологічні термінали та екокарти; електронні рітейли у свої сервіси додають спеціальні фільтри, які допомагають споживачам знаходити екологічно безпечну продукцію. Усе це і в подальшому сприятиме досягненню гармонізації між складовими (екологічною, економічною і соціальною) сталого розвитку суспільства;

е) зняття розмежувань між роботою сайтів і мобільних додатків. Для вирішення цього завдання була розроблена технологія ProgressiveWebApp, яка поєднала в собі переваги звичайних сайтів і мобільних додатків, а також дозволила уникнути характерних для них обмежень. До первагProgressiveWebApp слід також віднести і те, що швидкість їх роботи не залежить від браузера, типу пристрою та якості з’єднання;

ж) використання технології синдикації контенту, яка дозволить розповсюджувати ідентичну інформацію на декілька сайтів одночасно. Синдикація контенту дозволить виробникам та посередникам акумулювати інформацію, узгоджувати її і доповнювати, що, зі свого

боку, дозволить підвищити рівень пошукової оптимізації та конверсії, охопити більшу аудиторію потенційних споживачів, підняти позиції сайту з подальшою монетизацією його трафіку. Єдиною проблемою, що може виникнути під час використання цієї технології, є узгодженість виду контенту з технологічним форматом платформи, на яку йтиме подача;

и) технологія маркування продукції QR-кодом. Використання цієї технології дозволяє рітейлерам стимулювати продажі товарів в інтернеті після початкового ознайомлення з ними в офлайн-магазині. Зчитаний QR-код відразу перенаправляє потенційного споживача на відповідну сторінку сайту виробника або продавця, оминаючи сайти конкурентів, що реалізовують аналогічні товари і мають більш високі позиції власних сайтів у мережі «Інтернет»;

к) організація роботи електронного магазину у форматі Dropshipping. Сутність Dropshipping полягає в посередництві між споживачами і виробниками чи крупними оптовиками; тобто покупець замовляє товар на сайті, інтернет-продавець опрацьовує заявку і перенаправляє її на виконання, а товар до споживача надходить безпосередньо від виробника чи гуртовика. Така бізнесмодель є надзвичайно популярною і особливо актуальною для початківців з малим обсягом капіталу, оскільки дозволяє мінімізувати ризики, накладні витрати, витрати на оренду складських приміщень і швидко масштабувати бізнес;

л) організація діяльності у форматі «шукай онлайн, купуй офлайн» ROPO. Прогнозується, що така модель роботи буде найближчі роки популяризуватися, оскільки вона дозволяє клієнту попередньо ознайомитися і фізично проконтактувати з товаром, впевнитися в його якості і надійності, отримати необхідну додаткову інформацію від продавця і прийняти кінцеве рішення щодо покупки. Така модель роботи також дозволить скоротити кількість повернень товару до інтернет-магазинів;

м) приєднання соціальних мереж до формату електронної комерції. Під час введення карантинних обмежень у зв’язку з пандемією COVID 19, коли більшість малих підприємств вимушені були закрити свої фізичні представництва і переорієнтовувалися на роботу в онлайн, соціальні мережі змогли довести свою ефективність як торговельні онлайн-платформи. Наприклад, іспанський банк CaixaBank

розробив технологію SocialCommerce, яка дозволила онлайн-продавцям управляти покупками через власні профілі в соціальних мережах і месенджерах: Facebook, Instagram, Telegram, WhatsApp, Twitter та ін. Крім того, з метою підтримки бізнесу Instagram та Facebook розмістили на своїх платформах кнопки «Share a Business», клікнувши на яку, кожен учасник соцмережі може розмістити контент про свого улюбленого виробника або продавця. Експерти прогнозують, що торговельні онлайн-платформи соціальних мереж 2021 року остаточно стануть транзакційними;

н) розвиток системи оподаткування продажів, що здійснюються через інтернет. Зокрема, у більшості штатів США вже введений податок з обороту реалізації товарів через канали електронних рітейлів. В інших штатах зобов'язані це зробити 2021 року. У зв'язку з цим постачальники софт-рішень вже розробляють програмне забезпечення з оподаткування формування і передачі відповідної звітності. Передбачається, що обчислення стягнення та перерахування податків з продажу засобами електронної торгівлі буде здійснюватися безпосередньо самим продавцем. Впровадження цієї системи дозволить вивести врівноважити умови діяльності онлайн та офлайн магазинів, поповнити регіональні бюджети, що в свою чергу, сприятиме покращенню іміджу електронних рітейлерів;

п) збільшення кількості рітейлерів, що прагнуть ввести запобіжники з метою стримування обсягів повернень товарів покупцями. Зокрема, 2020 року окремі електронні торговці оголосили рішення ввести довічну заборону на покупки для споживачів, що мають згубну звичку часто повертати товари. Це дасть можливість продавцям зменшити обсяг роботи, мінімізувати витрати і буде стимулювати споживачів більш відповідально ставитися до власного вибору;

Світові тренди розвитку діджиталізованої економіки та вплив національної специфіки визначили для України такі тенденції розвитку в галузі електронної торгівлі:

а) динамічне збільшення обсягів інтернет-рітейлу, що обумовлено низкою причин: впливом пандемії COVID-19, зростанням рівня освіченості інтернет-користувачів, розширенням доступу до широкополосного та мобільного інтернету та ін. Аналогічна тенденція прослідковується і в ряді інших країн, що розвиваються;

б) персоналізація. Як показує практика, споживачі високо оцінюють персоніфіковану комунікацію, за якої торговельні підприємства надсилають їм потрібну інформацію, відеоконтент, цікаві та актуальні повідомлення, дають зворотну реакцію на запити, реагують на їх зауваження та пропозиції. Такий формат роботи позитивно впливає на розвиток відносин між бізнесом та клієнтами;

в) розширення використання технологій доповненої та візуальної реальності. Застосування ритейлерами цих додатків дає можливість споживачам ретельно ознайомитися з товаром, «доторкнутися» до нього, вивчити до найменших деталей, отримати реальну інформацію у віртуальному просторі. Використання технологій доповненої та візуальної реальності створює відповідний комфорт для споживача під час здійснення покупки, збільшує його впевненість у правильності вибору, стимулює до продовження шопінгу саме через засоби електронної торгівлі.

Як показує практика, підприємства, що застосовують технології віртуальної і доповненої реальності, випереджають звичайних торговців у середньому на 3–5 років;

г) стрімкий розвиток безконтактних платежів та торгового еквайрінгу (cashless). За даними статистики, обсяг безконтактних платежів в Україні, що здійснюється через NFC-пристрої або за допомогою платіжних карт, в останні роки стрімко збільшується. Також набувають популярності платежі через QR-коди. На сьогодні вісімнадцять вітчизняних банків надають послуги з NFC-платежів своїм клієнтам. Україна ввійшла у світові лідери за кількістю NFC-оплат за картками Mastercard. Технології безконтактних платежів роблять покупки у інтернетмагазинах більш комфортнішими і зручнішими;

д) збільшення кількості смартфонів, популяризація покупок в один клік та розвиток технологій оплат через мобільні телефони сприяють зростанню обсягів мобільної комерції. На сьогодні частка мобільних покупок в Україні становить 25 % і продовжує зростати. Для порівняння, у розвинених країнах (зокрема, США та Канаді) частка мобільних покупок становить 35 % [14]. За статистикою, електронний магазин, не оптимізований під мобільні пристрої, втрачає до 25 % покупців. Прояву такої тенденції сприяють й інтернат-провайдери. Наприклад, Google прийняв рішення надавати обмежену підтримку сайтам, що не оптимізовані під мобільні пристрої;

е) усе більшої актуальності набувають питання перевірки надійності партнерів в електронній торгівлі. В Україні для вирішення цього завдання використовується аналітична онлайн-система YouControl, яка на основі даних з п'ятдесяти реєстрів за п'ятнадцятьма основними ризик-факторами відслідковує зміни в держреєстрах, відтворює зв'язки між афілійованими особами та формує досьє на кожну компанію. На сьогодні система YouControlв своєму архіві закумулювала інформацію про 1,6 млн підприємств і є рекомендованою до використання Податковою і Нацбанком України;

ж) мультиканальність – формування замовлення на покупку товарів через різні портали, зокрема: соціальні мережі, торговельні макетплейси, мобільні за стосунки тощо. Цей тренд сприяє популяризації інтернет-рітейлу, оскільки створює додаткові зручності для споживачів;

и) омніканальність – інтеграція діяльності всіх каналів збуту з метою забезпечення максимальної якості обслуговування клієнтів. Для цього електронні рітейли стали відкривати регіональні пункти видачі чи офлайн-магазини, а традиційні торговельні підприємства – створювати інтернет-представництва;

к) зростання популярності методу реалізації товарів trade-in. У розвинених країнах набула широкої популярності послуга, що дозволяє покупцеві отримати значну знижку на новий товар під час обміну його на старий, не залежно від того, де останній був придбаний. Переваги під час використання такого методу торгівлі отримують усі учасники процесу. Покупець зменшує свої витрати на придбання нового товару і знімає з себе проблему зберігання, реалізації чи утилізації старого майна. Торговельне підприємство, по-перше, набуває додаткової лояльності від своїх клієнтів і, по-друге, залучає нову аудиторію споживачів, що готові купити товар, отриманий магазином за програмою обміну;

л) робота в інтернеті дає можливість акумулювати великі обсяги даних (BigData). Їх аналіз дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки та сформувати рекомендації щодо стимулювання обсягів реалізації товарів й підвищення конверсії сайту магазину;

м) моделювання ефективних моделей продажу товарів на основі виявлених за допомогою штучного інтелекту закономірностей і причин поведінки споживачів;

н) зростання популярності сервісів, що дозволяють комунікувати зі споживачами в режимі реального часу та допомагати у вирішенні проблем. До таких сервісів відносять мессенджери (Viber, WhatsUpp, Skype,Telegram, мессенджери соцмереж), онлайн-консультанти, чат-боти, live-відео;

п) набувають популярності програми лояльності з вбудованими CRM-системами. CRM-системи, аналізуючи великі обсяги даних, визначають фактори, що впливають на прийняття покупцем рішення щодо здійснення певної покупки. Це зі свого боку створює підґрунтя для розвитку персоналізації та формування нових маркетингових програм роботи з клієнтами.

Експерти прогнозують, що трендом 2021 року для програм лояльності стане швидкість зв'язку з клієнтом: відповіді на дзвінки та запити, консультації з широкого спектру питань, надання необхідної інформації, доступна та зрозуміла конфігурація сайту торговельного підприємства;

р) залучення покупців до магазину за допомогою використання технології мобільного пошуку. Досліджено, що на ефективність локального маркетингу безпосередньо впливає індекс онлайн-присутності споживача. Як показує практика, у сімдесяти шести випадках зі ста споживачі, що шукають місце розташування торговельного підприємства за допомогою смартфона, відвідують магазин протягом наступних 24 годин, а 28 % з них – здійснюють покупку товару[556].

Отже, електронна торгівля є формою ділової активності (бізнесу, підприємницької діяльності) за сферами економічної діяльності, змістом якої є будь-які операції, що здійснюються за цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на товари, надання послуг та проведення робіт шляхом комп'ютерного програмування повідомлень за допомогою електронних носіїв, чи через мережу, подібну до інтернет, із використанням можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Водночас у сегменті публічно-правових засад регулювання електронної торгівлі на національному рівні виникає закономірне запитання, які правові умови є найбільш вдалими для розвитку

[556] How Mobile Search Connects Consumers to Stores. URL : https://www.thinkwithgoogle.com/consumerinsights/mobile-search-trends-consumers-to-stores/ (дата звернення: 08.10.2022).

електронної економіки? На думку вчених, такими умовами є особлива законодавча база щодо регулювання електронної торгівлі, яка б комбінувала застосування традиційних базових юридичних норм і правил ведення фінансово-господарської діяльності, створення нових правових інститутів та процедур[557]. Серед найважливіших питань, що потребують свого врегулювання, є: оподаткування, тарифи, вимоги до форми угод в електронному вигляді, захист інформації і використання електронних підписів, захист прав споживачів, авторських прав тощо. Країни, у яких правова система базується на судових прецедентах, мають більше можливостей для застосування інститутів саморегулювання порівняно із іншими країнами, які застосовують виключно нормативно-правові акти[558].

На сучасному етапі розвитку глобальної електронної економіки основне завдання органів державної влади – забезпечити наукову розробку правових механізмів функціонування електронного бізнесу в Україні, системи державного контролю і правоохорони із урахуванням світового досвіду у цій сфері.

5.4. Правове регулювання фінансових послуг у сфері електронної комерції

Нормативно-правове визначення фінансових послуг міститься в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року[559] (далі – Закон про фінансові послуги). Так, відповідно до пункту 1 статті 1 Закону про фінансові послуги під «фінансовою послугою» варто розуміти «операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів»[560].

[557] Соловяненко Н. И. Правовые условия для электронной комерции. URL : http://www.e-com-libr.com.ua (дата звернення: 08.10.2022).
[558] Там само.
[559] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001. *Урядовий кур'єр.* 2001. № 154.
[560] Там само.

Розкриваючи поняття фінансових послуг, необхідно враховувати тлумачення суміжних правових категорій, зокрема, «фінансової установи», «ринку фінансових послуг» тощо. Ці поняття теж є нормативновизначеними, так, «фінансова установа» – це «юридична особа, яка, відповідно до закону, надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру у порядку, встановленому законом»[561]. Це загальне визначення фінансової установи конкретизується через наведення у законі переліку таких юридичних осіб, зокрема, це банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг[562].

Зазначені вище установи надають фінансові послуги у визначених межах, тобто на певній території і у певних сферах, інакше кажучи, вони є учасниками спеціалізованого ринку. Ринок фінансових послуг являє собою сферу діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. Зауважимо, що до ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видів ринків, що забезпечують обіг фінансових активів[563].

Під час аналізу фінансово-правових засад господарських операцій слід враховувати, що фінансове законодавство використовує імперативний метод регулювання суспільних відносин, на відміну від цивільного законодавства, що зумовлює важливе значення держави. Державне регулювання ринків фінансових послуг становить «процес здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам»[564].

Відповідно до положень чинного українського законодавства фінансові послуги надаються спеціальними суб'єктами (фінансовими установами – юридичними особами) та фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності. Зазначимо, що виключне право або інші

[561] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001. *Урядовий кур'єр.* 2001. № 154.
[562] Там само.
[563] Там само.
[564] Там само.

обмеження щодо надання окремих фінансових послуг встановлюються законами про діяльність відповідної фінансової установи та нормативно-правовими актами державних органів, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг. Однак, крім імперативного методу регулювання суспільних відносин, використовується і цивільно-правовий метод, оскільки, згідно зі статтею 6 Закону про фінансові послуги, вони надаються суб'єктами підприємницької діяльності на підставі договору[565].

Розглянувши окремі правові категорії, проведемо класифікацію фінансових послуг, спираючись на положення статті 4 Закону про фінансові послуги. До таких послуг слід відносити:

– випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;

– довірче управління фінансовими активами;

– діяльність з обміну валют;

– залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

– фінансовий лізинг;

– надання коштів у позику, зокрема і на умовах фінансового кредиту;

– надання гарантій та поручительств;

– переказ грошей;

– послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення;

– торгівлю цінними паперами;

– факторинг.

Наведений перелік не можна вважати вичерпним, оскільки законом встановлено, що до фінансових послуг можуть бути віднесені й інші види операцій, які відповідають критеріям, що містяться у загальному визначенні фінансової послуги. Види фінансових послуг також містяться у Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), затвердженій і введеній у дію наказом Держстандарту України від 22 жовтня 1996 року № 441[566].

---

[565] Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001. *Урядовий кур'єр.* 2001. № 154.

[566] Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), затвердженій і введеній в дію наказом Держстандарту України від 22 жовтня 1996 року № 441. *Системи інформаційно-правового забезпечення. ЛІГА: ЗАКОН «Еліт»*. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

Закон про фінансові послуги можна вважати основним регулятивним законодавчим актом у цій сфері, його положення конкретизуються у низці підзаконних нормативно-правових актів, або тлумачиться в інших законах, що регулюють порядок надання окремих видів фінансових послуг. Зокрема, порядок ведення банківської діяльності врегульовано Законом України «Про банки та банківську діяльність»[567], «Про Національний банк України»[568], біржової діяльності – Законом України «Про товарну біржу»[569], Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»[570], послуги з фінансового лізингу – Законом України «Про фінансовий лізинг»[571], послуги зі страхування – Законом України «Про страхування»[572].

Окремо варто виділити групу законодавчих актів, які регулюють такий специфічний сектор сфери фінансових послуг, як переказ коштів, а саме: Закон України «Про поштовий зв'язок»[573], Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати[574], Уніфіковані правила з інкасо Міжнародної торгової палати[575], Уніфіковані правила по договірних гарантіях

[567] Про банки та банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[568] Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[569] Про товарні біржі : Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[570] Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 року № 5080-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[571] Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[572] Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року №85/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[573] Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[574] Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

[575] Уніфіковані правила з інкасо Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

Міжнародної торгової палати[576], Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»[577], Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 № 137[578], Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені Постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 № 620[579], Положення про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 14.10.2003 № 447[580] та ін. Більш детально на нормативно-правових актах, що регулюють діяльність фінансових установ і платіжних систем, пов'язану із електронними переказами коштів, ми зупинимося в розділі 3 дослідження.

Під час розгляду організаційно-правових засад сфери фінансових послуг в Україні, зокрема у секторі електронної комерції, слід брати до уваги, що на сьогодні існує система державних органів, на які покладені окремі функції (контроль, нагляд тощо) у цій сфері – Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна податкова служба України. Кожен з цих органів діє на підставі зазначених вище законів, здійснює функції контролю і нагляду, а також має право видавати підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність учасників ринку фінансових послуг.

---

[576] Уніфіковані правила по договірних гарантіях Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

[577] Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

[578] Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 № 137. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

[579] Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 № 620. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

[580] Положення про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, затверджене постановою Правління Національного банку України від 14.10.2003 № 447. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

Отже, в Україні створено необхідні організаційно-правові засади для функціонування сфери фінансових послуг, зокрема і у секторі електронної комерції, що, однак, не виключає наявності певних проблем, які стосуються функціонування платіжних систем (систем електронних грошей) і електронної біржової діяльності, яким присвячені наступні розділи дослідження.

Біржа як економічна категорія відображає сукупність економічних відносин постійно функціонуючого ринку, на якому концентрується інформація про той чи інший товар (попит і пропонування, якісні характеристики тощо), відбувається його купівля-продаж за зразками, формуються ціни, а також здійснюється торгівля цінними паперами та іноземною валютою[581].

У сучасних умовах біржі займають провідне місце в економіці України, оскільки значна частина капіталу та інвестицій надходять в економіку саме через операції на біржах. Необхідно зазначити, що біржова діяльність є специфічною формою організації торгівлі в умовах розвиненої ринкової економіки. Визнання України державою з ринковою економікою призвело до розвитку різних видів біржової діяльності. Формування біржового ринку в Україні стимулює розвиток економіки, забезпечуючи тим самим входження країни в систему міжнародних економічних відносин.

У системі ринкових відносин біржова діяльність займає відповідне місце. Це місце визначається сутністю біржової торгівлі, яка взаємодіє з активами, які належать або до групи капіталів (наприклад, різні види цінних паперів, валюта тощо), або до групи товарів (наприклад, кольорові метали, сільськогосподарські товари та ін.). Основна операція при біржовій торгівлі – це купівля-продаж відповідних активів. Учасники біржової торгівлі можуть проводити між собою будь-які операції з приводу купівлі-продажу біржового активу, наприклад, брати в позичку гроші, цінні папери, брати в заставу товар та ін., але, власне, біржова торгівля – це завжди тільки купівля-продаж відповідного активу.

---

[581] Жучкова И., Коноплева А. Электронный бизнес: перспективы развития. *Економіка, фінанси, право*. 2002. № 12. С. 3–6.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють біржову діяльність, зокрема і електронну, в Україні, є Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки від 23 лютого 2006 року[582], Закон України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 року[583], Положення про регулювання діяльності фондових бірж та торговельно-інформаційних систем, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 листопада 1997 року № 46[584].

Вище було наведено загальне визначення біржі, але слід зважати на те, що розвиток інтернет-технологій дозволив сформувати нову форму брокерських послуг, які здійснюються із застосуванням інформаційних технологій.

Розвиток біржової діяльності за допомогою інтернету було розпочато в середині 90-х рр. 1995 року була створена перша в світі ділінгова система для торгівлі акціями. Послуги цієї системи представлялись спільним підприємством англійських компаній Electronic Share Information із Кембриджу та Sharelink із Бірмінгему[585].

Інтернет дозволяє дрібним інвесторам, фізичним особам отримувати оперативний доступ до ринкової інформації і, більше того, можливість брати участь у фінансових ринках за допомогою недорогого та дійсно ефективного обладнання[586]. Вкладення коштів у цінні папери зі свого персонального комп'ютера можливе для всіх бажаючих. Водночас існує можливість створити інвестиційний портфель та здійснювати управління активами, отримуючи в режимі онлайн всю необхідну інформацію: котирування, аналізи, прогнози тощо.

На сьогодні операції на світових фінансових ринках є одним із доходних видів легального бізнесу. Відповідно до даних журналу «Forbes» 24 % із усіх власників мільярдних капіталів сформували їх

---

[582] Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2006 року № 1201 XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text

[583] Про товарні біржі : Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text

[584] Положення про регулювання діяльності фондових бірж та торговельно-інформаційних систем, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 листопада 1997 року. № 46. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html

[585] Цэдэнграгчаагийн Н., Филин С. А. Инновации в информационных технологиях: электронные формы биржевой торговли. *Финансы и кредит.* 2005. № 3. С. 63–77.

[586] Там само.

на фінансових ринках. Джордж Сорос вважається одним із найуспішніших на сьогодні трейдерів ринку Forex[587].

Міжнародний валютний ринок Forex, від англійського Foreign Exchange market, займає особливе місце на світовому фінансовому ринку.

Ринок Forex – міжбанківський ринок, що сформувався 1971 року, коли міжнародна торгівля перейшла від фіксованих курсів валют до плаваючих. Це сукупність операцій агентів валютного ринку з обміну обумовлених сум грошової одиниці однієї країни на валюту іншої за злагодженим курсом на певну дату. Під час обміну курс однієї валюти щодо іншої визначається досить просто: попитом і пропозицією – обмін, на який згодні обидві сторони.

Обсяги операцій світового валютного ринку постійно зростають. Це пов'язано з розвитком міжнародної торгівлі і відміною валютних обмежень у багатьох країнах.

На частку електронних брокерів сьогодні доводиться 11 % обороту ринку FOREX. Денний обсяг операцій найбільших міжнародних банків (Deutsche Bank, Barclays Bank, Union Bank Switzerland, Citi Bank, Chase Manhattan Bank, Standard Chartered Bank) сягає мільярдів доларів[588].

Важлива властивість валютного ринку – це його стабільність. Загально відомим є факт, що основна властивість фінансового ринку – його несподівані падіння. Але, на відміну від фондового ринку, Forex не падає. Якщо акції знецінилися – це крах. Якщо ж обрушився долар, то це всього лише означає, що інша валюта стала сильнішою.

Серед характерних особливостей ринку: ліквідність, оперативність, доступність, гнучке регулювання системи організації торгівлі, однозначність котирувань, спрямованість ринку, розмір маржі[589].

Сучасний інтернет-трейдинг надає необмежені можливості віддаленої присутності на фінансових ринках світу трейдерам будь-якої держави, але законодавча неврегульованість багатьох аспектів, пов'язаних із подібною діяльністю, спричиняє ряд протиріч у питаннях легальності здійснення подібних операцій. Методом спроб і помилок існуюча проблема вирішувалася провідними державами

---

[587] Цэдэнграгчаагийн Н., Филин С. А. Инновации в информационных технологиях: электронные формы биржевой торговли. *Финансы и кредит.* 2005. № 3. С. 63–77.
[588] Иванов Ю. А. FOREX : учебное пособие. 2005. 238 с.
[589] Фондова система Wallstreet. URL : www.wallstreet.com.ua

упродовж досить тривалого періоду часу, і, як підсумок, у цей час у світі сформувалися дві найбільш популярні схеми надання послуг з ведення маржинальної торгівлі:

- фінансове посередництво (використовується банками та іншими кредитно-фінансовими організаціями та закладами, потребує відповідної реєстрації та ліцензування);
- фінансове букмекерство (використовується фінансовими посередниками за наявності відповідної ліцензії)[590].

За вибору тієї або іншої схеми організації роботи визначальна роль приділяється місцевому законодавству з метою виключення конфліктів і невідповідностей.

Так, наприклад, у Великобританії широко використовується схема фінансового букмекерства. Визначальний вплив на вибір подібної схеми надання послуг зробили історичні фактори, оскільки ця технологія з самого початку розповсюдилася у середовищі брокерів, які з її допомогою змогли подолати заборону на проведення власних угод з акціями. Популярність фінансового букмекерства у Великобританії на сьогодні обумовлена відсутністю брокерських комісійних та інших супутніх витрат при роботі з різними фінансовими інструментами, а, крім того, прибуток від цих операцій у Великобританії не оподатковується[591].

У цій країні будь-яка фінансова діяльність, зокрема і надання послуг з ведення маржинальної торгівлі на фондовому і валютному ринках, регулюється FSA (Financial Services Authority – Організація контролю фінансових послуг). FSA є недержавною структурою, яка веде свою діяльність згідно з законодавчим Актом про фінансові послуги та ринки 2000 року. Цілями цієї організації є:

- створення впевненості у фінансовій системі Великобританії;
- популяризація використання фінансових послуг населенням;
- захист споживачів;
- боротьба з фінансовими злочинами.

Проте не лише ринок Forex можна віднеси до сфери здійснення біржової діяльності з використанням інформаційних технологій. Виділяється також серед всіх західних фондових ринків 20-трильйонний американський ринок цінних паперів – Stock Market.

[590] Фінансовий холдинг FIBO Group. URL : www.fibo-forex.ru
[591] Там само.

Цей ринок є стабільним, менш ризикованим і володіє незрівнянно більшими перевагами. Різноманітність високоліквідних інструментів інвестування дає можливість створити привабливий набір високодохідних цінних паперів і водночас істотно знизити інвестиційний ризик шляхом широкої диверсифікації вкладень.

Існує три аргументи на користь інвестування в Stock Market:

1. Захист від фізичної втрати, оскільки надійність багатьох зарубіжних банків не залишає сумнівів.
2. Захист від інфляції.
3. Додатковий дохід.

В умовах сьогодення фондовий ринок Stock Market набуває світового масштабу.

Сучасні комп'ютерні технології дозволяють кожному потенційному інвестору брати участь у роботі на найбільших фондових ринках через інтернет. Законодавство США не обмежує участь іноземців в операціях із цінними паперами на американських біржах.

Справжній бум трейдинга через електронні й комп'ютерні системи, значно розширивши географічні межі, призвів до революційних змін у світі інвестицій. Сфера фінансових ринків стала однією з перших щодо широкого застосування інтернет-технологій. Усього за декілька років виріс новий сектор ринку – надання послуг з онлайн-трейдингу, тобто здійснення торгових операцій через інтернет.

Інтернет спростив прийом ордерів і забезпечив доступ до інформаційних ресурсів, які раніше мали в своєму розпорядженні лише обрані – професійні інвестори. Сьогодні новітні інтернет-технології дозволяють запропонувати інвесторам абсолютно новий набір послуг: потік котирувань у режимі realtime, засобу візуалізації і технічного аналізу даних, новини і фінансові звіти компаній, відстежування стану інвестиційного портфеля клієнта (склад, поточна вартість і прибутковість активів), рекомендації на покупку і продаж, дослідження ринку та ін.

Революційні технологічні досягнення – електронні комунікаційні системи ECNs – дають інвесторам можливість прямого доступу на торгові майданчики, збільшують вірогідність і швидкість виконання торгових замовлень, підвищуючи тим самим ефективність роботи трейдера.

За оцінками різних експертів, 2002 року більше 30 % індивідуальних інвесторів у всьому світі проводили операції на фондовому ринку виключно через інтернет[592].

Щодо застосування електронних систем біржової торгівлі в Україні, крім представників ділінгових компаній, на особливу увагу заслуговує фондова система Wallstreet, онлайн-проєкт для фондового ринку, представлений в Україні компанією Epsilon. Фондова система Wallstreet створена з метою організації єдиного інформаційного простору для учасників українського фондового ринку. Розпочавши свою роботу в листопаді 1999 року, система постійно удосконалюється, збільшуючи якість і кількість сервісів для учасників і користувачів системи[593].

У сучасних умовах фондова система Wallstreet цілодобово пропонує котирування векселів і акцій українських підприємств, працюють розділи онлайн-конференцій для фахівців фондового ринку, існує база інвестиційних проєктів і каталог посилань на фінансові і фондові ресурси інтернет.

З листопаду 2000 р. сервер Фондової системи Wallstreet надає довідкову інформацію по підприємствах (загальна інформація, котирування, публікації у пресі, торги на організованих ринках, історія приватизації), цінні папери яких котируються в системі.

Спеціальне програмне забезпечення термінального доступу – Менеджер Wallstreet – дозволяє працювати з інформаційними базами системи в режимі off-line.

Зростання популярності системи Wallstreet багато в чому обумовлено міцним зворотним зв’язком з користувачами і партнерами системи.

[592] Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 540 с.
[593] Teletrade D. J. International Consulting Ltd. URL : www.teletrade.ru

5.5. Електронні платіжні системи: правовий статус та нормативно-правове забезпечення

Основною категорією, яка має бути проаналізована під час розгляду фінансово-правових аспектів господарських операцій у сфері електронної торгівлі, є поняття «електронних грошей», які слід відрізняти від кредитних карток, які працюють за іншою схемою. Електронні гроші зберігаються у вигляді файлів, або зашифрованих записів на диску системи, причому використовувати такий платіжний засіб можна, не відкриваючи рахунок у банку, на відміну від платіжних (кредитних) карток. Електронні гроші виконують функції звичайного платіжного засобу за товари і послуги, за їхньою допомогою поповнюються рахунки на мобільному телефоні, сплачуються комунальні послуги, супутникове та кабельне телебачення, послуги інтернет-провайдерів.

Запровадження у процесах електронного бізнесу електронних грошей з економічної точки зору має ряд переваг, зокрема, банк:

- отримує на депонент реальні безготівкові або готівкові гроші, що забезпечують емісію електронних грошей;
- отримує відсотки за обслуговування;
- отримує можливість здійснювати певні операції із «залишками».

Щодо економічних інтересів клієнта, то, крім переваг здійснення розрахунків по картках, він отримує можливість здійснювати операції анонімно, не маючи фактично великих сум готівкою[594].

Повертаючись до осмислення теоретичних положень, що стосуються обігу електронних грошей, необхідно зазначити думку Н. Дмитрика про те, що в понятті «електронні гроші» термін «гроші» або «готівка» умовний, тобто у вигляді матеріальних банкнот або монет електронні гроші не існують. Матеріальне їх втілення існує в двох можливих видах:

- цифрова готівка, що зберігається на смарт-картах;
- цифрова готівка, що зберігається в спеціальних сферах даних на жорстокому диску[595].

---

[594] Дмитрик Н. Платежные инструменты. URL : www.russianlaw.net/law/doc/a143.htm

[595] Там само.

Це твердження автора ще раз підтверджує той факт, що більшість наукових публікацій у сфері обігу електронних грошей мають технологічний характер та характеризуються відсутністю наукових доробок вчених-економістів, юристів.

У сучасних умовах процеси ціноутворення, комерційні розрахунки, розрахунково-платіжні відносини, інвестиційна діяльність набули електронної форми і стали складовою електронного бізнесу, що здійснюється з використанням «електронних грошей». Ускладнення і розширення ринкових відносин, що охопили всі сфери життя людей, з одного боку, та поява могутніх неринкових факторів впливу на економіку – з іншого, поставили перед грошовим товаром нові, ще складніші вимоги[596].

По-перше, грошовий товар повинен легко відтворюватись у будь-яких обсягах відповідно до зростаючих масштабів суспільного виробництва й обігу.

По-друге, грошовий товар повинен вироблятися з мінімальними затратами, щоб мінімізувати суспільні витрати обігу, які постійно зростають у міру розширення масштабів виробництва та обміну і спричиненого цим збільшення маси грошей в обігу.

По-третє, сама вартість грошей в умовах державного втручання в економічне життя суспільства повинна бути гнучкою, сприйнятливою до державного регулювання.

На думку М. І. Савлука, такі вимоги не міг задовольнити жодний товар – продукт людської праці, навіть благородні метали.

Очевидно, все це можна пояснити тим, що сутність грошей змінюється адекватно змінам характеру суспільних відносин, в яких вони функціонують. Тому для визначення сутності електронних грошей необхідно з’ясувати питання про їх походження, про причини, що зумовлюють виникнення та існування в економічному житті суспільства. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що впродовж століть гроші існували у вигляді повноцінних грошей та знаків вартості.

Повноцінні гроші – гроші, у яких номінальна вартість відповідає реальній вартості металу, з якого вони зроблені[597]. Знаки вартості –

[596] Гроші та кредит : підручник. М. І. Савлук та ін. К. : Либідь, 1992. 331 с.

[597] Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит : навчально-методичний посібник. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Київ : ЦУЛ, 2002. 236 с.

гроші, номінальна вартість яких вище реальної, тобто витраченої на їх виробництво суспільної праці[598]. Гроші, що функціонують як знаки вартості, є двох видів: металеві та паперові знаки вартості.

На нашу думку, електронні гроші є результатом генезису паперових знаків вартості, оскільки об'єктивна можливість паперових і електронних грошей зумовлена особливостями функції грошей як засобу обігу, коли гроші є моментальним посередником в русі товарів.

Це підтверджується поглядами М. М. Александрової та С. О. Маслової, які визначили електронні гроші, як результат розвитку кредитних грошей – одного із видів паперових платіжних інструментів.

Пояснення досить просте. Кредитні гроші виникають із розвитком товарного виробництва, коли виникає можливість здійснювати купівлю-продаж з розстрочкою платежу. Їх поява пов'язана з функцією грошей як засобу платежу, де гроші виступають зобов'язанням продавця, які повинні бути погашені у заздалегідь встановлений термін[599]. Попередниками електронних грошей були такі види кредитних грошей: векселі, чеки, банкноти, кредитні картки.

Вище зазначалося значення електронних грошей як одного з елементів в структурі будь-якої платіжної системі. Проте поза увагою залишилися питання щодо характеристики вже існуючих систем та їх наукове осмислення.

На сьогодні у сфері використання електронних платіжних систем часто використовують класифікацію на системи – аналоги готівки і системи – аналоги чеків. Розподіл електронних платіжних систем на дві групи здійснено в 1996–1998 роках. Проте сьогодні деякі фахівці використовують класифікацію, що за критерій використовує механізм здійснення електронних платежів.

Так виокремлюють модель систем депонованих сум (аналог електронних монет, кредитних карт і готівки). Системи депонованих сум дозволяють користувачам звантажувати платіжні засоби з їх банківських рахунків на смарт-карти (пристрої, в яких електронним чином на вбудованому чіпі закодована сума) або PC-файли. У разі здійснення покупки за допомогою таких інструментів спочатку відбувається перевірка наявності на них необхідної суми, потім ця сума

[598] Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : ЦУЛ, 2002. 236 с.
[599] Там само.

віднімається від поточного залишку покупця і додається до депонованої суми «постачальника».

Смарт-карти мають додаткові переваги: портативність, можливість здійснювати покупки і поповнювати «рахунок» як по мережі, так і в off-line, аутентифікація за допомогою унікального «цифрового підпису», що генерується при кожному використовуванні, тощо. Прикладами є: CommonElectronicPurseSpecification (CEPS), EuropeanElectronicPurse (EEP), Mondex, Proton, VisaCash, WorldPay.

PC-файли депонують грошові суми безпосередньо на персональному комп'ютерному пристрої (комп'ютері, телевізійній приставці, PDA) в зашифрованому файлі, захищеному паролем, і не вимагають спеціального апаратного забезпечення. Прикладами є: Globe ID PaymentSystem, Millicent, NetBill.

Наступною є модель систем електронних чеків: тоді як реальні чеки дещо втратили свої позиції за останні роки, електронні чеки мають широке розповсюдження, оскільки є практично повними аналогами реальних чеків, зберігаючи всі їх переваги (наприклад, вимагають обмеженої інформації про одержувача), але при цьому застосовні для електронних платежів у сфері B2B і також не потребують обов'язкового он-лайн режиму платника у момент покупки. Прикладами є: Mandate II, eCheck.

Модель систем електронних грошових транзакцій: у цій категорії звичайно набагато більше різних специфікацій, ніж у попередніх двох. Ця модель сама собою може функціонувати у вигляді декількох груп: за змістом транзакцій (кредитові, дебетові, просто запису), сферою дії (наприклад, бізнес-транзакції), видами спонсорів (банки, провайдери) і залежно від того, чи використовується в процесі трансакції посередник – банк, інший фінансовий інститут або «віртуальна організація» електронної комерції. На відміну від попередніх двох категорій, кожна з цих систем реалізує певний сценарій трансакцій, що включає обробку замовлень, платежів, інструкції, процедури і протоколи для переказу коштів між рахунками. Крім того, незважаючи на те, що ця система вимагає онлайн-режиму від платника, одержувач платежу може перебувати в офлайн (що вигідно з погляду витрат). Сюди відносять різні платіжні середовища, системи обміну електронними даними / повідомленнями, протоколи та ін. Прикладами є: BidPay, BillPoint, Q-Pass, i-Escrow, CyberCash, EDI Messages, Opening

Buying on Internet (OBI), Internet Open Trading Protocol, Java ЄС Framework.

Однією з розповсюджених у світі електронних платіжних систем на пострадянському просторі є система Web Money Transfer. 2001 року її учасниками стали більше 90 тисяч осіб, а вже 2002 – більше 192 тисяч. Вражають грошові обороти у платіжних системах. 2001 року у платіжній системі Web Money в обігу було 53,5 мільйонів WMR (еквівалент російських рублів) та майже 11 мільйонів WMZ – еквівалент доларів. Уже 2002 року обороти WMR становили 137 мільйонів, а WMZ – 58 мільйонів[600].

Web Money Transfer є російською платіжною системою. Щоб стати її учасником, користувач повинен скачати безкоштовне програмне забезпечення Web Money Keeper на свій комп'ютер. Процедура встановлення програмного забезпечення на комп'ютері дуже проста і проходить під чіткими інструкціями системи. Основою безпеки Web Money є особистий пароль та індивідуальні для кожного користувача електронні ключі, які зберігаються у вказаному користувачем місці, наприклад на дискеті, і, за бажанням, можуть займати до 10 MB. Система використовує умовні рублі, долари та євро, які, відповідно, називаються WM-R, WM-Z та WM-Є. У системі можливі три типи платежів: простий переказ, переказ з протекцією та кредитний переказ. Простий використовується у випадках, коли сторони не потребують виконання особливих умов. Під час розрахунків можна вказати код протекції (пароль) та кількість днів, упродовж яких протекція має бути знята. Код протекції ви повідомляєте окремо, наприклад після отримання вами потрібного товару. Якщо впродовж певного часу код протекції отримувачем переказу не вводиться – гроші повертаються до вас. Кредитний переказ здійснюється у разі отримання товарів чи послуг у кредит, а також під час надання кредиту іншим учасникам системи.

На сьогодні в Україні функціонує електронна платіжна система з використанням електронних грошей «Інтернет. Гроші», що заснована, як зазначалося вище, на технології PayCash.

[600] Пісоцька Р. Гроші в Інтернеті. Всеукраїнська молодіжна організація «Рада молодих підприємців України». URL : www.ukrbusiness.com.ua/index.php?pub=22

Безпосередньо PayCash за своїми характеристиками багато в чому схожа на систему Web Money. Щоб стати учасником, необхідно встановити в себе на комп'ютері програму «Інтернет. Гаманець», водночас у системі буде автоматично відкритий рахунок, зв'язаний з вашим гаманцем. Під час здійснення купівлі разом з електронними грошима передається договір куплі-продажу між учасниками операції. Під час розрахунків договір автоматично підписується електронними цифровими підписами. Отже, у покупця залишається електронний документ, який підтверджує товарні зобов'язання продавця, з його електронним підписом. Грошові оберти у системі проводяться у вигляді різних системних валют. Частина з них є конвертованими в традиційні гроші, частина – демонстраційними. Система дозволяє операції з мінімальними платежами, навіть меншими одного цента та однієї копійки.

Система інтернет-розрахунків «Інтернет. Гроші» – небанківська система. Для того щоб стати користувачем системи, не потрібно відкривати рахунок у банку, не потрібно завіряти підпис, ставити печатки. Щоб платити в інтернет через систему «Інтернет. Гроші», досить здійснити кілька нескладних дій.

Процедура включення в систему «Інтернет. Гроші» передбачає використання клієнтської програми «Інтернет. Гаманець». Його особливістю є те, що він може використовуватися на різних комп'ютерах, тобто не лише на тому, на якому її проінстальовано. Обов'язковою умовою правильного функціонування програми є необхідність використовувати ту копію Гаманця, за допомогою якої було проведено останню операцію по рахунку, в протилежному випадку відбувається розсинхронізація Гаманця і подальша робота стає можливою лише після звернення до служби підтримки.

Для безпосереднього здійснення транзакцій необхідне поповнення свого рахунку. До послуг користувачів широкий вибір способів поповнення – поштовий або банківський переказ, внесення готівки, придбання попередньо оплачених карток та ін. Важливо зазначити, що система не утримує комісію за операцію зарахування грошей на рахунок. Мінімальна сума поповнення рахунку – 10 грн, максимальна – 5 000 грн.

Наступним важливим аспектом використання в електронній комерції електронних грошей є прибуток. Розглянемо можливі шляхи отримання прибутків платіжними організаціями.

Внесення грошей в «електронний гаманець» здійснюється «один до одного», а за будь-яку іншу операцію, чи це електронні платежі, чи виведення грошей із системи (готівкою або на банківський рахунок), стягуються комісійні. Так, за здійснення кожної операції (за винятком операцій з гаманцями одного користувача) Web Money бере комісійні в розмірі 0,8 % суми платежу. У будь-якому разі сума комісії становитиме не менш як 0,01 титульного знака (WM) (долари, євро, рублі чи гривні). Проте є й обмеження суми комісійних «зверху»: система не візьме з однієї операції більшу суму комісійних, ніж 50 доларів чи євро, 1 500 рублів чи 250 гривень (залежно від валюти операції)[601].

Комісійні становлять першу, але не єдину статтю доходів. Друга стаття забезпечується тим, що платіжна організація, яка обслуговує цю систему, отримує у своє розпорядження цілком реальні гроші, які можуть «працювати» і давати дохід в іншій сфері, доки «електронні гроші» користувачів «обертаються» всередині системи. Перевищення «вхідного» потоку грошей (тобто грошей, які користувачі вносять у систему) над вихідним потоком (грошей, що вилучаються з системи) забезпечується тим, що внесення грошей безоплатне, а у разі їх вилучення стягуються комісійні, які цілком компенсуються зручністю й оперативністю розрахунків у мережі.

Вивчаючи електронні гроші, на нашу думку, слід зазначити, що:

− електронні гроші є результатом генезису домінуючих у суспільстві знаків вартості, результатом перетворення кредитних грошей з матеріальної в нематеріальну форму;

− можливість використання електронних грошей у процесі товарообміну, втрата вагомого значення повноцінних грошей дають підстави стверджувати, що поняття грошей взагалі має більш складний характер та сутність, що не може бути виражене навіть благородними металами;

[601] Новіков С. Віртуальні гроші: чи варто зв’язуватися? URL : www.business.if.ua/themes/business/material.asp?folder=1984&matID=206>

– у сучасних умовах електронні гроші набувають статусу знаків вартості з усіма належними їм функціями. Проте, що стосується функцій, то частина їх ще повною мірою відображає дію грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі суспільного відтворення.

Але необхідно зауважити, що розвиток таких форм прояву електронних грошей повинен відбуватися природно без зовнішнього втручання.

Згідно із законодавством України (стаття 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») кошти в Україні існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Установа – член платіжної системи може відкривати рахунки членам та учасникам платіжної системи відповідно до правил цієї платіжної системи, погоджених із Національним банком України (стаття 7). Обробка та передача в межах України електронних та паперових документів на переказ, документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів та документів на відкликання можуть здійснюватися за допомогою як внутрішньодержавних, так і міжнародних платіжних систем, що діють в Україні. Порядок діяльності платіжної системи визначається її правилами, встановленими платіжною організацією відповідної платіжної системи. Правила платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем) повинні встановлювати організаційну структуру платіжної системи, умови членства, порядок вступу та виходу із системи, принцип виконання документів на переказ, відкликання документів на переказ, порядок вирішення спорів, управління ризиками в системі, систему страхування, систему захисту інформації, порядок проведення реконсиляції та інші положення, визначені платіжною організацією.

З метою захисту прав клієнтів у законодавстві України розміщені вимоги до правил відповідної платіжної системи, а також договорів, що укладаються між учасниками цієї платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем), які повинні передбачати порядок врегулювання неплатоспроможності та інших випадків нездатності виконання членами платіжної системи своїх зобов'язань. Для формування та обробки документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів, документів на переказ, документів на відкликання платіжних систем, а також банки повинні використо-

вувати системи захисту інформації та мають право використовувати спеціальні платіжні засоби, ідентифікатори держателя спеціального платіжного засобу, програмно-технічні засоби і телекомунікаційні канали зв'язку.

Внутрішньодержавні небанківські платіжні системи мають право здійснювати діяльність, пов'язану з переказом, виключно після їх реєстрації в Національному банку України та отримання відповідного дозволу Національного банку України. Порядок реєстрації та отримання внутрішньодержавними небанківськими платіжними системами дозволу на здійснення діяльності, пов'язаної із переказом, та відкликання цього дозволу визначається Національним банком України. Членом внутрішньодержавних небанківських платіжних систем може бути банк, що має банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на здійснення переказу коштів, і які уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Спеціальний платіжний засіб може існувати у будь-якій формі на будь-якому, крім паперового, носії, що дозволяє зберігати інформацію, необхідну для ініціювання переказу. Спеціальний платіжний засіб має дозволяти ідентифікувати його держателя. Спеціальний платіжний засіб має відповідати вимогам щодо захисту інформації, передбаченим Законом про платіжні системи.

Держатель спеціального платіжного засобу зобов'язаний використовувати його відповідно до вимог законодавства України і умов договору, укладеного з емітентом, та не допускати використання спеціального платіжного засобу особами, які не мають на це права або повноважень. Торгівці, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг, та які, відповідно до закону, повинні використовувати реєстратори розрахункових операцій, зобов'язані забезпечити можливість здійснення держателями спеціальних платіжних засобів розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням цих спеціальних платіжних засобів (як мінімум трьох міжнародних та/або внутрішньодержавних платіжних систем).

Операції з платіжними картками здійснюються з урахуванням вимог, встановлених законами України та нормативно-правовими ак-

тами Національного банку України. Платіжна картка є власністю емітента і надається ним клієнту відповідно до умов договору. Емісія платіжних карток у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім одноемітентних внутрішньобанківських платіжних систем). Порядок проведення емісії платіжних карток та здійснення з ними операцій, зокрема обмеження щодо цих операцій, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України, прийнятими на виконання вимог законів України. Вид платіжної картки, що емітується банком, тип її носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, в якій ця картка застосовується. Обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента. Платіжні картки внутрішньодержавних платіжних систем повинні містити ідентифікаційний номер емітента, визначений у порядку, встановленому Національним банком України. Національний банк України веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів банків – емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем.

Еквайринг у межах України здійснюється виключно юридичними особами – резидентами, що уклали договір з платіжною організацією. У межах України переказ за операціями, які ініційовані із застосуванням платіжних карток, виконується тільки у грошовій одиниці України.

Банки-резиденти, які емітують платіжні картки, не мають права укладати договори про розповсюдження емітованих ними платіжних карток з іншими суб'єктами підприємницької діяльності. Банки – члени платіжних систем, якщо це не суперечить правилам відповідної платіжної системи, можуть укладати договори з іншими банками-резидентами, що не є членами цих платіжних систем, про видачу останніми готівкових коштів за платіжними картками через власні каси або банківські автомати.

Платіжні організації небанківських платіжних систем нерезиденти можуть укладати з банками-резидентами та небанківськими фінансовими установами-резидентами угоди про розповсюдження се-

ред клієнтів таких фінансових установ платіжних карток цих систем, видачу готівкових коштів за ними, а також з торгівцями про приймання ними платіжних карток цих систем для проведення розрахунків за надані ними товари чи послуги.

Розглянемо, як приклад, Національну систему масових електронних платежів (НСМЕП).

НСМЕП є внутрішньодержавною банківською багатоемітентною платіжною системою масових платежів.

Діяльність НСМЕП направлена на:

– виконання переказу коштів за операціями, що ініційовані із застосуванням платіжних карток;

– забезпечення високої безпечності, надійності, швидкості та економічної ефективності виконання операцій із застосуванням платіжних карток.

Робота НСМЕП заснована на використанні інформаційних технологій, що забезпечують формування, обробку, передачу та зберігання документів за операціями із застосуванням платіжних карток і формування відповідних документів на переказ коштів в електронній формі.

До складу НСМЕП входять: Платіжна організація, члени НСМЕП та учасники НСМЕП. Членами НСМЕП є емітенти та еквайри. До учасників НСМЕП належать: розрахунковий банк НСМЕП, Головний процесинговий центр, регіональний процесинговий центр, процесинговий центр банківського рівня, технічні еквайри (еквайрингові компанії), підприємства торгівлі та сфери послуг, держателі платіжних карток.

Необхідно зауважити, що розрахунковим банком може бути уповноважений Платіжною організацією банк-резидент або Національний банк України.

Вступ юридичної особи до НСМЕП як члена або юридичних та фізичних осіб як учасників відбувається шляхом укладання ним відповідного договору з Платіжною організацією встановленої форми.

Щодо спеціальних платіжних засобів у цій системі, то тут використовується платіжна картка НСМЕП. А під час безпосереднього проведення переказу коштів у НСМЕП використовується взаємозалік на основі клірингу.

У НСМЕП картки за типами поділяють на платіжні та службові.

Залежно від правил та вимог до оформлення платіжних операцій платіжні картки поділяють на особисті та корпоративні. Держателем особистої платіжної картки є фізична особа. Держателем корпоративної платіжної картки є довірена особа клієнта – юридичної особи або фізична особа -підприємець чи його довірена особа.

Підсумовуючи, зазначимо, що системи електронних грошей підпадають під визначення небанківських платіжних систем і підлягають регулюванню нормативно-правовими актами Національного банку України та законами України щодо фінансових послуг. Однак у законодавстві України не виокремлюється категорія «електронних коштів» та відповідних платіжних систем, що вимагає конкретизації шляхом законодавчого закріплення цього поняття і прийняття інструктивних документів щодо функціонування платіжних систем електронних грошей.

ВИСНОВКИ

1. Господарсько-торговельна діяльність в Україні нині є однією з найпоширеніших форм підприємництва. У статутних документах суб'єктів господарювання, що займаються комерційною господарською діяльністю, найчастіше зазначається торгівля. Торгівля одночасно задовольняє інтереси як продавців, так і покупців. Оскільки в першому випадку реалізується економічний інтерес суб'єкта господарювання (виробника, посередника), а в другому випадку задовольняється попит споживача в товарах, послугах тощо.

2. Господарсько-торговельна діяльність поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, тощо). Крім того, така діяльність виконується на професійних засадах та чітко регламентується нормами як загального, так і спеціального законодавства. Поняття «сфера торгівлі» означає не стільки діяльність, скільки суспільні відносини, у які вступають учасники «торговельної діяльності», тому дослідження понять «торгівля», «господарсько-торговельна діяльність» є досі актуальними та залишаються предметом обговорення багатьох науковців, зокрема за рахунок вивчення форм господарсько-торговельної діяльності та їх класифікації.

3. Нагальним у сфері торгівлі є досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для споживачів, уникнення негативного впливу небезпечної продукції, та вимогами захисту економічних інтересів суб'єкта господарювання, зокрема, гарантованих ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Загалом проблема досягнення балансу публічних і приватних інтересів існує давно, відповідно остання постійно є об'єктом дослідження у науковців. Так, загальнодержавні інтереси науковці одночасно з загальносуспільними вважають складовими публічного інтересу, який є загальносоціальним, що відображає в концентрованій формі весь спектр інтересів у суспільстві. За цих обставин суспільний інтерес – це інтерес будь-якої особи (осіб), пов'язаний із забезпеченням благополуччя, стабільності, безпеки і стійкого розвитку суспільства. Значного поширення це поняття набуло внаслідок появи неурядових організацій, які здійснюють захист суспільних інтересів за допомогою правових інструментів: обговорення законопроєктів, відпрацювання державної політики в різних сферах тощо.

Держава не може задовольняти всі інтереси членів суспільства, а тому повинна сприяти або бути нейтральною до тих інтересів, які задовольняються, чи в особистих, чи в колективних відносинах коли йдеться про господарсько-торговельну діяльність. Унаслідок цього відбувається зближення інтересів суспільства з інтересами держави, що дозволяє узгодити методи їх досягнення, а також сприяє уникненню деформації відносин та усуненню такого негативного явища, як неправові практики. Політика у сфері здійснення господарсько-торговельної діяльності повинна виходити з економічних законів, які мають об'єктивний характер і спільність економічних інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, держави. Чим повніше державна політика відображає економічні інтереси, тим реальніше вона втілює об'єктивну необхідність удосконалити правовідносини між учасниками господарсько-торговельної діяльності та органами контролю. Законні (економічні) інтереси суб'єктів господарювання в цілому є формою здійснення загальних інтересів та одночасно частковою формою реалізації власних інтересів. Якщо суспільний інтерес пов'язаний із продукуванням і використанням валового внутрішнього продукту країни, то економічний інтерес суб'єкта господарювання – з формою власно виробленого продукту, за рахунок реалізації якого на ринку в суспільстві задовольняються як різноманітні власні потреби суб'єкта господарювання, так і інших споживачів у цілому.

4. Державний контроль в Україні багато в чому втратив свою цінність. Населення, зокрема, контроль сприймає як негативне явище, вживає його як синонім слова «обмеження або «втручання. Причиною такого негативного іміджу контролю серед керівників суб'єктів господарювання, а також самих осіб, які уповноважені здійснювати державний та самоврядний контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності, є його низький статус. Використовуючи контрольні заходи як засіб політичної боротьби, відстоювання незрозумілих інтересів, контроль перестав виконувати ту основну функцію, для якої він був створений – управління. Адже контроль тісно пов'язаний з іншими елементами управління. Він є ефективним тоді, коли стає невід'ємною його частиною, і навпаки неефективним і навіть тягарем – коли його використовують лише як фіскальний засіб, що не бере участі в процесі управління ризиками з метою досягнення загальних цілей в економіці.

Щодо державного контролю у сфері господарсько-торговельної діяльності, то він має подвійну приватно-публічну природу і повинен відмежовуватися від категорій державних і адміністративних послуг за ознакою спрямованості на задоволення суспільних інтересів як інтересів необмеженого кола учасників організаційно-господарських відносин, які визначаються інститутами громадянського суспільства або державою за участю таких інститутів. У роботі запропоновано привести назву Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» у відповідність до змісту та змінити назву на «Про основні засади здійснення інспектування у сфері господарської діяльності», з урахування того, що інспектування і нагляд змістовно вужчі за поняття контролю. Аргументовано доцільність систематизації законодавства про державний контроль у сфері господарсько-торговельної діяльності на основі ГК України. Незважаючи на те, що державний контроль у господарсько-торговельній сфері, як правило, здійснюється шляхом інспектування суб'єктів господарювання, важливою умовою для удосконалення господарських відносин є гармонійне поєднання приватних і публічних інтересів, за яких суб'єкт господарювання, намагаючись задовольнити свій власний законний інтерес, відповідно, повинен сприяти досягненню інтересу тієї чи іншої громади, суспільства в цілому. Тому положення Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» спрямовані на захист насамперед прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Наприклад, ст. 4 цього Закону «Загальні вимоги до здійснення державного нагляду (контролю)» містить п. 4, який дозволяє встановлювати саме законами: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю); повноваження органів державного нагляду (контролю) щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг; вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності; спосіб та форми здійснення заходів здійснення державного нагляду (контролю). Крім того, ця стаття визначає, що виключно законами встановлюються і санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа.

Водночас з метою захисту інтересів суб'єктів господарювання п. 7 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» згаданої статті вводиться у дію норма, що передбачає можливість прийняти рішення на користь останнього у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта припускає неоднозначне тлумачення прав і обов'язків сторін. Тобто в основу Закону покладено принцип, який забороняє органу влади здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує відповідний орган та не визначає його повноваження під час здійснення контрольних заходів (ст. 4). Такі положення відповідають принципам господарського права щодо обмеження втручання державних органів у господарські відносини та сприяють зміцненню законності і правопорядку у господарській сфері, визначених ст. 8 Господарського кодексу України.

5. Механізм захисту учасників господарсько-торговельної діяльності має включати не лише ліквідацію негативних наслідків, які виникли в результаті неправомірного здійснення контрольних заходів, а й дії, спрямовані як на попередження правопорушень з боку суб'єктів господарювання тощо, так і на запобігання незаконних дій представниками органу контролю. Аргументовано, що одним з найбільш дієвих способів захисту інтересів учасників відносин державного контролю є превентивне узгодження нормативних основ організації і здійснення державного контролю, а також участь громадськості у контролі. Зокрема: 1) забезпечення якості публічних послуг, а саме за допомогою уніфікації правового регулювання діяльності органів державного контролю, проведення консультацій менеджменту державної служби з репрезентативними групами клієнтів з метою визначення умов найкращого надання уніфікованих послуг, створення у структурі органів державного контролю (нагляду) тренувальних центрів тощо; 2) захист прав і свобод суб'єктів господарювання, зокрема за допомогою спрощення контрольних процедур, забезпечення швидших і більш ефективних послуг, рівності суб'єктів контрольних правовідносин перед законом тощо.

6. Досліджено форми господарсько-торговельної діяльності, які можна поділити на основні та додаткові. До основних форм потрібно віднести ті форми, за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і виробів

народного споживання, а саме: матеріально-технічне постачання та збут; енергопостачання; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торговельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва; заготівля. До додаткових форм господарсько-торговельної діяльності варто віднести ті форми, які допомагають реалізовувати продукцію, а саме: оренду засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентську діяльність); іншу допоміжну діяльність. Водночас саме оренду, міну, лізинг можна віднести до специфічних форм забезпечення здійснення господарсько-торговельної діяльності, через особливості їх правової природи.

7. Встановлено, що на сьогодні відсутнє узагальнення судової практики, інформаційні листи тощо, які б стосувалися розгляду судом питань, пов'язаних із дотриманням Закону про ліцензування. Наявність узагальнень практики, інформаційних листів чи рішень у зразкових справах здатні спростити й упорядкувати судові провадження, надати загальний алгоритм вирішення спорів щодо ліцензування господарсько-торговельної діяльності та водночас окреслити перспективи розгляду подібних справ для потенційних позивачів. Разом з тим лише постійне удосконалення законодавства про ліцензування зможе реально вплинути на кількість порушень у цій сфері, сприятиме як належній реалізації норм права, які регулюють суспільні відносини в господарській сфері, так і дотриманню господарського правопорядку в цілому.

8. Доведено, що на сучасному етапі розвитку ринку електричної енергії в Україні діяльність виробників електроенергії з відновлювальних джерел пов'язана з рядом особливостей, які вирізняють цю сферу діяльності від інших. Насамперед йдеться про наявність політичних ризиків (правовий нігілізм, невиконання прийнятих умов політичної взаємодії, порушення правових норм тощо). Причиною цього стало невміння прогнозувати надання державної допомоги суб'єктам господарювання у вигляді «зеленого» тарифу та надмірна політизація енергетичного сектору в цілому. Загалом хаотичність й безсистемність державного регулювання діяльності у сфері «зеленої» енергетики призводить до порушення прав окремих груп виробників, що негативно впливає як на загальний рівень якості правового регулювання в країні, так і на її імідж серед потенційних інвесторів. Другою особливістю є

надмірна зарегульованість енергетичної сфери, яка не дозволяє виробникам у належний спосіб здійснювати свою діяльність та шукати можливості збуту електроенергії поза межами регламентованого державою механізму. І насамкінець, неналежна обізнаність виробників електроенергії з ВДЕ щодо вимог законодавства та ліцензійних умов призводить до наявності значної кількості незначних порушень, на які постійно звертає увагу НКРЕКП, здійснюючи перевірки та застосовуючи відповідні санкції.

Однак найбільшою проблемою залишається неспроможність держави виконувати власні зобов'язання перед міжнародними інвесторами в сфері ВДЕ, у зв'язку з чим пропонуємо передбачити альтернативний (неринковий) механізм формування коштів. необхідних для погашення ДП «Гарантований покупець» заборгованості за договорами про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим тарифом», доповнивши статтю 65 Закону України «Про ринок електричної енергії» частиною 11 такого змісту: «11. У разі неспроможності Гарантованого покупця виконувати зобов'язання, передбачені частиною 2 цієї статті, протягом 90 днів з моменту виникнення відповідної заборгованості, Кабінет Міністрів України з метою забезпечення загальносуспільних інтересів та виконання гарантій держави щодо купівлі всієї електричної енергії, виробленої на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії, ініціює внесення змін до закону про Державний бюджет України на відповідний рік з метою погашення заборгованості Гарантованого покупця».

Запропонований підхід покращить імідж України серед міжнародних інвесторів, допоможе уникнути виникнення міжнародних спорів та витрат на супроводження інвестиційних арбітражів, а також збалансує відносини на ринку електричної енергії в цілому.

9. В умовах динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у світовій економіці, зростання ділової активності в мережі «Інтернет» постає актуальне питання наукового забезпечення формування інформаційного суспільства, електронних економічних відносин. У зв'язку із цим у багатьох наукових та навчальних джерелах, присвячених питанням розвитку інформаційного суспільства, здійснення електронного бізнесу тощо, зустрічається значна кількість термінологічних понять, які потребують свого наукового визначення

для адекватного розуміння певних об'єктивних процесів у досліджуваній сфері та реалізації відповідних форм правозастосування. Електронна торгівля є формою ділової активності (бізнесу, підприємницької діяльності) за сферами економічної діяльності, змістом якої є будь-які операції, що здійснюються за цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу прав власності на товари, надання послуг та проведення робіт шляхом комп'ютерного програмування повідомлень за допомогою електронних носіїв, чи через мережу подібну до «Інтернет», із використанням можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій. Поняття електронної торгівлі, на нашу думку, є основою для удосконалення правових механізмів регулювання і правоохорони у сфері електронної економіки із урахуванням світової концепції «функціонально-еквівалентного» підходу.

Проаналізувавши чинники, які зумовлюють процеси нормотворення як у національній правовій системі, так і в міжнародних інституціях, у сфері електронної торгівлі та електронної комерції в цілому, необхідно зазначити такі напрями:

– по-перше, нормотворення у сфері електронної комерції покликано сформувати належну правову основу забезпечення здійснення діяльності в зазначеній сфері. Унеможливлюючи зловживання, піднімаючи авторитет та доступність самої електронної комерції як виду економічної діяльності;

– по-друге, нормотворення у сфері електронної комерції покликано встановити належні правила взаємодії між різними учасниками (суб'єктами) правовідносин: між покупцями і продавцями, між продавцями і контролюючими органами (державними), між фінансовими установами та учасниками комерційних операцій тощо;

– по-третє, нормотворення у зазначеній сфері спрямовано на забезпечення достатнього рівня захисту операцій в усіх аспектах (гарантування операцій), захист конфіденційної інформації, підтвердження та ідентифікація учасників (суб'єктів) комерційних правовідносин, підтвердження достовірності інформації,

– по-четверте, нормотворення у сфері електронної комерції спрямовано на встановлення належних правил зобов'язань усіх учасників зазначених правовідносин, гарантії здійснення таких операцій тощо;

— по-п’яте, нормотворення направлене на реалізацію можливості державного контролю за операціями, здійсненими поза межами звичайних торгових площадок, їх належне оподаткування, митний контроль, дотримання прав споживачів, екологічний контроль, адаптація правил торгівлі до нових умов онлайн-комерції тощо.

Основним нормативним документом у національній правовій системі є Закон України «Про електронну комерцію», який визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права й обов’язки учасників відносин у сфері електронної комерції.

Під час розгляду організаційно-правових засад сфери фінансових послуг в Україні, зокрема у секторі електронної комерції, потрібно брати до уваги, що на сьогодні існує система державних органів, на які покладені окремі функції (контроль, нагляд тощо) у цій сфері – Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна податкова служба України. Кожен з цих органів діє на підставі зазначених вище законів, здійснює функції контролю і нагляду, а також має право видавати підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність учасників ринку фінансових послуг.

Отже, в Україні створено необхідні організаційно-правові засади для функціонування сфери фінансових послуг, зокрема й у секторі електронної комерції, що однак не виключає наявності певних проблем, які стосуються функціонування платіжних систем (систем електронних грошей) та електронної біржової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов Б. Оновлення доктринальних засад українського адміністративного права у світлі євроінтеграційних вимог. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 4–16.

2. Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2017. № 4. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=Ш63

3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у двох томах. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2009. Том 2: Особлива частина. 600 с.

4. Азарян О. М. Роздрібна торгівля: розвиток та інновації : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. 375 с.

5. Акт складений за результатами проведення планового заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері енергетики та ліцензійних умов виробництва електричної енергії від 13.12.2019 № 466. URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/616/e9a/650/616e9a6508c7d957238252.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

6. Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит : навчально-методичний посібник. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Київ : ЦУЛ, 2002. 236 с.

7. Алмосова В. Основні тенденції та перспективи розвитку оптової торгівлі в Україні. URL : http://www.nauka.kushnir.mk.ua/?p=75089

8. Алябишев М. С. Види аукціонів у цивільному і господарському праві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : зб. наук. праць. Сімферополь, 2005. Вип. 7. С. 49–56.

9. Алябишев М. С. Особливості укладання договорів на аукціоні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / АПрНУкраїни, НДІ приватного права і підприємництва. К., 2009. 17 с.

10. Алябишев М. С. Понятійний апарат – засіб єдності правороз уміння при регулюванні діяльності аукціонів. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна. Харків, 2005. С. 14–16.

11. Алябышев М. С. Аукцион и конкурс: общее и отличительное. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна, Харків, 27 трав. 2006 р. Х., 2006. С. 9–11.

12. Аналітичний звіт Державної регуляторної служби України. URL : http://www.drs.gov.ua/press-room/analitychnyj-zvit-drs-za-2017-rik/

13. Оленюк А. Що змушує інвесторів іти у арбітраж. *Юридична газета*. URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shcho-zmushue-investoriv-iti-u-arbitrazh.html

14. Апопій В. В., Міщук І. П., Ребицікий В. М. Організація торгівлі : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 616 с.

15. Апопій І. В. Цивільно-правові аспекти договорів купівлі-продажу в оптовій торгівлі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2004. 21с.

16. Аукціон для розподілу квоти підтримки буде проведений вже в 2021 році. ДП «Гарантований покупець». URL : https://www.gpee.com.ua/ main/news?id=496

17. Басова І. Фізична особа-підприємець. Х. : Фактор, 2012. 704 с.

18. Баженова А. А. Реформування нормативно-правового регулювання ліцензування господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 6. С. 104–108.

19. Балджи М. Д., Однолько В. О. Економіка та організація торгівлі : навчальний посібник. К. : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 344 с.

20. Бартунаева Н. Л. Предмет доказывания по налоговым спорам, связанным с привлечением субъектов хозяйствования к ответственности. 2007. 152 с.

21. Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладення : навч. посібник. К. : Наукова думка, 2002. 278 с.

22. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 184, 185.

23. Бенедик Я. С. Специфіка регламентації правового статусу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, з огляду на зобов'язання України за угодою про асоціацію та договором про заснування енергетичного співтовариства. *Право і суспільство.* 2020. № 5. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/12.pdf

24. Блащук Т. В. Особливості правового статусу підприємця та його роль у громадянському суспільстві. URL : http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2012/11/40.pdf

25. Бланк І. О. Управління торговельним підприємством : підручник. Харків, 2019. 420 с.

26. Боднарчук О. Г., Боднарчук О. І. Визначення поняття й змісту оптової та роздрібної торгівлі як однієї з форм господарсько-торговельної діяльності. *Юридичний електронний журнал.* 2018. № 1. С. 52–54.

27. Буткевич О. В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність». *Вісник господарського судочинства.* 2009. № 1. С. 69–73.

28. Бутков І. М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи – підприємця». *Форум права*. 2013. № 3. С. 70–76.

29. Буханевич А. Публічна адміністрація як інститут оптимізації публічного контролю в громадянському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 46–56.

30. Виноградова О. В., Євтушенко Н. О., Крючок І. С. Електронна комерція в епоху диджиталізації. *Причорноморські економічні студії.* 2020. Випуск 53. С. 55–61.

31. Вишняков О. Як росте ринок роздрібної торгівлі у світі. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2022/02/15/682383/

32. Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с.

33. Віткін Л., Луценко Д. Удосконалення державного ринкового нагляду за безпечністю нехарчової продукції відповідно до європейських підходів. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2018. № 5. С. 18–25.

34. Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина : навчальний посібник. К. : Слово, 2006. 344 с.

35. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія. К. : ВД «Слово», 2008. 512 с.

36. Власова Н. О., Колчакова О. В. Роздрібні торговельні мережі: регіональні фактори розвитку : монографія. Х. : Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2012. 255 с.

37. Власюк А. В. Зарубіжний досвід використання дозвільних процедур у сфері підприємницької діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 76–80.

38. Сучасні підходи до визначення та класифікації доходів торговельного підприємства / Гарбар В. А., Денисюк О. М., Гарбар Ж. В., Кондратова О. В. *Наукове мислення.* 2022. URL : http://surl.li/disha (дата звернення: 12.09.2022).

39. Герус – про взаємні борги ДТЕК і держкомпаній. *Фінанси та економіка.* URL : https://finbalance.com.ua/news/herus---pro-vzamni-borhi-dtek-i-derzhkompaniy

40. Голошубова Н. О., Торопков В. М. Оптова торгівля: організація та технологія : навч. посіб. К. : Київ. нац.торг.-екон.ун-т, 2005. 256 с.

41. Голошубова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. *Товари і ринки*. 2019. № 1. С. 15–24.

42. Гончарова Е. История торгов в XVII–XVШ вв. *Конкурсные торги*. 1998. № 8. С. 39–44.

43. Гордієнко Д. Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. К. : КНТ, 2006. 308 с.

44. Гордієнко Є. С. Діяльність торговельного підприємства в умовах трансформації податкового середовища : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук. Донецьк, 2017. 19 с.

45. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. П. Подцерковного. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 616 с.

46. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

47. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

48. Господарський суд м. Києва. Судова статистика 2020 р. URL : https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pokazniki-diyalnosti/sud_statistic/

49. Гречков В. Ю. Современное состояние и перспективы электронной коммерции (маркетинговый подход). *Маркетинг за рубежом.* 2003. № 6 С. 68–92.

50. Гріцишина М. С. Що не так із зеленим тарифом? *Юридична газета.* URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/ energetichne-pravo/shcho-ne-tak-iz-zelenim-tarifom.html

51. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук та ін. К. : Либідь, 1992. 331 с.

52. Груздев В. Торги: понятие, правовая природа, признание недействительности. *Хозяйство и право.* 2004. № 7. С. 24–36.

53. «Зелений» тариф: борги «Гарпока» й «Укренерго» збільшилися до 25,1 млрд грн. *Фінанси та економіка.* URL : https://finbalance.com.ua/news/zeleniy-tarif-borhi-harpoka-y-ukrenerho-zbilshilisya-do-187-mlrd-hrn

54. «Зелений» тариф: проти держави подано перший позов у міжнародний арбітраж. *Фінанси та економіка.* URL : https://finbalance.com.ua/news/zeleniy-tarif-proti-derzhavi-podano-pershiy-pozov-u-mizhnarodniy-arbitrazh

55. ДБН В. 2.2-23:2009 «Підприємства торгівлі. Будинки і споруди» / Державні будівельні норми України. URL : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-267

56. Дем'яненко О. В. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства. *Мала енциклопедія нотаріуса.* 2011. № 1. 200 с.

57. Денисюк В. В. Оферта як стадія укладення цивільно-правового договору. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 91–95.

58. Державна служба статистики України. Статистичний звіт за І півріччя 2021 р. / вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/

59. Деякі питання оренди державного та комунального майна: постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

60. Джафарова О. В. Дослідження органів публічної адміністрації в системі суб'єктів дозвільної діяльності в Україні. *Форум права*. 2018. № 1. С. 42–49.

61. Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел. *Energy Community*. URL : https://www.energy-community.org/dam/jcr:f2d4b3b8-de85-41b2-aa28-142854b65903/Decision_2012_04_MC_RE.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

62. Дмитрик Н. Платежные инструменты. URL : www.russianlaw.net/law/doc/a143.htm

63. Довгополова Л. М. Укладення договорів на торгах : монографія. Х. : Право, 2014. 184 с.

64. Дороніна І. І. Нормативно-правове забезпечення розвитку відновлюваної енергетики в Україні. *Механізми державного управління.* 2020. № 1(44). URL : http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/07.pdf

65. Дроздова О. Г. Комісійна торгівля – специфічна форма торговельної діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень.* 2014. № 2 (53). С. 56–60.

66. Дудла І. О. Захист прав споживачів : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

67. Економічна енциклопедія Т. 1 / відповідальний редактор С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. 863 с.

68. Електронна комерція. URL : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

69. Електронна комерція. URL : http://www.e-com-libr.com.ua

70. Електронна комерція : навч. посібник / А. М. Береза та ін. К. : КНЕУ, 2002. 326 с.

71. Електронний ресурс. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3309518-dohodi-itsferi-v-ukraini-za-tripat-rokiv-mozut-zrosti-do-165-milardiv-zelenskij.html (дата звернення: 18.06.2022).

72. Жучкова И., Коноплева А. Электронный бизнес: перспективы развития. *Економіка, фінанси, право*. 2002. № 12. С. 3–6.

73. Законодавство. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

74. Зверева Е. В. Хозяйственно-правовая защита потребительского рынка : монография. Луганск : Ноулидж, 2010. 396 с.

75. Звєрєва О. В. Правова регламентація торговельної діяльності : навчальний посібник. К. : Центр навч. літ-ри, 2006. 144 с.

76. Звіт Секретаріату Енергетичного Співтовариства щодо приводу статусу імплементації aquis ЄС у сфері енергетики в Україні за 2021 рік. *Energy Community*. URL : https://www.energy-community.org/implementation/Ukraine.html (дата звернення: 17.10.2022).

77. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

78. Знаменский Г. Л. В решении социально-экономических проблем без привлечения интеллектуальных ресурсов не обойтись. *Распределение полномочий – основа регионального и местного развития* : материалы круглого стола, Донецк, 6 февр. 2003 г. / НАН Украины, Ин-т экон.-правов. исслед. Донецк : Юго-Восток Лтд, 2003. С. 9–12.

79. Иванов Ю. А. FOREX : учебное пособие. Омега-Л, 2005. 238 с.

80. Інструкція щодо надання послуг з ремонту, пошиття та в'язання трикотажних виробів : інструкція Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 27.08.2000 № 20 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-00#Text (дата звернення: 15.11.2022).

81. Інструкція щодо надання фотопослуг : інструкція Українського союзу об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 27.08.2000 № 20 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0814-00#Text (дата звернення: 15.11.2022).

82. Казанський С. В. Ринки електричної енергії світовий досвід та українські реалії. Методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни «Автоматизовані системи керування та оптимізації режимів енергосистем» студентів спеціальності «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» спеціалізації «Електричні системи і мережі» усіх форм та видів навчання. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/21210/5/ORE_part1.pdf

83. Калита П. Общественные ценности, социально направленный бизнес и системный менеджмент. *Мораль і бізнес* : матеріали круглого столу, 2 грудня 2008 р. URL : http://www.reformclub.org.ua

84. Каминка А. И. Очерки торгового права: в 2-х вып. 2-е изд., испр. и доп. СПб. : Право, 1912. Вып. 1. 447 с.

85. Каплюченко Т. В. Правове регулювання ринкового нагляду на внутрішньому споживчому ринку непродовольчих товарів ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 / наук. кер. М. Д. Василенко ; НУ «ОЮА». Одеса, 2016. 24 с.

86. Керівні принципи для захисту інтересів споживачів: Резолюція № 39/248 Генеральної Асамблеї ООН від 09.04.1985. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MU85305 (дата звернення: 15.11.2022).

87. Кицик Я. Р. Використання примірних та типових договорів у галузі електроенергетики України. *Приватне право і підприємництво.* 2016. № 16. С. 120–123.

88. Кікоть О. Ю. Аукціони як механізм реалізації цінних паперів. *Розвиток фінансів в умовах хаотично структурованої економіки* : тези доповідей V Міжнарод. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів. Дніпропетровськ : Ун-т Альфреда Нобеля, 2015. С. 18–19.

89. Кіцул С. Ю. Публічна адміністрація газовидобувної галузі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 88–93.

90. Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), затверджені і введені в дію наказом Держстандарту України від 22 жовтня 1996 р. № 441. *Системи інформаційно-правового забезпечення. ЛІГА: ЗАКОН «Еліт»*. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html.(дата звернення: 08.10.2022).

91. Ключко Л. В. Суспільно-географічні особливості торговорозважальних центрів як публічних просторів м. Харкова. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 1 (69). С. 186–193.

92. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 15.11.2022).

93. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. *Правова єдність*. 2021. № 2. 1240 с.

94. Козицька Г. В. Розвиток міжнародної електронної торгівлі в умовах діджиталізації економіки. *Економічний вісник*. 2021. № 2. С. 103–114.

95. Реформа публічної адміністрації / Коліушко І., Сорока С., Тимощук В., Тертичка В. *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2018. URL : https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/7_REFORMA-PUBLIChNOJi-ADMINISTRATsIJi.pdf

96. Конвенція Організації Об'єднаних Націй Про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах 2005 року. URL : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce/2005Convention.html

97. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2022).

98. Конопліцький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. К. : КНТ, 2007. 580 с.

99. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-2%1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

100. Концепція реформування публічної адміністрації / Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL : http://www.center.gov.ua/docman/

101. Концепція розвитку телекомунікацій в Україні до 2010 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 316-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/39141641

102. Король В. Регіональна економічна інтеграція у Великій Східній Азії: детермінанти та бар'єри. *Міжнародна економічна політика*. 2015. № 1 (22). С. 100–122.

103. Костусєв О. Малий бізнес та формування конкурентного середовища. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2017. № 6 (37). С. 80–85.

104. Кролевецький К. І. Господарсько-правове регулювання ринку оптової торгівлі в Україні : дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2021. С. 210. URL : http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kroleveckiy/d_Kroleveckiy.pdf

105. Кролевецький К. І. До питання визначення суб'єктного складу оптової торгівлі (постановка питання). *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матеріалами інтернет-конференції, м. Харків, 26.02.2019 / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любчич. Харків : НДІПЗІР, 2019. С. 65–68.

106. Кролевецький К. І. До питання суб'єктивного складу правовідносин на ринку оптової торгівлі. *Право та державне управління.* 2019. № 1(34), том 1. С. 10–17.

107. Кролевецький К. І. Договори, що використовуються на ринку оптової торгівлі: поняття та класифікація. *Господарське право та процес.* 2019. № 2, частина 2. С. 77–89.

108. Лакіза В. В., Бала Р. Д. Особливості застосування електронної торгівлі суб'єктами господарювання в умовах міжнародної економічної діяльності. *Ефективна економіка.* URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/55.pdf

109. Лакійчук Я. О. Адміністративно-правове забезпечення превентивної діяльності поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 219 с.

110. Лігоненко Л. Роздрібна торгівля України у дзеркалі світових тенденцій розвитку галузі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2005. № 6. С. 12–22.

111. Чорна М. В., Кушнір Т. Б., Волосов А. М. Світовий рітейл: тенденції розвитку та конкурентні позиції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.* 2016. Вип. 1(1). С. 293–300.

112. Майданик Р. Проблеми правового становища фізичних осіб-підприємців. *Юридична газета*. 2006. № 9(69). С. 14–16.

113. Внутрішня торгівля України: економічні умови ефективного розвитку : монографія / Мазаракі А., Бланк І., Лігоненко Л., Гуляєва Н. Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. 194 с.

114. Макарова М. В. Електронна комерція : посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 272 с.

115. Сисоєв М., Кревон А. Захист прав інвесторів у відновлювані джерела енергії. *Юридична газета.* URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/energetichne-pravo/zahist-prav-investoriv-u-vidnovlyuvani-dzherela-energiyi.html

116. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.

117. Манжула А. А., Куріпко В. І. Особливості укладення договорів у сфері господарсько-торгівельної діяльності. *Наукові записки. Серія: право.* 2021. Випуск 10. С. 30–33.

118. Марцин В. Конкурентне середовище, шляхи його формування та механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна.* 2018. № 33-1. С. 78–84.

119. Меджибовська Н. С. Електронна комерція : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 384 с.

120. Мезенцев К. Публічні простори Києва: забезпеченість населення та сучасна трансформація. *Часопис соціально-економічної географії :* міжрегіональний зб. наук. пр. Х., 2011. Вип. 11(2). С. 52.

121. Мельник Л., Дегтярьова І. Нові аспекти міжнародної торгівлі в умовах переходу до інформаційного суспільства. *Вісник КНЕУ*. 2006. № 2. С. 42–48.

122. Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : наказ НАЗК від 20.10.2020 № 470/20. URL : https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

123. Митний тариф України (Групи 01-49) : Закон України від 04.06.2020 № 674-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#n2 (дата звернення: 17.11.2022).

124. Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Юрчук Г. В. Електронний бізнес на ринку фінансових послуг : практик. посіб. К. : Знання, КОО, 2003. 278 с.

125. Моісєєв Ю. О. Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі. *Форум права*. 2010. № 4. С. 648–653. URL : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ cgiirbis_64

126. Молчанова М. Є. Господарсько-правове регулювання аукціонної купівлі продажу товарів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04. НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2016. 218 с.

127. Молчанова М. Є. Правові особливості аукціонного товарообігу в історичній ретроспективі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького.* 2013. № 7. С. 184–190.

128. Монашова О. Правове забезпечення інформаційно-комунікаційних технологій (зарубіжний досвід). *Право України*. 2006. № 3. С. 131–134.

129. Мосійчук В. Світова практика проведення лізингових операцій та проблеми її впровадження в Україні. *Економіка України.* 2015. Випуск № 3. С. 37–42.

130. Мошек Г. Структуризація комерційної діяльності торговельного підприємства. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 5. С. 5–13.

131. Наука цивільного права. Поняття та предмет науки цивільного права. URL : https://pidru4niki.com/1580011957352/pravo/nauka_tsivilnogo_prava (дата звернення: 11.10.2022).

132. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10/sp:max50:nav7:font2#Text (дата звернення: 15.11.2022).

133. Національний стандарт України «Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004». URL : https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdribna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

134. Никитченко Н. В. Державний контроль як складова забезпечення господарського правопорядку: проблеми теорії і практики : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2014. 342 с.

135. Никитченко Н. В. Методи виявлення юридично важливих фактів при проведенні податкового контролю. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право).* 2010. № 2 (49). С. 237–241.

136. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 540 с.

137. Новий тлумачний словник української мови: 200 000 слів : у 3 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, випр. Київ : Аконіт. 926 с. (Серія «Нові словники»).

138. Новіков С. Віртуальні гроші: чи варто зв’язуватися? URL : www.business.if.ua/themes/business/material.asp?folder=1984&matID=206>

139. Обґрунтування до проекту постанови НКРЕКП «Про застереження ТОВ «ЕНЕРГОГАРАНТ» щодо недопущення надалі порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії». URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/616/ff3/9b1/616ff39b1fce3383329404.pdf

140. Обґрунтування до проєкту постанови НКРЕКП «Про проведення позапланової виїзної перевірки ДП «ГАРАНТОВАНИЙ ПОКУПЕЦЬ». URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/uploads/public/61b/78a/445/61b78a445d92b634743791.pdf

141. Гварішвілі О. Що не так із реформою електроенергетики в Україні? *Українська енергетика.* URL : https://ua-energy.org/uk/posts/ novyi-rynok-isnuie-vzhe-rik-a-enerhetyka-i-dosi-pratsiuie-shcho ne tak z reformoiu elektroenerhetyky-v-ukraini

142. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Управління комерційною діяльністю» для студентів денної та заочної форм навчання / Тернопільський національний економічний університет, факультет економіки та управління. Тернопіль, 2016. 146 с.

143. Оптова та роздрібна торгівля: опис, особливості та відмінності. URL : https://www.aboutmarketing.info/osnovy-marketynhu/optova-torhivlya/

144. Оптова торгівля в Україні : монографія / Мазаракі А. А., Богославець Г. М., Трубей О. М., Носуліч А. М. ; за ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.

145. Основні формати роздрібної торгівлі. URL : http://commercialproperty.ua/ references/retail.php

146. Паєнок А. О. Правова характеристика порядку укладення договору роздрібної купівлі-продажу товарів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5, т. 1. С. 102–107, 105.

147. Патерило І. В. До розуміння сутності та змісту категорії «публічна адміністрація». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-1. С. 83–85.

148. Петруненко Я. В. Господарсько-правові основи державних закупівель в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 – «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Я. В. Петруненко ; Національний університет «Одеська юридична академія». О., 2013. 20 с.

149. Підопригора О. А. Основи римського приватного права : підручник. К. : Вища школа, 1995. 267 с.

150. Підприємницьке право : підручник / за ред. О. В. Старцева. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Істина, 2015. 600 с.

151. Пісоцька Р. Гроші в Інтернеті / Всеукраїнська молодіжна організація Рада молодих підприємців України. URL : www.ukrbusiness.com.ua/index.php?pub=22

152. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

153. Подцерковний О. Про перевірку висновків науки господарського права тенденціями розвитку господарського законодавства. *Право України*. 2010. № 8. С. 39–46.

154. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 19.04.2005 № 137. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

155. Положення про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 14.10.2003 № 447. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

156. Положення про регулювання діяльності фондових бірж та торговельно-інформаційних систем, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 листопада 1997 р. № 46. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html

157. Полтавський О. Щодо визначення поняття «торговельна діяльність» та її ознак. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 19–22.

158. Полтавський О. В., Томчишен С. В. Торгове право : навчальний посібник. Х. : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2008. 168 с.

159. Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 25 січня 2020 р. у справі № 820/5265/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/71910610

160. Постанова по справі № 240/8544/20 від 06.04.2021 Верховного Суду (адміністративне провадження № К/9901/33587/20). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/96081050

161. Постанова по справі № 260/1729/19 від 27.07.2021 Касаційного адміністративного суду. URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98614359&red=1000031639747859ca93c3c714e610645b578a&d=5

162. Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені Постановою Правління Національного банку України від 10.12.2004 № 620. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

163. Предпринимательское право : учебник / под ред. Р. Б. Шишки. Х. : Эспада, 2011. 560 с.

164. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 № 2344-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

165. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

166. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

167. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

168. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.03.2005 № 2807-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#n380 (дата звернення: 15.11.2022).

169. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу : Закон України від 20.09.2008 № 601-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

170. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 25.04.2019 № 2712-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2712-19#n6 (дата звернення: 17.10.2022).

171. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 21.07.2020 № 810-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#n13 (дата звернення: 17.10.2022).

172. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення конституційних принципів у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 19.12.2019 № 394-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/394-20#Text (дата звернення: 17.10.2022).

173. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 04.02.2005 № 2424-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2424-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

174. Про внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» щодо віднесення теплових насосів до обладнання, яке використовує відновлювані джерела енергії : Закон України від 01.11.2016 № 1711-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1711-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

175. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії : Закон України від 20.11.2012 № 5485-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5485-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

176. Про встановлення вимог до акредитації та ринкового нагляду, пов'язаних з реалізацією продуктів, та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 339/93: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 09.07.2008 № 765/2008 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_938#Text (дата звернення: 15.11.2022).

177. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

178. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

179. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг : Закон України від 09.07.2010 № 2479-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

180. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

181. Про деякі правові аспекти інформаційних суспільних послуг, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива щодо електронної комерції) : Директива від 8 червня 2000 року № 2000/31/ЄС. URL : http:// www.liga.net/zakon/ligazakon.html. (дата звернення: 08.10.2022).

182. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії : Закон України від 11.01.2000 № 1370-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

183. Про електроенергетику : Закон України від 16.10.1997 № 575/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

184. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 45. Ст. 410.

185. Про енергозбереження : Закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

186. Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2736-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

187. Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії : постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1175 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

188. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 17.10.2022).

189. Про засади функціонування ринку електричної енергії України : Закон України від 24.10.2013 № 663-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

190. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

191. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

192. Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень стосовно торгової мережі та мережі ресторанного господарства : наказ Держкомстату України № 327 від 24.10.2005 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1350-05#Text (дата звернення: 15.10.2022 року).

193. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії : Постанова НКРЕКП від 27.12.2017 № 1467 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1467874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

194. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого покупця : Постанова НКРЕКП від 27.12.2017 № 1471 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1471874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

195. Про затвердження нормативно-правових актів, що регулюють діяльність гарантованого покупця та купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом та за аукціонною ціною : постанова НКРЕКП від 26.04.2019 № 641 // База даних «Законодавство України» /

ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0641874-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

196. Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1069 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

197. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

198. Про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 05.06.2002 № 153/44 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0653-02#Text (дата звернення: 15.11.2022).

199. Про затвердження Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.1997 № 1448 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

200. Про затвердження Порядку відчуження об’єктів державної власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 № 803 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2022).

201. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб’єктів господарської діяльності, споживачів електричної енергії, у тому числі енергетичних кооперативів, та приватних домогосподарств, генеруючі установки яких виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії : Постанова НКРЕКП від 30.08.2017 № 1817 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1817874-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

202. Про затвердження Порядку контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов : постанова НКРЕКП від 14.06.2018 № 428 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0428874-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

203. Про затвердження Порядку контролю за дотриманням ліцензіатами, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, законодавства у відповідних сферах та ліцензійних умов : постанова НКРЕКП від 03.03.2020 № 548 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0428874-18#Text (дата звернення: 17.10.2022).

204. Про затвердження Порядку ліцензування видів господарської діяльності, державне регулювання яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : постанова НКРЕКП від 03.03.2020 № 548 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0548874-20#Text (дата звернення: 17.10.2022).

205. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

206. Про затвердження Порядку проведення відкритого обговорення проектів рішень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Постанова НКРЕКП від 30.06.2017 № 866 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0866874-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

207. Про затвердження Порядку розроблення та перегляду секторальних планів ринкового нагляду, моніторингу та звітування про їх виконання : Постанова Кабінет Міністрів України від 26.12.2011 № 1410 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

208. Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами : наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13.03.1995 № 37 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text (дата звернення: 15.11.2022).

209. Про затвердження правил побутового обслуговування населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.1994 № 313 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-94-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

210. Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями : наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 р. № 103 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07#Text (дата звернення: 15.11.2022).

211. Про затвердження Правил торгівлі на ринках : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 26.02.2002 № 57 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-02#Text (дата звернення: 15.11.2022).

212. Про затвердження Правил торгівлі у розстрочку фізичним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 № 383 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

213. Про затвердження Типового договору купівлі-продажу електричної енергії між гарантованим покупцем та суб'єктом господарювання, який за результатами аукціону набув право на підтримку : постанова НКРЕКП від 13.12.2019 № 2803 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2803874-19#n9 (дата звернення: 17.10.2022).

214. Про захист прав споживачів в дистанційних контрактах : Директива Європейського парламенту та Ради № 97/7/ЄС від 20 травня 1997 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_245#Text (дата звернення: 15.11.2022).

215. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

216. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

217. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 року № 5080-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text (дата звернення: 08.10.2022).

218. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

219. Про ліквідацію Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 398 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2014-%D0%BF#n2 (дата звернення: 17.10.2022).

220. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

221. Про міжнародний фінансовий лізинг: Конвенція УНІДРУА від 28 травня 1988 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_263#Text (дата звернення: 15.11.2022).

222. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.12.2022).

223. Про надання у 2021 році державної гарантії за зобов'язаннями приватного акціонерного товариства «Національна енергетична компанія «Укренерго» : постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 №1049 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

224. Про накладення штрафу на ТОВ «ВІНД ПАУЕР» за порушення Ліцензійних умов з виробництва електричної енергії : постанова НКРЕКП від 03.01.2020 № 31 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:https://old.nerc.gov.ua/index.php?id=48336 (дата звернення: 17.10.2022).

225. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

226. Про нафту і газ : Закон України від 12.07.2001 № 2665-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

227. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

228. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

229. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text (дата звернення: 15.11.2022).

230. Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 570 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

231. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

232. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#n32 (дата звернення: 17.10.2022).

233. Про порядок забезпечення природним газом народного господарства і населення у 1999 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1998 № 1978 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1978-98-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.11.2022).

234. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

235. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 № 1543-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

236. Про припинення ліквідації Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 № 1174 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2021-%D0%BF#n2 (дата звернення: 17.10.2022).

237. Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

238. Про ратифікацію Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : Закон України від 06.02.1998 № 89/98-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text (дата звернення: 17.10.2022).

239. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства : Закон України від 15.12.2010 № 2787-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text (дата звернення: 17.10.2022).

240. Про ратифікацію Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про сприяння та взаємний захист інвестицій : Закон України від 26.02.1997 № 120/97-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_716#Text (дата звернення: 17.10.2022).

241. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності : Закон України від 23.12.1998 №351-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text (дата звернення: 15.11.2022).

242. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

243. Про ринковий нагляд та відповідність продуктів, а також про внесення змін до Директиви 2004/42/ЄС та Регламенту (ЄС) № 765/2008 і Регламенту (ЄС) № 305/2011: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 20.06.2019 № 2019/1020 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

244. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

245. Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

246. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

247. Про спільні рамки для реалізації продуктів та про скасування Рішення Ради 93/465/ЄЕС : рішення Європейського Парламенту і Ради від 09.07.2008 № 768/2008/ЄС // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b42#Text (дата звернення: 15.11.2022).

248. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 № 2265-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text (дата звернення: 15.11.2022).

249. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text (дата звернення: 15.11.2022).

250. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 08.10.2022).

251. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження КМУ від 18.08.2017 № 605-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2022).

252. Про схвалення Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України : Постанова КМУ від 16.10.2002 № 1789 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-2002-%D0%BF# Text (дата звернення: 17.10.2022).

253. Про схвалення плану заходів щодо реалізації положень Концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.11.2007 № 1056-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2007-%D1%80# Text (дата звернення: 17.10.2022).

254. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 12. Ст. 155. 19 березня.

255. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text (дата звернення: 15.11.2022).

256. Про товарні біржі : Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text (дата звернення: 08.10.2022).

257. Про товарні біржі : Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text (дата звернення: 08.10.2022).

258. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05.1996 № 192/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.11.2022).

259. Про утворення Національної акціонерної компанії «Енергетична компанія України» : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.2004 № 794 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2004-%D0%BF#Text (дата звернення: 17.10.2022).

260. Про фінансовий лізинг : Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B21%80#Text (дата звернення: 08.10.2022).

261. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001. *Урядовий кур'єр.* 2001. № 154.

262. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text (дата звернення: 15.11.2022).

263. Про цінні папери і фондову біржу : Закон України від 18 червня 1991 року № 1201-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-12#Text (дата звернення 08.10.2022).

264. Пугинский Б. И. Договор оптовой купли-продажи. *Хозяйство и право.* 1999. № 6. С. 15–19.

265. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права : монографія. Київ : Юридична думка, 2018. 140 с.

266. Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. *Юридичний радник*. 2006. № 2. С. 63–66.

267. Рахман М. С., Прус Д. В. Аналіз ринку оптової торгівлі України. *Бізнес Інформ.* 2020. № 7. С. 154–160.

268. РЕЗОЛЮЦИЯ Генеральной Ассамблеи ООН № ООН A/51/628 от 16 декабря1996 г. «Типовой закон об электроннойторговле», принятый Комиссией Организации Объединенных Наций по праву международной торговки» (ЮНСИТРАЛ), и Руководство по принятию. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html

269. Реформа ринку електроенергії в Україні. URL : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2012/Policy_Paper_4_final.pdf (дата звернення: 17.10.2022).

270. Римське приватне право: навчальний посібник / під ред. проф. І. Новицького і проф. І. Перетерського. 1996. 448 с.

271. Рішення Господарського суду міста Києва від 18.03.2021 у справі № 910/15132/203 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Енерджі Солар» до Державного підприємства «Гарантований покупець». URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95973664 (дата звернення: 17.10.2022).

272. Рішення Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 26 серпня 2015 р.у справі № 446/96/15-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/54320419 (дата звернення: 15.11.2022).

273. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 05.01.2022 № 320/3299/21. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102443868/

274. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) від 13.06.2019 № 5-р/2019 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text (дата звернення: 17.10.2022).

275. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17 лютого 2016 р. *у* справі №161/14631/15-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55990176 (дата звернення: 15.11.2022).

276. Рішення по справі від 09.10.2019 № 127/23144/18 Великої Палати Верховного Суду (провадження № 14460цс19). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/84911267

277. Рішення по справі від 13.01.2022 № 102732268 Господарського суду Одеської області. URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102732268/

278. Рішення Теплицького районного суду Вінницької області від 29 вересня 2015 р. у справі № 144/1026/15-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/51595051 (дата звернення: 15.11.2022).

279. Романенко Т. П. Найважливіші функції публічного адміністрування у сфері економіки. URL : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/monodmpradmm_405.pdf

280. Січко Д. С. Правова природа лізингу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.13 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 19 с.

281. Сисоєв М. Іноземні інвестори у ВДЕ можуть піти в арбітражі проти України і без арбітражного пункту у договорі з ГарПоком. ExProConsulting. URL : https://expro.com.ua/statti/nozemn-nvestori-u-vde-mojut-pti-v-arbtraj-proti-ukrani--bez-arbtrajnogo-punktu-u-dogovor-z-garpokom

282. Слупський Б. А. Основні моделі ринків електроенергетики та особливості їх державного регулювання: порівняльний аналіз. URL : http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09sbvrpa.pdf

283. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Львів : ЗУКЦ, 2011. 428 с.

284. Соколов Я. Б., Бычкова С. М. Бухгалтерский учет, аудит и судебная бухгалтерия. *Аудиторские ведомости.* 2000. № 4. С. 7.

285. Соловяненко Н. И. Правовые условия для электронной комерции. URL : http://www.e-com-libr.com.ua (дата звернення: 08.10.2022).

286. Статистика. URL : https://www.statista.com/study/105667/ecommerce-in-ukraine/

287. Статистичний довідник «Україна у цифрах у 2005 році». Київ : Консультант, 2006. 247 с.

288. Суспільний інтерес / Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : http://ru.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 15.11.2022).

289. Танасюк П. Роздрібна Internet-торгівля в Україні: стан та перспективи розвитку. URL : http://www.ise.kiev.ua/pubn/tanasuk_ec.htm

290. Тенденції розвитку приватного (цивільного) права на сучасному етапі та їх вплив на українську приватноправову систему. URL : http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm (дата звернення: 15.10.2022).

291. Тенденції розвитку української цивілістичної науки. URL : https://pidru4niki.com/1728092446572/pravo/tendentsiyi_rozvitku_ukrayi ns koyi_tsivilistichnoyi_nauki (дата звернення: 15.10.2022).

292. Тимчасові правила проведення валютних аукціонів Національного банку України : Правила Національного банку України від 03.03.1994 № 7-94 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v7-94500-94#Text (дата звернення: 15.11.2022).

293. Типовой закон об электронной торговле Комиссии ООН по праву международной торговли. URL : http://www.uncitral.org/ uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

294. Точилін В., Остапко Т., Олефір В. Стан і перспективи розвитку внутрішнього ринку України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2005. № 6. С. 5–12.

295. Торгівля товарами без реєстрації ФОП: наслідки плачевні (ВС/КАС від 25 серпня 2022 року у справі № 140/403/19). URL : https://protocol.ua/ua/torgivlya_tovarami_bez_reestratsii_fop_naslidki_pla chevni_1/

296. Трішкіна Н. І. Оптова торгівля як складова інфраструктури товарного ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. Вип. 4. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_ 04/19.pdf

297. Трішкіна Н. І. Сутність посередницької діяльності торговельного підприємства та її місце в соціально-економічному розвитку України. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 10. С. 145–149.

298. Угода про позику (проект реабілітації гідроелектростанцій) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 19.09.2005 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_052#Text (дата звернення: 17.10.2022).

299. Українська універсальна біржа – найбільша торгова біржа в Україні. URL : https://www.uub.com.ua/files/uub-presentation-2015.pdf

300. Уніфіковані правила з інкасо Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

301. Уніфіковані правила по договірних гарантіях Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022); Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text (дата звернення: 08.10.2022).

302. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати. URL : http://www.liga.net/zakon/ligazakon.html (дата звернення: 08.10.2022).

303. Уряд хоче об'єднати «Центренерго» з держшахтами та віддати їх на приватизацію. *Економічна Правда*. URL : https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/10/679594/

304. Ухвала по справі № 804/2044/17 від 19 лютого 2018 року Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду (адміністративне провадження № К/9901/3416/18). URL : http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=72293877&red=10000395236ee15986b470382b9527eada71ce&d=5

305. Федишин І. Б. Електронний бізнес та електронна комерція (опорний конспект лекцій для студентів напрямку «Менеджмент» усіх форм навчання). Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2016. 97 с.

306. Фінансовий лізинг в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2541156-finansovij-lizing-v-ukraini-potocnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku.html (дата звернення: 15.10.2022).

307. Фінансовий холдинг FIBO Group. URL : www.fibo-forex.ru

308. Фондова система Wallstreet. URL : www.wallstreet.com.ua

309. Форми організації роздрібної торгівлі і класифікація роздрібних торговельних підприємств. Сучасні формати (типи) роздрібних торгових підприємств. URL : http://um.co.ua/9/9-5/9-54241.html

310. Характеристика магазинів за рівнем роздрібних цін. URL : https://infopedia.su/18xf4e3.html

311. Хрімлі К. О. Поняття господарсько-торговельної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Випуск 74. С. 217–222.

312. Хуторян Н. Нове в правовому регулюванні договору найму (оренди) за цивільним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2018. Випуск 1, 2 (9, 10). С. 62–66.

313. Цивільне право України : підручник. Кн. 2. Юрінком Інтер, 2015. 640 с.

314. Цивільне право України : підручник в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2019. 444 с.

315. Цивільне право України : підручник. ТОВ «Одіссей», 2018. 487 с.

316. Цивільне право як наука. URL : http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/018.php (дата звернення: 15.10.2022).

317. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.11.2022).

318. Цэдэнграгчаагийн Н., Филин С. А. Инновации в информационных технологиях: электронные формы биржевой торговли. *Финансы и кредит.* 2005. № 3. С. 63–77.

319. Черняк О. Ю. Класифікація прав споживачів за законодавством України та Європейського Союзу. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ FP/2008-2/08coytes.pdf

320. Чи є ДІАМ правонаступником ДАБІ: що пояснили в Мінрегіоні. URL : https://sud.ua/ru/news/publication/218059-chi-ye-diam-pravonastupnikom-dabi-scho-poyasnili-v-minregioni

321. Чижова А. Д. Эволюция института торгов. *История государства и права*. 2012. № 13. С. 35–38.

322. Чихірьов В. Л. Форми господарсько-торговельної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 123–126.

323. Шапочкіна М. В. Санкції у структурі адміністративно-правового режиму ліцензування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 215 с.

324. Шерр И. Ф. Учение о торговле / пер. с немецкого. Кн. 1, 2. 1993. 235 с.

325. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : монография : в 2-х т. Т. 1. 4-е изд. 1908. 515 с.

326. Шуміло О. С. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою підприємств роздрібної торгівлі : Харків : Видавництво «Лідер», 2018. 378 с.

327. Що необхідно знати про перевірки у сфері державного ринкового нагляду. URL : https://www.gudpss-zp.gov.ua/?page=news&id=1322

328. Электронная коммерция : учеб. пособ. под общ. ред. Л. Д. Реймана. Х. : НТЦ «ФИОРД–ИНФО», 2002. 272 с.

329. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К .: Укр. енцикл., 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.

330. Юрченко Ю. Ю. Трансформація інституту оптової торгівлі в Україні : дис. … д-ра екон. наук. Донецьк, 2013. 397 с.

331. Building Confidence. Electronic Commerce and Development. UNCTAD, 2000. P. 14.

332. How Mobile Search Connects Consumers to Stores. URL : https://www.thinkwithgoogle.com/consumerinsights/mobile-search-trends-consumers-to-stores/ (дата звернення: 08.10.2022).

333. Information Economy Report 2005. E-commerce and Development. United Nations Conference on Trade and Development. United Nations. New York, Geneva, 2005. P. 19.

334. Internet для всіх. *Євробюлетень.* 2006. № 7. С. 14. Липень.

335. Statista (2020), Клемент, Дж. «E-commerce world wide – statistics and facts», availableat. URL : https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/

336. Teletrade D. J. International Consulting Ltd. URL : www.teletrade.ru

337. Zwass V. Electronic Commerce: Structures and Issues. *International Journal of Electronic Commerce.* 1996. Vol. 1, № 1, Fall. P. 3–23. URL : http://www.gvsu.edu/ssd/ijec/v1n1/p003full.html

Наукове видання

Никитченко Наталія Валеріївна, Крикун Віктор Борисович,
Амеліна Анна Сергіївна, Боднарчук Оксана Іванівна,
Роженюк Олена Олександрівна, Остринський Владислав Олегович,
Новицький Андрій Миколайович, Новицька Наталія Борисівна

ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Монографія

Відповідальний за випуск *А. В. Лавренюк*

Відповідальний редактор *М. М. Грабарчук*
Редактори *Н. І. Грицюк;*
О. В. Данильчик;
Л. Б. Дьомена

Форматування та
комп'ютерна верстка *Д. П. Завальніцька*

Здано до друку 12.07.2023. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Друк. арк. 20.097
Тираж 300 примірників. Замовлення № 1050

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром
«Державний податковий університет»
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 7669 від 20.09.2022